

Benke László
OTTHONKERESŐ

Novellafüzér

Benke László
OTTHONKERESŐ

Bővített, második kiadás

© Benke László

© Hét Krajcár Kiadó

Címlapon

a *Magyar család*

Józsa Judit szobra

Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia

Templom tulajdona, 2011

ISBN: 978-615-5683-32-9

A szerző fényképét Helyey Zsuzsanna készítette

Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2020

www.hetkrajcar.hu

Felelős kiadó a Hét Krajcár igazgatója

Tördelte: Benke Attila

Korrektúra: Hajdú Éva

Nyomdai munkák:

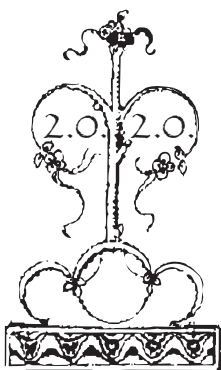
Séd Nyomda, Szekszárd

www.sednyomda.hu

Benke László

OTTHONKERESŐ

Novellafüzér

HÉT KRAJCÁR KIADÓ – BUDAPEST

HAZAFELÉ

A hazafelé robogó vonaton egyre jobban félt az elfogadhatatlantól. Attól, hogy egyszer csak nem lesz kihez hazamennie, holtan találja a szép nagy házban beteg, idős édesanyját.

Mint aki váratlanul állva felejt magát az úton, úgy emlékezett.

– Na, jól van, megjöttél, Jani? Gyere csak, amíg jöhetsz! Amíg van anya, addig van „haza”!

Zavarba hozta a szomszédasszony. De megérezte szavainak súlyát.

Mariska néni az udvart söprögette. Nézte a földet, féloldalasan Jancsira pillantott, sokat jelentően mosolygott. Szomorúság ütött át a mosolyán; egyetlen, elvesztett fiát láthatta maga előtt. – Na, jól van, mindjárt hozom a kulcsot, bemehetsz – támasztotta nyírágsöprűjét a ház oldalához.

Magyar János '59-ben hagyta el a szülői házat. Azóta ki tudja, hányadszor teszi meg az utat Pestről Vrácsikra. Közben elfogy az idő, az út és az élet.

– Vrácsik? Van is Vrácsik, meg nincs is. Újvárfalva, az van: szülőhelye. Az még van egy kicsit. Sárd se úgy van már, ahogy valamikor volt. Nadalos is épphogy van. Újvárfalva is. Sárd, Mezőcsokonya, Hetes, Juta felfalta Vrácsikot. Kaposvár a környék legfalánkabb városa. A legeslegéhe-
sebb Budapest volt, az is maradt. A környező falvak felfalták Kakot, Fehértót, Galabárdot, Lencsent, Koroknyát. Szülei, nagyszülei, dédszülei itt laktak mind, a Somssich uraság földjén jobbágyok, zsellérek, cselédek voltak. Magyarok csak mindezek után lehettek. A nemesek ellentétéként a pórok lenn a porban éltek, pórul járt porfiúk voltak. A háború után kis ideig saját földjükön gazdálkodtak, néhány holdon, azután a téészén, reggeltől estig; „bagóért”. Sok tanya és falu megszűnt az államosítás után: a téészesítés meggyorsította elsöprésüket. Beszolgáltatás címén évente a

megtermelt érték nyolcvan százalékát elvitte az állam. A Vrácsikhoz tartozó Koroknyán a Rákosi-rendszerben több dolgos gazdát megbélyegeztek, megkínóztak, börtönbe zártak. A kilométer hosszú koroknyai sor házáinak többsége a háború előtt még jobb időket látott. A kuláküldözésekkel kifosztott, megalázott emberek, mihelyt egy kicsit felszabadulhattak, az ötvenes-hatvanas években elmenekültek, ahova tudtak; legtöbbször elment messzire, Pestre, városba bujdosott. Fájdalmas emberekké váltak, amilyenek az elfelejtett bujdosóénekek. Sorsukra hagyták földjüket, házukat; potom pénzért elherdálták vagyonkájukat, aztán a messzeségben, ahol a sok-sok ember között nem ismertek senkit, siratgatták szülőföldjüket, elveszett vagyonukat, egész életüket. Koroknya hosszú utcasora teljesen kiürült, a mezővel lett egyenlő. A hetvenes években itt még virágok nyíltak a romokon, az összeomlott házak falán ökölbe szorult rózsák virítottak-véreztek, némán vádolták pusztítóikat. A régi szép kerteken, tiszta udvarokon halál ütött tanyát. Gazban elvadult bokrok, tüskés szederindák, csenevész fák tenyésztek köröskörül. Pedig ez a föld is megérdemelte volna, hogy megműveljék. Elhagyatottság párált erdőn és mezőn, a süppedős berekben. A Malomárokpart gólyahírtől aranyos rétvén már nem álldogál gólya. Elment a madár békésebb vidékre, oda, ahol békát talál, mondogatták a falusi öregek. És ők is elmentek lassan, egyenként, a közeli-távoli temetőbe. Elszakították egymástól apjukat, anyjukat, nagyapjukat, nagyanyjukat az utódok, magukra maradtak halálukra azok is, akik egész életükben együtt voltak.

Nagyapja a kiskorpádi, nagyanyja az újvárfalvai temetőben sóvárog párja után.

– Nemhogy nem tudta, nénéd nem is akarta a hazavitetni nagyapádat – mondta a bátyja Jancsinak. – De nem ám! Fizetni kellett volna néhány forintot a fuvarért! Pedig csak kilenc kilométert kellett volna megtenni a koporsóval, Kiskorpádról a vrácsiki temetőig. Lovas szekéren, akárhogy. Akkor egymás mellett nyugodhatna a két kis öreg.

Jóska megcsináltatta nagymama sírját is, hogy ne vesszen el a fűben. Ahogy öregszik, egyre gyakrabban, havonta, kéthavonta el-elmegy busszal Pécsről Sárdra, Újvárfalvára, Kiskorpádra, leteszi virágait, megigazgatja a

sírt, jót tesz vele saját lelkének. Megáll egy kicsit, elgondolkodik a törté-
nész, talán elmond magában egy-két imát is, de már megy is vissza, fordul
a busz Nadalosban. Nem időzhet el, órák múlva jön a következő.

– Te meg én ki mellett találjuk meg helyünket a földben? – tűnődött
Jancsi. Úgy maradunk halálunkban is, ahogy életünkben voltunk?
Egyedül, majdnem mindig egészen egyedül?

– Emlékszel, mekkorákat káromkodott a papa?

– Ha ő mérgében el-elkáromkodta magát, Landorék kocsmájában
elhallgatott nótaszó! Micsoda erő feszült a kis öregben! Egyedül aratott
hetvenévesen, egy szál kaszával vágta a gabonát.

Jóska dicsekedve mondta, hogy ötvenhat nyarán, amikor magyar-tör-
ténelem szakos bölcsész lett Pesten, nagyapánknak megmutatta „roppant
nagy erejét”; széles lendülettel vágta a gabonát.

Jancsi kajánkodva motyogta, hogy persze, fél óráig... Aztán kibuktál,
te erős legény! Nagypapa pedig megfontoltan, erejét beosztva aratott
napestig.

– Cséplés után a Présel Csani bácsi elvontatta masináját, papa pedig
mehetett a malomba. De nem fogta volna be a Bandit. Annyira szerette
és féltette szegény lovát. Bandi éppen lesántult. Papa tétovázás nélkül
vállára kapott három zsák búzát: egyet erre, egyet arra a vállára, a harma-
dikát pedig keresztbe fordította rajtuk, úgy vágott neki a Sárdra vezető
útnak. Ment a Rác-malomba. És ugyanúgy hozta haza a liszttel teli zsá-
kokat. Éppen kinn voltam az udvaron, ahogy megláttam a szigorú kis
öreget, kiszaladtam eléje az utcára. Alig hittem a szememnek. Alacsony
ember volt, erősebb a szíjnál, alig volt magasabb másfél méternél, de ren-
díthetetlen erő lakott benne, még hatvan-, hatvanöt éves korában is.
Ahogy belépett a házba, még le sem tette a zsákot, azt kérdezte a nagy-
nyámtól:

– Mama, kész az ebéd? Éhes vagyok.

– Majd kész lesz, papa, ne félj, nemsokára! – tagolta lassan, komótosan,
hosszan elnyújtva mama a mondatot. Rá volt írva öregedő, ráncos arcára,
magas homlokára, hogy egész délelőtt máson járt az esze, nem az ebédfő-
zésen. – Nagyon jó könyvet olvasok, papa! – sóhajtott a mama elmélázva.

– Vékony, komoly, nyugodt arca volt a mi nagyanyánknak. Fejkendője alól finoman sűrű, ráncos arc fürkészte az életet. Hosszú, kerek, bő szoknyája szinte a földet seperte. Ékes tartása feltűnő volt, nem illett a szegényes konyhába. Nemes jelenség volt a mi nagymamánk, az egész család tisztelete őt.

– A legnagyobb dologidőben te már megint csak olvasol meg olvasol? Mama! Hogy képzeled az életet? – Papa ilyenkor rendszerint irtózatos méregbe gurult. – Na az anyád erre meg arra! – Nagyapánk akkorákat kiáltott a mamára, hogy a faluvégi kocsmában újra meg újra felkapták fejüket a lármázva iszogató emberek. Szidta mamát, hogy így a szakramentumát, meg úgy a hétszentségit, hogy képzeled te a napokat? De a mamát semmi nem tudta kizökkenteni. Aztán, ahogy fellobbant papában a méreg, egy legyintéssel el is hamvadt.

Mama fekete kendős arcát megszépítették a sűrű ráncok, tekintélyesebbé tették. Oda nem illő nemesség, harmónia, gondolkodó csendesség áradt belőle. Gyakran láttam könyvvel az ölében elmerengeni aprócska konyhájában, s hajladozni a tűzhely és a kemence előtt. Rakta a tüzet. Gondolkodott. A sárból tapasztott tűzhely, a kemence és a kuckó, ahol kisgyerekként sokszor boldogan üldögéltem hosszú hálóingemben, nagyanyám társaságában, egy anyagból épült; sütő is volt benne, finom mákos kalácsokat sütött a mama, az egész család kedvére. A kemence legfelső részén sülték a mákosok, ritkábban diós kalácsok, a barna kuglófok néha egy-egy hétig is kitarottak. Az egész család szerette a kuglófszeleteket. Legtöbbször tejet ittunk, kakaós szeleteket ettünk hozzá.

Apámék négyen voltak testvérek: ő volt a legidősebb, utána korban Gyuri bátyám, majd Mariska néném következett, ők mind földet műveltek, egyedül Csani bátyám emelkedett ki közülük városi emberré. Ő kazánkovácsnak tanult Kaposváron, később is a kaposi vasútállomásra járt, de azt nem tudom, hogy busszal utazott-e a városba, vagy hogyan. Csani bátyám a harmincas években hamarosan benn maradt a városban, benősült abba a családba, amelyiktől feleséget kapott. Kerek, mosolygós arca úgy maradt meg bennem, olajosan-kormosan, ahogy gyerekkoromban egyszer az állomáson a sűrű gőzt prüszkölő mozdonynál megláttam.

Nagyapám háza és udvara egységesen egész parasztporta volt. Az utca felőli kertkapuból nézve, szemben, hátul volt az istálló és a pajta, keresztben elnyúlva. Az istállóban Bandi és Madár, két jó ló álldogált. Deszkapalánk választotta el őket a két tehén állásától. A tehenek jobban szerettek lustán fekdüdni az istállóban is. A lovak inkább álldogáltak. Előttük a jászol hosszanti alakban a szemközti falra támaszkodott, a lovak és a tehenek a feneküket mutatták felénk. Az istálló jobb oldalán volt felhalmozva valamennyi széna és szalma, részben etetésre, részben almozásra alkalmasan. A pajtában mindig magasan állt a széna és a szalma, melynek tövében ott állt a szecs kavágó és a répadaráló. Az udvar jobb oldalán gémeskút volt, hosszú vályúval. A kutat később kerek kúttá alakították. Az istállótól balra húzódott a disznóól. Zsírba lesütött disznóhús és zsír egész évben volt a háznál, mind az öt család részére. Mi négyen voltunk, Gyuri bátyámék hárman, Mariska nénémék is hárman voltak, míg el nem költöztek Kaposmérőbe. Ott született még egy gyerekük, így mindegyik családban két gyerek volt. Nagyapámék ketten voltak. A háború végéig egyszerre összesen tizenketten laktunk együtt nagyapámék nagy családjában. Már a háború alatt építkezni kezdtünk mi is, nagyapámék közvetlen szomszédságában. A ház és a házhoz tartozó kis föld apai örökség volt. A háborús években felibe-harmadába elkészült házunkat foglalták el az oroszok. Azt mondják, háború alatt az ablaküvegek helyén pokrócok lógtak, azokkal takarták el a fényeket. A németek 7-8 kilométerrel távolabb, Nagybjom határában hónapokig tartották állásaikat.

Gyuri bátyámék költöztek el a családból legkésőbb, az ötvenes évek közepén, kis faluvégi házukba. A háború alatt együtt maradt a család; a háborús években apám és Gyuri bátyám kinn volt a fronton. Negyvenöt áprilisában lettem két éves, első két évről nem él semmi az emlékezetemben. A nagy ház, melyben együtt lakott minden családtag, az udvar bal oldalán állt: két nagyobb szoba volt az udvar felé hosszabban elnyúló tető alatt. A bejárat az épület közepén nagyméretű konyhába nyílt, ez volt a mindennapi élet színtere. Nagy, mélyen elnyúló asztalt ült körül ünnepi ebédnél, vacsoránál a család. Arra nem emlékszem, hogy hétköznapien együtt ebédeltünk volna. Ilyenkor kinn voltak a mezőn, dolgoztak.

A konyha bútorzata is feltűnően szép volt: nagy tulipános láda húzódott a fal mentén, szépen megmunkált, furulyázó székek sorakoztak az asztal körül. A nagyszobában is díszes, komoly szekrények, székek, asztalok álldogáltak, buzsáki mintás szőttesek tették ünnepélyessé a szobabelső hangulatát, az ágyakon magasra tornyozva álltak a dunyhák, párnák, kispárnák, terítők. Földes volt a szoba, és mindig tiszta. Lágy és ragyogó fehér volt az utcára néző két ablak függönye is. Azok a hatalmas birsek a szekrényeken ott teremtek nagyapám szőlőjében, kis domb oldalában. Azon túl kaszáló húzódott végig és hosszan a lassan csordogáló Malomárok partján. Békésebb években lélekemelő élményt szereztek a magas barna szekrényeken köröskörül illatozó aranyalmák. Nagyapám szőlőjében birskörték is gazdagon teremtek, a hosszan elnyúló, gólyahírtől sárguló kaszálón innen, a szélvédett, lassan folydogáló, berekfákkal szegélyezett Malomárok közelében. Az ottani kis kerek, napfényes akácossa jártunk ibolyázni, mi gyerekek. A fából faragott bölcsőben sorban, egymás után jó néhányan ringatóztunk a háború előtt. Bátyám volt a legidősebb, ő '37-ben született. Azt szoktuk mondani, nálunk a háború alatt is születtek Magyar-gyerekek. A szent alkalmatosság ott állt az utcára néző két ablakszem között, az ablakról fehéren lecsüngő függöny adott keretet a lábbal is könnyedén ringatható bölcsőnek. A drága jószág később a padlás porában évekig hallgatott. Talán elporladt magában? Ki tudja, hova tűnhetett.

Nagyapám és nagyanyám a nagy háznál jóval később épült aprócska szoba-konyhában élte mindennapi életét és minden estéjét. Nekem szépek voltak azok az esték. Nappal dolgoztak, este énekeltek és imádkoztak, s nekem meséltek. Én a petróleumlámpa homályos fényében hallgattam szinte minden esti mesélésüket. Felnövekedésem különleges pillanatai voltak azok az esték. Lestem-vártam a naplementét, hogy mehessek át kis házukba. Gyakran a konyhakerten át szaladtam nagyapámékhoz, átélni az izgalom különleges pillanatait. Nagyapám valóban mesébe illő férfias, kicsit karcos hangjával nem tudtam betelni. Magamat Fehérlófiának képzeltem, olyan eleven volt előttem a mesebeli gyermek, amilyen a Fanyűvő, a Kőmorzsoló meg a Vasgyűrű volt. Ma is hallom nagyapám hangját: „

– Hallottam híret annak a Fehérlófiának, szeretnék vele megbirkózni!”
„– Gyere, no, én vagyok!” – hangzott a válasz, nagyapám egy kicsit elváltotztatott hangján. A mese hőseivel borzongva szálltam le az alvilágba, és hősiesséremmel vívtam meg a tizenkét fejű sárkánnyal, természetesen a királylányért.

Micsoda izgalom gyúlt bennem a könyvek iránt, amikor nem tudtam még olvasni sem! Nagyapám és nagyanyám rendszerint hanyatt feküdt az ágyon, mikor benyitottam hozzájuk és elfoglaltam helyemet a kis fejőszéken, a két ágy között. Előttem a kecskelábú asztal, fölöttem csillagos égre néző kis ablak, ők meg az ablak magasságában elnyújtózva feküdtek. Felváltva meséltek. A két ágy épphogy elfért kis szobáskájukban, fejem alig ért fel szalmazsákjuk magasába. Körös-körül a kis szoba falán 14 stáció ábrázolta Krisztus szenvedéseit. Papa meséléseinek legemlékezetesebb részlete az irtózatoss és csodatevő griffmadárról szólt. Félelem hidege futkosott hátamon a kegyetlenség hallatán, mikor Fehérlófia a griff szájába tette a kezét, majd lábát, hogy legyen elég ereje a madárnak felrepülni vele a felső világba. Az oroszlánfejű, hatalmas szárnyú madár úgy száguldott az alvilágban, hátán a legkisebb fiúval és a sárkány fogságából kiszabadított királylánnyal, hogy amerre elrepült, hullámozva rengett a föld, mint a tenger. Hegyek gyűrődtek egymásra, hegygerincek hullottak alá, s tűntek el a mélyben. Az alvilági repülés közben a harmadik fiú, a nép gyereke, akinek magamat képzeltem, saját húásával etette s vérével itatta a csodatevő madarat. Hogy mindvégig bírja erővel a repülést, hogy az alvilági lyukon fel tudjanak jutni a felső világba. Ez a mese egész életemben elkísért, nagyon sokszor eszembe jutott, különösen akkor, amikor a nép bajban volt. És a nép mindig bajban van, mindig felfelé törekszik, de a fölöttük levőknek nem elég a vérből, nem elég Krisztus szenvedéseiből, soha senkinek sem elég, s még mindig nem jutottunk el a mesebeli felső világba. Még repül velünk a griff? Nem is tudom. Talán repül.

Rendszerint a papa aludt el előbb, ő volt fáradtabb. A mama magasabban csavarta a lámpa lángját, kinyitotta imakönyvét, engem pedig elbocsájtott. Mentem haza, át a szomszédba, anyámék már vártak, s úgy éreztem, semmi tévedés, a nép fia vagyok, apám pedig a Fehér ló. Ilyenkor értettem

meg, hogy a nagyapám soha nem haragudott igazán a nagymamára azért, mert ő gyakran a legnagyobb dologidőben olvasott.

Nagy csavargó voltam, az biztos, váratlan eltűnéseimmel gyakran kihoztam anyámat a sodrából. Az ő hirtelen fellobbanó haragjától nagyanyám sokszor megvédett engem, sokszor elbújtatott bő szoknyája mögé. Már iskolába jártam, már egész jól tudtam olvasni, amikor a mama jó előre kiszámítottan elküldött Buzsáki ángyomhoz könyvekért. Az a döbbenet, ami a könyvekkel teli láda láttán belém hasított, felejthetetlen. Egy teljes láda könyv tárult elém. Válogathattam, azt vihettem el, amit akartam. De mindig csak egyet! Szép neve volt a nagyanyámnak: Buzsáki Magdolna. Testvérét pedig egyszerűen csak Ángyomnak szólítottam, Buzsáki Ángyomként emlegettem. Az első könyv címe, A fekete gróf, ócska pengős regény volt. Nem tetszett, pedig nagyon felizgatott. Hanem a következő elragadóan szép volt: Szeretve mind a vérpadig. Írta Jókai Mór.

Az ötvenes évek végén hétszázán laktak Vrácsikon, harminc év múlva a háromszáz lélek többsége cigány. De nem az a fő baj, hogy a falu elcigányosodott. Hanem az, hogy nem emelkedett, hanem süllyedt. A magyar családokban legfeljebb egy-két gyerek van, ha van; amazoknál három, négy, öt is akad. Lehúzzák egymást a dologtalanságban, műveletlenségben, szegénységben, szeretethiányban fuldokló emberek. Itt mindig sovány volt a kereset, élt, amíg élhetett a népben a becsület, a munka- és a földszeretet. A jó apák és a jó anyák azt adták tovább, amijük maradt. Azt, hogy a munka szent. Nem a tulajdon és nem a pénz, hanem a teremtő munka szent. De már a hó sem olyan fehér, mint amilyen akkor volt, amikor a távoli hegyekben *porka havak esedeztek*. Akkor még nagy volt az emberi lélek. Ma már sebzett, töredezett az erdő is; a zaboskerti erdők fenyveseit és tölgyeseit nem zúgatják gyantás szelek, az akácok is magányosan bontogatják mézédés fürtjeiket. Beljebb, a tölösben, ahol az olvadó hó nyomán a természet még hóvirág-szönyegetek tereget az égig érő fák alá, a koronás tölgyek alatt ezüstből aranyba fordult az idő, mégsem bóklásznak alattuk magányos gombászók, nem csivitelnek gyerekek tarka, vidám csapatokban. Állnak a fák, mint a jajkiáltások.

Szentkirály és Dolca érdemesen megművelt mezői a kilencvenes évek elején gazosan szégyenkeztek; már látni lehetett, hogy a föld kevesek tulajdonába kerül. Valamikor úgy verték be a téeszbe az embereket, aztán megsétverték a téeszeket, hogy a nincsteleneknek, akiknek semmijük se volt, újra ne legyen valamije. A gazos földek nem mondtak jót e falu munkanélküliséghez szoktatott, munkátlanságra ítélt maradékairól, akiknek emlékeiben, ki tudja, élnek-e még az erejükön felül szorgoskodó régiek. A falu népe mintha elbujdosott volna tehetetlen bánatában: kint az utcán és bent az udvarokban itt-ott látni egy-egy árva emberi lelket. Imitt-amott mintha azért épült volna újjá élénk színekkel egy-egy ház, hogy megcsilantsa a remény sugarát: még itt is lehetne élni! – Az omladékokkal pedig még hangsúlyosabbá vált a tehetetlenség. Fényes nap süt, az égen itt-ott báránnyelűk delelnék. Az erdészház régi, büszke épülete összerogyott, Boroskéé volt, a miniszterelnök apjáié. Messze van e hely mindentől? Az Isten háta mögött már ki akar és ki tud élni? Kietlenség és szomorúság honol még az ötvenes években is gondozott fákkal, bokrokkal és virágokkal benépesített udvaron. A betonút valaha poros földes út volt, teljes szélességében siettek rajta hazafelé a tehenek. Zsömle úgy el-elgondolkodott hazavágyó igyekezetében, hogy az udvar közepére merőlegesen hirtelen megállt az utcán, mint aki azt mondja, ni csak, majdnem túlmentem a házunkon. Csapott egyet a farkával, visszafordult, és a ház mögött bevezető kocsúton besétált az udvarba. Kidugta fejét a pajta mögül, megnézte, hogy valóban jó helyen jár-e. Az istállóba vezető ajtó tárva-nyitva fogadta őt is meg Hímest is.

Mára már kihalt a sok-sok barátkozás, néma a gyermekkori játékok színtere, a dohánypajtákon vastagon, feketén mállik a zsúpfedél. Elhagyatottságában egyre több térdre rogyott ház könyörög, vagy talán már az Istenhez sem könyörög a nagyra nőtt gazban.

Úgy ment el szülőháza előtt, oldalogva, mint a bűnös; zavarodottan, félve a lebukástól. Csak a szeme sarkából figyelt megszépült házukra. De mit is mondhatna az idegennek, aki az ő kis konyhájukban és szobájukban lakik? És mit mondhatna a falu népének, a magukra hagyott embereknek? Azoknak, akikkel valamikor minden szombaton együtt készült az

ünnepre, söpörte házuk előtt az utcát. Azt, hogy bocsássanak meg neki, amiért eltűnt szülőfaluja porából? Azért is ő a bűnös, mert a falu népe is eltűnt, elszlott, fölszállt, mint a por, elillant, mint a pára. Azt mondaná, bocsássanak meg az árulónak, a jött-ment embernek? Hogyan és kinek bocsássanak meg a térdre rogyott házak? Elenyészett a föld színéről nagyapja-nagyanyja kis háza is, melyben a Fehérlófia meséje valamikor a végtelent hívta az ő gyerekszívébe.

Elérzékenyült a belső hangoktól.

– Hányszor kell még elindulni hazafelé? Lesz-e még haza, lesz-e anya? Apa? Testvér? Lehet-e otthon valahol máshol? Mivé leszünk? Hová menekülhetnénk? Barlangba bújjunk, mint az üldözött? Bele kell törödni, hogy amit keresünk, megtaláljuk majd a temetőben, az örökkévalóságban?

Mióta elment, mindig azt kereste: *honját a hazában*. Az otthonát. Akár édes, akár keserű volt az az otthon. Később, kicsit megokosodva, beérte volna a világban már az otthonossággal, valamilyen igaz szerelemmel, mélyről jövő, igaz hittől, hű barátsággal.

Télen, mikor békésen hullt a hó, s meghalt költő barátja visszautasíthatatlan kabátjában utazott haza, ugyanazt kereste. Nem tudta, hogy mit fog mondani annak, aki nekiszegezi majd a kérdést: mit keres rajtad a költő kabátja? Hogy merted magadra venni? Mi gondolsz, ki vagy te?

Csak akkor kezdett oldódni a szorongása, amikor többé-kevésbé megtalálta, vagy talán csak megtalálni vélte a helyes választ. Ekkor így felelt magában:

– Megillet engem a költői tisztesség, mert költő akartam lenni, s az lettem. A költő kabátja is megillet, mert hűséges maradtam és maradok hozzá mindaddig, amíg le nem szakad rólam e kabát. Sőt azon túl is. Olyan ember lettem, aki a költő barátságát ugyanúgy megőrzi haláláig, ahogy gyermek őrzi az elveszett otthon melegének emlékét.

Újabbán egyenesen a kaposvári kórházba vitt az útja. Rettegett, mert apjáért is oda járt. Aztán vihette neki ünneplő ruháját, melyben eltemették. Retteg saját érzéseitől is. Olykor azt kívánta, vége lehetne már ennek is, bár be sem meri vallani, hogy minek is lehetne vége. Nem tudja,

hogyan is tudhatná, hogy az ő kicsi, meggörbült, törékeny, harminchét kilóra lefogyott, súlyos gyomorbetegségről és csonttrikulástól szenvedő édesanyján hányadik és megint milyen újabb műtétet hajtottak végre, az ötvenes évek közepe óta. Már a hatvanas évek elején leszálalékolták. Hol a kezét, hol a lábát törte, most meg – eltörött a dereka? Ha ez igaz, hogyan viszi haza a kórházból?

A cserfes Ibolyka mondta neki telefonon:

– Múltkor, amint visszautaztál Pestre, anyád betöltötte utánad a krumplit. Amit te végeztél el, az nem volt jó. Azt mondta anyád, az nem munka. Aztán fölment a padlásra, hozott le fél vödör búzát és kukoricát a tyúkoknak. Kérdeztem tőle, miért ment föl, miért nem szólt neked? Vagy miért nem szólt nekünk? Mi mindig segítünk.

Talán akkor roppant össze a gerince – nem tudom.

– Mért nem szóltam, mért nem szóltam! – zsörtölődött anyád. – Mindig mindent mindenkinek mondani kell?!

A vonatablak tükrében most figyelmesebben nézegette nyüzögő ábrázatát.

– Öregszem – állapította meg. Közelebb jutott már a hatvanhoz, mint az ötvenhez. Itt-ott fehéredik a haja, deresedik a borostája.

Gyötörte a lelkiismeret, hogy a legdrágábbon, akitől az életét kapta, nem tud segíteni. De hát az mégis lehetetlen dolog, hogy az ember úgy nézzen magára, mint felesleges lomra. Olyan nincs, hogy valaki semmire sem jó, senkinek sem kell. Nem kell ennek a nőnek, meg annak sem, nem kell köszörűsnek, se ilyen munkásnak, se olyannak, sem a kapitalistáknak, sem a szocialistáknak.

– Egykutyák – dörmögte fennhangon, s elégedetlenkedve állapította meg, hogy nem illik ő e korhoz, és a kor sem illik hozzá. – De hát mi illik egy munkanélkülihez? – Nézegette csámpos lábbelijét.

– Ez a félretaposott cipő? Ez pont olyan, amilyen én vagyok. – Mária édesanyám! – motyogta maga elé, s megállapította, hogy ösztönösen már megint ráérezett a hangsúlyra, mellyel anyja szokott fohászni Máriához, Magyarország védőszentjéhez.

Látta anyja falevél-arcát s rajta a könyörtelen idő vonásait.

Ahogy hazafelé közeledett vele a vonat, alig jutott el hozzá a mellette levő vágányon álldogáló szerelvény vagonjainak a felirata: IFOR, IFOR, IFOR... Ez a birodalom is átment rajtunk... Szerbiába... Ez is megmentett bennünket...

„Amíg van anya, addig van haza” – csengtek fülébe a szomszédasszony szavai.

A csattogó kerekek zajában két szóval játszadozott: anyám, hazám, anyám, hazám... Eltörött a dereka?

Lehetetlen. Ijesztgetik csak.

A rokonok és a szomszédok is azt akarják, hogy vagy ő, vagy a bátyja költözzön haza, ne hagyják egyedül évtizedek óta beteg anyjukat. Folyton azt mondogatja, nem bírja tovább, jobb lenne a temetőben, meg azt, hogy elmegy otthonba. Mi fáj jobban az embernek: az élet vagy a halál?

Az élet.

Anyja már meglátogatta a hetesi, a kaposvári, a somogyfajszói, a patalomi idősek otthonát, közelebből szemügyre vett egy pécsi szociális otthon is. Látni akarta, hogyan élnek az öregek, akik „nem kellene senkinek”, „elmehetnek a háztól”, „útjában vannak mindenkinek”, „csak hagyják már itt az örökséget”.

Abban a messzi idegenben, szokta mondani, hogy részvétet keltsen maga iránt, az öregek mégis menedékhez jutnak. Átmenetileg felcsillan egy kis remény, talán rátalálnak valakire, nem maradnak egyedül. Nem úgy, mint saját házukban, ahol már egy levest is nehéz megfőzni. Olykor nemcsak maga elé mondta, hangosabb szóval is kimondta:

– Gyűlölöm a fájdalmat; már kiesik kezemből a kanál.

Panaszkodik, hogy újra meg újra meg kell szégyenülni, folyton mások segítségére szorul az idős, magatehetetlen ember. Az otthonban majd lesz kihez szólni, lesz, aki meghallgatja, akinek elmondhat minden bajt és bánatot. Ott állandó orvosi felügyelet is van, nem kell gyógyszerért talpalni, a nővérek aranyosak, kedvesek, jó pénzért mindenki elé odateszik az ételt. Az időseknek van jó fekhelyük, bevihetik a családi képeket, még a tévét is, mindent, ami az embert a saját otthonára emlékezteti. Sokkal kisebb a hely, az igaz, abban a szép kis otthonban két ágy között csak

félméternyi jut egyiknek is, másiknak is, de végeredményben az is elég; ne keljenek fel egyszerre az ágszomszédok! Aki járni tud, kiülhet beszélgetni a nappaliba, kimehet a kertbe, napfényt is kaphat, abból is jut neki.

Pénz nincs, szögezte le. De hát minek is pénz az öregeknek? Csak ne kellene az otthonért odaadni több milliót! Olyan is van, hogy elkéri a fél ház árát, vagy még többet, az egészséget, de olyan is előfordul, hogy havi huszonnyolcezer egy bűdös elfekvő ára. A pécsi otthonban nem kellene egyedül lennie, a nagyobbik fia minden hétvégén meglátogathatná. Itt meg hiába várja... Nem jön egyik sem, nem jönnek havonta sem.

Haza? Igen, haza. Haza kellene menni. Gondját viselni anyjának. Feleség nélkül? Hogyan?

János nem akart válni először, nem akart válni másodsor. Mégis válni kellett. Érthetetlen, mit akarnak a nők. Uralkodni? Hódítani akarnak? Kifordultak természetes mivoltukból. Önzésre nevelődtek, nem összetartásra, önzésre nevelik a gyerekeiket – ismételte –, merő majomszeretetből, butaságból, daczból. Azt teszik a családjukkal, amit a pártok tesznek a nemzettel: megosztják a népet. A hatalomért. A nőn múlik, hogy megmarad-e a család vagy szétesik.

Mindent akar a nő, mindent. Gyereket is, de nem tudják felnevelni őket tisztességesen. Egyedül hogyan is tudnák? Az egyedül nevelt gyerek végeredményben csak eltorzult lelkületű lehet.

Elhagyni mindent, elhagyni a csalódások színterét, kifutni a világból, visszatérni. Vissza gyerekkora földjére, s mindent újrakezdeni!

Az egész életet? Lehetetlen. Ott miből éljen?

És Pesten miből él?

Már közel egy éve megalázó segélyekből tengődik. A faluban majdnem mindenki munkanélküli és idős. Míg élt a kert, apja és anyja fiatalabb volt, epret is termeltek a háztájiban, de a bevétel nyugdíj-kiegészítésnek is kevés volt. Talán csak cukorra, sóra volt elég. Akinek nincs befektethető pénze, s nyugdíja is csak annyi, hogy kenyér jusson az asztalra, az nem számíthat ettől az élettől semmilyen csodára. Anyjáék egész életükben dolgoztak, ahogy mondani szokták: szakadásig. S mit értek el? Felneveltek két gyereket, egyiket taníttatták, nem ittak, nem ették túl magukat, taka-

rékosan éltek, házat építettek, időben összegyűjtötték a sírjukra valót is. Apjának már betonból van a szemfedője, nevét fekete műmárványba vésték. Hogy meg ne szólhassa őket a falu, hogy könnyen rendben lehessen tartani a sírt. Ha esik az eső, gyorsan megnő a gaz. Száz, kétszáz kilométer távolságból egyikük sem ugorhat azonnal haza.

Apja halála óta rendszerint külön járnak haza. Hol ő, hol a bátyja megy, hogy a legsürgősebb dolgokat elvégezzék a ház körül és a kertben is. Gyakrabban megy a bátya. Aztán siet vissza ő is, fordul, jön vissza a busz hamarosan. Fáj nekik, hogy az élet neheze így is, úgy is anyjukra marad.

Próbálják enyhíteni a fájdalmát? Gondolatban. Többre alig telik.

Mióta készülődik, hogy majd megkeményedik. Hazainduláskor ismét úgy döntött, nem rohan tovább. Nem siet vissza Budapestre. Szabaddá tették a körülmények: kiadták a munkakönyvét. Hová, minek siessen? Nem várja haza a felesége; elment. Azt mondta, elege van, el akar válni. És elvált. Azt hitte, úgy jobb lesz, könnyebb lesz az élete. Mindig a nők, majdnem mindig ők a válás kezdeményezői, rajtuk múlik, hogy össze-tart-e vagy széthullik a család.

Most aztán szabad! Mióta létrejött az Európai Unió, Terike egy hungaricum, a magyarok szimbóluma! Bécsben cselédkedik, ápolgat egy idegen öreget, jó pénzért, az meglehet. Jobb neki Bécsben cselédként, mint itthon, faluvégi háztulajdonosként, ahol idős édesanyját ápolhatja. Magukért meg a házért cselédkedik. Ki akarja fizetni a tulajdonosokat, a négy örököst. Azt akarja, hogy nevére kerüljön a ház, hogy neki is legyen valamije. Hite szerint, ha lett volna valamije, nem alázták volna meg annyiszor az életben.

A gyerekek, merengett János, úgy-ahogy felnőttek. Élik saját életüket. Barátai tartanák vissza a fővárosban? Meghaltak azok is, majdnem mindannyian. Akad ugyan erre-arra még egy-két jó barátja, de ők is meglesznek nélküle. És meglesz nélkülük ő is. Érdekes, tűnődött el, több mint harminc év alatt a műhelyben nem lett igazi testi-lelki jó barátja egyetlen egy sem. De miért nem? Az üzem nem az a hely, ahol a hétköznapi élet szeretni, megérteni és segíteni tanítja az embereket. Hát nem az. Már az sem az. Nem voltak jók egymáshoz, nem szerették, nem becsülték egymást. Csak ritka pillanatokban tudtak összefogni. Így aztán elromlott minden.

Mindennapi megosztottságukban sosem voltak feltétlenül igazak, nem álltak ki egymásért, ki-ki inkább csak magáért harcolt, sündörgött, törleszkedett, csaholt és dolgozott. Nem alakulhatott ki mélyebb baráti közösség. Brigád, az volt. Brigádnapló is volt, sokáig. Abba mindenfélét illett összehordani. Aztán valahogy kiforrta magát, hogy az ember mégsem szeret folyton hazudozni. Azt meg végképp nem szereti, ha a nagyon szükséges hazugságnál sokan hazudnak még nagyobbat és annál is nagyobbat. Műszak végére elfáradtak, gyakran torkukig ért a csendes undor, siettek haza, megszokott családjukhoz. Ott még adtak és kaptak szeretetet. De aztán a legtöbb család elrálkosodott. Azt sem vallották be talán önmaguknak sem, hogy félnek valamitől. Mitől féltek? A főnöktől? Attól, hogy nem kapnak béremelést? Egymástól féltek? Vagy önmaguktól? A lelkiismeretüktől? Az igazmondás eredendő kényszerét nem volt könnyű háttérbe szorítani, de a többnyire alvó lelkiismeret előtt mégis könnyebb elhallgatni az igazat, mint fáradozva keresni az igazságot. Félték. Hozzászórtak a mindennapi félelemhez. Valóban szeretnék volna tudni, hogy mi az igazság? Talán igen, bár ez sem egészen bizonyos.

– Igazságot keresni belső tartás nélkül egyszerűen lehetetlen – mondogatta. – Hogyan tehetett volna szert erkölcsi tartásra az a fiatal munkás, aki azt hallotta az idősebbektől: tartsd a szád, végezd a munkád, ne bíráld a főnököt, a szakszervezetet, a pártot! Erkölcsi tartás? Akit gyakran megaláznak, annak lassan és biztosan görbül a dereka, észre sem veszi, hogy púposodik. Titokban az ilyen még azt is tudni véli, hogy kényelmesebb vaknak és süketnek lenni. Csak nem szabad bevallani ezt sem és azt sem! Nem venni észre, mi történik körülöttünk, nem venni semmit észre! A közöny látszólagos védelmében észrevétlen szolgáltatja ki magát az ember. Nem kell mindenbe beleavatkozni! Nem lehet örökké barikádon állni! Nem tanultad meg, hogy időnként itt még akasztanak is? Aki már megütötte a bokáját, nem bolond újra megütni. Kell a pénz, a többi nem számít. Futunk vele haza, számolgatjuk, osztogatjuk, kicsi a türelem egymás iránt. Hogy a múltkor is aprópénzzel szúrták ki a szemedet? A másik meg ötször, tízszer, százszor és ezerszer annyit kapott? Próbáld meg te is, kerekedj a másik fölé, majd meglátod, milyen kéjes érzés megalázni az alul

levőket! Ha nem lenne alul senki, akkor kire kakálnának felülről, mit gondolsz?

Nem szerették egymást, nem becsülték megfelelően önmagukat sem. S mert nem becsülték magukat, nem tudták megbecsülni felebarátjukat.

– Eltörték a munkások gerincét, mint anyámét? – hökkent meg, s folytatta a tűnődést: – Szabadság? Jog? Törvény? Önkontroll? Hova lett az emberi méltóság? Semmi sem igaz? Mi maradt a gyárból? Üres műhely, sok-sok szegény és sok-sok kiüresedett lélek. Szinte észrevétlen jött a baj, terjedt a rák. Sunyin, majd gátlástalanul, mint a gyilkosok, ahogy a hétköznapi történelemben lenni szokott, előre megfontolt szándékkal százával, ezrével, a nyolcvanas évek elejétől egészen a végéig folyt a leépítés. A hetvenes évek elején harmincezren dolgoztak Csepelen, majd aztán százával, ezrével küldték kényszerszabadságra az embereket. Jöttek a hódítók, a bankok, a bankárok, a piac fölkentjei, háborút vívtak az új piacokért, áruik elhelyezéséért. Újmódi háborút, de azt. Itteni szolgálók várva-várták őket. Szolgálók? Az árulók. Mindig van belőlük bőven. Harminc ezüstrrel győztek. Újra meg újra. Mindig a dolgozók húzzák a rövidebbet. Munka sincs, nincs igazi munka, nincs piac, nincs megélhetés. Sok pénz van. Annak sok van, akinek sok jár és sokat csalhat. A többségnek most sem elég. De „szabadság” van! Egyeseknek. Sokaknak semmijük sincs. Akinek pénze van, annak mindene van. Nincs szükség parasztokra, nincs szükség magyarokra. Majd meglátod! Csak herékre van szükség? Meg szolgálókra. Szolganépre. A birodalomváltással ugyanazok vittek be az erdőbe, akiknek a történelemben folyton az a dolguk, hogy elárulják felebarátjukat, hogy mindig és minden jóságot, igazságot, szépséget, emberi vágyat eláruljanak. Csak legyenek mindig olyanok, akiket eladhatnak rabszolgának, akikkel új szolgásgot és új hatalmat emelhetnek, az a dolguk, hogy osztozzanak, harácsoljanak és megosszanak, nehogy összefogjanak ellenük az emberek.

Hányszor figyelte magát gyanakodva, hogy ez meg itt szép csendesen megőrült. Az is, meg az, meg amaz is megőrült! – Figyelte az embereket. Mind magában beszéli meg az életet. Ilyenkor meg-megérintette homlokát, mintha az érintéssel akart volna bizonyosságot szerezni arról, hogy

valóban őrült-e. – Ellenállhattunk volna? – folytatta. – Hogy a régi és új aljasságokkal szemben összefoghattunk volna, kezdhettünk volna végre magunkkal valamihez? Becsület és közösség nélkül, bizalom és igazi vezetőik nélkül? Hit és ész nélkül? Olyanok nélkül, akikben hinni lehet, hogy nem árulnak el bennünket, ahogy mindig? Valóban megszokhattuk, hogy jó süketnek és vaknak lenni. Jó süketen és vakon félteni rongy életünket. Vesszen el szemünk világa, rohadjunk el lábon, csak nehogy baj érjen! Úgy lesz jó, ha nem marad írmagunk sem. Elhittük a véreskezűeknek, a híg lelkeknek, a rohasztóknak, a gátlástalan újrablóknak, hogy az ember vére a legdrágább. Nem gondoltuk, hogy ők csak magukra gondolnak, csak magukat tartják embernek, szabadságra érettnek és méltónak, azért hamiskodnak. Nemigen tudtuk, hogyan kellene megcsinálni a függetlenséget, az önigazgatást, magunkra maradtunk, magunkat veszítve bambulunk és bambulunk bele a sorsunkba, nehogy farkassá változzunk. Jobb talpnyalónak lenni! Kivert kutyának lenni. Szenvedni. Nehogy önállóan gondolkodni és cselekedni kelljen. Nehogy egy csepp vért kiontsunk! Hogy mi...? Szoktunk mi vért ontani? Nem. A mi vérünket szokta ontani a hatalom! Krisztus vérét. Azét, aki szelíden ellenáll a gonosznak. De ez a gonosz gonoszabb a gonosznál: nem vállalja gonoszságát! Nem vállalja, hogy gonosz! Nekem és neked marad hát a tehetetlen szégyen, a folyton mardosó, lassan, de biztosan ölő szégyen. Miattuk és magunk miatt. Az egész miatt. De ki érti meg a tengert tökéletesen? Hogy mi történik vele és általa? Mi történik benne? Miért háborog, miért dönget partokat, morzsol köveket, kavicsokat, omlaszt jéghegyeket, s miért söpri el türelmesen vagy kegyetlen haraggal, ami útjába kerül, vagy miért hallgat, ki tudja, mióta, mozdulatlanul, mint aki orra bukott?

SZEGÉNYEK ORGONÁJA

Harmónium zendült valahol a mélyben. A dallamok úgy járták át a lelkét, ahogy ünnepeken régi iskolája belsejét. Ahol hétről hétre gyerekek tanultak, a tantermet minden ünnepen a falu felnőttei töltötték meg. Fejkendős asszonyok, levett kalappal férfiak és nők, kicsi gyerekek és lányok.

A máskor zszibongó teremben csend volt. Csend és áhítat. Az igazgató katedrájával éppen szemközt, a kétszárnyas ajtó mögött úgy helyezkedett el a kis kápolna oltára, mint egy szépen nyitható-csukható titok. Vasárnaponként, mikor az oltárajtó két magas szárnyát kitérték a kis falu misére gyülekező népe előtt, s a nép elfoglalta a gyerekek helyét a padokban, az oltárképről ugyanúgy mosolygott rájuk Szűz Mária, ahogy a karon ülő kis Jézusra.

Jancsi egész életében Istenkereső volt és az is maradt. Isten létét ugyan nem vonta kétségbe sohasem, mégis úgy érezte, folyton keresni kell őt. Isten jelenlétét soha nem érzékelte olyan egyértelműen, mint a karon ülő kis Jézus fényképét az oltáron. Itt van a lelkemben, gondolta, ezt azonban kimondani nem tartotta illendőnek, nem is mondta soha, hogy nézzétek, Isten bennem van, mint ahogy a mennyországban. Meg ott van a bokorban is, az igazgató úr mogyorófa pálcájában is ott van, ni csak, éppen most csuktam be a tolltartóba. Na, ugye, hogy nem láttok semmit, vakok! Na, ugye, hogy nem ismeritek a mértéket! Ha meg tudta volna fogalmazni, Jancsi már tízéves korában tisztán elmondta volna pajtásainak, hogy titokban azt gondolja, apja az Isten, akkor is szereti őt, amikor úgy mutatkozik meg, hogy nem szereti, mert haragszik rá. Olyankor, amikor az ő Istent dicsőítő éneklése mindenkinek a feje felett szárnyal, akkor a legbüszkébb rá. Ő mint apja fia, azért olyan jó, amilyen, mert apja még akkor sem bántaná, ha a fia valami nagyon rosszat követne el. Ezért aztán

ő nem is követ el bűnt, nem csinál rosszat, hogy ne kelljen eleve félni apja vagy az igazgató úr pofonjaitól, amivel egyszer-kétszer már volt szerencséje megismerkedni. Például akkor, amikor szánkójával beszakadt a gyengén befagyott cigánytöbba, aztán úgy ment haza a hidegben, mint a fagyoszszent, akire ráfagyott a ruhája. Na, akkor aztán olyan verést kapott apjától, hogy bizony könyörgőre fogta, hogy ne bánts, apja, többet nem megyek rá a vékony jégre. Bizony, hogy Jancsi erkölcsi érzéke azért működött jól eleitől fogva, mert hamar megtanulta, hol lakik a Jóisten, s azt is tudta, hogy ha valami rosszat akar elkövetni, az Isten valahogyan nyomban figyelmezteti: ezt nem szabad, ne tedd, te gyerek!

Mikor az iskola iskolaként működött, s nem kápolnaként, kevés gyerek üldögélt a kétszer négy sor padban. Négy éven keresztül a felsősök négy osztályának összesen alig tizenhat-húsz gyereke nézett fel tisztelettel az igazgató úrra. Ő a diákokkal szemben elhelyezett dobogón majdnem úgy trónolt, ahogy vele szemben, a terem zárt kápolnájának trónusán az Isten. De hétvégén, amikor Isten háza lett az iskola, s a falu dugig töltötte néppel a padokat és az állóhelyeket, büszkeség áradt szét a gyereklekekben.

A tömegben mindegyik gyereknek ott volt az apja, anyja és a testvére is. Már akié nem esett el a háborúban. Az övé nem esett el a hazáért, mert megszökött a frontról, hanem élt és élni akart a családjáért, a hazájáért.

A nagy szavakat Apja ugyanúgy ki nem állhatta, ahogy a fia is hamar megutálta a nagyhangú vezéreket.

Apját ezerkilencszáznegyvenkettő júniusában hívták be katonának s vezényelték a frontra, majd nem is sokára, negyvenhárom január 12-én Voronyezsnél az oroszok lehangelték a magyarokat. Ő nem ment el a Donig, a Pripjátý-mocsaraktól visszafordult, megszökött.

Az a fénykép fordította vissza a halálba vezető útról, amit anyja küldött el utána egy szabadságról visszatérő nadalosi bajtársával. A fénykép anyját ábrázolja, oldalán két fiával.

A somogyiak közül sokan meghaltak a Donnál. Nagyon nagy veszteség sújtotta a falut, Vrácsikot is, Jancsi osztálytársai közül mindegyik gyereknek odaveszett az édesapja. Az ő apja is ott halt volna meg a fronton, ha nem szökik meg a megfelelő pillanatban. Megtanította rá az életosztón,

hogy mikor, hol és hogyan kell átöltözni. Azt mesélte, abbahagyatták velünk a ház építését, már álltak a falak, félig-meddig fenn volt a tető, amikor megjött a SAS-behívó.

Nem nyugodott bele egy percre sem, hogy el kell menni, hogy abba kell hagyni a ház építését. Nem jutott eszébe, hogy hősi halált kellene halni Oroszország végtelen hómezején a magyar hazáért. Élni akart a családjáért, feleségéért, két fiáért, két hold földjéért, felépítendő házáért. Itt akarta megtalálni hazáját, a Kárpátok alatt. Elment, mert menni kellett, de aztán úgy gondolta, mihelyt eljön a megfelelő alkalom, nem megy tovább.

Anyja még nyolcvanon túl is imakönyvében hordta apjának azt a kis barna igazolványképét, amit az észak-erdélyi bevonuláskor készítettek róla. Jóvágású férfi volt abban a csúcsos katonasapkában, büszke homlokával, határozott tekintetével. Jól állt oldalán a tör, de el sem tudta képzelni, hogy ő azt ráemelje bárkire. Sokszor elmondta: mikor a kép készült, akkor még nem volt háború. Ott volt apja délen is, a Vajdaságban, mikor a reguláris magyar hadsereg bevonult Zomborba.

– A csetnikek egész éjjel olyan ösztüzet zúdítottak a kihalt utcákra, hogy a parancsnokok nem engedték ki a sötétbe a járőröket. Másnap aztán házról házra járva átkutattuk a padlásokat, minden zugot átfésültünk.

Találtunk olyan szerb öregasszonyt, aki szoknyája alatt rejtegette a géppisztolyát, lőtte a magyarokat. Láttam, hogy a zombori templomtoronyból hogyan hullik le a pópa, fehérén, mint egy galamb.

Egy magyar mesterlövész szedte le a csetniket. Majd a háború után értettük meg, mire volt jó a remény. Hangosan mondtuk az iskolában minden reggel:

*„Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában”.*

Gyerekkorában Jancsi többször megpróbálta elképzelní apját a Pripjátymocsaraknál, ahol letáborozott a magyar sereg, ő pedig egy karám istállójában ápolta a lovakat. Esteledett, apja a családjárá gondolt.

A petróleumlámpa alig pislákoló fényében nem először nézte meg azt az orosz civilruhát, mely egy szögről lógott alá az istállóban. Akkor egy gyors mozdulattal ledobta magáról a sajátját, s bedugta a szénába katonaruháját. Magára kapta a civilruhát, vállára vette a lapátot, amivel a lótrágyát szokta elszedni a lovak alól, s mikor az istálló ajtaja előtt vonultak szállásukra a munkaszolgálatos oroszok, akik magyar katonai kísérettel jártak dolgozni a karámba, kilépett az istálló ajtaján, beállt az orosz munkaszolgálatosok sorába, és kimasírozott velük a karám kapuján. Hónapokig bujkált tanyáról tanyára, melegedett orosz paraszt viskójában, hazavágyott a szárított tehénszarral fűtött kemence mellől, nem felejtette el a sült krumpli otthon-meleg illatát. Útközben ráakadt egy orosz nőre, az a nő nagyon szerette volna megtartani magának, fronton elesett ura helyett. Apja kitért a menekülő németek elől is, messze elkerülte a frontvonalat. Gyakran azt evett, amit talált a mezőn: káposztát, krumplit, marharépat, vagy amit adtak neki azok, akik hol itt, hol ott befogadták. Azt gondolta, életben kell maradni, meg kell találnia magyar hazáját, ez nem az ő háborúja, ő nem ér rá háborúzni, folytatnia kell félbemaradt háza építését, éreznie kell családja melegét, művelni a földet.

Szinte gyalog jött egész hazáig.

A visszavonuló magyar csapatokkal, saját hadtestével Gödöllő alatt találkozhatott volna, de ahogy a fővárost elkerülte, saját hadtestét is elkerülte. Kapott egy tanyán magyar civil ruhát, aztán Somogynak vette az irányt. Vitte vállán a lapátot, úgy ment és ment hazafelé a feleségéhez, két gyerekéhez, a szüleihez, mint aki munkába megy. Fogadkozott, hogy befejezi az építkezést.

Mikor megjött a behívó, 1942-ben csak a falak készülhettek el. Fönn voltak már a gerendák és a szarufák, nagyrészt a léceket is felszögezték. Onnan, a tetőről hívták le, mennie kellett a frontra. Megfogadta, ha megfeszül a világ a háborúban, ő nem esik el akkor sem.

Lett nagy öröm, csodálkozás és megdöbbenés, amint betoppant apja

házába. A saját házára csak futó pillantást vehetett: úgy maradt minden, ahogy hagyta. Alig ölelte magához a feleségét meg két kis gyereket, egy-kettőre híre ment a faluban, hogy megjött a Jóska. Hamarosan átjött a szomszédból a kisbíró. Azt mondta, azt üzeni a törvénybíró, vagyis a Boros mérnök: – Na jól van, Jóska, statárium van, most már láttad a családot, menj vissza a frontra, ha nem akarod, hogy fejbe lőjenek!

Volt öröm, aztán meg lett nagy félelem, sírás-rívás, fejtörés a háznál.

– Hogyan menjen vissza a frontra civilben? Honnan vegyen katonaruhát, mi lesz vele? Ha elkapják mint katonaszökevényt, azonnal fejbe lövik. De nem maradhat itthon sem, nem teheti ki halálos veszedelemnek sem a családját, sem a mérnököt. Ha valaki följelenti, a törvénybíró is komoly bajba keveredik.

Mint mindig, mikor baj volt a háznál, a nagybajuszú nagypapa úgy káromkodott, úgy szórtá átkait mindenkire, mint a jégeső. A mokány kis magyar ember lemarházta a fiát, hogy nincs egy csepp esze sem, elhagyta a katonaruháját, olyan csúnyán beszélt vele, mintha nem is a fia lett volna. Rácsapta az ajtót a családjára. De ahogy lenni szokott, ő akkor gondolkodott leggyorsabban, amikor nagyon mérges volt.

Egy óra múlva megjött egy katonaládával.

– Köszönd a mérnöknek! – mondta. – Statárium van! Megérttetted? Öltözz, aztán pucolj a háztól! – S a ládából kidobálta fia elé a katonaruhát.

– Jól van, apám. Menjen csak, feküdjön le, aludjon! Én is lefekszem, nagyon fáradt vagyok. Hajnalban elmegyek, még sötétben elindulok a csapatom után. Fehérváron megtudom, hol lehetnek.

– Én is megyek – mondta anyja.

– A gazdája szakramentumát! Hova mennél? Te nem mész sehova, itt-hon maradsz! – intézkedett a nagypapa, s megint becsapta maga után a konyhaajtót.

Apja játszott egy kicsit a gyerekeivel; a nagyobbik hatéves, a kisebbik másfél éves volt. Hamar lefeküdt aludni ő is a szobában, anyja pedig a konyhában csirkepörköltet főzött, mákos patkót süített az útra.

Telepakolta a karos kosarat, előkészített mindent, hogy pirkadatkor, amikor még nem jár a faluban senki, útra kelhessenek.

Apja vitte a katonaládát, benne a katonaruhát. Úgy gondolta, nem veszi fel, civilben biztonságosabb. Anyja pedig a karos kosarat vitte, megpakolva csirkepörkölttel és mákos patkóval.

– Mondd tovább, mama! – hallotta apja hangját. – Te jobban tudod... Én már sokszor elmondtam.

– Na, jól van, hát akkor mondom én – folytatta a történetet anyja. – Az úgy volt, hogy negyvennégy novemberében – úgy emlékszem, november végén – pirkadatkor *közü akaratu*, gyalog vágunk neki a Kiskorpádra vezető útnak. Vonattal mentünk Fehérvárra, feketézőkkel utaztunk a fülkében. A város közelében aztán megállt a vonat, bombázták az állomást, mi meg szétszpricceltünk a kukoricásba, szaladt és bújt, ki merre tudott. Ahogy elzúgtak az orosz repülők, átlépegettünk a romokon, aztán megálltunk egy magas kaszárnya előtt.

Messziről néztük az őrt a kapuban. Nézelődtünk és gondolkodtunk kicsit. Leültünk a téren egy padra, nagyon éhesek voltunk, de nem ettünk, hanem megbeszéltük a haditervet. Én mentem oda az őrhöz, s megkérdeztem tőle:

– Mikor érkeznek Fehérvárra Gödöllő felől a magyar csapatok? – Azért kérdelem – mondtam az őrnek –, mert hoztunk mákos patkót a testvéremnek! – Azt mondta az őr: nem tudja, ő nem tud semmit. De rámutatott a parancsnokság épületére. – Menjen be oda, a negyedik emeleten megmondják.

Visszamentem apjához, megmondtam neki, mit mondott az őr, aztán megbeszéltük a dolgot. Azt mondtam, te csak maradj itt, én bemegyek abba a nagy épületbe. Apja meg azt mondta, keresd meg az ajtót, amelyikre az van kiírva: GYEPÜ. – Bementem a nagy épületbe, mentem a negyedik emeleten végig egy hosszú-hosszú folyosón, aztán megtaláltam az ajtót; valóban az volt kiírva rá nagy piros betűkkel: GYEPÜ. Reszkettem a félelemtől, de azért bekopogtam. Kinyílt az ajtó, valaki kiszólt: egy kicsit várni kell! Az ajtó résnyire nyitva maradt, hát a résen át látom ám, hogy egy hatalmas asztal körül ilyen meg olyan magas rangú tisztiek, a mellükön ilyen meg olyan kitüntetésekkel álldogálnak, egy nagyra kiterített térkép fölél hajolnak, beszélgetnek, tanakodnak. Nem kellett sokáig álldogálnom az ajtóban. Hamarosan kiszóltak, bemehettem. Aztán egy magas

rangú tiszt megkérdezte, mi járatban vagyok. Mondom neki, de már sírtam is, mint a zápor, alig tudtam beszélni, hogy levelet kaptam az uramtól, azt írta, holnap érkezik csapatával Gödöllő felől Fehérvárra... Én meg eljöttem ide Somogyból, Vrácsikról, hogy az urammal találkozhassak. Már másfél éve nem láttam, szeretnék vele találkozni, hoztam neki mákos patkót is. – Apád meg ott volt kinn a padon... – Na, hát erre az a nagy tiszt összecsapta a kezét, s azt mondta:

– Maga, asszonyom, eljött Somogyból, hogy találkozhasson az urával?! Ha csak egy szóra is, látni szeretné?

Nem tudott hová lenni a csodálkozástól az a nagy ember, a többiek meg bólogattak, hogy ez igen, kérlek alássan, ez ám az asszony, ilyen a húséges magyar asszony! Aztán az a tiszt megint odahajolt a térkép fölé, s mintha ugyanakkor a többiek is odahajoltak volna, majd az a nagy tiszt azt mondta:

– Nyugodjon meg, asszonyom, még nem érkeztek meg a maga férjének a csapatai. De két nap múlva itt lesznek.

– Két nap múlva? – sírtam megint az izgalomtól és a félelemtől, a tiszt meg vigasztalni próbált, s azt mondta:

– De nem ide érkeznek, a városba, hanem Seregélyesre. Ha már eljött Somogyból, abból a messzeségből, ha látni akarja az urát, menjen el a seregélyesi gyűjtőtáborba, ott megvárhatja.

Megköszöntem a tiszt jószágát, megtörölgettem a szememet, aztán kimentem az épületből, ki a parkba ahhoz a padhoz, ahol apád várakozott. Mondom neki, hogy mit hallottam, hogy Seregélyesen van a gyűjtőtábor, s hogy még mit is mondott az a magas rangú tiszt a térkép fölött. Erre aztán gyorsan összepakoltuk a holmit. Apád nem tudott várni. Amíg benn voltam a parancsnokságon, kibontotta a kosárból a mákos patkót, evett egy kicsit, én meg nem ettem egy falatot sem, pedig már nagyon éhes voltam. Elindultunk Seregélyes felé a vasút mentén. Mentünk legalább hét vagy nyolc kilométert gyalog, majd aztán apád egy bokorban hamarosan átöltözött katonaruhába, a civilruhát eltettem a katonaládába. Mikor a seregélyesi vasútállomás felé közeledtünk, jött ám velünk szembe egy vonat. Hirtelen azt mondta apja:

– Menj vissza, anyja, próbáljuk megállítani a vonatot! Most már elbol-
dogulok egyedül is.

Integettünk a mozdonyvezetőnek, az meg hála istennek úgy lelassított,
hogy fel tudtam lépni a lépcsőre. De bizony azt már csak a vonaton vet-
tem észre, hogy a karos kosár ott maradt nálam, benne a sok drága jó
mákos patkóval. Kihajoltam az ablakon, úgy dobáltam ki apádnak a süte-
ményt. Ő meg szedte az árokban, rakta a zsebeibe, és rögtön ette is.

Jóartású úriemberek utaztak a vonaton, hát persze, hogy odafigyeltek,
mi történik itt, mit dobálok én ki az ablakon. Aztán, ahogy elment velünk
a vonat, én sírtam már megint, mint a zápor; nagyon elgyöngültem az ide-
gességtől. Kérdezősködéseikre nyíltan megmondtam: férjemet kísértem ki a
frontra, eljöttem vele Somogyból, most meg sietek haza a gyerekeimhez.

– Maga, asszonyom? – csodálkoztak és háborogtak az urak. – Eljött
Somogyból? Kikísérte az urát a frontra? Hát milyen asszony maga?! Vegye
tudomásul, maga halálba küldi a férjét! Ha néhány napig elbújtatta volna
a padlason, a pincében vagy a kazalban, akárhol, akkor megmenekült
volna a maga ura. Pár nap múlva ott lesznek az oroszok!

Akkor meg azért sírtam, mint a záporosó, hogy mit tettem, Istenem!
Nem bocsátja meg ezt nekem soha senki sem. Hogy én küldöm halálba
az uramat? Ne mondjanak ilyet az urak, ez nem igaz, én menteni akarom
a férjemet! Azért tett mindent ezen a világon ő is, meg én is, hogy haza-
találjon a családjához, a gyerekeihez.

Végigsírtam az utat, azt se tudom, hogyan vergődtem haza abból a
messzeségből. Mire megjöttem, nagyapád házában már ott voltak az or-
szok. Hát, ahogy benyitok – Isten csodája! Ki áll velem szemben az ajtó-
ban? Apád. Megint megszökött. Előbb hazaért, mint én.

Te ott voltál a karján egy kis ingecskében, a bátyád meg mellette.

– Na jól van, anyja! Csak azt nem mondtad el, mert nem is tudod,
hogy akkor jött haza a Gyuri is, amikor én. Bandi egy kicsivel később
szökött meg az oroszoktól.

– Az is megszökött?

– Megszökött. Nagyapád lovát elvitték az oroszok Kaposba postás-ló-
nak. Gyuri bátyád is folyton szökött, mint apád, ő is azért maradt életben.

Kaposban Gyuri az utcán meglátta és megismerte a lovat. Körülnézett, nem látja-e valaki, tölcseért csinált a kezéből, s odaszólt neki: Bandi! Felkapta fejét a ló az ismerős hangra, kitepte magát az istrángból, aztán eressz neki! Vágtatott hazáig. Mariska nénéd éppen vizet húzott nagyapád udvarán a kerekes kútnál, mikor a Bandi befordult a kapun.

Gyakran fakasztott mosolyt a faluban, hogy az igazi kántor nem tud énekelni... Tudott viszont szépen játszani a harmóniumon. Apja nem játszott semmiféle hangszeren, de a kántor mellett zengő hangon énekelte, hogy:

*Isten, hazánkért térdelünk elődbe,
Rút bűneinket jószággal főd be,
Szent magyaroknak tiszta lelkét nézzed,
Érdemét idézzed!...*

*István királynak szíve gazdagságát,
Szent Imre herceg kemény tisztaságát,
László királynak vitéz lovasságát:
Ó, ha csak ezt látnád!*

Az ilyen népéneken Jancsi gyereklelke magasra szárnyalhatott. Énekórákon az igazgató úr is gyakran megszólaltatta a harmóniumot. Úgy tűnt, nagyon érzékenyen, mély átéléssel játszik, s éneklí a Szulikót, Sztálin állítólag legkedvesebb dalát: Fájó szívem majd meghasad / nem találom sírhantodat, / űzött-hajtott búm s bánatom, / felelj, hol vagy, szép Szulikóm...

---

1 Részlet Mentés Mihály verséből

Azt suttozták a vrácsikiak:

– Van esze az igazgató úrnak!

– De hiszen be is kell fogni a Buta Jóska száját! Az még a tanítót is képes elvitetni!

Becenevét a Buta Jóska éppenséggel Sztálin után kapta.

– Ha másképp nem lehet győzni az ellenségen, legalább fejezzük ki mélységes megvetésünket – hangoztatták a faluban sokan.

Még az is igaz, hogy az igazgató úr tanítványai életük végéig nem felejtették el sem a Szúlikót, sem Sztálint, sem a tanítót, aki arra is megtanította diákjait, hogy micsoda különbség van világi és isteni hatalom között, s hogy mennyire helyén legyen az esze annak, akinek egyszerre két úr elé kell letérdelnie.

A harmónium az igazgató úr magántulajdona volt. Mielőtt államosíthatták, vagyis elzabrálhatták volna, leltárba vetette szeretett jószágát az igazgató, és átvitette az iskolába. Így használhatták az ő legkedvesebb hangszerét iskolai énekórákon. Az is tetszett az Úristennek, hogy a falusiak harmónium-kísérettel zengedeznek a misén. Az öregebbek szerint a második világháború előtt az igazgató ugyanezen iskola ugyanezen oltárocskája előtt sokkal szebben harmóniumozott és énekelt is. Egyszer azért, mert fiatalabb volt, erősebb és merészebb, meg azért, mert akkor még jobban hasonlított édesapjára, az öreg Karbuczkyra, aki legalább két nemzedéket tanított írni, olvasni és számolni. Mások szerint viszont azért vesztette el hangját a fiatalabb igazgató, mert megijedt Sztálintól és a Buta Jóskától.

Az ötvenes években misén valóban nem énekelhetett és nem harmóniumozhatott az igazgató, hiába volt övé a harmónium, hiába lakott a szomszédban – csak egy vékony fal választotta el lakását az iskolától –, s hiába volt akkor is egy az Isten. És mégsem volt hiábavaló az öreg és fiatalabb Karbuczky, a vrácsiki nép és a korabeli kormány összefogása, amikor úgy döntöttek: Ha nincs elég pénz külön iskolára és külön templomra, akkor olyat építünk, amelyet lehet. S építettek olyan népiskolát, amelyhez fogható nincs a világon, bár sok hasonló népiskola épült Magyarországon.

1920. június 4-én tették közzé a trianoni békediktátumot, amely hazánk területének több mint kétharmad részét a környező államoknak juttatta. Az elcsatolt területeken a népiskoláknak mintegy kétharmada, a középiskoláknak mintegy fele maradt. Az elkövetkező idők közoktatás- és művelődéspolitikáját nagymértékben meghatározta a trianoni határok revíziójának követelése és a keresztény-nemzeti ideológia. Az 1920-as évek elején a fokozatos konszolidációt nagymértékben elősegítette, hogy a hazai kultúrpolitika és a közoktatásügy irányítása gróf Klebelsberg Kunó kezébe került, aki a kultúrát tartotta a fejlődés elsődleges mozgatórugójának. Kultúrpolitikájában nagy súlyt kaptak a nép művelődését szolgáló és a közoktatást fejlesztő intézkedések. 1922-től 1931-ig mint vallás- és közoktatásügyi miniszter számos, a hazai közoktatásügy szervezeti és tartalmi átalakítását célzó reformot vezetett be. A legfőbb feladat a hazai iskolarendszer belső szerkezetének modernizálása volt. A dualizmus korában számos új iskolatípus jött létre, de az új igények nyomán ismét újfajta iskolák létrehozása vált időszerűvé. Mindezeket egységes rendszerbe kellett szervezni. Emellett mindegyik iskolatípusban szükségessé vált a tananyag tartalmának korszerűsítése is. Klebelsberg kultúrpolitikai elképzelései között fontos helyet foglalt el a magyar nép műveltségi színvonalának emelése. Ezt a célt népiskolák tömeges felállításával és a szervezett népművelés kiépítésével kívánta megvalósítani. Kezdeményezésére 1925-ben nagyszabású népiskolai program indult. Az elemi népiskolák 1925 májusában megjelent új, a korszerű európai reformpedagógiai törekvéseket érvényesítő tanterve szerint „a népiskola célja a hazának vallásosan és öntudatosan hazafias polgárokat nevelni, akik az általános műveltség alapelemeit bírják, és képesek arra, hogy ismeretüket a gyakorlati életben értékesítsék”.

Az 1926. évi VII. törvénycikk a „mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák felállításáról és fenntartásáról” rendelkezett. A törvény célja az volt, hogy létrejöjjenek az addig csak papíron meglévő 6–12 éves korig terjedő tankötelezettség tárgyi feltételei. Az országot 5 km sugarú körökre osztották, s kötelezték a hatóságokat vagy a földbirtokosokat a népiskolák felállítására. Az 1926. március 24-én kihirdetett VI. tc. létre-

hozta az országos Népiskolai Építési Alapot, amelyből *három év alatt ötezer falusi, tanyai tanterem épült Magyarországon egységes, korszerű típus-tervek szerint. A téglából, hatalmas ablakokkal, palatetővel, vörösfenyőből készült padlóval épült iskolákhoz háromszobás tanítói lakásokat építettek. A népiskolai építési akció megvalósítására 1932-ig 47 500 000 aranypengőt (az ország egyévi állami költségvetésének mintegy a felét) fordították.* A nemzeti-ségek lakta területeken ún. kisebbségi tanítási nyelvű népiskolákat hoztak létre.

1927-ben széles körű népművelési program kezdődött. Mivel az ország lakosságának 12 százaléka analfabéta volt, Klebelsberg javaslatára olyan önművelő egyesületeket kívántak létrehozni, ahol a felnőtt lakosság elsajátíthatja az írás-olvasást. A hatalmas anyagi ráfordítással indult mozgalom nem hozta meg a várt eredményt, s néhány év múlva elhalt.

A miniszter sokat tett a sportért is. Minden iskolában kötelezővé tették a testnevelést mind a fiúk, mind a lányok számára. A törvény adta lehetőséggel élve kötelezték a településeket sporttelepek, tornatermek létesítésére. A nyolcosztályos népiskola bevezetése hosszú folyamat eredménye volt; tízesztendős programját Klebelsberg 1928-ban készítette el, de a gazdasági válság miatt törvényi szabályozására csak 1940-ben került sor. Az 1940. évi XX. tc. törvénybe iktatta a nyolcosztályos népiskolák felállítását. Eszerint a tankötelezettség hatéves korban kezdődik, és kilenc évig tart, az utolsó évben heti egy napon gyakorlati ismereteket nyújtva.

A Trianon Múzeum elemi iskolai osztálytermében arról a 20. század eleji iskolai életről szerezhetünk kézzel fogható képet, melynek hangulatát jórészt csak nagyszüleink visszaemlékezési idézik meg számunkra. A Móra és Gárdonyi elbeszéléseiben megelevenedő falusi iskola tárgyi világa, és a magyarrá, erkölcsös emberré nevelés felemelő és szép tárgyi hagyatéka a Klebelsberg Kunó Elemi Népiskola osztályterem.” *(A várpalotai Trianon múzeum dokumentumából.)*

Így történt, hogy Újvárfalva iskolájában-templomában a gyerekek hétről hétre úgy forgatták a padokat, hogy hol az Istenre, hol a tanító úrra lásson a nép. Az idősebb emberek évtizedek múlva is bólogatva mondogatták a faluban, hogy akiket az öreg Karbuczky tanított a húszas évek-

ben, a *Betiűrország virágos kertje* című olvasókönyvből, meg akiket a fiatalabb Karbuczky hivatalos tankönyvet félretéve tanított az ötvenes években, azok rendületlenül hisznek Istenben és a magyar hazában. De a vrácsiki ember is csak addig hihetett *rendületlenül*, amíg volt faluja, falujának népe, népének hazája és hazájában olyan értékes magyar kultúrája, amelybe megkapaszkodhatott, amelynek segítségével megmaradhatott. „*Kapaszkodj meg ebbe a földbe erősen, magyarom, / Ha nem lehattél szálfa, legyél hát cserje, / vagy legyél csak gyom.*” (Veres Péter: *Én nem mehetek el innen*) A faluközösség anyagi és erkölcsi tartalékai – a trianoni és a második világháborús veszteségek ellenére – a földosztással még adtak éltető reményt az újrakezdéshez, s az ötvenes-hatvanas évek közepéig valahogy kitartott az életerő. Akkor még voltak a faluban olyan gyerekek, amilyen Magyar Jancsi volt. És volt a falunak népiskolája és köztisztviselői álló néptanítója. Volt hol, volt kitől és volt mit megtanulniuk a vrácsikiaknak is. Karbuczky László igazgató mellett 1956–57-ben volt még két tanítója a falunak: Karácsony Lenke és Landi Ilona. Ma nincs a falunak iskolája, nincs tanítója és nincs tanulója sem. Ha úgy marad, ahogy van, ha nem lesz kit tanítani, akkor nem sokáig lesz itt falu sem, magyar sem.

MUSKÁTLIS SZERELEM

Emlékezete fátyolán át édesanyjára vetette a tekintetét. Ő is ott énekelt és imádkozott a többiek közt, barna ünnepi kendőjével a fején. Nemcsak anyját, Jancsit is majdnem minden misén meghatotta, hogy az ő ministránsuk hol lehajtott, hol fölemelt fejjel áll az oltár előtt. Ha letérdelt a pap, letérdeltek a ministránsok is; bátyja meg-megrázta kezében az arany-sárga csengőt. Mint az ünneplőbe öltözött, reménykedő léleké, olyan tiszta és sokszólamú volt a négyes csengettyű hangja. Asszonyok és emberek kitárt szívvel énekelték:

*Boldogasszony anyánk, régi nagy patrónánk,
nagy ínségben lévén, így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról,
ne feledkezzél el szegény magyarokról.²*

Hová lett régi nagy patrónánk jó tartása, szépsége és fiatalsága?
Micsoda terheket hordoz az ő görbe kis háta!

Visszamerengett az emlékezetében őrzött képre, a fésülködőre, hosszú, fekete hajára, bővületbe ejtő mozdulataira. János akkor még csak Jancsika volt. Ült a kis sámli a kiskonyhában, a petróleumlámpa fényében vagy árnyékában, s nézte a hálóingében kicsit félrehajló, önmaga szépségébe feledkező anyja mozdulatait. Gyönyörködött benne, hogy milyen szépen, lassan, hosszan húzza hajában lefelé a fésűt. Kettéválasztotta a frissen mosott zuhatagot, s oda se nézett gyorsan pergő ujjaira, ujjai között ficánkoló varkocsára. Elmerengve fonta, csak fonta a haját, alul megkötötte, s egy mozdulattal felcsavarta a fejére, csatokkal feltűzte királynői koronának.

---

² Régi magyar himnusz részlete

Nem született e földre olyan szép és jó királynő, amelyen az ő édesanyja volt. Most meg nem jó ránézni. Olyan görbe, mint a teknő háta. Eltörött a dereka?

De hát mit csinálhatott? Söprűvel terelgette ólba a tyúkjait és elesett az udvaron? – Ólba, ólba, ólba! Pi-pí, pi-pí, pi-pí! – hallotta anyja jól ismert hangját.

A baromfi folyton szétszaladt az udvaron, nem bírta összetereelni őket. Türelmét veszve utánuk dobta söprűjét, s a lendület elrántotta.

A szomszéd szerint így történhetett.

Iszonyúan fáj a háta, a szomszédasszony hívta ki a mentőt, ott szedték össze az udvaron s vitték kórházba. A doktornő azt mondta neki: – Mamácskának hasra kellene feküdnie. – De nem tudott kiegyenesedni, nem tudták gipszágyba fektetni. Négykézlábra állították a műtőasztalon, s ahogy tudták, begipszelték a hátát.

Csontozatának méisztartalma megfogyatkozott, teste törékennyé vált, dermesztően lesoványodott. Mindig rossz evő volt. Sokszor nem ment le torkán a falat, sokszor felizgatta az élet. Nyelőcsövének egy részét a hatvanas évek elején műanyagcsővel pótolták.

Közel ötven éve beteg, de még a nagy bajok sem tudták teljesen megzabolázni robbanékony természetét.

Mi lesz most vele s gyönyörű kertjével? Ki fogja megművelni? Hátán viszi a házát, ölében a kertjét? Nézelődik virágai közt botra, söprű nyelére, kapanyélre támaszkodva, kétrét görnyedve dolgozik? Elsóhajtja magát egyedülletében, s le-ledől pihenni egy-egy negyedórácskát a nyári konyha kemény ágyára.

– Te Mari, te Mari – mondogatja –, nem így élnél, ha lányod volna!

Azt el sem tudja képzelni, hogy az ő kertje ne legyen szépen megművelve. Olyan gyönyörű az most is, mint az álom, anyjára meg rossz ránézni. Idegesítő, a tehetetlenségtől. Rossz a lelkiismeretnek. Az is idegesítő, hogy akinek segítenie kellene rajta, talán az még nála is tehetetlenebb.

Zavarában, ahogy megérkezik s meglátja anyját, máris szeretne elfutni vagy elsüllyedni a szégyentől. Ökölrel verné az eget és a földet, lerántaná az egész nyomorult mennyországot úristenestől, kormányostul.

Ahelyett, hogy kivenné anyja kezéből a kapát.

– Add csak ide, anyám, majd én kapálok.

– Kapálsz, kapálsz... Most? És holnap ki kapál? Tudsz palántázni is? Bele tudod dugni két ujjadat a földbe úgy, ahogy a palánta gyökerének kell? Mennyi eredne meg utánad? S még megfájdulna a derekad!

Nem engedte meg, hogy kiültesd a paprika- és paradicsompalántákat, hogy elvesd a mákot. Alighogy lehajoltál, valóban megfájdult a derekad. El tudtad ültetni a dinnyét? Jó lett volna...

A múlt télen országos hóhullásban utazott haza. Kis kitéróvel akkor is a kórházba ment érte; a rehabilire – ahogy anyja szokta mondani. A hófehérben ragyogó falu utcáján egymásba kapaszkodva lépegettek hazáig; titokban legkedvesebb költőjének vessorával nézett anyjára:

Már egy virágmag álma húzta irgalmasan a föld felé...³

Most meg az izzasztó és füledt kánikulában azon mereng, hogy anyjának apja iránt érzett szeretete hogyan maradhatott olyan tiszta, mint a hó. Vagy inkább piros, mint a nyíló muskátli.

Azon a télen sokat beszélgettek a jó meleg szobában. Új gázkonvektor sugározta a meleget. Gyakran megemlegették, hogy életükben másodszor teremtettek maguknak szép otthon: először apja falujában, Vrácsikon, közvetlenül a háború után, másodszor pedig anyja falujában, Sárdon, a hetvenes évek közepén, miután Budapestről, fiuktól visszaköltöztek szülőföldjükre. Amint elkészült a sátortetős ház, s meghozták a konvektorokat is, apja pajkoskodó hangsúllyal mondta: – Ne félj, anyja, többet nem dolgozunk! A hosszú téli esteken majd csak melegsüünk és beszélgetünk.

Még megvan apja ágya, de ő már a temetőben pihen. Egyszer sem melegekedhetett a sugárzó konvektornál.

Azon a télen egy kicsit mégis fölmelegekedhetett és megszelídülhetett a

---

³ Tamási Lajos: *Virágmag*

sokat szenvedett és zaklatott lélek. Anyja már akkor nyolcvanéves múlt, s végre mindent el akart mondani fiának.

Nem sokkal azelőtt elmondta fia szeretőjének, Juditnak is, s aztán alig két év múlva ugyanúgy elmondta Annának. Mikor melyiktől remélt segítséget, mikor melyiktől várt gondviselő szeretetet.

Arról álmodozott, hogy ha az ő fia párjára talál, akkor hazaköltözik vele, őt meg eltartják a házáért.

– Apád jobban tudna mesélni – sóhajtott anyja. Örült, mert érezte, hogy évtizedek múltával úgy figyel szavaira a gyereke, ahogy kicsi korában figyelt. Megértette, hogy a fia végre igazán szeretné megismerni anyját.

– Most nem kell sietnünk sehová. Megígérted, hogy elmondasz mindent. Hogyan ismerted meg apámat? Valóban megálmodtad?

– Te ezt honnan tudod? – kérdezett vissza gyanakodva.

Nem akarta elárulni, hogy Judit mondott neki valamit anyja álmáról és apja muskátlijáról, közvetlenül azután, hogy meglátogatták őt a házában. De akkor nem figyelt oda komolyabban barátnője szavainak értelmére.

Most meg Anna jött el Budapestről, hogy megismerkedjen János anyjával. Hamar összelelegedtek, asztalnál üldögélve beszélgettek.

Érdekes, állapította meg János, anyja milyen kíváncsi örömmel fürkészi Anna kislányos arcát, mosolygós szemét. Mintha már találkoztak volna valahol. Anyja szeme azt mondta:

– Édes lányom, áruld el végre, nem te vagy az én egyetlen lányom, akit elvesztettem? Nem akarja elhinni az én szívem, hogy megtaláltam gyönyörű magzatomat.

János úgy látta, hogy Anna szeme erre azt feleli:

– Lehet, hogy én lennék az, mama?

És akkor anyja leplezetlen szavakkal elmondta váratlan vendégének, amit a fia elől is eltitkolt.

– Lett volna valamikor egy lányom. De nem lett. Elment. Elvesztettem. – Szinte dadogott. – Krumpliföldön emelgettem nehéz zsákokat, s nem tudtam kihordani... Úgy képelem, az éppen olyan lett volna, édes lányom, amilyen maga. Hej, ha nekem lányom született volna! – törölgette könnyes szemét. – Nem kellene akkor egyedül lennem.

– Ezt így még sosem mondtad...
– Nem mondtam, nem. Lett a bátyád, aztán nagyon szerettünk volna egy szép kislányt is. De csak fiaink lettek.

Eltűnődött anyja szavain.

– A papa milyen volt, mama? – kérdezte Anna. – Szerették egymást? Hogyan ismerkedtek meg?

– Apátokat – mondta olyan természetesen, mint aki máris menyének tekinti Annát – az esküvőnk előtt csak egyszer láttam. Álmodban. Szép ember volt, vidám, barna bőrű, nevetős szemű, jóvágású férfi.

– Álmodban láttad? – csodálkozott a fia.

– Úgy bizony! Egyszer eljött hozzánk, láttuk egymást, de nem szóltunk egymáshoz egy szót sem. Így volt ez akkor faluhelyen. Aznap, amikor megálmodtam apátokat, elszaladtam a barátnőmhöz, és elmondtam neki, hogy apád ott üldögélt álmodban a szobánkban, érsámékkal beszélgetett.

– Tudja, Annám, mifelénk így mondják azt, hogy édesanyám, édesapám: érsám. Mindig sietni kellett, aztán csak röviden: érsám... Jóska ott ült a cserépkályha mellett, muskátli volt a kabátja gomblyukában.

János fokozatosan eszmélt rá, hogy ez az a történet, amit anyja Jutkának is elmondott.

– Jaj, édesanyám! Ennyire egyedül vagy? Ennyire szeretnéd, ha feleségül vennék valakit, és ideköltöznénk hozzád? – sóhajtott János, s tekintetével megsimogatta anyját. – Eszedbe sem jut, hogy ez vagy az mit akar, mit tehet, otthagyná-e Budapestet? Családját, munkáját, mindenét...

Nagyon is eszébe jutott. Gondolatban mindig minden körülményt részletesen megvizsgált. De mióta apja meghalt, igen-igen vágyakozott a fia után, lánya után...

– Megmondtam akkor az én barátnőmnek, Zsíros Mariskának – folytatta anyja –, hogy: te Mariska, képzelj, mit álmodtam! Eljött álmodban a Jóska! Muskátli volt a gomblyukában. De csak menjek haza! Megmondom érsáméknak, nem megyek én ahhoz a gazdag legényhez, akit nekem szántak, én a Jóskáé leszek! De ha nem lehetek azé, akit megálmodtam magamnak, nem leszek én akkor senkié.

Amikor aztán hazaértem Mariskától, és beléptem a szobába, érsámékhoz, apád éppen úgy ült ott a cserépkályha mellett, muskátlival a gomblyukában, ahogy megálmodtam. Én meg úgy megdöbbsentem az örömtől, meg magamtól és az álomtól is, hogy nem tudtam szólni sem. Ezerkilencszázharmincötben tizenhét éves voltam. Szép, jótartású, egy kicsit büszke és álmodozó... Belekapaszzkodtam a szék karfájába, csak álltam ott a szobában megigézve, s hol ide néztem, hol oda.

Apád még beszélgetett kicsit érsámékkal, aztán vette a kalapját, a szeme sarkából rám pillantott, s elindult haza, Vrácsikra. Amint elment, én azonnal elmondtam érsáméknak, hogy mit álmodtam aznap éjjel. Hogy álomban itt ült a Jóska, éppen úgy, ahogy most, muskátlival a gomblyukában.

– Nem megyek én a világ összes kincséért sem a gazdag Vancsura fiához, akit nekem kiszemeltek, legyen, aminek lennie kell, én a Jóskáé leszek. Érsámék sápítoztak egy kicsit, hogy így lányom, úgy lányom, jó sorod lenne Vancsuráéknál, de aztán hamar letettek az elképzelésükről. Apátok egy hét múlva újra eljött, de már akkor érsámmal jött meg érsanyámmal, a szüleivel. Megkérte érsáméktól a kezemet, s jegykendőt is adott. A következő héten gyűrűt is hozott. Ráhúzta az ujjamra, aztán egykettőre megtartottuk az esküvőt. Gyönyörű fehér menyasszonyi ruhám volt, fehér liliomcsokrot kaptam. Apád elegáns fekete ruhában állt velem az oltár elé.

Nagyon boldogok voltunk. Fiam, én a te apáddal ötvenkét évig éltem hűségben, boldog házasságban. Sok bajjal járt az élet, de az meg sem fordult a fejünkben, hogy elhagyjuk egymást. Együtt is maradtunk halálig. Ami nélküle hátravan, az már nekem nem igazi élet.

Anna ekkor elővette a táskájából fiai fényképét, átadta János anyjának, hogy nézze csak meg, milyen szép fiai vannak.

– Ez Tomi, a legkisebb, ez meg András, a legnagyobb. Ő már dolgozik, közben főiskolán tanul. Ez pedig Péter, a középső. Fenn a hegyen készült a kép, börsönyi házunk udvarán.

János megvalósíthatatlan álomnak tartotta anyja elgondolását, most

mégis eszébe jutott nagycsaládos barátjának korábbi megjegyzése. Ő is meg anyja is ugyanazt mondja, egymástól függetlenül. Azért mondják, mert mindketten nagycsaládban nőttek fel. Hogy milyen jó és szép lehetne, ha a hat gyerek testvéri szeretetben, közös nagy családban élhetne. S mekkora öröm és megnyugvás lenne, ha anyjuk is velük élhetne.

– Esmének szép és jó – merengett János.

– Mama, én is elmondok valamit – mondta Anna.

– Mondja csak, Annám.

– Az én anyám nagyon szép szőke cigányasszony volt.

Anna kivárt egy kicsit, figyelte szavainak hatását, de nem vett észre elutasítást. Így folytatta:

– Eladott engem az én anyám, már kicsi koromban, apám kívánsága szerint. Alig múltam akkor egyéves. Apámat Leónak hívták, magas, erős, barna, jóképű férfi volt. Dömösre, a Duna túlsó partjára kerültem, nevelőszülőkhöz. Apám még a háború előtt, fenn a zebegényi hegyoldalon épített magának hétvégi házat, s amikor úgy tartotta úri kedve, kirucant oda Budapestről. A gyönyörűen berendezett házból és az udvarról fenségesen szép kilátás nyílik a Dunakanyarra. Apám a háború után gyógyszerkutató katonatisztként dolgozott a Honvéd kórházban, szerette a nőket, a porcelánokat és a komoly zenét. A maga módján anyámat is szerette, de a világ előtt nem vállalta azután sem, hogy anyám teherbe esett, majd engem világra hozott. Hatéves koromig voltam dömösi nevelőszüleimnél.

Jó sorom volt, nem szenvedtem hiányt semmiben, a család befogadott, testvér voltam a testvérek között. Apám fizetett értem, s nem voltam útjában a boldogságuknak. Hatéves koromban akkor kerültem vissza anyámhoz, amikor anyámnak elege lett a boldogságból, vagyis abból, amit apám kínált neki. Anyám munkát keresett és talált is Budapesten, abban a vilamosági szaküzletben, melynek mostohaapám volt a vezetője. Megtetszett neki a szőke cigánynő, megismerkedtek, Dönci aztán jobb apám lett az igazi apámnál. A mostohám feleségül vette anyámat, engem pedig magukhoz vettek Dömösről zuglói lakásukba, onnan jártam általános iskolába, középiskolába, aztán orvosira.

– Cum laude... – mondta büszkén János. – Anna megmutatta a diplomáját – tette hozzá.

– Még egyetemre jártam, amikor férjhez mentem. Született három fiam, aztán el is váltunk hamarosan. Előbb anyám halt meg, azután apám is elment, rám hagyta nagy és szépen berendezett körüti lakását, melybe apám halála után beköltöztem a fiaimmal. A zebegényi házat is én örököltem – mondta Anna.

– Hát ez igazán szép történet – felelt anyja. – Ha meghallgat, Annám, én is elmondom a mi családunk történetét. Mi nyolcan voltunk testvérek. Szépen éltünk. Mentünk a mezőre, dolgoztunk a földön és otthon a háznál. Mostunk, főztünk, varrtunk, elláttuk az állatokat, az idősebb testvérek vigyáztak a kisebbekre, a nagyobbak végezték el a munka nehezét. Esténként a vacsoránál együtt volt az egész család, érsám minden este mindenkit meghallgatott a napi munkáról, és szigorúan rendelkezett a következő napi dolgokról. Minden gyerek ismerte a saját feladatát. Megvacsoráztunk, aztán anyám a nagyobb lányokkal, Nanival és Bözsivel elmosogatott, rendbe tették a konyhát és a szobát, majd mindenki a nagymamára figyelt. Őt is Annának hívták. Sudár, szép, okos asszony volt. Bözsi néném ott ült az ágyunkon, nagyanyám balján, én meg a jobbján. Ott volt a szobában anyám, apám és a nagyapám, Horváth Márton. Ők a szoba közepén levő asztalnál ültek. A többiek ágyban fekvé hallgatták az esti imádságot. Akkor még velünk volt legidősebb testvérünk, Gábor bátyánk is. Belőle építésmérnök lett Pesten, Jancsi bátyám nagyon jó, megbecsült cipész lett, ő itt maradt a faluban, ahogy a többiek, mind megmaradtunk parasztnak, földművesnek. Fejtől-lábtól feküdtünk az ágyon, úgy kényelmesebben elfért testvér a testvér mellett. Nanink már nagylány volt, neki önálló ágya volt a közös szobában, Gáborral András bátyám aludt, Ferkó bátyámmal Jóska, Bözsinknek meg nekem szintén közös ágyunk volt. Én voltam a legkisebb. Marinknak, Marinak, Mariskának szólítottak. Huszonnyolcban tízéves voltam. Nagyapám és nagyanyám velünk hált a közös szobában, anyám és apám fekhelye a konyhában volt. De vacsora után egy darabig anyám meg apám is ott maradt velünk, gyakran lámpaoltásig. Anna nagyanyánk

hangja betöltötte a szobát, tisztán, érthetően, emelt hangon mondta az imádságot:

*Názáretbeli Jézus, zsidóknak királa,
Veszedelembé' forgóknak lévő Istene!
Megtetesült szent Isten,
Szent erős Isten,
Könyörülj mirajtunk,
Hét körösz alatt fekszem,
Hét körösz alatt fölkelek,
Őrizz angyalom éjjélig,
Boldogságos Szűz Máriám vérrattig,
Jézus Krisztus mindétig,
Hogy gyarló testem nyugoggyék,
De szívem el ne aluggyék.
Hogy téged mindenkor lásson,
Minden gonoszt távoztasson,
Sátányok megkössenek,
Testembe ne fertőzzenek,
Engedd ezt nekem kegyesen
Atya Fiú fölségesen,
Élvén örök dicsőségben,
Most és mindörökkön örökké ámmen.
Ma vala pénteknek napja,
Mén Jézus Krisztus kinnak kínhelyére,
Meglátták a zsidók,
Fölfeszítették a magas keresztfára,
Folik szent vére,
Hervad a szent színe,
Szomorodik a szent lelke,
Szól a Boldogságos Szűzanya Mária:
Oh, fiam, fiam!
Szerelmes szent fiam!*

*Én azt gondútam, te léssen bús.
Látom fiam, én lésszek bús,
Aki ezt az imáccságot este-reggel elmongya, megüdvözül!*

Anyjának az imádkozástól és az emlékezéstől átforrósodott a lelke, kipirosodott az arca, hangja emelkedetten szárnyalt.

*Názáretben van egy mustromfa,
Küel aranyos, bellől kegyelmes,
Abba mondtak hétszer hét szentmisét.
Én ott hallgattam szerelmes szent fiammal,
Az ártatlan Jézusommal,
Eccer elkapják mellőlem a kegyetlen zsidók,
Keresem uccáról uccára,
Sehun nem találok,
Előtálatom Szent Lukács evangélistát,
Kérdem tőle: nem láttad-e szerelmes szent fiamat,
az ártatlan Jézusomat?
Oh, anyám, anyám, szép Szűz Máriám!
Menny el a magos Kálvária hegyére!
Ott vagyon egy szent keresztfa,
Arra vagyon fölfeszítve,
Vasdárdával nyitogattják,
Arccul verik, verőtékezik,
Ecettel, epével itattják,
Tövissel koronázzák,
Marokvesszővel csapkoggyák,
Hét csöpp vére elcsöppent,
Az angyalok fölszették,
Szent atyja elejbe vitték,
Oh, anyám, anyám, szép Szűz Máriám!
Menny el, menny el a fekete föld színe alá!
Az Ádám maradványai közé,*

*Kiálcsd, hírdesd:
Lefektekre, fölkeltekre:
Bizon, bizon vélem léssen a paradicsomba.
Én mondom, a Teremtő,
Aki titeket az ő szent vérével és halálával megváltott ámmen.*⁴

Jancsi megdöbbsent, nem akarta elhinni, hogy ez az ő anyja. Hogy micsoda mélységekből szakad fel belőle ez a régi, több száz éves archaikus ima! De hogyan tudta megőrizni? Miféle erő rejtette el benne ezt a nehéz szöveget, ami most akadályok nélkül tört elő? Minta nem is ő lett volna: arca kipirult, átforrósodott, hangja szokatlan ünnepélyességgel zengett.

És ahogy elcsendesedett, nem tudta újra elmondani a szöveget. Ott állt kislánként nagy családjá körében, tisztán és boldogan, ahogy akkor este, mikor nagymama szájából az ima kitörölhetetlenül belevésődött az emlékezetébe. Nagyot sóhajtván anyja így folytatta:

– Így volt ez, akkoriban. Bárcsak így lehetne ma is! Gyerekkoromban sokszor elmentünk Anna nagymamával a segesdi búcsúba, először ott hallottam ezt az imádságot, aztán meg is vettük egy-két lapját, és beletettük az imakönyvünkbe.

Ha én elmondhatnám magának, hogy mi minden jár a fejében éjszákánként! Sokszor nem alszom, nyomasztanak a gondok. De nem magamat féltsem, hanem magukat, elhiheti. Szeretném, ha megértené, amit mondok, meg azt is, amit nem tudok kifejezni. Nem is egyszer mondta a fiam, hogy mennyire szereti magát. Elmondta azt is – ne vegye rossz néven –, hogy Jutkát is szerette. De az együttlétük során annyi félreértés született, hogy később nem is tudták tisztázni az életüket. Én figyelmeztettem: Fiam, a döntésképtelen ember olyan, mint a vizes agyag! Gyúródik és mállik erre is, arra is. Dönteni muszáj. És viselni a döntés minden következményét, mindvégig. Ő már nem olyan erős, mint amilyenek mi

---

⁴ *Régi magyar népi imádság, Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágék, lőtöt lépék című kötetével összevetett szöveg*

voltunk. Én nem értem, mi történt itt, miért bolondult meg a világ, miért teszik magukat és egymást boldogtalanná az emberek. Már a nők sem olyanok, amilyenek mi voltunk. A fiam nem akart válni. A felesége kezdeményezte a válást, mindkét esetben. Nem bírták viselni, nem vállalták a sorsot, elfogyott az erejük időnap előtt, aztán mindkét fél kivetkőzött magából. Azt mondták, lesz, ami lesz, semmi sem számít. Nem számítanak a gyerekek, nem számít a jövő. Nem számítanak az öregek sem. Irgalmatlan sok szomorúság van az életben. Annám, az én fiam szeretne segíteni rajtam öregségemre. Örülök neki, én szeretném a legjobban, ha együtt lehetnénk, de hát ez majdnem teljesen lehetetlen, én is tudom. Maga orvos, szereti a családját, gondját viseli a gyerekeinek és a mostohájának is. Csak az számít, hogy ki milyen ember. A fiam megmutatta a maga édesanyja fényképét, sokat mesélt magukról.

– Megmutattad anyám fényképét?

– Apádét is megmutattam. Azt, amelyiken a porcelánjai közt zenét hallgat.

– Nem rossz ember a fiam, jó szándékkal beszélt apjáról és anyjáról is. Tudom, hogy maga jó anyaként viseli gondját mind a három fiának. Főz, mos, takarít, eteti a gyerekeit, gyógyítja betegeit.

– A rendelőben napról napra el kell látnom harminc-harmincöt beteget.

– Tisztelem magát. Megértem, hogy vigyáznia kell az idegrendszerére. Kell, hogy magának is legyen valakije. Dolgoznia kell, kötelességei vannak. Megérti hát, hogy a fiam családra vágyik. Állandóságra, biztonságra. Nem járkálásra, ide-oda hányódásra. Mióta elhagyta a felesége, nem bír magával. Adjon neki békét. Megégette magát, nem csoda, hogy ott is bizalmatlan, ahol bíznia kellene. Én tudom, hogy a fiait nem hagyná el soha, csak a fiai ne hagyják el őt. Egy apa nem tudja megtenni a gyerekeiért azt, ami az anyjuk kötelessége. Szeretné biztos jövőhöz juttatni mind-egyiket, hogy megállhassanak saját lábukon.

– Reggel, amikor én munkába indulok, ő megy haza a fiaihoz.

– Mit csináljon, ha nincs munkája? Nem gondoltam, hogy öregségemre ennyire vágyakozom a fiam után. Csak ne kellene annyit gondolkodni!

Tisztában vagyok vele, hogy ő már nem jön vissza. Egyedül végképp nem jöhet. Magától nem várhatja el, hogy jöjjön. Bele kell törődnöm a helyzetembe. De nem tudom, mi lesz az életből. Azt látom, hogy az egyedülálló embernek nagyon szomorúan megy le a napja.

A SZÁRNYASZEGETT MADÁR

Anyja már tíz éve nem érez melegséget, magányosak az estéi, szomorúak az ünnepei, fogatlan szájában kellelten az étel. De nem hűlt ki benne a szeretet. Etetgeti a tyúkjait, beszélget velük, szelídítgeti őket, mérgében utánuk dobja a seprűjét, mert az istennek se akarnak betalálni az ólba. Meg-megáll a kertben virágai közt, nézi, nincs-e valahol egy kis gazocska, mely éppen most dugta ki a fejét. Fogja hát a kapát és a gereblyét, s aztán akár volt gaz, akár nem volt, megkapálja és elgereblyézi az egészet újra. Jobb úgy bemenni a házba, ha elgereblyézett, tiszta ágásokból néznek a virágok az emberre, az ember meg a virágokra. Tudják a rózsák, a muskátlik és a tűzliliomok is, hogy ő élteti őket. Örül nekik, babusgatja őket, tőlük is kérdezzeti: – Mi az élet? Mi a szépség? Mi a jóság? Mivé lesz az ember ezen a földön?

Testi-lelki ereje fogytán, összekuporodik, megpihen egy kicsit a nyári konyha ágyán, aztán folytatja tovább. Azt mondogatja:

– Az Isten hatalmába... Itt mindig van tenni-vennivaló.

Nem törődik bele, hogy elfogy az ereje. Nem hagyja el magát. Mi lesz itt akkor, ha az erő is elfogy? Ki javítja meg a kerítést? Meg kellene csinálni a tyúkólat is. Lehullott a ház sarkán a vakolat. A ház hátulját is meg kellene igazítani. A kőműves csak ígéri, hogy majd jön, de nem ér ide soha. Ami rossz, azt ki kell javítani, a rossz gyorsan romlik tovább. Mennyit kellett imádkozni a mázolóknak is, de most már jól van, újra szép fehérek az ablakok és az ajtók is. Muszáj kiadni a veteményes kert egyik felét, semmiért, ki bír egyedül akkora földdel. Maradt még négy rend krumpli, a másik felében is krumpli van, meg kukorica és mák. Terem annyi hagyma, paprika, sárgarépa és petrezselyem a virágágyás mentén, amennyi kell. Jut belőle a gyerekeknek is, csak jöjjenek és vigyék!

De azt mondaná meg valaki, mi lesz a szomszéd évek óta lakatlan,

düledező házával? Lehetetlen, hogy az ő háza is úgy nézzen ki, hogy itt mindent fölemésszen a pusztulás.

– Én meghalok, de nem tudom elviselni, hogy odaátrol is ilyenek lássam ezt a házat. Fiatalok... Nem érnek rá... Mit törődnek vele, hogy nekem ezt kell nézmem – zsörtölődik.

A vihar rádöntötte a rozszant ház tetejére a szilvafát, azt mondták, majd levágják, nyugodt legyen, Mariska néni.

– Meddig kell nézni az ilyesmit? Hogyan legyen nyugodt, megmondának?

Hajtja előre a törődés. Olyan asszony ő, aki a kétségbeesésből is erőt merít. Napról napra teszi a dolgát, görbe derékkal, túl a nyolcvanon.

Önmagával nem törődik. De hát mit is jelent ez? Talán akkor törődik magával igazán, ha nem dobja oda a pusztulásnak a házát, kertjét, sem semmijét. Az egyedülletet nagyon gyűlöli, attól nagyon kétségbe tud esni. Azt mondja, a nyári konyha ágyán a lehetőséget ezerszer és ezer oldalról megvizsgálta. És újra meg újra azt forgatja a fejében, hogy mégiscsak el kellene menni az otthonba.

Csakhogymi lesz a tyúkokkal, ki gondoskodik róluk?

Idén, bár sok vihar, többször jégeső is tépáz

ta a házat és a kertet, áldja az életet, hogy itt nem volt árvíz.

– Jaj, szegények! Mi lesz azokkal? Fiam, jártál arra, láttad, mi van ott? Mi lesz velük, te nagy Isten! Én is küldtem nekik ötszáz forintot, csekken. Nem nagy valami, de talán az is segít rajtuk egy kicsit.

Gyönyörködik a paradicsomban, a magasra nőtt bokrok közül szálanként húzkodja a gazt. Méltatlankodik:

– Nem tudnak ezek kapálni sem!

Örül a gaznak is, viszi a tyúkjainak, szidja hanyagságáért, elvadult kertjéért a szomszédot.

– Nézd meg, ott van, látod! Azon a lukon jött be a róka.

Míg a reabilin feküdt, hogy egy kicsit újra összeszedje magát, három tyúkját elvitte a róka. Azt mondja, rábízta a szomszéd Mariskára az ő drága baromfiat, tizenhat tyúkját, két kakasát és negyvennyolc csirkéjét, a legszebbekből három mégis odaveszett. Jól van, tudja ő, hogy át-átjött a

Mariska, napjában háromszor megetette őket, de azt a pocskolást a darával, ami a vályúban maradt, hát az mégiscsak sok. Adott nekik friss vizet is, tagadhatatlan, segített a kertben a Gelencsér Mariska is, pedig neki is van dolga a sajátjában épp elég, dolgozik az is szakadásig. Olyan asszony pedig, amilyen a Kati, nincs a világon még egy. A múltkor hajnalban meglátta a feléjük néző kis ablakban, hogy ég a villany, aztán csak beszólt:

– Valami baj van, Mariska néni?

– Áldja meg az Isten a Katit, ennek mindig van az emberhez egy-egy jó szava. Elmegy a patikába is, a rokonnak meg folyton könyörögni kell. Jól van, na, elismerem, amíg a reabilin voltam, ez a Mariska meg a másik is két délelőtt levagdosta a rántani való fehér csirkéket, és berakták a mélyhűtőbe mind a huszonnégyet.

– Megszámoltad? – kérdezte nevetve a fia. De bárcsak hallgatott volna!

– Na, jól van, na. Ha nem számolnám, nem ennétek. Pedig szerettek enni, ha megjöttök. Úgy gondolom, megadóztam én mindenkinek, olyat nem látott a világ és nem is fog látni, hogy én adósa maradjak bárkinek. Ha a kormány úgy támogatná a népet, ahogy itt a bajba jutott emberek segítenek egymásnak, nem lenne akkor semmi baj! De ezek az urak nem jobbak a rókánál, és rosszabbak a vörös rókánál is. Segítenek a szomszédok, igen, segítenek. Mert szeretnek – teszi hozzá a szemében csillanó örömmel.

– Azt mondják, tüskés vagy. Szúrsz és karmolsz. Ibolyka is panaszkodott rád. Pedig amikor csak kellett, elment a boltba. Mindig hozta, amire szükséged volt.

– Szúrok és karmolok? – állt meg az udvaron. – Rózszi ide se dugja a képét. Nem ér rá. Mióta meghalt a Bözsi, azt mondja, annyi dolga van, hogy nem tud átjönni egy kicsit sem. Nem ér rá beszélgetni. Mintha nem is az anyja lett volna a néném! Nem tudom, mi lesz velük, ha nem leszek. Még hogy szúrok és karmolok!

– Azt mondják, alig jössz ki a kórházból, máris mész a kertedbe kapálni. Azzal a fájós derekaddal szabad ezt? És ha megtudják a doktorok? Azt hiszed, akkor visszamehetsz a reabilire?

– A nagy Isten, hát na. Ki menjen a kertbe kapálni? Kire számíthat az

ember gyereke? Az öregek már nem kellenek, azok nem jók semmire. Csak írassuk rátok a házat! Igaz?

És ment a kóterba lobogva, fogta a sarlót, aztán gyerünk a kertbe, görbén és lendületesen, ahogy lehet, s mondta-mondta a magáét:

– Megyek az otthonba, elmegyek, el én! Kié lesz a ház, mi, kié lesz a ház? Az unokáké? Azoké? Az uraké? A cigányoké? A szomszédoké? A Mercédesszel szaglászó németé? Mit bánom én! Szakadjon le az ég, akkor se bánom!

Megállt a kerítésnél görnyedt derékkal, kezében sarlóval. Ölni tudott volna a szemével.

A szomszéd rozszant drótkerítésénél nagyra nőtt csalánsövény magasodott, úgy hajoltak át a bűnös csalánszálak az ő kertjébe, sűrűn, ahogy azelőtt.

– Hát hiába vagdaltam le ezeket is? Meg kell az embernek szakadni!

Gelencsér Mariska ebben a pillanatban lépett be az utcai kerítés kapuján.

– Na, János, megjöttetek? Jól van, na, látom, hazahoztátok a nénémet is. De mit akar ott a kertben? Nénje! Mit csinál ott azzal a rossz derekával?

– Vágja a csalánt.

– Csak nem? – állt meg ijedten Mariska. – Te – hajolt oda az unokatestvéréhez –, gondolhatod! Amikor baj érte, sikoltozott a fájdalomtól, egymásba roppant két csigolyája, gondolhatod! Azt sem tudja, hogyan vitte el a mentő. Miért hagyátok kimenni? – Nénje! Nénje! – kiabált Mariska. – Azonnal jöjjön be, hallja?

Anyja a marokra fogott sarlóval dühös lendülettel ment neki a csalánnak.

– Na, szúrsz, karmolsz és csípsz is?

Anna meghallotta Mariska hangját, kijött a házból az udvarra. Mindannyian megdöbbenve nézték mamácskát.

– Hogyhogy nem lehet kiirtani a csalánt? Kinek a dolga ez? Talán az enyém?

S zuhogtak káromkodással kísért mondatai, suhogtak csapásai a keríté-

sen áthajolt csalánbokrokra. Fájt neki a tehetetlen élet, fájdalmában szitkozódva védte a kertjét. – Miféle gyerekek ezek? – Ennyire becsülik az ő életét? Ezért gürcölt annyit apjával a házáért?

Egyik kezével meggörcbült derekát fogta, másikkal csapást csapásra osztott.

– Kié lesz a kert, mi? Kié lesz a ház?

Megdöbbenve nézték a jelenetet. Anna arcán, szája szögletében visszafogott nevetés vibrált. János ettől a pimasznak tűnő mosolytól irgalmatlan dühbe gurult.

– Mit nevensz? Kineveted anyámat? Hát orvos vagy te? Miért nem segítesz neki?

– Én is vágjam a csalánt? – vágott vissza Anna, de aztán nyomban oda-sietett a dühöngőhöz.

– Mamácska, nyugodjon meg! – kérlelte szelíden, s kivette kezéből a sarlót. Jobbról és balról átkarolták, betámogatták a házba. János így még nem ölelte magához anyját. Ahogy tartotta, érezte, hogy az ő sokat szenvedett, törekeny édesanyja csont és bőr. S úgy reszket a kimerültségtől, mint valami szárnyaszegett madár.

ÖSSZETARTOZÁS

A sütőkemencés kis konyha békés melegében kisgyerekként fateknőben mosakodott, és a középső szobában aludt. Lefekvés előtt hosszú hálóingében gyakran elüldögélt a kemence kuckójában, onnan nézegette a petróleumlámpa halvány fényében apja és anyja félig árnyékba, félig fénybe vont alakját, a viaszos vászonnal letakart asztalon az elmosogatott kanalakat, a villogó késeket és villákat, a keresztet a falon s a szögre akasztott keresztől lecsüngő rózsafüzért.

Telente apja a kis sámlin ülve olykor kukoricát kopozott az előtte levő kerek teknőbe. Két karját a térdén nyugtatta, ültében kicsit előrehajolt. Elgondolkodó arcából maga a gond nézett a lámpafényes földre. Bal kezében megállás nélkül mozgott egy-egy kukoricacső, szinte folytak, pattogtak a szemek a lába közé fogott teknőbe, a benne levő kukoricacsövekre és lemorzolt szemekre. Némelyik szem úgy elugrált, hogy a mosdó és az ágy alól leste a seprűt.

Akkor volt legszebb az este a kiskonyha kuckójában, ha kinn esett a hó, nagy csend terült a világra, és a lélek nyugton maradt. Amikor anyja apja elszakadt nadrágját foltozgatta. Vagy süteményt sütött nagyobbik fiának, nehogy éhen maradjon szegény a sovány kollégiumi koszton. A diós-csokoládés zserbóból mindig jutott a kisebbiknek is egy-két szelet, de apja inkább csak a tepsiben körbevágott sütemény széléből kapott. Beszélgetés közben sokszor megemlegették, hogy mi lehet a testvérével, nem érte-e valami baj. Anyja azt szokta mondani, különösen őerte kell gyötörödni, mindig azért, amelyik távol van a védelmező otthontól. Senki sem tudta volna megmondani, értette-e a kuckóban üldögélő gyerek, hogy anyja miért siratgatja fiát, mint az elveszettet, mikor nem önmagának, nem a szülői háznak neveli fel a gyerekeit. Bűntudat is keveredett ezeknek az estéknek a békességébe. Olyasmí volt az, mint reggelente a szépen rendbe

tett, tisztára kitakarított konyha, melybe néhány percig nem volt szabad belépni, nehogy felszedjék cipőjük talpával az olykor felsikált, gyakran pedig felöntözött földet. A felszívódó vízjelek majd csak az otthontól való távollét során kerültek helyükre a sóvárgó lélekben. Így maradt felejthetetlen apja hallgatagsága és anyja földhöz hajoló tartása, amint szöggel átütött edényből felöntözi a konyha földjét. Hétköznap, ha csak a mezőre mentek, siető nyolcasokat, ünnepen csigázó karikákat pingált a kehes agyagra.

Az öreg akácfákkal szegélyezett hosszú, széles és poros nadalosi úton magas porfelhő szállt utánuk. Aj, de jó fölverni az édes szülőföld porát!

– Te, emeld meg a lábad, hallod-e! Meg te is, nem hallod? Azt akarjátok, hogy megfulladjunk?

Legfeljebb két-három lépésre korlátozta játékos kedvüket a szülői szó. De hát az ember gyereke ne utánozza a Bagó-rétről hazatérő csorda port kavarázó járását? Jó volt eltűnni a felszálló porban, menni és menni, megtelt szívvel baktatni apja és anyja oldalán, lépegetni és beszélgetni. Hallgatni is jó volt. Megérteni kicsi és nagyobb dolgokat, el-elcsodálkozni égre jajduló akácok göcsörtös ágain, virágok nyílásán, madarak röptén. A sokszor megtett úton az összetartozás elsősorban nem szavakban nyilvánult meg, hanem a virágzó akácok illatában, hullámzó vetésben, kalászok aranyló renetegében, napraforgók ragyogásában, szirmos arcuk lángolásában.

A lélekbe szinte észrevétlenül ivódott képeket elvihették útravalóul messzire, hogy soha ne engedje el őket egészen a hol tisztán ragyogó, hol meg porban fuldokló szülőföld. Gyerekkorukban életre szólóan így nőhetett felejthetetlen főalakká apjuk és anyjuk az úton, amint mennek a tágas ég alatt, ki a mezőre, vizik vállukon ritmikusan himbálózó kapájukat, vizik az életüket. Így szívták magukba az életszeretetet, mintha eleve tudták volna, hogy majd mindent el kell mondani valahol valakinek. Mert érezni kell újra meg újra még azt is, hogy apjában és anyjában ahhoz hasonló szeretet élt Hímes és Zsömle iránt is, amelyet a gyerekeik iránt éreztek. A két jóságos tehenet nem lehetett mindig otthon tartani, nem lehetett folyton megfosztani őket a szabad legelő jó fűvétől azért, hogy ne kelljen állandóan gyalog menni a távoli Szentkirály mezejére. Hiszen úgy

kellett az öröm a teheneknek is, mint ama csordapásztoroknak éjjel a mezőben: el-elmehtettek a gulyával legelészni a Bagó-rétre. Ráadásul a szekérre és a járomra is ráfért olykor a pihenés. Ha még ezt sem tudják, hogyan is élhették volna át a diófa alatt pihenő járom és szekér örömét, azok meg a hazatérőkkel való találkozás szavakkal ki sem fejezhető méltóságát és alázatát. A kazal mellett álldogáló szekér meg a rúdja és a földre hajlott járom talán átélhette volna a kimondhatatlan sajtást, amit a megérkezők keltettek bennük? A hazatérők elé éhesen szaladó tyúkok és a farkát boldogan csóváló Pici kutya, a lábukhoz dörgölőző macska ragaszkodó szeretetéről lett volna fogalmuk, ha nem lett volna mező, dolog, járom, gyerek, Hímes és Zsömlé, vágyakozás és megérkezés?

UTCASÖPRÉS

Jancsinak felejthetetlen gyerekkori élménye volt az utcasöprés, minden szombaton estefelé. Jött haza a csorda a legelőről, behajtott a gulyás, aztán mehetett ki ő is az utcára nyírág söprűvel és gereblyével, lapáttal, vékával. Szállt az *isteni* por a levegőben, az volt a jó, hogy ott söpör a porban az innenső és a túlsó szomszéd is, végig az egész utcasor népe. Mikor a lenyugvó nap a zaboskerti erdőből még egyszer visszanézett a falura, tiszta utca nyújtózott el a falun végig. Jött a holnap, jött az ünnep; a népek ünneplőbe öltözve, családosan mentek misére. Úgy ment ő is: apjával, anyjával. Gondolatukban velük tartott Jancsi gimnazista testvére, a Jóska is: fehér térdzoknijában, barna félcipőjében, fehér ingében, elegáns rövid nadrágjában ott lépegetett mellette, ahogy illett, ment ministrálni, mint azelőtt, latinul válaszolgatott a papnak. Anyjuk és apjuk követte őket. A meghittség lélekből fakadt, s ennek meg kellett mutatkoznia az ünnep reggelén különösen. Természetes közösségi élmény volt a készülődés, főlemelő élmény volt maga az ünnep. Mindenkinek erőt adott az élethez, a jövőre rejtőzött benne. A vallásos hit az ember tisztaságvágyát, becsületét, a haza szeretetét erősítette. Jancsi ezt jóval később értette meg, de akkor, gyerekkorában élte át. Az is később vált bizonyossá, hogy a becsületes élet a szülőfalujában, abban a kis porfészekben vált mindennél fontosabbá, s csakis ilyesmire épülhet erős hit, megtartó lélek, életképes nemzet. Nem a paraszti lét nyomorúságos limlom tájai, képei kaptak hangsúlyt a lelkében, hanem a természet és a falu tisztasága, erdő-mező üdesége, harmatossága. Jancsi is áldottnak érezte gyerekkora láthatatlanul mély és tiszta pillanatait, melyek szinte a semmiből születtek és maradtak meg benne. Ő még látta és meglátta az ökörnyáállal felhúrozott szentkirályi és zaboskerti rétet csillogni a felkelő napban, megérintette a hajnali sugarakat, boldogan gázolhatott az élet sok-sok csodájában. Érezte, hogy

a jóság és a szépség őbenne van, ő pedig benne van a jóságban és szépségben, s hogy a rejtőzködő, kimondhatatlan érzés majd egyszer valahogyan utat tör magának, hangot kell adni a rejtőzködőnek, hiszen azért vagyunk a világon, hogy hozzátegyük a magunkét. Szavakban, tettekben, dalokban, valahogyan, a csemetekerti lányok éneklő kedvében, az anyanyelvünkben, abban, ahogy a költők írnak, jellemünkben, madarak röptében, az életünkben, ahogy apánk és anyánk él és vágyakozik jobb élet után, a feltétlen szeretetben és tiszta álmokban, ahogy a gólya lépdel a vadvirágos réten. Muszáj hinni, hogy az emberekből, a népből, a költészetből fakadó szépség felemeli a legnehezebbet: a súlyos emberi lelket, a szeretet fölsegíti az elesetteket. A jóság és a szépség nem bukhat el, még akkor sem, ha sokszor át kell élnünk a bukást, megaláztatásainkat, megverettségünket, de a talpra állásunkat is. Amit a természetközeli és emberközeli életről Jancsi átélt gyerekkorában, annak utat kellett engedni, tiszta utat, amilyen az ünnepre együtt elsöpört falu utcája.

Majdnem ugyanilyen, a gyerekkor ritka áhítatához hasonló, felemelő érzés fogta el egy-két év múlva, suhanc korában, fiatal gyári munkásként, Budapesten, pontosabban előbb Angyalföldön, azután Csepelen is. Amikor először lépett be a nagy gyár kapuján, izgalommal eltelve úgy érezte, ebben a hatalmas gyárban sok-sok emberrel találkozik, akiket szeretni fog, akik majd lépésről lépésre befogadják és megtanítják mindarra, amit tudni érdemes, hogy az ember gyereke ne maradjon egyedül, hogy hozzátehesse a maga tudását, tisztességét a többiéhez. Később, még nagyon sokáig, boldogabb pillanataiban teljes bizonyossággal tudta, hogy a lélek lényege és legjobb szándéka, hite és várakozása ugyanaz volt falun, a paraszti világban, ami városon, munkások között. A gyári munkásoknak, a gyárak népének, az emberi léleknek legjellemzőbb vonása Újvárfalván és a Csepeli Szerszámgépgyárban lényegében ugyanaz. Magára adó jó köszörűssé, munkássá akart válni, s tudta, hogy apjához és anyjához is hűnek kell maradnia, mert eltéved e világon az, aki nem tudja, honnan jön, és az is eltéved, aki nem tudja, hova megy. Ez is hozzátartozik az ember gyerekének a becsületéhez, az igazságot kereső ember tulajdonosságához.

Az én történetem nem azonos a te történeteddel, de hasonlít rá nagyon; a gyilkos és az áldozat története is lehet hasonló. Aki megveti a paraszti lét limlom tájait, az a munkásemberek, az égett emulzió szagától terhes gyár-csarnokok világát is megveti. A magyar föld népének nagyon szomorú időszakában sok-sok feltörekvő fiatalnak kívánta, hogy bárcsak átélhetné azt a felemelő örömet, amit ő, a nem könnyű paraszti munkában, azután meg a gyárban, az égett vasforgács felejthetetlenül jó illatában, a fényesre és ezredmikron-pontosságúra tűrésezett munkadarab megmunkálása közben átélt; sokszor átjárta a jól végzett munka öröme, „arany öntudata”. A falusi parasztyerek, az angyalföldi és csepeli munkás legbelül ugyanazt az emberi lényegét élte át, azt, hogy közösen tehetünk valami jót magunkért, egymásért, hazánkért és a viláგért, mert csak azt érdemes tenni, jót.

VIRÁGZÁS

Forogtak a szentlászlói és a zaboskerti fák, koronájuktól megfosztott fejükön pedig forogtak a felkelő és elvérző napok, a csillagos és holdas éjszákák. Estétől reggelig, reggeltől estéig félig lehunyt szemmel lesték a fények vonulását. Várták a nehezen felkelő, alacsony járású napot, déltájban pedig égnek fordított szemmel imádták életet sugárzó megváltójukat. Mikor eljött a kikelet, és az ő napistenük egyre magasabbra ívelő pályán róttá útját, melegség és reménység járta át ereiket.

– Isten ujj! – suttogták önfeledten. S ahogy félálomba dermedt testükben megpezdültek a nedvek, már bizonyosra vették, hogy visszakapják fenséges koronájukat. Gyökereik körül fölengedett a fagy, édes sóit bőkezűen kínálta nekik a föld, s az maga volt a csoda, ahogy a napsugarak érintését ágacskáik minden hegye viszonzta: a szivárvány valamenyi színe ott tündökölt rügyeikben, fakadásra, kibomlásra készen.

Az öreg Életfa boldogan ropogtatta göcsörtös karjait, és odasúgta párjának, a vén bükknek – aki ugyan már csak az emlékezetében áll-dogált mellette –, hogy: „Tedd ki, anyókám, a levegő puha párnáira azokat az imádni való karjaidat!” – magában pedig azon tanakodott, érdemes-e magányosan új tavaszra ébredni. De azt is odasúgta egykori párjának: már minden év a sors ajándéka. Ezért is igyekszik okosan banni maradék erejével, nem kelni birokra akármilyen kis viharocskákkal, ha lesz még egyáltalán vihar Szélvízvölgyben. S ahogy le-lenézett a legszébb asszony hűlt helyére, a földből itt-ott kidudorodó, összefonódott gyökerekre, úgy gondolta, jobb lesz szerelmes pillantásokkal eltöltenie hátralevő napjait.

Utóbb mégis feltekintett hegyoldali társaira. S látta ám, hogy a nála jóval fiatalabb akácok milyen izgékonyan meresztgetik tüskéiket, zörgetik száraz hüvelyüket, készen állnak, hogy alaposan megszúrják a hozzájuk

közeledőt. De arra is készek, hogy kibontsák fürtös virágaikat, s bódító, mézédés illatot árásszanak.

Alig egy madárröppenésnyire tőlük a feszes bőrrű hársak tettetett közönybe merültek. Ki tudná megmondani, tünődött az öreg, miért duzzognak ezek a csitrik, miközben döngicsélő méhekről és minden eddiginél izgatóbb tavaszról álmodoznak.

És micsoda fenséges tartással zöldellnek amott a fenyők! Derekipun csaknem kicsattan a gyantás életöröm, száz- és százezernyi túlevelükön óvatosan tapogatóznak a napsugarak. A város felől idáig lihegő szennyes levegő eléri időnként őket is; ilyenkor sajnálkozva rázogatóják örökzöld szoknyájukat, hogy egyetlen porszem nélkül lépjenek majd be a menyországba.

Napról napra ékeesebb ruhát öltött az erdő többi fája is. Befogadták a vadakat és az énekesmadarakat, hogy velük udvaroltassanak és muzsikáltassanak maguknak, különösen reggel és este. Várták az imádott tavaszi esőket, amiket gyöngypatakként csorgatott rájuk az ég, megfürdetve minden levelüket és águkat. Derekipun csiklandósan csordultak végig a cseppek, egészen a tövükig, ahol gombák emelgették fejüket a dús avar védelmében. Mennyire vigyáztak valamennyien, hogy rá ne lépjenek a gyöngye kis teremtményekre! Ahogy védték a vadakat és a madarakat, s tőlük telhetőleg igyekeztek elrejtetni őket a vadászok elől, némi büntudattal gondoltak rá, hogy a vadászokat is elrejtik a gyanútlan vadak elől.

Éjszakák mentek, nappalok jöttek, s a legvénebb vén fa egyre tisztábban hallotta, micsoda aggasztó híreket hord a falu felől fújdogáló szél. Egyre élesebben látta, hogy nem térhetnek ki a sors elől, napjaik meg vannak számlálva, s nem marad más választási lehetőségük: vagy az ősök irtják ki őket, vagy az utódok.

Nehéz sóhaj szakadt fel szívéből, valahányszor végignézett koronás selegén. Mennyire csodálta zúgásukat, és csodálta némaságukat is. Minden irányból áttekinthető fegyelmük, rendezett soraik tiszteletet ébresztettek benne. Magában édes fiamnak szólította mindegyiket, titokban pedig egyegy könnyet ejtett azokért az ifjan elesettekért, akik önként adták oda ma-

gukat a halálnak, csakhogy a megmaradók szabadabban lélegezhessenek, minél magasabbra emelhessék koronás fejüket.

– Meghalnék értetek, külön-külön valamennyitekért! – sóhajtott az öreg. – Hogyan menthetnélek meg benneteket, hogy még sok-sok tavaszon újjászülethessetek? Segíts meg engem, madarak és fák istene, hozd eszembe azt a gondolatot, amivel meghosszabbíthatom életüket! Ne engedd, hogy az árulók barbár idegeneknek a fejszéi alá kényszerítsék sudár természetüket.

Így töprengett a koronás aggastyán, s már-már azon volt, hogy megmondja a többieknek az igazat: nem tudja egyedül elviselni a felelősséget, nem találja a halál elől kitérő utat. Aztán meg azt gondolta: nem szólhat, hogyan is szólhatna, hogyan adhatná át a tudását azoknak, akik nem egy halálos vihart kiálltak, mégis tudatlanok. Nem mondhatja meg, milyen sorsnak néznek elébe, mikor ebben a pillanatban is úgy el vannak telve az élet szépségeivel, hogy se látnak, se hallanak. Azt mondja nekik, legyenek hűek magukhoz a halálban is? Ne szisszenjenek fel akkor sem, ha lesújtanak rájuk a barbárok fejszéi, ha majd röpköd a forgács? Ne ejtsenek egy zokszót akkor sem, ha felüvöltenek tövükben a gyilkos fűrészek?

Álldogálva ott az erdő szélén, még akkor sem vitte rá a lélek, hogy ki mondja az igazat a gyanútlanoknak, amikor legmesszebbre látó leveleivel meglátta, legmélyebbre nyúló gyökereivel megérezte a feléjük dübörgő hadakat.

Csordultig telt öreg szívében a népet féltő aggodalom, de ahogy a völgy szemközti erdejéből kivezető utat fürkészte, csaknem elnevette magát. Mert nem irtó hadak közeledtek ám, hanem cammogó járásával az öreg Zúgó jött, kajla kalappal a fején. Valaha a mögötte álló erdő kiscgazdája volt, öregapjától örökölte az őt illető részt, a nagyobb részen pedig tizenegy szentlászlói és zaboskerti örökös osztozkodott.

Hányszor karjára kapta ezt a Zúgót, mikor gyerekefjével a lombjai alatt pücskörösztett! Magához ölelte a lombok között, s miután jól kibeszélgettek magukat a világ folyásáról, elmenőben rendesen megtömte makkal a zsebeit. Szerette ezt a gyereket, s egy kicsit sajnálta is. Mert a falusi felnőttek folyton kicsúfolták, azt kérdezték tőle: kinek a fia vagy, mi van,

gyerek, nem tudsz beszélni, nincs nyelved? – Jóraláló kölyök volt, csak azt nem állhatta benne, hogy folyton madárfészek után kutat. De most mit akar, mi az ott a kezében, mit integet oly hevesen? – lesett ki lombjai közül a fővezér.

– Levelet hoztam! – nézett föl Zúgó az Életfára.

– Levelet?

– Azt. Feljelentést! – lobogtatta meg a papírost.

– Nekem?

– Neked hát! Ki másnak? Kihez forduljak?

– A rosseb... – dörmögte a vén fa, s kétszer is rálegyintett Zúgóra.

– Áll a háború. Az emberek nem tudnak dönteni, hogy kié az erdő.

Akkora a háborúság, hogy belepusztulunk. Az elnök eladott benneteket.

Lábon, egytől egyig.

– Mit akarsz tőlem?

– Azt, hogy segíts!

– Hogyan segíthetnék, ha ti nem tudtok magatokon segíteni?

– Az erdő nem az elnöké, hanem a mienk.

– Nem egészen. Az erdő az enyém – mondta az Életfa.

– A tied? – rökönödött meg Zúgó.

– A mienk. A tölgyé, az akácé, a gyertyáné, a fenyőé, a hársé. Mindnyájunké.

– Tehát nem az elnöké, nem a földközösségé!

– De, azé is.

– Ezek szétverték saját közösségüket! Ez kivágot, felaprított, szétfűrészeltet, letépeti a koronákat. Tűritek?

– Őt pártolja a jogrendetek. Ti tűritek? – mordult vissza Zúgóra az Életfa.

– Jogrendünk... – legyintett Zúgó. – Van is nekünk jogrendünk. A törvény az elnököt pártolja. Az erőseket, gazdagokat, hatalmasokat!

– S ti nem vagytok-e tagjai a közösségnek? Nem átlatok erős és gazdag-e a közösség? Nem illet-e meg benneteket annyi, amennyi a többi?

– Ezeket itt – mutatott Zúgó az erdő fáira –, öregapáinktól örököltük a társaimmal. Minket illet a nagyobb rész.

– Aztán mondd csak, mihez kezdenél velünk, ha nektek ítélné a törvény? Kiirtanátok ti is?

– Dehogy irtanánk ki, dehogy! Csak tisztogatnánk, az ágakat gyűjtögetnénk.

– Egyformák vagytok! Ti is azt akarjátok, hogy ne jusson a szegénynek rözse sem. Megölnétek egymást. Ezek vagytok ti, emberek! – mondta megvetően, s csüggedten engedte le az ágait.

Azt gondolta: itt tartunk megint. Akinek semmije se volt, akinek semmije sincs, annak ne is legyen?

Az öreg Zúgó dörmögve indulni akart. Szemét a földre szögezte, s az ötlött eszébe, hogy valamiről még megkérdezi az Öreg Tölgyet.

– Mondd meg hát, ha olyan okos vagy: kié a föld?

–Azé, aki teremtette! Nem azé, aki eltapossa.

A vén fa keserűen nézet a távolodó Zúgó után. Nem fért a fejébe, mivé lesz az ember, aki folyton azt lesi, hogyan tudna minél nagyobb darabot kiszakítani a földi javakból a saját hasznára, hogy a tulajdon hatalmával kerekedhessen a többi fölé. Ugyanakkor önvád marcangolta, hogy ellökte magától kisebbik gazdáját. Hiába intett neki, Zúgó nem fordul vissza. Megy a maga útján, egyre kisebbé zsugorodva, mígnem elnyeli a völgy, melyben megleli örök tulajdonát.

Közű akarátú kellene eldönteni a sorsunkat, ötlött eszébe a mélységes mélyből feltörő gondolat. Még egyszer megízlelte az ősi kifejezést, *közű akarátú*, s mert úgy találta, hogy jó, megnyugvó békével vette tudomásul a gesztenyefák virággertyákat gyűjtogató serénykedését. – Jó, hogy olyanok is vannak köztünk, akik örök világossággal fényeskednek nekünk.

Kicsi gyerekkora óta szerette az erdőt. Úgy nőtt fel, hogy testvérei voltak a fák. Rendületlenül tisztogatták körülötte a levegőt, nem volt bennük az önzésnek szikrája sem. A madarak, az állatok és az emberek javára éltek. Ide kötötték őket az elzuhanók is, kiket pusztító viharok és viharoknál is pusztítóbb hadak terítették le. Az öreg kocsányost szerette legjobban. Ő ott állt valaha erős ágaival, koronás lombjával a zaboskerti erdő szélén, gyakran ölegette, ringatgatta, mint kis gyerekét. Hallgatta, mit mond neki.

– Testvéreink suhognak lombjainkban csöndes vagy borús éjszakákon, mindazok, kik hang nélkül lépték át a halál küszöbét, s indultak el a halhatatlanság kifürkészhetetlen útjain, feldarabolva és megsokasodva, hogy az erdei léten túl is az emberért teljesítsék kötelességüket.

Az ősök értünk haltak meg. Azokért, kik ugyanebben a földben gyökerезnek, melynek mi is szívjuk a nedveit. Nem volt hiábavaló a hősök áldozata. Bennük meg sem fordult a gondolat, hogy nincs miért élni, és nincs miért meghalni. Tudták, bármi legyen belőlük: gyufaszál vagy mestergerenda, háromlábú fejőszék vagy komód, erős tölgyfaajtó vagy kecskelábú asztal, boroshordó vagy papír, embertestvéreink életét teszik könnyebbé.

Mégis, mikor jöttek a fejszések, fájdalmassá vált a minden fánál erősebb öreg tölgy hangja: – Micsoda lények ezek, miért nem próbálják elúzni a betolakodókat?

Jancsi átérezte az öreg fa szégyenét, olykor ő is azt kívánta, bárcsak hasadna meg a föld, nyelné el a pokol az érezni, túrni, fájni, gondolkodni képes lényeket. Csaknem szétvetette a tehetetlen fájdalom, csak nézte, hogy nyomban lehasadnak az öreg átokra lendülő karjai.

A mögötte sorakozó fiatalabb fákhöz így beszélt:

– Ezért vetették tűzre erős karjaikat ifjaink, ezért duruzsoltunk piruló kenyereknek kemencékben? Ezért sugároztunk meleget, ezért hamvadtak el századokon keresztül közülünk a legderekbak? Hogy kiirtsanak bennünket mind egy szálíg?

Tehetetlen fájdalom nyikorgatta öreg karjait. Nem tudta, hová legyen, nem adta meg neki az erdők ura azt a képességet, hogy megfojtsa önmagát.

– Meg kell szakadni ebben az átkozott életben – hördültek fel belőle nehéz sóhajok. Szíve legmélyebb gyökeréig tépte, szaggatta fájós lábát a kín. Máskor meg azon töprengett, hogyan találhatna rá az életből kivezető legrövidebb útra, hogyan lehetne nem venni levegőt, elszáradni ezen a megátkozott helyen. Megmozgatta mélyben szétágazó gyökereit, de a föld nem engedett hajszálnyt sem.

Lombjai közé húzódva érezte, hogy nem tudja, mióta áll e keserves földben, elzsibbadt derékka. Többször megpróbálta összeszámolni évgyűrűit! De valahányszor túljutott a százötvenen, összekeveredtek benne a számok.

Hiába kezdte újra, hiába gondolt vissza erőből duzzadó ifjúkorára. Akkora viharok jártak valaha ezen a földön, hogy egyetlen ugrással kitephette volna magát az élet fogságából, gyökerestül. De hol vannak már azok a viharok! Szellő sem rezdül. Legfeljebb összezavarodott, őrült kis szelecskék kóborolnak a százszor kitaposott és százszor elvesztett ösvényeken.

Hiszen ha nem védheti meg seregét az öreg, nem védheti meg az életet egyáltalán – tűnődött régi barátjával Jancsi.

– Akkor tökéletesen mindegy, kiknek a fejszéi vágnak belénk, kiknek a fűrészai sivalkodnak törzsünkön! – Irtsatok ki végre, testvéreim! – rimánkodott kitikkadt szájjal. De hiába nyújtózkodott, nem látott közeledni a völgyön át egy árva lelket. Csak az emlékei tolakodtak előre, hogy azok is vele pusztuljanak el.

Oly tisztán emlékezett a régi erdőmunkásokra, mintha most hallaná dalaikat. Itt mögötte, mikor ezeket a suhancokat telepítették az irtáson, még boldogan és töretlenül szállt körülötte a dal. De arra sehogy se emlékezett, hogy honnan kerültek ide a csemeték, akiknek szemmel követte boldog növekedését. Mennyi szépség volt azokban a porfelhőben kapáló lányokban és fiúkban! Micsoda tűzzel irtották a rendekből a gazt, hogy nagyra nőhessenek a legények, hogy el ne nyomja a dudva a friss telepítést! S milyen jóízűen mosolygott azon az öreg, bricseszadrágos főerdészen! Folyton a lányok után sündörgött, birizgálta a csemetéket, le-lehajolt hozzájuk, mint aki azt lesi, rendes munkát végeznek-e a napszámosok. Tudták azok a huncutok, mit leskelődik a főerdész úr! Nem került nekik semmibe az örömszerzés, hát olyan magasan hordták előtte a feneküket, hogy azt a büszke fejüket sem hordhatták volna magasabban.

Szinte gyerek volt még, de már ő is ott porzott sorban a lányokkal, hogy minél nagyobbra nőjenek a halálraítéltek. A főerdészt pedig csaknem megette a fekete irigység. Neki csak leskelődés jutott, a kölyök meg délidőben egyszerre három lánynak heveredhetett az ölébe. Hát még ha azt is tudta volna, hogy mi mindent megengedtek neki a lányok!

Terike volt a legszebb, a lányok legeslegszebbje. Piros volt a szája, pirosbarna az arca, fekete a szemöldöke, gesztenyebarna a haja.

Jancsi gyönyörűnek látta Terikét az erdőszéli akácbokor alatt, ahol a

lány délidőben hanyatt feküdt előtte. Arcukat csak egy akáchajtás leveles ága választotta el. Sóvárogva nézte Terike arcát és tűzpiros száját, s úgy maradt meg emlékezetében, hogy meg sem érintette a lányt. Hanem még azon a nyáron, mielőtt elhagyta az erdőt és a faluját, biciklire ült, elment Terike után, hogy megkeresse az egyutcás pusztán, és megkérdezze tőle, miért nem jön a csemetekertbe.

Dűlőutakon taposta Jancsi a pedált, figyelte az alatta elsuhanó gyalogut, s megörült, hogy a pusztán éppen búcsú van. Tolta faroló biciklijét a nagy homokban, úgy kereste őt a vidám forgatagban. Sátorról sátorra járva leste az arcokat, reménykedett, hogy majd csak megpillantja a lányt.

És akkor egyik sátorban meglátta azt a brosstút, mely Terike nevét viselte. *Terike* – olvasta a többi közt, s megvette, mert nyomban elképzelte, milyen boldog lesz, amikor Terike blúzára tűzi az ékszert.

A tölgy koronájába rejtőzve Jancsi már igen korán és túl gyakran úgy elmerült emlékeiben, észre sem vette, hogy beköszöntött a virágzás kora. Az évszakok közül a tavaszt szerette legjobban. Éppen úgy, ahogy a fák. Mihelyt a napsugarak előhívták bujaságukat, csaknem hibátlanul állapították meg: május lehet, vagy június eleje.

De az is lehet, hogy elérkezett Szent Iván éjszakája, amikor lehet álmodni az életről.

Érdekesnek találta, hogy a hiúságnak nincs őbenne szikrája sem, de annál nagyobb örömmel és büszkeséggel szemlélteti a többieket.

Mennyi örömet talált az erdőréz szélén posztoló, magasra nőtt, méltóságos tartásban suhogó vörösfenyőkben! Derekukon pattanásig feszült a szürkésbarna, pikkelyes kéreg. Ágaikon kigyújtották kénsárga virágaikat, majd lépésről lépésre adták át helyüket kárminpiros tobozaiknak. Féltékenyen rejtegették bennük magocskáikat, itták az égi fényeket, mígnem szétnyitották pikkelyeiket, hogy szélnek eresszék a jövődőt. Türelmetlenül borzolódtak a túlevelek.

Valamennyien attól tartottak, hogy a másik elissza előlük a sugarakat, s ők lesznek az elsők, kik aláhullva tűpárnaként hajthatják álomra szendergőjüket. Féltékenyen lesték a gyönyörökben izmosodó gyertyánokat, sze-

rették volna megcsiklandozni rejtélyes hónuk alját, de a büszke fiúk ügyet sem vetettek rájuk. Erős karokkal mind magasabbra emelték rügyekből kibontogatott, szív alakú leveleiket, tömör burkokba dugdosták porzós virágaikat.

A bükkök is izgatottan ontották kocsányon csüngő virágaikat, meg-megtapogatták ritkán termő makkjaikat. Mélázva borzolták pihés levelüket, átgedték magukat a szédítő életélvezetnek.

Felsorakoztak sötétszürke törzsükkel a szelídgesztenyék. Lándzsa alakú, fűrész fogú leveleiket magukra húzták, s miközben rendületlenül égették gyertyáikat, borzas burkokban érlelték jóízű gyümölcüket, hogy majd ha eljön a díszes tetszhalál, bőkezűen szórják szét valamennyit.

Meg-megsimogatták szürkésfekete, repedezett törzsüket a tölgyek, irigykedve tekingettek ki a sűrűből tiszteletre méltó vezérükre. Már igen-igen kívántak a saját fejükre legalább ugyanolyan hatalmas koronát. Ontották is érte magukból a hibátlan rajzolatú, bőrszerű leveleket. Boldogan tapsoltak a tiszta levegőnek, s kaptak a tenyerükbe egyszerre két-három makkot. Elkívánták, hogy tisztelettel nézzenek fel rájuk a falusiak, mikor az avarban főtörésznek, és kosárszám hordják disznaik elé gyöngyeiket.

Tekintetét most a szikár akácokra vetette, s nem is értette, honnan telik e tüskés csitrikből annyi édesség. Úgy illegnek-billegnek fűrtjeik alatt, mint a jó szagú és kívánatos menyecskekék, kik folyton itt kacérkodnak a legényekkel. Nemegyszer megfigyelte e furcsa lényeket beljebb, a kislelű hársak alatt. Azoknak meg oly hevesen lüktetett vörösesbarna szőrzetük, izgalmaiban folyton szétpattantak, és szanaszét röppentették sárgásfehér virágaikat. Azokkal csalogatták magukhoz a bódultan döngicsélő méheket, hogy megmutassák az akácoknak: ez a sikongató faj nem képes felülmúlni őket a szerelemben sem.

Versenyezve a virágzásban boldogan szemlélgették egymást az örömmármorban dúskáló fák. Szinte észrevétlen múltatták az időt. Hol a fénylő napot tűzték koronájukra, hol a holdas, csillagkoronás eget viselték kérdés nélkül, méltóságosan.

S aztán, azon a hajnalon, mikor a madarak már három óraker cifrázni kezdik énekeiket, az öreg tölgy úgy belefeledkezett az ezüstös harmattal

behintett rét szépségeibe és az opálos arccal felkelő napba, hogy azt gondolta, amit maga előtt lát, nem valóság, hanem valamilyen égi tünemény.

Jókorá csapattal lépegetett felfelé a sugarakból, egyenesen feljűk véve az irányt. Vállukon fejszék, kaszák, irtókapák, vasvillák ringatóztak.

Erre kicsit riadtabban hajolt ki lombkoronájából, s igen érthetetlennek tartotta, hogy éppen ilyenkor, virágzás közben élesítik rájuk a fejszéiket. De a következő pillanatban mégis megértette, szinte megkönnyebbűlve állapította meg: életben és halálban alig válogathatunk. Mihelyt a sietős iramban közeledő alakok kivehetőbbé váltak, elkeseredő szívvel vette tudomásul, hogy a csapat vezetőjében egykori játszótársát ismeri fel.

– Űtött az óránk! – húzódott vissza, s hiába is próbálta elrejtteni bánatát. Nem a haláltól félt. Az bántotta, hogy a támadók mindegyike közeli ismerőse. Nem hiányzott közülük az a borús homlokú gombászó sem, akit annyi vargányának és nyűlgombának vezetett a nyomára.

– Velem kezdik – futott végig repedezett törzsén a hideg. Hiába szánta el magát a halálra már annyiszor, most mégis úgy érezte: nem könnyű meghalni. Igyekezett méltósággal fogadni a sors csapásait, megpróbálta fegyelmezetten és szótlánul tudomásul venni az emberek arcán a kegyetlen elszántságot. Azt gondolta, emlékezteti a favágókat boldogabb fiatalságukra, közös reménységükre.

Arra, hogy volt idő, amikor békés otthonuk volt az erdő, hittek magukban és egymásban, hittek a fáknak és az erdőben.

A „DÓGZÓS” EMBER

Tizennégy éves korában kezdett előtte megvilágosodni, hogy ő bizony egykettőre komoly választás elé kerül. Annyit már tudott, hogy lényeges különbség van kapálás és kapálás között, s hogy sokkal elviselhetőbb, csaknem szórakoztató dolog baráti csapatban, csemetekertben vagy irtáson kapálni, mint a saját földjükön, anyja és apja társaságában, vagy a téesz földjén, felnőttekkel dolgozni. Az vitathatatlan volt, hogy kapálni szükséges, egy tizenkét éves gyerek már nem húzhatta ki magát a mezei munkából. Azzal pedig hiába is védekezett volna, hogy a szülei nem szoktatták hozzá a munkához kellő időben. Neki is megmutatták a kapát, a kaszát és az aratást is, de ő mégsem szaladt szántani, vetni, boronálni, aratni, mint apja, kapálni hatalmas tábla kukoricát, mint anyja. Nem szaladt a mezőre bátyja sem, így aztán neki, a kisebbnek is jobban kegyelmeztek. Az idősebb és erősebb testvér sokkal okosabb volt, mint az öccse; folyton tanult, a hetedik-nyolcadik osztályt egy év alatt végezte el, ahogy a gimnázium második és harmadik osztályát is, kellő időben készülődött elhagyni a szülői házat, ahol nem azt látta, hogy a paraszti munka milyen hasznos, nagyszerű, felemelő, megbecsült dolog, hanem azt látta, hogy nehéz, fárasztó, piszkos, lenézett és nincs megfizetve. Benne föl sem merült, hogy mi lesz vele, mi lesz belőle, ha nagy lesz. Jancsi pedig már akkor borzadozott a kemény paraszti munkától, mikor megkóstoltatták vele a marokszedést. Mint egy súlyos sorscsapás, úgy nehezedett rá a fogadalmá. Látta, nap mint nap tapasztalta, hogy a szülei rengeteget dolgoznak a mindennapi kenyérért, hogy az élet alapvető feltételeinek előteremtése rengeteg szenvedéssel, kinnal és bajjal jár. Jancsi azt ígérte a szüleinek, hogy ő „dógzós” ember lesz, nem megy el sehova, otthon marad a szülői háznál, majd ő segít szegény apjának meg anyjának, majd ő megkönnyíti az életüket. Késve jött a felismerés, hogy tanulni kellett volna időben,

akkor nem fenyegetné olyan reménytelen jövő, amilyen a dolgozó embereket nemcsak fenyegeti, hanem nap mint nap lecsap rájuk kíméletlenül. Nem mert belegendolni sem, hogy mi lesz övele az általános iskola elvégzése után. Hogy azután naponta neki is egy munkaegységért, tíz-tizenkét forintért kelljen dolgoznia a téesz földjén szakadásig? Tizenkét forintért? Annyit csak a férfiak kerestek 1960-ban és a téesz megalakulását követő években is. A nők örültek, ha megkeresték a 7-8 forintot. Igen ritka volt az a férfi, aki 12 órát tudott dolgozni s 12 forintot keresett naponta.

Előbb a csemetekertben próbálkozott egy kicsit jobb és könnyebb élet reményében. Gyerekkorában nyaranta rengeteg fenyőcsemetét, kicsi tölgyet, juhart, nyárfavesszőt pátyolgatott a kertben dalos kedvű lányokkal és fiúkkal. Valahol itt világosodott meg benne, hogy csak a becsülettel végzett munka szent. Nem a tulajdon és nem is a pénz. Egyedül az örömmel végzett munka szent, de csak akkor az, ha azok mondják vagy érzik szentnek a nehéz munkát, legalább a lelkük titkos mélyén, akik nehéz munkából élnek és megélnek, s még erőt, jó kedvet, bőséget is tudnak belőle meríteni az élethez. Mert csak az emelheti fel a földre görnyedt embert, a méltó munka és az emberhez méltó öröm. Már kicsi gyerek korában, ahogy elnézte a görnyedt embereket és a gögjükben fuldokló büszke utálatosakat, azt gondolta, valahol itt kellene keresni az igazságot és az igazságtalanságot. Csakhogy éppen errefelé nem találta meg még senki. A falu népe Buta Jóskának nevezte a tanácselnököt; buta ez, mondták, butább, mint a Sztálin Jóska. Vrácsik Buta Jóskája fenn ült a szekéren, trágját vitt a mezőre, nyakkendősen ült a ganyé tetején, hajtotta marháit vagy lovait, s meg-megemelte ostorát, úgy köszöngetett jobbra és balra a népnek: – Szabadság!

Amint a téesz vezetői úgy gondolták, hogy a közös kapálás nem jó dolog, a napraforgóföldet is kiosztották: ez a tied, ez meg a tied – műveld meg! A hatvanas évek második felében a munkaegység értéke húsz forint lett, akkor aztán a tehetősebb koroknyaiak is beálltak a sorba: kapáltak azok is, csak úgy porzott. Nem sokáig. Hamarosan szétszéledtek a világon; úgy elment ki erre, ki arra, hogy semmi se maradt Koroknyából.

Az elhagyott, olcsón eladott házakba hamarosan dologtalansághoz

szoktatott cigányok települtek, vagy azok se. Üresen maradtak az elhagyott házak. A lassú enyészetben előbb térdre rogytak, orrukra estek, hanyatt vagy oldalukra dültek, belepte őket a gaz. Egy-egy megszenesedett ajtó- és ablakkeret itt-ott még kikandikált a bozótos gazzal benőtt házak sírhalmai alól. Semmivé váltak a gazdasági épületek is, a valaha gazdagon termő kerteket, a virágzó gyümölcsösöket legyőzte a vadon sarjadt bozót. A házak helyét fölverte a gyom, benőtte a magas fű, de itt-ott még évekig tomboltak a rózsabokrok, halálos csendben illatoztak az orgonák. És a romok fölött, az elkékvült ég alatt ma is békéről dalolnak a pacsirták. A gyalázatosan meghurcolt gazdák elmenekültek a megalázások elől. Elhagyták földjüket, házukat, sokszor az életüknél is drágábbat titokban siratták. A megalázottak elbujdostak a városokba, szétszóródtak és meghaltak ismeretlen világokban.

Jancsi is maradt volna otthon? Védte volna meg házat és mezejét a szutykos emberárulókkal szemben? A keze ügyébe esőt, a megosztott népet megvethette volna ott helyben, a hangos kocsmában. Mehetett volna derékig érő hóban apja után, vihette volna hóna alatt a kis baltát, mint a mesében, ahogy vitte is nemegyszer a Nyíresbe fát irtani rogyásig; ehetett szalonnát kenyérrel a kidöntött fatörzsre telepedve. Ha megszomjaztak, meglékeltek a nyírfa derekát, ittak nádszálon csepegtetett édeskeserű nyírvizet. Apríthatta a tűzrevalót otthon az udvaron, hogy jó meleg legyen a kiskonyhában. Megtanulhatta volna, hogyan kell etetni a teheneiket, a disznókat, a tyúkokat. De arra nem kellett ám tanítani senkit, hogyan kell csirkét meg disznóhúst enni! Azt is tudja minden nagyeszű, hogyan kell sajnálni a szegény embert. Bátyjának több esze volt: elment tanulni Pestre, magyar-történelem szakos egyetemista lett.

Ő nem borult le a földre fáradtan, mint az ég, vagy mint a mezőn vakulásig görnyedő paraszt! Nem nézegette kihunyó paraszában a napot, hogy mi végre áll meg egy kicsit a szemközti szomszéd zsuppfedeles háza felett, mielőtt eltűnik a zaboskerti erdőben. Bátya nem csodálta meg apja felemelkedő és lesújtó fejszójét, s hogy miért vérzik az ég is. Nem állhatta a parasztromantikát, ő a tudománynak szentelte életét. Azt sem figyelte meg, hogy apja fejszéje alól hogyan röppen fel a szentiván almafára egy-

egy fadarab, s milyen kíméletlenül veri le a fürtökben sárguló kis almákat, s a lehullottak hogyan gyűlnek egybe a tikok által kifötörészett mélyedésekben. S ha már elültek a tikok, s bebújtak napmeleg házukba a darazsak is, s anyja megpróbálta beszólitani fiát, nem ő, nem a nagyobbik rohangászott az udvaron még este is a gyors és kusza röptű cserebogarak után. Hanem az öccse, a kis paraszt! Honnan is tudta volna a bátyja, hogy mi végre kell magasra emelt ciroksöprűvel száguldozni a zöld udvaron, kergetni a cserebogarakat, végtelenül, megállás nélkül, míg bele nem szédül az ember.

Ötvennyolc tavaszán, majd nyarán, ahogy a bátyja haza-hazalátogatott az egyetemről, a mindennel elégedetlen legénynek feltűnt, hogy az ő testvére rövid idő alatt milyen sokat változott: irigylésre méltó úr lett belőle. Titokban büszke volt bátyjára, mégis haragudott rá, irigyelte tőle a szemüvegét is. Az a csillogó kis lencse mennyivel okosabbá, különbbé tette őt! Megváltozott a beszéde, a hanghordozása, a külseje, olyan lett, mint akit kicseréltek. Jól állt rajta az öltönye, ragyogott a cipője, villogott a szemüvege, érthetetlen, sőt titokzatos volt szinte minden mondata. Fitogtatta tudását, hogy ő mi mindent tanult, mennyi mindent tud, micsoda könyveket olvas! Érthetetlen szavakat kevert érthetetlen mondataiba, egyik tanárát leszólta, másikat dicsőítette, olyan bámulatos emberré vált, hogy öccse azt sem tudta, tegezheti-e a nála hét évvel idősebb testvérét. De nemcsak a csodálat vert fészket a kamasz lelkében, elburjándzott benne az irigység, a féltékenység, sőt a sértett önérzet is. Mert a bátyja úr lett, ő meg paraszt maradt. „*Én paraszt? én?*” – dohogta a megsértett Toldi szavait, s rögtön kész volt a felelettel, vagyis azzal, hogy az ő testvére, György úr, „*a róka lelkű bátya*”.

Csakhogy ezt az istennek se merte volna szemébe mondani bátyjának. Apjától és anyjától megszokta, hogy az urakat nem szabad bántani, nem szabad megmondani nekik az igazat még akkor sem, ha elnökök, papok vagy párttitkárok, de a hátuk mögött muszáj megvetni őket, nem eshet csorba a becsületen... – ez mindig így volt, és így is marad az idők végétéig. Vigyázni kell ám, vigyázz magadra, fiam! – látta anyja felemelt ujját! – az urak sohasem hoztak semmi jót a szegényekre. Akkor is így van

ez, ha az urak ugyanattól az anyától született édestestvérek vagy csak tejtestvérek.

Jancsi nem merte bátyja szemébe mondani, miért hasonlítja őt Toldi Györgyhöz, önmagát meg Toldi Miklóshoz, hiszen titkon legalább érezte, ha nem is tudta, hogy a szerepek sem stimmelnek mindenben, így aztán megtörténhet, hogy ő, aki erősnek képzei magát, akkora pofont kap bikaerős bátyjától, amekkorát még nem kapott tőle, pedig kapott az udvarban épp eleget. Ott csípte-rúgta őt az úr, ahol érte, arra pedig nem is emlékszik, hiába hencceg a rókalelkű, hogy hányszor, de hányszor megvédte őt a verekedős sárdi legényektől, akik folyton őt, a gyöngébbet verték el. Az erősebbtől kapott verésért így álltak bosszút a szomszéd falu legényei.

Ötvennyolc nyarán, mikor a bátya házasodni készült, Jancsi úgy érezte, hogy a pökhendi úr nyomban testvérgyilkosságba kergeti őt. Beöltözött a bátyó fehér ingbe és fekete ruhába, fölvette csillogó-villogó szemüvegét, aztán akkora lakodalmat csaptak a szülői háznál meg a lányos háznál is, hogy a sok-sok tortával dobálózni lehetett volna. A lakodalmi menet előtt haladva végig az utcán fújták a trottyosok: „*Utoljára drágám, azt kívánom én*”..., ő is ott lépegetett galambszürke öltönyében Magda oldalán. Ő vitte a menyasszony hosszú és fehér slájerét, Jancsi pedig a sértett Toldi Miklós szerepében lépegetett bátyja után, miközben egészen máshol járt az esze. Arra várt, hogy menjen már Pestre a tányérnyaló, mehet akár a királyhoz, viheti menyasszonyát, az összes rózsaszínbe öltözött koszorúslányt, ő itt marad, neki jó lesz a kapanyél is, s ha nem kapja meg azt sem, megy a cigánytónak. Bujdosik az „*éren*”, bujdosik a „*nádon*”, lépked zombékról zombékra, s ha besüpped alatta valamelyik zombék, megsimogatja azokat a szerencsétlenül agyontaposott farkaskölyköket, aztán ha „*jő az anyafarkas szörnyű ordítással*”, úgy kiszorítja belőle a lelket, és úgy veri szét vele az apafarkast, mint annak a rendje. Ahogy azt Toldi Miklós tette. Hajnalban hazahozza mindkét dögöt, a rókalelkű ablaka alá fekteti őket, tudja meg, kivel van dolga, aztán örökre elbúcsúzik szegény anyjától, és megy, megy, neki a világnak, amerre lát.

Jancsi sértettségenek más oka is volt. Bátyja nemcsak elegáns és sikeres

felnőttnek, hanem valóban boldog vőlegénynek mutatkozott a menyasszonya oldalán, ő viszont eltitkolt és sajtó sebeket hordozott kamasz szívében. Magában elismerte, hogy sokadszor szerelmes, de azt is őszintén tette hozzá, hogy most aztán megtalálta az igazit. Sebeinek sajtóságát az elviselhetetlenségig fokozta a ház ajtajában virágjába lobbant barackfa, meg a vőlegény és a menyasszony után esküvőre sorakozó koszorúslányok és vőfélyek ünnepélyes sora. Az járt eszében, hogy az elmúlt vasárnap is elment Magda után Nadalosba. Gyalogolt oda és vissza a hosszú földúton, hogy csak egy pillantásra láthassa titkos szerelmét. Fogadkozott, hogy ha ég és föld egybeszakad, akkor is megmondja Magdának, a világ legszebbjének, hogy halálosan beleszeretett, s megkéri a kezét, legyen a felesége, mert nem tud nélküle élni.

Szemügyre vette Magdáék házát az út bal oldalán. Felmérte a terepet, s remegve állapította meg, hogy az úttól jóval beljebb fekszik a ház, kékre van festve az ajtaja, és minden ablakában muskátlik pirosodnak. Kicsit közelebb, majd még közelebb merészkedett a házhoz. Úgy tett, mint aki minden eshetőségre felkészült. Azt gondolta, ha valaki eléje toppan, s megkérdezi, honnan jött és mit akar itt, majd csak mond neki valamit, talán azt, hogy a távolabbi faluba akar eljutni. Csakhogy Somogyfajsz az erdőn túl van, az erdőn át pedig nem vezet oda rendes út. Épp egy vastagabb törzsű almafa mögül leste Magdáék házát és ajtaját, amikor valóban nyílt az ajtó, s kilépett az udvarra Magda. Jancsinak akkorát dobant a szíve, hogy egy villámgyors mozdulattal visszahúzódott az almafa mögé.

Nem telt el három másodperc, óvatosan lesett ki a fa mögül, de Magdát nem látta már az udvaron. Zavart szégyenkezéssel indult haza, s egész úton nem tudta magában elrendezni a dolgot, sőt azt sem tudta, mitévő legyen, s mi végre van ő e világon. Egyedül a ház ajtajában virágzó fának merete megsúgni, hogy milyen reménytelenül szerelmes, de nem nyugszik bele, addig megy és megy e világ úttalan útjain, míg meg nem találja ideálját, akit akár élete végéig keres.

Fél év sem telt el, megszegte adott szavát, nem tágitott, azt mondta anyjának és apjának, mégsem lesz „dógzós” ember ő sem, megy Pestre, úr lesz belőle is, nem lesz a földnek bolondja, nem lesz paraszt az istennek

sem, nem kell neki a ház, fulladjon meg az egész porfészek, s titokban bizonyos volt benne, hogy abban a hatalmas fővárosban meg fogja találni egyetlen szerelmét.

Hiába sírt, hiába rimánkodott az édesanyja:

– Fiam, ne menj el! Mi lesz belőled? Te nem tanultál!

Rendíthetetlenül készülődött az útra.

– Nem tanultam? Tanulhattam volna? Ti sem akartátok, hogy tanuljak! Azt akartátok, hogy paraszt legyek, amilyenek ti vagytok. Elhittétek, hogy én is „dógzós” ember leszek!

MUNKAKERESŐ

Munkában eltöltött idejének harmincharmadik évében, 1992-ben megalázott munkanélküliként járt azon az úton, amit az élet az ő számára kijelölt. Már nem elég hasznosíthatóan bandukolt a fekete salakos úton a Kapagyárba. Tizenhat éves korában világmegváltó reménységgel érkezett ide, a fővárosba, s nem oda jutott, ahova kívánkozott. Egy boldogabb és szabadabb hazáról álmodott, ahol az emberi értékeket megbecsülik. És dolgos ember létére olyan erőszakos világba került, ahol gonoszság uralkodik a jóságon, hazugság diadalmaskodik az igazságon, a csúfság maga alá gyűri a szépséget, a tehetséges népen elhatalmasodik a tehetetlenség és a romlottság, s magára marad az ember. Csepelen kihúzták lába alól a talajt, kényszerszabadságra küldték a dolgozókat, fokozatosan leépítették a létszámot, s végül kirabolták és eladták a gyárat, ezért hát ugyanott próbált munkát és kenyeret találni, ahol harminchárom évvel ezelőtt. Egy kicsit reménykedett, hogy a Kapagyár még áll a lábán. Kutya sem ugatta meg a kapuban, az üres portásfülkéből senki sem szólt rá, senki sem kérdezte, kit keres, mit akar itt. Nem volt a töltés mögött húzódoó gyár portásfülkéjében egy lélek sem. Megállt egy sóhajtásra a bejáratnál, a gyárudvarra vezető lépcsők fölött, a vaskorlátokkal körülvett, dobogószerű placcon. „Olyan, mint a bokszolók ringje” – suhant át rajta. Bíró nem jelzi e jogállamnak hazudott országban, hogy ki a győztes, és ki a vesztes. Nem volt kétséges az ő számára sem, hogy a munkásokat Angyalföldön is könyörtelenül kiűtötték. Járt már itt két évvel korábban, munkanélküli-séggel fenyegetett köszörűsként, de már azzal az elhatározással, hogy visszatér első munkahelyére, megpróbál mindent újrakezdeni. A privatizáció, a gazdasági és politikai hatalom módszere nyilvánvalóvá tette az ország szétverését. Az öncélú többpártrendszer álarcában a korábbiaknál is kíméletlenebb diktatúra valósult meg Csepelen is, nem lehetett kétséges,

hogy legnagyobb mértékben a kétkezi dolgozókat, a kiszolgáltatottakat, a tehetetlen sokaságot s benne a magukra maradt embereket árulják el és büntetik folyamatosan, döntően azok, akik megunták saját korábbi képzetéseiket, hazugságaikat és gonoszságukat. A politikai hatalom részesei nyílt sisakkal vállalták az ország újrafelosztását, beálltak új-régi erők új-régi szolgálóinak, a multik tőke- és piacszerző sikerei láttán nem haboztak elárulni népüket, nemzetüket, hazájukat, maradék lelkiismeretüket. Európa általános válsága a gazdagabb országok előrenyomulását kívánta meg, véres háborúk helyett gazdasági-politikai módszerekkel hódítottak piacokat. A történelem ítélőszéke előtt sokszor levizsgázott szovjet birodalom belebukott a túlzott fegyverkezésbe, nem tudott már enni adni saját népének, a gonosz tehát nem állt ellen a gonosznak, s mindenütt a leggyengébbeket áldozták fel a „haladás” oltárán. A politika és a pénz hatalmának köntösében az ország vezetői, döntéshozói és ezek kiszolgálói megértették, hogy régi módszerekkel nem juthatnak elég gyorsan a céljukhoz, még több pénzhez és még nagyobb politikai befolyáshoz, ezért nem haboztak úrrá válni hazai és nemzetközi szinten. Magyar János elárultan és tökéletesen elárultan kereste régi munkatársait a Kapagyárban, s mert nem találta őket, bement az igazgatóhoz. Az idős, nyugdíjazás előtt álló igazgató azt mondta, a miniszter döntése alapján a vezérigazgatóság tervbe vette a gyár teljes felszámolását. Amíg nem döntenek el véglegesen a sorsukat, új embert nem vehetnek fel. Mivel a felszámolás hírére a dolgozók összefogtak, a megszüntetési szándék ellen tiltakozó levelet írtak, még nem teljesen reménytelen a gyár sorsa. Többen összeadták saját pénzüket, hogy ha minden kötél szakad, öngazgatással, esetleg részvénytársasággal mentseék, ami menthető. Odafönn azonban jót nevettek a naivságon, hallani sem akartak a munkások akarataról. Azt válaszolták, egy floridai németnek vagy majd az új kormányzati negyednek kell a hely, a használható dolgozók egy részét helyezték át másik üzembe, a többséget pedig el kell küldeni. Álldogált még kicsit az üres portásfülke előtt, ahol valaha a bélyegzőóra és a viharvert tábla állt, melynek rekeszeiben egymás mellett és egymás felett sorakoztak a számmal és névvel ellátott bélyegzőkártyák. Látta a vonatról libasorban érkezőket...

Rákosrendező felől vonult a nép, ő is ott sietett köztük tizenhat évesen, reménykedve. Munkalapját beletette a bélyegzőóra nyílásába, csengetett, rábélyegezte a lapra az érkezés óráját és percét. Ötvenkilencben 4 forint 50 fillért keresett óránként, havonta körülbelül 200 órát dolgozott. Első útja a néptelen udvaron keresztül a kovácsműhelybe vezetett. Dobogó szívvel lépkedett a szürke macskaköveken, régi jó ismerőseként köszöntötte a hatalmas, zord és méltóságos lemezvágó ollót, összerozsdásodott tagjait már meg sem tudta mozdítani. Pedig micsoda baromi erővel vágta a hatalmas vastáblákat! Vele átellenben, a gépműhely lengőajtáját egyelőre csak gondolatban lökte be a vállával, a megszokott mozdulat valaha az otthonosságot jelezte. És itt van, itt fordul el az egész gyárudvart behálózó kicsi sín pár. Érti a tizenhat éves legényt, amint az udvaron át hol ebbe, hol abba a műhelybe segéd munkásként tolja a lemezekkel megrakott csillét. A fürdónél jobbra fordult. Megvillant előtte a zuhany víz sugara. Úgy vélte, hangokat hall a zuhanyzóból. Gőzölgő, meztelen testekre vastag sugárban ömlik a víz. Megborzongott. Érthetetlen, hogy a zuhanyrózsákat már megint ellopták. Nem érti, mit csinálnak annyi zuhanyrózsával... A síneken át a kovácsműhely felé vitt az útja. Fázva húzta össze a kabátját. Odaűzte a belső erő, ahol ötvenkilenc januárjában Felföldi várta. Ő szerzett neki munkát a Kapagyárban. Jó meleg volt a kormos, füstös kovácsműhely! Otthonosan izzott a parázs. – Ez is az én földem – próbálta hinni. – Ez is a szülőföldem. Kezdődhettem volna itt is, véget érhetnék itt is – dörmögte maga elé. Szétdobált vasakon, betontörmeléken lépkedett át; nem is akarta, hogy eljusson tudatáig a borzalmas pusztulás. Fájt neki az egyedüllét, de most mégis jobb, hogy nem kell belenézni senkinek a szemébe. Csak meg ne zavarja egy eléje álló lélek, hiszen mit mondana Miskának, Sanyinak vagy Pistának. Mit keres itt? Munkát? Bolond. Önmagát? Duplán bolond. A kovácsműhely hatalmas vasajtaja valamikor Rákosrendező felé nézett. Arra néz az most is. Ahogy megállt a tárva-nyitva hagyott ajtóban, barátságos meleg helyett most a halál hidege húzott át rajta. Félve nézett az elhagyott műhely szürke, kiégett belsejébe. Szorongva álldogált, nem mert beljebb lépni. De nem úgy szorongott, mint valamikor, abban a fiatal és kíváncsi várakozásban, a megérkezés pillanatában.

Vád és büntudat járta át, és azt forgatta, amit nagyon nehezen tudott kimondani: Árulás! Kinek mondja ezt? Nincs itt senki. Imbolyogva álldogált a hatalmas és üres ajtóban, mint aki elvesztette lába alól a talajt. Ugyanezt érezte Csepelen, a szerelde nagy vaskapujában, amikor betopant az elhagyott és kifosztott üzembe. Hogy ez a pokol kietlen bugyra. Lángok lobbantak fel, belülről törtek elő gomolyogva és sercegve, égtek életükben, munkaruhájukban, és égtek benne gyászfeketén az emberek. De ez csak irgalmatlan lázálom, a valóság nem látványos. Elmentek mind, engedelmesen, lehajtott fejjel, nevetgélve-sírva vagy hallgatagon, egy kézleggyintés nélkül, tökéletesen mindegy, hogyan. Fokról fokra építették le az üzemet, küldték el a munkásokat. Magyar János ölni tudott volna, ahogy felemelt, átokra lendült karokkal megállt a többiek közt. Tört képzelt a kezébe. De kit is ölhet meg a kiebrudalt ember? Legfeljebb önmagát. – Ne fáraszd magad, öregem – ironizált magában beszélve –, nem tartozol a gyilkosokhoz. Ne ölj! És nem ölsz! Csak téged ölnek. Nem mert visszalépni az ajtóból, hova is léphetett volna, szakadék tátongott a kapun belül. Nézte a hideg szörnyeteg száját, a hatalmas vaskaput, s az jutott eszébe, ami a kezdetekkor: ezen egy 424-es mozdony is befér. Ekkor mozdult meg a műhely, Felföldi jött feléje, pocakján olajfoltos köpenyben. – Ez az a gyerek, Kocsi úr – mondta Felföldi a töprengő arcú Kocsi úrnak. Ez a megszólítás egy kicsit mellbe vágta. Furcsa volt, de mégis barátságos. Kocsi úr prémes, meleg bundában járt, mintha egy régi világból lépett volna elő, folyton bundában szaladgált műhelyről műhelyre. Hó lepte az egész udvart, csengtek-zengtek az üllők, forgolódtak az emberek, fekete volt a koromtól mindegyik, de úgy pirosodott az arcuk, mint az alma. Dolgoztak szakadatlan. Hárman szították a lángokat, de csak az első emberre tudott figyelni. Bementek Kocsi úr irodájába, felléptek a lépcsőn, zöld volt az ajtó, de ő az üvegen át is a kovácsokat bámulta. Azt nézte különösen, amelyik a monstrumnál hosszú szárú fogóval szorította a formában izzó vasat. Kiemelte a kemencében folyton izzó kokszzrakásból, rálépett lábával a föléje tornyosuló kalapács pedáljára, a kalapács nagy lélegzetet véve fölemelkedett, és villámgyorsan ütött a formára. A következő mozdulattal már röpült is a síncsavar az ollóba szorított formából a

többi közé. Most egy hang sincs a fájdalmasan kihalt műhelyben. Égett kezük alatt a munka. Most meg hidegebb van, mint valamilyen kihűlt pokolban. Kovács sem lesz belőlem, gondolta kényszeredett mosollyal, s az jutott eszébe, mennyire megdöbben frissen érkezett kölyökként, amikor Kocsi úr rámutatott a gombos villára, s azt mondta: – Előbb öltözz át, a sógorod megmutatja az öltözőt, kapsz szekrényt, s ha elintéztétek a felvételit, ragadd meg a villát, egyelőre ez lesz a dolgod. Rakd a síncsavarokat abba a talicskába, és told ki oda, a határba. A műhely ajtajától alig egy dobásnyira három hatalmas síncsavar-hegy emelkedett. Még föl se tette a kérdést, bírja-e vagy sem, ki tudja-e tolni a síncsavarokkal megrakott talicskát, rögtön arra a furcsa, kísértő és lázító képtelenségre gondolt, ami a gombos villa láttán markolt szívébe, s átjárta minden porcikáját. Hogy is tudta volna, hogy annak a furcsa érzésnek sors a neve. Évekig, sőt évtizedekig nem akarta tudomásul venni, mit jelent a mondás, mely túl gyorsan elérte a kovácsműhely ajtajában. – Majd meglátod, téged is elér a sors keze! Zavarban volt, hogy nem csúfság esett-e rajta máris. Pesten ugyanolyan gombos villát adnak a kezébe, amilyennel a falujában halomba rakták a krumplit... Dehogyan mondta, hogy nem ő, hanem apja fogta a villa nyelét! Nem árulhatta el, hogy a síncsavar-hegyet elvermelni való krumplihoz hasonlítja. Hófeltokat látott emlékezetében, előtte és mögötte pedig szürkeséget. Ötvenkilenc márciusának elején még hó lepte a gyárudvart és a síncsavar-hegyet is. A felvételizéssel hamar végzett, irodáról irodára járkált, itt is kapott valamit, ott is figyelmeztették erre meg arra, aztán a kovácsműhelyben csak addig bámészkodhatott a fújtatóval szított parázs közelében, amíg megpakolta a talicskát, s kitolta a többihez. – Gyere, ülj a helyemre, nehéz az neked! – szolt hozzá a csavarhegy lábától Jóska bácsi, talán az ötödik vagy hatodik forduló után. A vasutasbundába bújt öregember ugyanazt a munkát végezte, amit ő. – Majd én hordom. Menj vissza Kocsi úrhoz, kérj tőle bundát és csizmát, aztán válogasd a csavarokat. Akkora bundát kapott, majdnem elveszett benne. Bakancsára húzta a nemezcsizmát, rászíjazta a lába szárára, aztán, ahogy az öreg tanította, a hibátlan csavarokat balra, a selejteket jobbra dobta. Az előtte levő határ napról napra, hétről hétre fogyott, mellette pedig két hegy nőtt ki a

földből. Az öreg hallgatott, ő pedig nem merte megkérdezni, kinek kell ez a rengeteg csavar, hol van annyi talpfa és sín e világon, ami e sok-sok csavart elnyeli. Mikor betolták a vagonokat, azt sem kérdezte, minek kell megfogni még egyszer minden csavart, s kézzel dobálni fel a vagonokba. A gombos villa alig volt jó valamire. Mire elolvadt a hó, és a síncsavarok is elfogytak, egyszer azt mondta neki Jóska bácsi: Tanuld meg, hogy a társadalom legjobban ellenőrzött osztálya a munkásosztály. Ébredését vekkerhez igazítja a kötelesség, közlekedését menetrend szabályozza, minden percét kiszámítják, munkáját és keresetét normával szabályozzák. És edd a zsíros kenyeret. – Maga is azt eszik, Jóska bácsi! – Nem kell láncra fűzni minket, mint a rabszolgákat. Mégis láncon függünk. Nem kell hajcsár a hátunk mögé, nem is keressük a dolgok értelmét! Ha majd családod lesz, s hazavárnak a gyerekeid, megtudod, mi a függőség. Örüljünk, hogy süt a nap! Az első tavaszon megismerte az egész gyárat, valamennyi műhelyben megfordult. Egyelőre hiába kérte Felföldit, hogy segítsen, szeretne elkerülni a kovácműhelyből, unja a csavarválogatást, rengeteg a selejt. – Azért kell válogatni! – Azt ígérte, szakmát tanulhatok. – Majd! Mindennek eljön az ideje. Ismerkedj! – Legjobban a gépműhely tetszik, az esztergálás. Frici már elmagyarázta, mi a különbség a rapid és a vídia kés között. De a köszörülés, az nagyon szép és pontos munka! Ahogy szikrázik a forgó munkadarab, és ömlik rá a fehér folyadék, az valami gyönyörű! Miska is megengedte, hogy elálldogáljak mellette egy kicsit. Azt is sokszor megbámulta, hogy a nyers kovácsoltvasból milyen fényes és pontos alkatrészeket gyártnak. A kés alól egyszer úgy fröcsög a tüzes forgács, mint a víz, máskor meg hosszan, méltósággal pöndörödik, kéken, fehéren és illatosan. Nincs a világon olyan jó szaga semminek, amilyen az égett vasforgácsnak meg a friss hűtővíznek! Felföldi néhány nap múlva bemutatta az udvar felső sarkának kis tmk-műhelyében egy kis esztergapadon dolgozó embernek, aki maga mellé állította, s rögtön elmagyarázta neki az esztergálás minden csínját-bínját. Levette a fogaskerékszekerény fedelét, a gép oldalán levő kapcsoló állítgatásával megmutatta az egymásba hol így, hol úgy kapcsolódó fogaskerekeket. A mester mindent elköve-tett azért, hogy megfelelően szemléltesse, láthatóvá tegye a fogaskerék-szá-

mítás bonyolult műveletét, a különböző keménységű anyagok, a kések és a fordulatszám-változások összefüggéseit. Az esztergálás tudománya előtt akkora tisztelettel hajtott fejet, hogy majdnem elhagyta az önbizalma. Az oktató tokmányba fogott egy kis rézdarabot, s néhány szakszerű mozdulattal pillanatok alatt elkészítette a kétlépcsős lámpacsavart. A csillogó kis sárgaság vékonyabbik részét ismét tokmányba fogta, majd egy varázslatos kattintással nem a kést, hanem a késtartóba fogott recézöt közelítette óvatosan a pörgő munkadarabhoz. Bár csak rézpor csapott a levegőbe, úgy látta, hogy az érintkezés pillanatában aranypor száll az orra előtt. A kicsi és homályos műhelyben, ahogy behunyta szemét, nehogy belemenjen a rézpor, s amint ujjai közé fogta a lámpacsavart, egy régi lángocska fényében anyja jelent meg előtte az ő minden esti áhítatával, petróleumlámpát gyújtó mozdulatával, s az elmaradhatatlan világosságnak szóló halk köszöntéssel: – Dicsértessék a Jézus Krisztus. – Mi lesz ez? – kérdezte az esztergályost. – Vasúti váltólámpához lámpacsavar. Berecézve jobb rajta a fogás. Gondold csak el, éjjel igen sötét van a síneken! Így könnyebb föl- és lecsavarni a lángot. Lássák a fényt a mozdonyvezetők, nehogy egymásba rohanjanak a vonatok. Hogy is gondolta volna akkor, hogy a Kapagyárban is elhagytuk a huszadik század közepét. – Itt az ezredvég – igazította ki magát az udvaron, amint a romok között bukdácsolva ráésmélt az időre és a helyre, hogy hol is van e periférián. Meg-megállt egy-egy szétrombolt és kifosztott műhelyben, hol itt, hol ott lépett át egy-egy ócska, rozsdásodó vasdarabon. Mi történt itt, kik követték el ezt az irgalmatlan barbárságot? Sajgott a szíve, nem akarta, hogy meglátsszon rajta a fájdalom. Ugyan, ki láthatná meg? És kit érdekel, hogy ő mit érez? Nincs itt egy kivert kutya sem. Kik pusztítottak itt és milyen parancsra? Milyen istentelen dühvel szaggatták-robbantották ki a földből felkunkorodó síneket is. Didergett a zord időben, még nem tudott elszakadni a szent és megátkozott helytől, ifjúsága emlékeitől. Ha akkor esztergályos lett volna belőle, ötvenévesen talán könnyebben találna munkát. Miért sír, mit sajnál ezen a helyen? Volt valami jóban része a kemény munkán kívül? Volt valami értelme? A mindennapi kenyérért ezeken a kitépett, felszaggatott síneken tolt a súlyos lemezekkel, U-vasakkal, sarukkal, váltólámpákkal, hol ilyen,

hol olyan alkatrészekkel megrakott csillét, egyik műhelyből ki, másikba be, ahol szükség volt valamire. Akivel csak lehetett, szívesen beszélgetett. Beszélgetni, kíváncsiskodni nagyon jó volt. Gyakran napok teltek el úgy, hogy nem akadt elég mozgatni való anyag. Olyankor elküldték rozsdát pucolni. Drótkéfével kapargatta az odaégett barna port vasoszlopokról, U-vasakról, szállt a rozsdapor a levegőben, marta a torkát, de nem számított, mert hitte, hogy előtte az élet. Most a lába alatt van. A festőknek is segített, lángoló miniummal kente az oszlopokat, mindent, amit csak kellett. A falusi élet után érdekes érzés volt az is, hogy a legtöbb ember lényegében ugyanolyan, amilyen ő. Bejárók, külvárosiak, legtöbben pest-környéki falvak lakói, félig munkások, félig parasztok. Legszívesebben a gépműhelyben forgolódott, figyelte a forgácsolókat, a gépeket és az embereket, abban bízott, hogy valaki majd őt is megtanítja valamilyen komoly dologra. Megleste Bartha bácsit, a magas, derék, jó tartású fűrészest, s azt gondolta, ahhoz a munkához, amit az öreg végez, nem kell különösebb tudás. De milyen áldozatos munkás! Tisztelettel nézett fel az öregre. – Azért tiszteltem, mert én csak segédmunkás voltam, ő meg fűrész. Maga előtt látta a primitív és mégis bámulatra méltó fűrészgépet. Aprította a vasrudakat, ahogy a bakon apja fűrészelte otthon a fát. Sugárban spriccelt a hűtővíz a felforrósodott vasfűrészre, s ezen a képen átderengett a másik: apja, az ő fűrészelő mozdulataival és a fűrész alól sugárban spriccelő fűrészporral. Büszke volt Bartha bácsira, érezte, hogy ha nem is tud fűrészelni, nem is tud esztergálni, mégis érzi és tudja azt, amit azok tudnak és éreznek, akiket szeret. Mert ezek az emberek olyanok, amilyen ő. Valamennyien egy boldogabb világról álmodoznak. A levagdalt vasdarabokat ő szállította el a gyalusokhoz, marósokhoz, esztergályosokhoz, akik a durva darabokból nélkülözhetetlen, szép és jó alkatrészeket alkottak. Megelevenedtek a mozdulatai. Rendszerben felrakta a munkaasztalra a vasakat. Látta magát: fiatal, vézna, hajlongó alakját a munkások között, érezte az élet becsületét, most meg szégyenletes pusztulás veszi körül. Nemcsak a rosszat, a jót is elpusztították. A műhelyben a legnagyobb helyet a hosszgyalu foglalta el, Lajos azon munkálta meg az aláverőgép alvázat. Az aljszállító szerelvény mellett az aláverőgép volt az országban egyedülálló

üzem egyik legfontosabb terméke, a pályamunkások utódja. A gépműhelyt is szétverték, kiszaggatták a betoneból a gépeket, a használhatókat elvitték. De kik és hová? Megállt a kitördelt, rácsos üvegablakok mentén, nézegette a ledöntött köszörűt, s látta, vagy csak látni vélte az esztergályosokat, a gyalusokat, akik e megölt szegény jószágnál köszörülték a késeket. Ez nem kellett senkinek. A meghajtó motorját leszerelték. A marógépek a műhely közepén felborogatva, az esztergapadok a szétbombázott fal mentén hevernek, mint megölt állatok. Mintha tankok forogtak volna a fölszaggatott betonon. Pedig úgy látszik, nincs is háború. Ezt a háborút nem fegyverekkel vívják, ezeket a piacokat bankokban adják-veszik. És a hódító multik elérhetetlenek. Tétovázott, megnézte-e a fehérvári köszörű helyét a túloldalon, a kis vasajtó mellett. Félt, hogy elsírja magát. De hát mit siratna itt? Mi maradt az ő álmaiból? Pista azt mondta a múltkor, Bartha bácsi meghalt, Frici is meghalt, Csekő nyugdíjba ment, a gépműhely művezetője, Harmat Mihály is nyugdíjas. Hogy sírna az a nagy darab ember, ha ezt látná! Félt, hogy megbolondul. Összekeveredett benne az idő, megpróbált valahogy eligazodni, de nem tudta leinteni a kölyköt, nem tudta visszatartani az emlékeit. Itt reménykedett, idejött Vrácsikról – s mi lett belőle? Árnyék. Nevetséges és szomorú kísértet. Úgy megy, úgy lóbálja a kezét, ahogy apja. Lóg rajta a munkáskabát, kilóg alóla a derekán megkötött madzag. Milyen vézna alak! De az egész élet érdekelte, az egész birtokolni akarta. A részt mindig kevesellte. Szerette volna töviről hegyire megismerni és megérteni az egész gyárat, mind a hét-nyolcszáz embert. Mire aztán megértette, hogy a gyár is ember, Misinek, Mihálynak, Jóskának, Pistának, Jolinak hívják, ismét eljött a szabadság! A pusztítás szabadsága. Tizenhat éves korában azt gondolta, lehetetlen dolog, hogy mindaz, ami van, nem az övé. Tudta, hogy az övé. Tudni akarta! S ezt úgy értette, hogy erkölcsileg az övé. Mindenért felelős. Lehet, hogy szomorú és beesett volt az arca, lehet, hogy félszeg és bizonytalan volt, mégis nevelt a lelke legbelül, mert élt és dalolt a munka körülötte, élt benne a remény. Lehet, hogy Bartha bácsi arca fáradt volt és elnyűtt, de egyenes gerincével, becsületességével példát mutatott, főlemelt fejvel járt. A kapagári műhelyek tele voltak munkásokkal, mint a csepeliek, s ezek a mun-

kájukba feledkezett emberek ismerték a titkot, folyton ott tettek-vettek a titok közelében. Büszke volt rájuk, hozzájuk tartozott. Lehetetlen, hogy nincsenek, lehetetlen, hogy meghaltak. Nincs munkás, nincs munka, nincs termelés. Sem városban, sem falun. Ha ez igaz, akkor meghal itt minden. Azon a nyáron érezte először, hogy eltűnik szorongó lelkéből az idegenség, hazatalál. Ez lesz az otthona, itt feltámad, újjászületik. Azon a nyári reggelen a gépműhelyben, ahol a felnőtt életet kezdte, olyan lett e hely, amilyen a szülőföldje. Bizalommal, reménykedő lélekkel állt oda a vékony, hórihorgas, folyton vidám, nála tíz évvel idősebb Tusják Misi mellé, a székesfehérvári köszörűgép dobogójára. Hitte, hogy végképp jó irányba fordíthatja sorsát. Most meg olyan kifosztottan nézi az elrabolt, megölt életet, a köszörűgép helyét, ahogy a végrehajtók után nézte lesöpört padlásukon a poros fénysugarat. De már nincs egy kis sugár sem. Jön a tél és a fagyhalál. Tusják mester... – visszhangzott tompán, valahonnan a távolból. Tusják mester kikérte magának a megszólítást. – Kitekerem a nyakadat, ha mesternek szólítasz! – röhögött Miska, csak úgy zengett a műhely. Miska két gépen dolgozott, síkköszörűn és hengerköszörűn, rengeteget túlórázott. A fehérvári gépet furatköszörülésre is használták. Felföldi elintézte, hogy a sógorkájából betanított köszörűs legyen. Udvari segédmunkásként Magyar Jancsi négy forint ötvenet keresett óránként. Éppen annyit kapott a gyárban, amennyit erdőmunkásként a zaboskerti erdőben. Ezerkilencszázhatvanban kinyílt előtte a jövő, világraszóló csodának érezte, hogy szakmát szerezhet, s hét forintra emelték az órabérét. Az első időkből Jancsinak olyan volt a köszörülés, mint az első szerelem. Gyönyörű és felejthetetlen. Léphetett egyet fölfelé. Harminchárom év múlva sem halványult el emlékezetében az a boldog mozdulat, ahogy fellépett a trepnire, a köszörűgép húsz centi magas dobogójára, és Miska feléje nyújtotta kezét. – Nyugodt légy, majd belejössz! Megtanulod. Gyakorlat dolga az egész. Ahogy a kifosztott műhelyben visszaemlékezett tizennyolcadik évének meghatározó pillanataira, ahogy akkor látta és érezte, most is úgy látta és érezte: az előre-hátramozgó munkadarab furatában a kő olyan piros szikracsóvákat vetett, amilyet az ő nyiladozó lelke az első szerelemben. És a kifosztott műhelyben felvillant a kegyelem pil-

lanata, melyben valamikor legalább néhány másodpercig átélte, hogy ő is valaki: ember e világon. Most meg úgy kell látnia önmagát, ahogy a halálraítélt műhelyt. Didergett. Mint a bűnös, behúzta vállát, sarkon fordult, átment az üres műhelyen és a gyárudvaron, s talán a kijárat felé vette útját.

* * *

Az angyalföldi kapagyárból a jövővárás felejthetetlen izgalmával ment a csepeli gyáróriásba, a hatvanas évek elején. Fölvették köszörűsnek a Szerszámgépgyár Finommechanikai Üzemébe. A gyárba vezető utakon hangszórókból lelkesítő indulók harsogtak a munkahelyére siető sokaság lába elé. Rendkívüli várakozással sietett új munkahelyére. Ragyogó reggel volt. A széles, tágas, magas és hosszú vasbeton épület kapuján belépve megállt egy kicsit; elcsodálkozva azt próbálta felmérni: hová is került? A mennyezeten hosszú, fehér sorokban izzottak a higanygőzlámpák. A fúrógépszerelde hatalmas csarnokából jutott át a finommechanikai üzembe, más néven a „kísérletibe”. Elhaladt a marósok és az esztergályosok között vezető úton az üzem csaknem túlsó végén levő köszörűsök csoportjába, ahova nem kevés szorongással érkezett meg. Normálisan fogadtak, vagyis a jövetelére nem tört ki örömjongásban egyetlen lélek sem. A művezető rámutatott a Studer köszörűgépre és a munkakezdésre készülődő csinos szőke nőre, Sóbujtó Istvánnéra, s azt mondta, Marika lesz a váltótársad, ő tájékoztat a szokásokról és minden részletről. Az első nap a hivatalos ügyek elintézésével és az ismerkedéssel telt el, a termelő munkához a következő nap fogott hozzá. Marika barátságos volt és visszafogott, úgy mutatta be a köszörűs csoport tagjainak, hogy messziről rámutatott palástköszörűn, a furatköszörű gépeken és síkköszörűn dolgozókra, s egyáltalán nem hízelgő hangszúllyal mondta: majd megismered őket! A forgácsoló műhelyben logikus rendben sorakoztak az esztergályosok, a marósok, a gyalusok szerszámgépei, a CNC-gépek és a hidraulikus köszörűk. Velük átellenben volt a szerelőlakatosok részlege, satupadokkal és szerelőasztalokkal. A csarnok elején helyezkedett el az üzemvezető „üvegka-

litkája”, ugyanott a művezetők, a műszakiak és az adminisztrátorok irodája. A forgácsolók közé ékelődve önállóan elkerített részlege volt a meósoknak. A kísérleti üzemben egy műszakban nagyjából negyvenen dolgoztak. A műhely két műszakban üzemelt, a második műszak jóval kisebb létszámból állt. Jani csinos váltótársa röviden közölte, hogy ő holnaptól állandó éjszakai műszakban dolgozik, reggelente találkozhatnak egy-két percre. – Ha valami megoldhatatlan gondod lesz, nekem szólj, segítek, amiben tudok. Tíz évig, harmincéves koráig dolgozott Jani a finommechanikai üzemben, a sok-sok tudást, emberséget és reménységet is magába sűrítő gyár korszerűnek mondható műhelyében. Eleitől végig köszörűs volt. Életre, munkára egyaránt kitűnő emberek tanították. Nekik köszönhetette, hogy jó köszörűs lett belőle. Ők lettek számára a mérték, sokszor mégsem volt könnyű eldönteni, hogy mi a jó és mi a rossz, hogyan ítélje meg a dolgokat és az emberi kapcsolatokat. Munkatársaihoz alkalmazkodott, barátaitól, a jobb szakiktól bármikor kérhetett tanácsot, szakmai és emberi jó szót mindig kapott. Néha megértést is, ritkábban barátságot, olykor érzékelhető szeretetet is. Befogadták. Testvérüknek szerette volna érezni magát. Általuk, értük és magáért növekedett. Később észrevette azt is, hogy meghunyászkodóak és önfeladóak a társai, többnyire magukban morgolódnak, nem beszélnek nyíltan, szemtől szemben nem ugyanolyanok, mint egymás háta mögött. Ahogy múlt az idő, egyre többször maradt egyedül a mindennapi küzdelemben, legtöbbször kicsit több bérért harcoltak, gyakran elárulták egymást, sunyiztak. Mindenki tudta, de többek előtt senki sem mondta nyíltan, hogy hazugságban kell élni, a levegő mérgezett és gyakran szégyentől terhes. Kicsinyesekké, megosztottakká, kihasználhatókká, kijátszhatókká, érdekeik ellen cselekvőkké váltak valamennyien, nem egyszer. Kezdetben, a hatvanas évek első éveiben Jani jövőt látott Csepelen, eleinte bízott valamilyen homályos közös reményiségben.

BARACKNYÍLÁS

Ment az ünnepi szép időben, nézegette a fehérben ragyogó meggyfákat, a rózsaszínben tündöklő barackfákat, s az jutott eszébe, milyen nevetségesen beszélnek a vrácsikiak:

– Akarsz egy borocot, gyerek?

Boroc, boroc... Még azt se tudják kimondani rendesen, hogy barack. Máskor meg törökül beszélnek, azt mondják: kajsi.

Kibandukolt egészen a Steinmetz kapitány útjáig, ott meg arra gondolt, virágzik-e otthon is a „borocfa”, s mit mondana őrá az apja. Jobb lett volna megmaradni mégis a szülei udvarában? Akkor nem kerül ide? Mehetne most is a Bagó-rétre, rúghatná a labdát a többiekkel! Egy-két éve még ott taposta a bokáig erő sarat, leste-várta Magdát, aki azzal a szende szemével és barna hajával úgy megtetszett neki a bátyja lakodalmában, hogy nyomban feleségül vette volna. Olyan szép volt koszorúslánynak a hosszú rózsaszín ruhájában, mint a nyíló barackfa. Elnézte volna akármeddig, ha nem lett volna kénytelen lesütni szemét a gyönyörűségtől. El is ment aztán utána a szomszéd faluba, taposta érte a sarat, hogy még egyszer láthassa, s ha nyílt a ház ajtaja, elhúzódott a vastag törzsű almafa mögé. Pedig úgy érezte: mondani kellene neki valamit, mielőtt elmegy Pestre...

Reménytelenül is jobb volt várakozni odahaza, mint tizenhat évesen kóborolni egyedül a városban, ahol senkije sincs, s talán nem is lesz soha. Azt sem tudja, mit kezdjen magával. A pesti lányok hogy állnak szóba egy ilyen falusi suhancsal? Hiszen el se titkolhatná, hogy faluról jött! Rá van az írva mindenkinek a homlokára, hogy honnan való!

A Steinmetz kapitány útján megpróbálta kihúzni magát, újra meg újra megtapogatta, jól áll-e testén a galambszürke ruhája, s úgy hordja-e az ingét, ahogy azt Pesten hordani kell. Nézegette, elég fényes-e a cipője,

nem piszkosak-e a körmei, még szaglászta is magát, nincs-e lószaga, mert ha megneszelik, hogy ő éjszakai lóápoló, nincs olyan isten vagy angyal a földön, akihez közel férközhetne.

Ijedten rezzent össze, mikor az egyik sarkon két vihogó csitri szaladt át előtte az úttesten.

A Szarvas csárda felé bandukolva elgondolta: vesz egy fagyaltot, elnyalogatja, aztán mégis bemegy a városba az 50-es villamossal. 70 fillér az átszálló, a villanytelepnél átszáll az 52-esre, elmegy a körútig, csak nem téved el. Nem áll szóba senkivel, csak nézelődik. Megnézi a magas házakat, a kirakatokat, az embereket, aztán majd hazatalál.

Épp ezen tűnődött, amikor egy vasrácsos kerítés mellett nézelődve hangos zenére, vidám ricsajra figyelt föl. Szinte ráhajolt a rácsokra, úgy leste dobogó szívvel a Május 1. strand zöld gyepén sütkérező lányokat és fiúkat.

Milyen jó volna bemenni! Megérintette nadrágját, alatta azt a csúnya, gombos gatyáját. De amint a rácshoz támaszkodva álldogált, odabentről egy lány szaladt hozzá, és minden kertelés nélkül pénzt nyújtott neki:

– Vegyél nekem egy kettes fagyit!

– Veszek – felelte zavartan, de a pénzt nem vette el. Odafordult a fagyaltoshoz, aki épp ott állt a triciklijével, megvett két négygombócos fagyit, s mind a kettőt átnyújtotta a lánynak. Pénzt azonban nem fogadott el érte.

– Nem jössz be? – nevetett rá a lány. Most nézte meg alaposabban szőke fűrtjeit, naptól pirosuló, ovális arcát. Szép volt. Tetszett neki. A haja, zöldes szeme, tiszta arca, még a fürdőruhája is.

– Bemennék... De nincs itt a fürdőnadrágom.

– Annyi baj legyen! Lehet kölcsönözni a pénztárban, ott elől – mutatott a lány a bejárat felé. Aztán visszaszaladt a helyére, a másik fagyaltot átadta fekete hajú barátnőjének, s nevetve megütötte maga mellett a helyet.

Jancsi csaknem elkábult az örömtől. Pesten ez így megy?! Úgy érezte, ilyen csak a mesében fordulhat elő. Szaladt a bejáratához, megvette a belépőt, fürdőnadrágot is bérelt. Téblábolt egy kicsit az öltözőben, lopva

kifigyelte, mások hova teszik a ruhájukat, aztán ő is bepakolt egy barna szekrénybe. A fehérruhás kabinostól kapott egy bilétát, azt hozzákötötte a fecskendrág madzagjához, vetett még magára egy pillantást, s az ajtó helyén lengő durva pokróc mögül kilépett a harsogó zöld fűvel borított strandra, az elszórt fenyők, nyírfák, hársak közé. Otthon érezte magát a természetes, tágas környezetben. A talpát égető betont, a szúrós vörös sódert sem bánta, megkerülte a medencét, amelyben vidáman viháncoló gyerekek fröcskölték egymást, s egy szögletesre nyírt puszpángsor mentén megtalálta a két lányt: hanyatt fekve napoztak a fűben.

Amint megállt felettük, rögtön megbabonázta a szőke lány tüzelő teste, s rénsyre nyitott szemének csábító fénye. Egyetlen pillantással felmérte: a fekete hajú is szép, de egy kicsit húsos. A szőke megérintette maga mellett a fűvet, s ez azt jelentette: feküdj le te is!

– Margitka vagyok! – mondta.

– Magyar János.

– Én Kati – szólt át Margitka fölött a fekete hajú lány.

Jancsi hasra feküdt. Fejét Margitka felé fordította. Nézték egymást. Nem szóltak percekig egy szót sem. Lassan, finoman közeledtek egymáshoz. A lábuk valamivel bátrabb volt náluk, s külön életet éltek az ujjaik is. Lángok perzselték bőrüket, hol forróság, hol hideg futkározott a hátukon. Előbb csak úgy ért össze az ajkuk, mint akik észre sem veszik, mi is történik velük, de a következő pillanatban már úgy csókolóztak, mint akik mást sem csináltak eddigi életükben.

Jancsi, mihelyt levegőt kapott, önkéntelenül felsóhajtott:

– Ej, te Jancsi, Jancsi, nem is tudod, milyen piszok szerencséd van!

Hatalmasat kacagtak erre a lányok. Margitka ráborult a fiúra, és csókolt az arcát, a fejét, a nyakát, és újra meg újra a száját. Kati nem bírta tovább idegekkel, felpattant, fogta a törülközőjét, s úgy eltűnt a közelük-ből is, mintha ott se lett volna. Egy-két perc múlva Margitka is felállt, s azt mondta:

– Gyerünk!

Fölvette a törülközőjét, s fejének biccentésével mutatta, merre is akar menni. Elhúzódtak vagy két-háromszáz méterrel beljebb, a strand egy

távoli szegletébe, ahol kevesebben zavarták őket. Simogatták, csókolgatták egymást, fölhevülten remegtek, egészen záróráig.

Évekig visszajártak aztán erre a gyönyörű és felejthetetlen strandra.

Szerelmük legszebb évszakát – napját, óráját vagy csak egyetlen egy pillanatát – a következő tavaszon, 1959-ben, Margitka szüleinek barackosában, tizenhat éves korukban éltek át.

Rózsaszín virágözönben lobogott a városszéli barackos. Elakadt lélegzettel nézték maguk körül a természet csodáját. Hitték, hogy örökké lángolnak egymásért; hogy minden ép ág kivirágzik, kibontja kincseit, s lesz gyümölcs, lesz szőlő, sok szép barack a fán. Lángolt a fiú a lány szemének szédítő íriszében, lángoltak mindketten a föld s az ég ölében – okkerében és kékjében –, s a lányt éppúgy átjárta a szerelem ragyogása, ahogy fiút.

Megvallotta színét minden virág, pirosan suhogott felettük a barackos. A szőlőtőkék göcsörtös, barna indáiból és vesszőiből csipkés örömmel bontogatták magukat a gyöngye kacsok s a halványzöld levelek. A kert termékeny földjét puha szőnyegként borította be az apró levelű, sárgászöld tyúkhúr.

– Nézd csak, milyen fény ragyog itt! – érintett meg egy gyöngye szőlőlevél élén szikrázó cseppet.

Föl-fölnéztek a virágjában tomboló barackfára is.

– Menyasszonyom vagy – mondta a fiú, s megfogta a lány kezét.

– Te meg a vőlegényem – mondta Margitka.

Ledobták ruhájukat. Ott álltak egymás mellett, egymásba fonódva, s két ujjal, a győzelem jelével felnyújtózkodtak a barackfa vércsepp szirmaihoz.

– Esküszöm – mondta Margitka.

– Esküszöm – mondta Jancsi.

Aztán remegve fonódtak össze a szíromágyon. Tizenkilenc éves korukban templomban is megesküdtek. Húszévesek voltak – a kicsi Lacika pedig egyhónapos –, amikor Jancsit elvitték katonának.

SÁTOR A VIHARBAN

A vérvörösen lebukó nap szeles, viharos időt jósol a következő napokra. El kellene indulni haza! De érezte, nem tud elszakadni a lenyűgöző látványtól.

– Azt mondtad, elhozta a sátrad?

– El – ugrik fel Laci örömmel. – Itt van! – Elóráncigálta hátizsákjából a kétszemélyes sátrat.

– Maradjunk, jó?

– Maradjunk – mondta kicsit bizonytalankodva, de magában örvendezve. – Most ül ide mellém és hallgass. Nézd!

Míg a tűz ki nem aludt a föld hamuszürke katlanában, szótlánul üldögéltek az őszi haldoklásban. Október huszadika van, emlékeztette magát a nevezetes napra, fia születésnapjára. Hatéves kora óta, mióta elváltak, ki tudja miért nem volt alkalmuk együtt ünnepelni, beszélgetni, hallgatni legalább.

A part menti jegenyék díszes köntösben készülődtek a télre. Mint a halálba induló katonák, reszketve sorakoztak a parton. A Duna mozdulatlaná fesztette ezüstös víztükrét, mintha tudná, hogy Isten elől is el kell rejtteni mélységes titkait. A vízben mélabúsan borongott a felborult ég, kékje lassacskán acéllékbe és lilába, vöröse pedig mályvába fordult. Hallgatagon öltötte magára gyászruháját a Duna. Azt vizsgálgatta, jó-e, hogy itt, a fölējük boruló ágak alatt, a part sík szeletén verték fel sátrukat. Eddig se érezte idegennek magát ezen a tájon, a kis sátor pedig igazán otthonossá teszi a helyet, állapította meg. A mesélőkedvű Duna tudja, mi az oka annak, hogy amikor annyi a mondandó e mozdulatlanul várakozó parton, akkor mégis inkább hallgat az ember. Hiszen mit is mondhatna fiának?

Összegyűjtöttek néhány öl száraz gallyat, összesöpörtek egy-két maroknyi gyúlékony falevelet. S tüzet gyújtottak. Pillanatok alatt magasra

csapott a láng, vidáman pattogott a tűz. Néhány vastagabb ágat is tettek a lángokba, hogy tartós maradjon a parázs. Laci előkerítette a kétszemélyes matracot és felpumpálta.

Mindenre gondolt. Készült – állapította meg. Én se maradhatok el mögötte.

– Hoztam szalonnát. Megsütjük?

– Mit iszunk rá?

– Bort. Vöröset!

Nyársat hegyezett. Egyet a fiának, egyet magának. Táskájából előkerítette a szalonnát és a kenyeret. Az üveg bort fűbe állította.

– Beosztjuk.

– Elég lesz – felelt Laci.

Leszelt két karéj kenyeret, vágott pár szelet szalonnát. A tűzhöz telepedtek.

– Pompás lakomát csapunk! – örült Laci és örült apja is. – Ő is nyársra szúrta szalonnáját, az izzó parázs fölé tartotta. Rácsöpögtették kenyerükre a kiszülő zsírt. Mikor ropogós-pirosra sült az eledelük, jó étvágygal faloztak.

– Ízlik?

– Mint az élet!

– Maradjon így. Holnap se együnk rosszabbat. – Azt forgatta fejében, hogy annyi idő után hogyan hozhatná tudomására a fiának, hogy mennyire szereti. – Terike ebédre elkészíti a halat. Halászlé lesz és rántott hal.

– Jó lesz – mondta Laci szalonnával és vörösborral foglalatzkodva.

Ízlik a gyereknek, állapította meg. Hadd igyon. Apja csak módjával kóstolgatta, emelgette szájához az üveget. Evés közben el-elkalandoztak gondolatai, s mintha Laci is készülne valamire.

Jó ízekről és a jó bortól kicsit elbódulva ültek vissza a partra. Belebámultak a sötétségbe. Másfél évtized... a legszebb korból... Hallgatták a vadkacsák kiáltozásait. Egy másik csapat élén a kacsza anya, nyomában szorgalmasan eveztek kicsinyei. Itt-ott megrezsent a nád, vízi patkány osont eledele után, a nádas szélére dobált kenyérdarabokért. Egy aprócska, riadt szemű lény két kis lábacska közé fogta a kenyeret, szinte közvet-

len közelünkben. Hol a két csendes emberre, hol a morzsára pillantott. Mozdulatlanul nézték, hogyan győzi le a kis állat éhségérzete a félelmét. Aprókat harapott, jobbra és balra pillantgatott, gyorsan eltüntette, aztán másik morzsa után kapott.

A város felől fel-felmordult az ég, távoli fények villogtak.

– Villámlik – mondta Laci.

Pattanásig feszült a csend. A nádas meg se rezsent, a fák is mereven álltak fölöttük a sötétségben.

– Hány óra lehet?

– Hamarosan éjfél.

– Nem lett volna jobb hazamenni?

– Nem. Jó itt.

– Aludjunk?

– Még ne. Később. Megnézem a halat.

Laci odalépett a folyóba helyezett haltartóhoz. Kicsit megemelte. A jól megtermett ponty nagyot csapott a farkával – így hozta tudomásukra: fog-sága változatlan, szabadulni szinte lehetetlen.

Meglegyintett őket a vihar első szele. Megmoccant a nádas, felzizegtek a falevelek.

– Elhelyezhetnéd a matracokat. Jókora zuhét kapunk.

– Semmi baj, apóka! Nem kell megijedni! – viháncolt egyet kicsit fel-szabadultabban Laci, ahogy kiskorában szokott.

Rendbe tette fekhelyüket s visszaült a partra.

– Vízben hagyjuk a horgokat?

– Igen. Teszünk rá gilisztacsokrot. Akadhat rá reggelre valami.

Mindkét bot horgát alaposan megpakolták gilisztával, majd vízbe hajították horgukat. A két botot kikötözték a fához.

– Nagy bizalommal vagyunk a halakhoz!

Mire végeztek, zúgva kavargott a nádas, fel-felnyögtek fölöttük a fák. Az ég lángjai riadalmassá fényesítették az éjszakai Duna-partot.

– Bújjunk a sátorba. Hamarosan esni fog.

Recsegett-ropogott, dörgött felettük az ég. Vadul cikázó villámok világították be a sötétből elő-elővillanó, fehér felhőkkel terhes mennybolto-

zatot. Magukra vették melegítőjüket, úgy bújtak vissza a sátorba. Fel-felnyögött felettük a magányos tölgy. Levelek kopogtak sátrukon, recsegett, durrogott az erdő. Egy-egy csepp eső meg-megkoppantotta a kifeszített ponyvát.

– Ez még elsodor bennünket!

Laci nem válaszolt.

– Alszol?

– Nem.

– Mire gondolsz?

– Anyura. Meg rád.

Egy-egy villám élesen hasított az éjszakába.

– Magadra is gondolsz, ugye?

– Gondolok. Arra is, hogy egy fiad helyett kettő van.

Elszorult a szíve, büntudat mardosta.

– Ha nem váltunk volna el, akkor te maradtál volna.

Laci egy hónapos volt, amikor apját elvitték katonának. Két évig hébe-hóba látta a fiát. Ment haza látogatóba apósa házába, Lacika az udvari betonjárdán lábbal tologatta magát háromkerékű biciklijén. Ránézett apjára, s kérlelő hangon mondta neki: Bácsi, toljál meg!

– Lacikám, nem ismered meg? – szalad ki a száján.

Egyszerre dörgött és villámlott, reszketett az erdő, az eső éles sugárban csapott le a sátorra.

– Három – mondta magában. – És egy sincs a háromból.

Laci se szólt. A vihar élesen tombolt felettük, csapkodott körülöttük a villám, fel-feljajdult egy-egy fa.

– Alszol?

Közelebb húzódott apjához, fejét vállára hajtotta. Egy hónapos volt akkor. Már húsz éve! Mit tudhat a gyerek a piros barackfáról, apja hűségéről, anyja szerelméről és csalásáról, a piros barackfáról, szirmainak elhullatásáról?

Hol keressük közös emlékeinket?

A BELSŐ KULCS

Nyár volt. Ezerkilencszázhatvannyolc augusztus 21-én éjjel, amint hazaért a csepeli gyárból, éjfélkor még meghallgatta a híreket. A rendkívüli közlemény felolvasása közben remegett a bemondó hangja. Látni vélte, hogy valamilyen arctalan bitangok ott állnak a bemondó mögött rászegezett fegyverrel, és arra kényszerítik, olvassa be a híreket.

A birodalom „testvéri” csapatai bevonultak Prágába.

– Ezek az aljasok mindent bemocskolnak – dörmögte Magyar János.
– Mi is bevonultunk! A testvériség nevében mentünk az oroszokkal! Majdnem mindegy, hogy önként vagy parancsra.

Irgalmatlanul szégyellte magát. Szeretett volna elsülyyedni.

Ránézett bébidollban alvó feleségére. Ő meg fáradtan, ruhástul hanyatt feküdt az ágyon.

Ekkor megnyílt, lassan szétrepedezett felette a mennyezet. Valamilyen undorító, ragacsos sárga anyag csorgott a repedésekből. Mozdulatlanul feküdt, nem tudta megérinteni a feleségét. Lassan, milliméterről milliméterre mindkettejüket ellepte az ismeretlen, súlyos szörnyűség. Elöntötte a szobát, mállott előre, kitüremkedett ajtón, ablakon.

Fuldokolt. Lefordult az ágyról, valahogy odamászott az ablakhoz. Az egész lakótelep minden lakásának ablakán kidagadt, lassan ömlött kifelé a nehéz és bűdös ragacs. Ellepte a teret, a játszótér padjait, a pislákoló villanyokat, az egész országot, az egész birodalmat elöntötte a mocskos iszonyat.

– Meg kell fulladni, és nem kiálthatok. Belém nyomakodik a sűrű undor.

Nincs mentség, nem tudott megszólalni sem. Senki sem. Sem ő, sem más. Érezte, hogy itt is, ott is mocorog egy-egy ember az irtózatos ragacsban. S úgy mozdulnak, akaratlanul, ahogyan ő, amerre a sűrű sárga masz-

sza hömpölyög. Olykor megáll, majd ismét meglódul. Egyre azt érezte, amit a másik ember, hogy valamilyen megbocsájthatatlan és jóvátehetően gyalázat történt.

– Megbecstelenítettek – nyögte. – Gyalázat, hogy magyarnak születtem. Az aljas orosz birodalom újra elárult minket. Elárultatta velünk magunkat, legszentebb testvériségünket. Ha ez a rohadék azt akarja, hogy gyilkosok legyünk, amilyen ő, akkor mi szó nélkül követjük, és megöljük szomszédunkat, felebarátunkat. Bevonultunk Csehszlovákiába, elárultuk forradalmunkat, önmagunkat. Szutykos eszmeárulók, hazaárulók vagyunk. A testvériség gyilkos Káinjai.

Tombolt benne a lélek, de csak nézte tehetetlenül a masszában rezzenéstelenül alvó felesége arcát. Nézte, hogy ő meg milyen mélyen, békésen aluszik abban a rózsaszín bébidollban, amit ő hozott neki éppen Prágából. Hangtalanul sírt, folytak a könnyei. Egy piros barackfát hömpölygetett a szennyes áradat. A könnyecseppek belekeveredtek a lassan áramló masszába, de nem tudták megváltoztatni, felhígítani a minden irányba mozgó, mindent elárasztó undok anyagot.

– Milyen ártatlanok voltunk! S mivé lettünk!

A romlottság hangsúlyozásaként a sárga ragacsban itt-ott egy-egy virágszirom fuldokolt. A piros barackfa virágszirma. A még meg nem becstelenített virágszirom. János valami szépet, jót, engesztelőt akart mondani, de az ő lelkét is mélyen átjárta a dögvész, belőle is áradt, nem tudott tőle megszólalni. Mégis élni akart. Megpróbált ellenállni, nehogy a lelkét is megölje az undor.

Két nap múlva a műhelyben ugyanolyan nyomott volt a hangulat, mint máskor. Lapított mindenki. Lapított az egész műhely. A sebtében összehívott röpgyűléseken a párttagokkal megszavaztatták, utólag elfogadtatták a közös bevonulást. Azt, ami megtörtént. Amit kérdés nélkül megtettek. Legázolták a cseheket, a szabadságot és függetlenséget. Mint ahogy '56-ban Magyarországot. Korrumpálták, leköpték párttagságukat, leköpték a vezérek önmagukat, mindenki leköpte a másikat és önmagát is. Nem tudott nemet mondani ő sem. Félt, hát megadta magát. Felemelte a kezét,

szavazott. De előbb egy kicsit lopva körülnézett. Minden kéz a levegőben volt.

Dermedten nézte, hogy a drapériás asztal alatt veszetten vicsorog és ugat egy véreb.

Gyűlölte, utálta, szégyellte magát tehetetlenségében, gyűlölte, utálta, szégyellte az idegenné vált embert is, akiről tegnap még azt hitte, hogy igaz barátja. Kereste a cselekvés lehetőségét, s mert nem akart közösséget vállalni, félelmében elvesztette tagkönyvét. Eldobta valahová, eldugta saját maga elől, nem merte nyíltan visszaadni, képükbe vágni, végérvényesen megtagadni őket. Azt akarta, hogy kizárják a pártból. Úgy lett, ahogy akarta. Kizárták. Kizárta magát.

Azután még irgalmatlanabban szégyenkezett, nem tartozott senkihez, tökéletesen magára maradt gyávaságával a gyáva.

Azelőtt egy vagy két éve járt Csehszlovákiában, gyári kirándulás alkalmával csodálta Prága belvárosát. Úgy érezte, személyes köze lett a nagyszerű városhoz, a Vencel térhez, a tornyokhoz és sörözőkhöz. Minden porciakája tiltakozott a minősíthetetlen gázság ellen.

Ekkor érlelődött meg benne – ha a magyar forradalom leverése után még maradt volna egy csepp illúziója, ha még nem lett volna mindenki előtt nyilvánvaló –, hogy a szovjet birodalom mindent és mindenkit maga alá gyűrő, beszározó és bevérező gyilkos hatalom, nem lehet vele közösséget vállalni. E káini tett után senkiben sem maradhatott kétség a világon afelől, hogy kivel is áll szemben magyar és cseh, lengyel és német.

A szerszámgyári fácánosba összehívott pártgyűlést délután tartották. Magyar János délutános műszakban dolgozott. Irgalmatlanul fájt a feje. Gyűlés után szólt a művezetőnek, hogy rosszul érzi magát. Elvégzi sürgősebb feladatait, de aztán elmegy haza. A művezető csak annyit mondott: menjen.

Este tizenegy óra helyett úgy nyolc, fél kilenc körül szállt le négyemeletes házuk közelében az autóbusról. Amint közeledett, már a térről észrevette, hogy emeleti ablakuk bordó takarófüggönyén gyenge fény sugárzik át.

Felsietett az emeletre.

Nem tudta bedugni a zárba kulcsát. Belül volt a felesége kulcsa. Szégyenkezve és gyanakodva toporgott saját lakása ajtajában. Csöngetni nem akart, nem mert. Benyomta egy kicsit a kukucskáló ajtaját, s látta a résen át, hogy szemben, a szoba ajtajának vastag üvegén át piros világosság szűrődik ki a szobából. Bent gyertyaláng lobogott. Tudta, hogy a felesége gyertyafényben szeret szeretkezni.

Irgalmatlan féltékenység fogta el. A konyha és a gardróbfolyosó felől víz csobogását hallotta.

Ismét bedugta a kulcsát. Most engedett... Az előszoba linóleumán tompán koppant a belső kulcs.

Benyitott, rögtön balra beosont a konyhába, onnan tovább a gardróbfolyosóra. Villámgyorsan kulcsra zárta a szemközti kis szoba ajtaját, s visszalépett a konyhába. Fölkapta a konyhakést, majd egy sóhajtásnyira megállt a fürdőszoba ajtaja előtt. Ekkor egy férfihang szólt ki a fürdőszobából:

– Veronká! Dobd be a törülközőt!

Veronká?... De hát: Margit...

Benyitott a fürdőszobába.

– Bedobom én neked! – mondta erőltetett nyugalommal, nagykéssel a kezében. Izgalmában csaknem kiugrott helyéről a szíve. – Hát te mit csinálsz itt?

Margitka a nagy szobában megneszelt valamit. Ökölrel verte a bezárt kis szoba ajtaját.

– Szása, vigyázz, megjött a férjem!

Szása...? János kezében megvillant a konyhakés. A fürdőkádban álló kövér, meztelen alak megremegett. Ekkor furcsa érzés vett erőt Jánoson. Csaknem elnevette magát a hústorony láttán.

– Ne reszkess, ne félj, nem öllek meg! – nyugtatta, s egy ösztönös mozdulattal a fogasról odadobta neki a törülközőt. – Szedd össze magad, és gyere be a szobába!

Késsel a kezében János benyitott előbb a kis szobába, melynek ajtaján Margitka állhatatosan dörömbölt. De amint megpillantotta férjét s kezé-

ben a konyhakést, nevetségessé silányult bébidolljában. Hisztérikusan, sikoltozva menekült a nagyobbik szobába.

– Áruló – suhant át Jánoson a sértett önérzet. – Szerelmünk árulója, esküszegő!

Margitka a franciaágy legtávolabbi sarkába húzódott. Fölényes nyugalmat próbált magára erőltetni. János észre se akarta venni, hogy a felesége milyen kihívóan öleli át két karjával magasra felhúzott térdét. És gúnyosan, cinikusan, hisztérikusan nevet.

– Micsoda elvetemült nő vagy!

– Tedd le azt a kést, Janikám!

– Ugorj! Vidd ki a ruháját!

Margit kényszeredetten lekászálódott a franciaágyról, oldalogva felnyalábolta a fotelba dobott férfi holmit, és nevetéses öltözetében remegve hátrált a fürdőszobába. János letette a kést a dohányzóasztalra, s egy elfojtott sóhajjal leült a fotelba. Várta a betolakodót.

Margitka egy természetes férfival jött vissza a szobába. Fehér ingben volt az ismeretlen. A gyertyafénnyel megvilágított szobában János aligha vette észre, hogy kívül van dolga. Hogy ki ez a Szása, akinek katonatiszti nadrágján vörös csík húzódik le egészen mélyen.

Magyar Jánosnak az adott helyzetben nem jelentett semmit, hogy az előtte álló alak talán valami orosz főtiszt. Hogy került ez ide? Margitka poharakért matatott a szekrényben, s közben az asztalról egy mozdulattal el akarta venni a kést.

– Hagyd ott! – ripakodott rá a férje. – Tedd le a poharakat, és öltözz te is!

János újra megmarkolta a nagykést. S ahogy ismét ránézett az orosz tiszt piros csikjára, megremegett. Az suhant át rajta, hogy milyenek a magyarok: konyhakéssel próbálják kiverni hazájukból az oroszokat. – De ez itt az én lakásom! – emelkedett meg ismét az önérzete. – Ide azt engedek be, akit én akarok. Ez a nő – mérte végig a feleségét – beengedte az orosz. Ez meg úgy áll előttem némán és engedelmesen, mintha máris Brezsnyev előtt vagy hadbírótság előtt állna.

– Megyek – mondta idegen akcentussal. – Elmegyek.

– Ti mindig ezt hazudjátok. Hogy elmentek. Bizony, hogy elmész, te disznó kommunista-fasiszta, te aljas betolakodó ellenforradalmár – állt fel János a fotelból, s megvillantotta kezében a kést.

– Te is elmész! – vetette oda a feleségének. –Takarodjatok!

Késhegyen kísérte ki az orosz meg az árulót. Igyekezett erőnek mutatkozni, de majdnem összeroskadt az izgalomtól.

Eltakarodtak. Sötét éjszaka volt.

Másnap estefelé Margit visszament a lakásba. Az első percekben János még egy kicsit reménykedett. Úgy érezte, talán rendbe hozható a házasságuk. Margit kiment a fürdőszobába és megfürdött. Testét törülközőbe csavarta, úgy ment vissza a szobájába.

– Újra tiszta vagyok! – mondta nevetve.

János ekkor végképp elundorodott.

A bíróság hamarosan felbontotta házasságukat. A házastársak elhidegültek egymástól. János nem gondolta, hogy a békességet ígérő ítélet micsoda háborúba keveri őket. Lakásukban, osztatlan közös tulajdonukban még sokáig éltek együtt, vérontás nélkül. Közben pokolba kívánták egymást, mint Jani az oroszokat.

FÖLDÖNFUTÓK

Ahogy rálépett a vrácsiki házuk kapujához vezető deszkahídra, tompán koppanó lépteire a szokásosnál hangosabb dobbanással felelt a szíve. A viszhangban aligha gondolta, hogy ez lesz az utolsó látogatása a szülői háznál, bár sejtette, hogy miért hívják haza a szülei sürgősen. A kiskapun régi ismerősként jaidult a tolózár, de nem szaladt eléje farkát csóválva a Pici, ölében a Cirmossal nem sütkérezett a bejárati ajtó betonküszöbén. Okos fejét végleg lehajtotta első lábára, lehunyta szemét, s úgy nézett előre az örök világosságba, mint aki megfejtette a titkot, s úgy döntött: hűséges volt e helyhez egész életében, hűséges marad hozzá halálában, a diófa alatt is. A házzal párhuzamos lugason ígéretesen híztak a zöld szőlőfürtök, a kajszai már elvirágzott a napfényes ajtó előtt, érlelődő gyümölcsseit itt-ott pirnyagosra festették a napsugarak. A gyermekkora óta szeretett fa ugyanolyan zavartan állt dús terhei alatt, mint régen. Átsuhant János emlékezetén édesanyja fiatal arca és sok szép szava, látni vélte a virágzó barackfa alatt azt a fényesen csillogó, nikkelezett, ruganyos babakocsit, melyben anyja ringatta, s aki csak elment az utcán, bekiáltott az udvarba, hogy: mit csinál a Jancsika, Mariskám? – Alszik! – felelte anyja ragyogva, s örömevel őrizte és dajkálta kis babáját.

Hogy a fia hűséges maradjon hozzá, apjához, testvéréhez és a házhoz, az idők során anyja sokszor elmondta fiának: aludj csak, kicsi babám.

Anyja egyedül maradt két fiával negyvennégyben, a háború alatt, mikor apját kiharcolták a frontra, Oroszországba. – Nyáron beragyogta a nap az egész udvart, ide sütött a virágzó barackfára és alatta a bölcsőre, s ha nem aludtál, pólyából nézted a feletted virágzó fát. Néha itt volt veled a bátyád, ő vigyázott rád, amikor kellett. Így vártuk haza apád a háborúból. Bent a házban lábbal is ringatható, faragott bölcsőben aludtál, bátyád is abban nőtt ki a babakorból, de akkor még itt mögöttünk, nagyapádék

házában laktunk, sokan voltunk együtt, mindig az vigyázott a gyerekre, aki jobban ráért.

Megölelte és megcsókolta a házvégi kiskonyhából előlépő, örömeiben és bánatában könnyen síró anyját s nehéz és komoly arccal várakozó apját. Szokásuk szerint most is váltottak néhány szót testvéréről, a „másikról”, amelyik éppen nem volt otthon. Így próbálták elosztani igazságosan a szeretetüket. János otthonos mozdulattal akasztotta fogasra apja foltos ingéhez az ingét, s közben jóleső érzéssel állapította meg, milyen jó, hogy a fogason újra együtt van apja ingével az övé.

– Régen voltál itthon, fiam – mondta lisztes kötényében serénykedő, főzéssel elfoglalt anyja. – Mindjárt elkészül az ebéd – tette hozzá, apja pedig leült az asztal és a fogas között árválgató hokedlira, megszokott helyére, és mosolyogni próbált.

– Kimennék előbb egy kicsit... Körülnézek a kertben, mindjárt visszajövök. Majd beszélgetünk – mondta Jancsi, zavarát leplezve. Azt gondolta, ebben az igen érzékeny pillanatban jobb lesz még egy sóhajtásnyi időt adni, talán addig is múlik tőlük a keserűség.

Nagyjából azt találta, amire számított.

A disznóól csendes, tárva-nyitva az ólajtó. Az istálló is üres. Hímest és Zsömlét is eladták. Jaj. Tudta, hogy vigasztalhatatlan apja és anyja bánata. A szekér is hiányzik az udvarról. A járom ott szokott pihenni a szekér előtt, ahol a két tehenet kifogták belőle és letették a földre. Szekér nincs a pajtában sem. Ez is azt jelenti: döntöttek és cselekedtek is. Visszavonhatatlan elhatározásra jutottak.

Ebben a pillanatban János megpróbálta átérezni, elgondolni, hogy Pest milyen messze eshet apjáék számára. Nem kétszáz kilométerre, hanem valamilyen irgalmatlan messzeségbe. De hát ő hogyan mondja apjának és anyjának, hogy csak maradjanak itt, ahol vannak, adják ide a pénzt, amit Margitnak szántak, ne költözzenek Pestre, ne égessék fel maguk mögött az életet.

Mit mondjon nekik? Ők dolgoztak meg a pesti lakásért is, ők vették, végeredményben az övék. Hogyan mondja hát nekik, maradjatok csak itthon a falutokban, görnyedjete tovább, ahogy eddig görnyedeztetek, nyugdíjasok vagytok, majd csak itt is eltelik az élet. Most már végképp

nem szólhat semmit. Minden és mindenki elkésett. Nincs már se Hímes, se Zsömlé.

A fészter alatt megcsillan az eke vasa. Ez sem kell már senkinek.

Más világ van, gépek dolgoznak a határban. Apja már tavasszal mondta: „Álltam kinn a mezőn, néztem, ahogy dolgoznak, s azt gondoltam, már nem kellemes a gépeknek...”

Micsoda fájdalom lehetett megválni mindenüktől! Azért, hogy Margit mohó követeléseit kielégíthessék. Pedig neki semmi joga, szüleinek semmi pénze nincs a pesti lakásban.

Azon töprengett, hogy ő mit tehetett volna. Semmit? Pénze nem volt, csak havi fizetése. Az csak annyit ért, amennyit hónapról hónapra megeve. A törvény a nőt pártolta, nála maradt a gyerek. Harcolhatott a lakásért becsutelt eszközökkel, saját mértéke szerint és a törvény segédletével. Ha az egészség nem kaparinthatta meg, minél több pénzt akart. Jó feleségként maradhatott volna a lakásban élete végéig. A válás után folytatott fondorlatos harcaival azt akarta elérni, hogy Jancsi menjen el. A joggyakorlat közös tulajdonnak tekintette a lakást, ahhoz hasonló nagyvonalúsággal, ahogy magát a négyemeletes házat és minden lakását osztatlan közös tulajdonnak tekintette.

A válóper után egy nehéz és hosszú évig még együtt éltek a lakásban. Akkoriban János úgy érezte, ő is bemocskolódtott, kívül-belül. Sokszor eszébe jutott, hogyan kapta rajta feleségét a szeretőjével, hogy reszketett a konyhakész hegyén a meztelen hústorony. Ő meg abban a piros barackfás első szerelmében jóvátehetetlenül csalódott, huszonhat évesen csaknem megőrült.

Az alázza meg, akit legjobban szeretett. Margit, ha el akart volna menni békésen, hazamehetett volna szülei nagy házába. De neki több kellett!

Az együtt és külön tartós és gyötrelmes állapotában nem is titkolta szándékát a harcias asszony. Zavart és fenyegető nevetéssel mondogatta:

– Fizessenek a *Magyarok*, ha jót akarnak! Ha nem akarják, hogy az édes gyerekek süllyesztőben végezzék!

Rendőrséggel és kilakoltatással fenyegette Jánost. A lakásban hetenként egyszerez-kétszer tessék-lássék jelent meg. Zárta szereltetett a nagyobbik

szoba ajtajára, fajtalankodással, vérbajjal vádolta és följelentette férjét a gyámhatóságon, apja nem láthatta fiát, anyja elvitte a kisgyereket a nagyanyjához-nagyapjához, zaklatásaival nemcsak Jánost, hanem az ő távol élő szüleit is megfélemlítette.

– Én földönfutóvá teszem őket! Engem még haló porukban is megemlegetnek! Elmennek a lakásból. Vagy leteszik elém a pénzt, amennyit akarok! Ha nem, majd meglátják, mi lesz akkor!

Margit levelet írt anyósának és apósának.

Tisztelt Magyarék!

Felhívom figyelmüket, hogy a fiuk olyan gyalázatosan viselkedik, hogy az már el se mondható. Mindenféle nőket hord a lakásba, nem egyszer úgy jöttem haza, hogy hol egyik, hol másik kurváját találtam vele. Ez nem mindegy a gyerekeknek sem, teljesen megfertőződhet az apjától és a nőtől. A mindenféle kurvától vérbajt kapott, tiszta szenny, piszok veszi körül.

Végtelenül sajnálom magukat, hogy húsvétkor odaadták neki a pénzt a lakásért, amit ugyan megmutatott, de eszébe sincs ügyvédhez menni vele, s a lakást megváltani. Megmondtam neki, hogy több mint két hét a rendelkezésére állt, mindenre volt ideje, csak arra nem, hogy a legfontosabbat elintézzze. De arra van esze, hogy egy nap három nővel feküdjön le. Soha nem dolgozik, egész télen nem volt beteg, de azért mindig betegállományban van, s otthon hempereg a kurváival.

Annyira lealacsonyodott, s kivetkőzött emberi mivoltából, hogy képes volt a maguk tudtával és kijátszásával belemenni abba, hogy én költözzek a gyerekekkel albérlésbe, ő meg terpeszkedne tovább a kényelmes lakásban. Azon csodálkozom csak, hogy maguk ebbe hogyan mehettek bele, hiszen a gyerek beteg, kórházba kellene vinni, de amíg ugyanabba a légkörbe hozom vissza, teljesen felesleges. Örökké szanatóriumba sem a gyerek, sem én nem lehetek egy gögös korcs miatt. Maguk messze vannak, sokat nem tudnak, mi mindent művelt, a tudatlanok vakságában élnek, s ez a vakság sose fog lehullni a gögüktől, mert csak maguk valakik. Kevesen ismerik a maguk fajtáját, s igazi énjük

marad a felszín alatt. Hogy megírtam az igazságot, csak haragudjanak rám, mást nem is várhatok maguktól. (Margit)

Jancsi visszament anyjához és apjához a kiskonyhába. Asztalhoz ültek, ebédeltek és beszélgettek. Még nem akartak beszélni Margit levélről.

– Elmentek? – fordult fiához anyja.

Mindannyian tudták, hogy Margitkáról és a kisgyerekről, Laciról van szó.

– El.

– Od’adtad neki a negyvenezer forintot?

– Oda. Az elköltözésük napján. Két tanú aláírta a papírt.

– Albérletbe mentek?

– Albérletbe? – nézett nagyot János a kanala felett. – Ezt honnan veszitek?

– Tőle magától – mondta apja. De nem árulták el a fiuknak, hogy Margit levelet írt nekik. Azt is elhallgatták, hogy a menyük követelése nyomán adták el mindenüket. Másképp nem tudták volna előteremteni a pénzt, nem tudták volna kielégíteni Margit követeléseit. Számukra ennél is fontosabb lett a gyalázat, amit el akartak maguktól háritani, de nem találtak erre más megoldást, mint a hallgatást. Megpróbálták elmenekülni a bajok elől. Kételkedtek ugyan, de szemtől-szembe nem kérdezték meg, igazat írt-e Margitka, igaz-e, fiam, hogy vérbajos vagy. Apjának és anyjának az lett a legfontosabb, hogy baj ne érje a gyereket. Elegük volt a téeszéből, a sok-sok munkából, a szegénységből és a pletykás faluból is.

– Margit eljött ide hozzátok?

– Nem ide jött – próbált kitérni a válasz elől apja.

– Hanem hova?

– A falu szájához – mondta anyja. – Itt már nem maradhatunk.

– Ki a falu szája?

– Most már mindegy. Akárhogy van. Én nem bírom elviselni a szégyent. Tele van velünk a falu.

– Miféle szégyennel van tele a falu?

– Hagyjuk – legyintett anyja. – A rossz hírünkkel, a befeketítésünkkel.

Most már mindegy.

– Mi mindegy? Miről van szó? Mért nem beszéltek világosan?

– Majd beszélünk... Azt mondd meg inkább, hogy ha nem albérletbe költözött Margit a kis gyerekkel, akkor hova mentek?

– Házat vettek.

– Házat? Milyen házat?

– Családi házat. Azért kellett nekik olyan sürgősen a pénz. Vettek egy nagy házat.

Majd eladják. Keresni akarnak azon is. Emeletes ház építésébe fogtak a szüleivel. Ott építenek, ahol a zöldséges boltjuk van.

– Szegények... – jegyezte meg apja.

– Láttam, üres az istálló – hajolt levese fölé János.

– Üres lett... – hajtotta le a fejét apja. – Sehogy sem tudtuk volna előteremteni azt a rengeteg pénzt.

– A szekeret is el kellett adni?

– Minek a szekér, ha nincs, ami húzza?

– Apád mindig ezt mondogatja. Nagyon sajnáljuk Hímest meg Zsömlét.

– Meg azt mondogatom, anyja – próbálta vidámabbra fordítani a szót apja, miközben a teheneire gondolva könnybe lábadt a szeme –, hogy nem baj... Felülünk a Göncöl-szekérre, aztán elhajtunk, csak úgy porzik!

– Azt mondd meg a fiadnak, apja, hogyan döntöttünk.

– Kitalálhatta már magától is.

– Jöttök hozzám. Elférünk. Majd ha ideje lesz, a pesti lakás áráért meg azért a pénzért, ami ennek a háznak az árából megmarad, veszünk egy közös házat.

– És dolgozunk, amíg bírunk! – tette hozzá apja.

– Fiam, nem is maradt más lehetőségünk. Ha kellünk, megyünk. Ha nem kellünk, akkor... – és hullottak anyja könnyei.

* * *

– Te apja, megszakad a szívem.

– Ne sírj, anyja, ne félj, jó lesz Pesten – vigasztalta sírdogáló feleségét Magyar József. Nevetni próbált, pedig az ő szíve is majd megszakadt fáj-

dalmában. Mire a liszttel teli zsákok is feltették a kis teherautóra, a fél falu népe összesereglett a ház előtt. A szemközti szomszédok is hol kijöttek, kerítésre támaszkodva tekingelődtek, hol bementek a házukba. Nem akartak hinni a szemüknek. Még a felső sorról is eljöttek néhányan, hogy lássák a költözőködöket.

– Te Mariska, hát tényleg elmentek? – kiáltott csodálkozva Rohácsné. Kíváncsian vizsgálgatta, mi van a leponyvázott teherautón.

– Elmegyünk, Mariska, el. Már nincs visszaút.

– Itt hagyjátok ezt a drága szép helyeteket? És csak ilyen kevés bútort visztek el?

– Veszünk Pesten újat! Ha eljön velünk, majd meglátja! Olyat veszünk, amelyet maga el se tud képzelni! – ugratta Rohácsnét nevetve az öreg Magyar.

– Apja, hiszen tudod, hogy a gyerekek már megvették az újat!

Önmagának is alig vallotta be a szégyent, nemhogy kiállt volna vele a falu elé. Meg azt is, hogy az a lány képes volt odamenni az ő fiához... Nem tudta felfogni, hogy micsoda világ ez – neki eszébe sem jutott, hogy a férjén kívül más ember is van a világon. Hány éjszakán keresztül nem aludtak! Előbb azért gyötrődött, mert elvált a fia, aztán meg azért, mert újra meg akar nőszülni – és kit akar elvenni feleségül? Az unokatestvérét. Méghozzá innen, a szomszéd községből.

Hányszor elmondta:

– Apja, te, alszol? Margit elvett a gyerekedtől mindent.

– El akarta venni tőle még a becsületét is!

– Te nem hiszed el, hogy vérbajos lett a fiad?

– Nem hiszem.

– Arra gondolsz, ugye, hogy akkor nem nőszülhetne meg újra.

– Például...

– Terike nem visz oda semmit.

– A gazdája szakramentumát, hagyj már békén, dehogynem visz! A gatyája nem elég? Mit vihetne? Viszi az életét. Nincs azoknak semmijük se!

– Mi lesz velük, apja? Semmije sincs a fiadnak, bútor sincs az üres lakásban, Margit elszedte a pénzünket, és mindent elpakolt.

– Velünk mi lesz? Arról nem beszélsz?

Hogy ne kelljen viselni a szegényt, legalább a rokonok és az ismerősök elől szeretett volna elbújni a zaboskerti erdőbe. Valahová. Akár a városba, ha csak ott lehet eltűnni az emberek szeme elől. Hogyan is ismerte volna el, hogy az ura megsokallta mondogalódásait, az álmatlan éjszakákat, az ő folytonos gyötrődéseit, aggodásait. Hányszor elmondta: „Te boldog Isten!” Nem érte fel ésszel, hogy milyenek ezek a mai fiatalok, s hogy ő ötvenkét éves korára is olyan maradt, amilyen tizennyolc évesen volt, amikor megálmodta magának Jóskát, piros muskátlival a gomblyukában. Hogy is fogadhatta volna el, hogy az ő ura most már miatta is el akar menni a faluból, az ő megnyugtatósaért találta ki, hogy a városban könnyebben lesznek, ott nem ismeri őket senki. Szeretett volna eltűnni a falu szája elől. Azt gondolta: ezek azt hiszik, hogy az ő fiának nem is jut más, csak szegény rokonlány?

Mikor ennek-annak eladták a szép bútorokat is, amit harminchatban az esküvőjükre kaptak, a ház árából nem sokat kellett hozzátenni ahhoz a tizenhétezer forinthez, amit előre nekiadtak a gyerekeknek, hogy amire odaérnek, az üres pesti lakást szépen berendezhessék.

Magyar Józsefné legszívesebben lefeküdt volna a földre, átölelte volna a küszöböt, vagy az ajtófélfát, hogy ő innen el nem megy. Érezte, hogy ezt kellene tenni, de hát azt képzelte, az ura komolyan menni akar. Egész életében nem volt ilyen hajthatatlan, mindig lehetett beszélni vele, de most, amikor tudván tudja, hogy a fia újra megnősül, nem hallgat senkire az istennek sem. Nyugdíjas korára igen belefáradt a paraszti munkába, s az elképzelt új élet után olyan remény vert fészket benne, hogy azt ki sem lehetett verni onnan.

– Jóska, minek az a liszt? Minek viszitek oda azt is? Azt hiszitek, Pesten nem kaptok kenyeret? – méltatlankodott az öreg Kis Sándor, házuk új tulajdonosa. Ő is eljött, hogy elbúcsúzhasson a költözőkődő Magyaréktól. – Kifizetem, hagyjátok itt!

A faluközpontosítás miatt már majdnem teljesen elnéptelenedett koroknyai soron nem akart maradni ő sem, jól jött neki a faluban Magyarék eladó háza. Úgy álldogált az ajtóban, mint aki megfogadta:

nem mozdul onnan a világ minden kincséért sem. Nem is tagadta, hogy jó vételt csinált: összesen hatvanezer forintért jutott a házhoz és az évről évre szépen megművelt két hold belsőséghez. Többször megnézegette az épületet, örült, hogy nincs javítanivaló rajta egy szemernyi sem, rendben van minden, az utolsó szegig.

– Hát mégis itt hagyják ezt a drága helyüket, Jóska bácsi? – sápítózott a szomszéd Rozika. Mi lesz ott magukkal, Mariska néni?

– Majd visszajönnek! – súgtak össze az asszonyok.

– De már akkor késő lesz!

Buzsáki János, a költöző ember nagybátyja nem volt rest, átgyalogolt Nadaloslóól. Az egykori csendőr, aki a háború előtt gyakran megmosatta a lábát Mariskával, odaállt Magyar József elé magas, erős termetével s szinte könnyörgött:

– Jóskám, ne menjetek el! Itt van ez a szép házatok, itt van anyád a temetőben. Apád sírját is itt hagyod? Meglátod, megbánjátok!

– De elmegyünk, Csani bátyám. Ott könnyebben leszünk. Elég volt a földből, kicsit könnyebb életet szeretnénk.

A sofőr beült az autóba, türelmesen várakozott az indulásra.

Mint akik nem tudnak elszakadni, Magyar József és a felesége még egyszer körüljárta a házat, még egyszer benéztek a pajtába, az istállóba, a disznóólba, a kiskonyhába, ahogy a felső épület konyhájába és a szobákba is. Kis Sándor is sajnálta Magyarékat, de nem mutatta ki az érzelmeit, nehogy az utolsó pillanatban meggondolják magukat. Tisztes távolból, szobáról szobára követte őket szóltanul, aztán a kapuban mindkettőjüket magához ölelte.

– Isten vezéreljen utatokon, Jóska, áldjon meg az Isten, Mariskám!

Beültek a sofőr mellé és elindultak. Hogy több levegőhöz jusson, Magyar József mély lélegzetet vett, felesége pedig zsebkendőbe temette arcát. Fejüket csóválva úgy integettek utánuk a vrácsikiak, mint akik szégyellik is magukat, meg nem is akarják elhinni az egészet.

Magyar János és Korompai Terike megfelelően berendezhette a lakás nagyobbik szobáját, mire a szülők megérkeztek Pestszentlőrincre. Azért a

pénzért, amit a szülőktől kaptak, vettek egy kétszemélyes heverőt apjának és anyjának, vettek két kényelmes fotelt és egy masszív dohányzó asztalt a szoba közepére, s mindehhez egy akkora szőnyeget, amely csaknem az egész parkettafelületet beborította.

A kisebbik szobában levő heverőhöz került a Vrácsikról érkezett teherautóról még egy heverő. Ott talált helyet a János első házasságából visszamaradt könyvespolc és az a fényes fedelű asztal, amely fölött János sokszor elmerengve hitte, még belőle is lehet valami.

A rengeteg edénnyel, befőttel, füstölt sonkával és kolbásszal, ami szintén Vrácsikról érkezett, a konyha beépített kis szekrényei teltek meg legkönnyebben. Még konyhaasztalt is hoztak négy hokedlival; villákat, késeket, kanalakat, poharakat is. A zsák lisztet a konyha sarkába állították.

– Gyerekeim, ha nem lesz más – mondta mosolyogva anyja –, eszünk lisztistercet.

– Mi az a lisztisterc, mama? – kérdezte Terike kedveskedő hangszíjjal. Úgy gondolta, ezen a nem akármilyen napon figyelmesebbnek kell lennie János szüleihez, mint máskor. Igyekezett tekintettel lenni arra is, hogy ő csak három héttel érkezett előbb János szüleinél.

Anyja később sokszor elmondta: ha biztosan tudják, hogy a fiuk újra megnősül, nem adták volna el mindentüket, nem költöztek volna Budapestre.

– Nem tudod, gyerekem, mi az a lisztisterc? Ti nem ettetek olyat? Kevés olajon vagy zsíron pirított liszt... Valamikor szegény ember eledelének hívtuk. Dióval, mákkal vagy lekvárral nagyon finom. És pillanatok alatt elkészíthető.

Apja két öltönye és anyja néhány ruhája a gardrób szekrény akasztós részét nem töltötte meg még János ruhái mellett sem. Terikének is csak egy-két olyan szegényes ruháskája volt, ami ugyanott bőséges helyet hagyott a szükséges újabbaknak is.

A szekrény rakós részében anyja és Terike ügyesen elhelyezte az ágyneműhuzatokat, a lepedőket, a törölközőket, a szépen kivasalt ingeket, blúzokat, gatyákat.

Pakolászás közben anyja azt mondta a sürgő-forgó Terikének:

– Lányom, holnap elmegyünk, veszünk neked szép ruhát. Olyat, amelyet csak akarsz. Választhatsz.

Terike elpirult örömeiben, megcsókolta anyósa arcát, de nem szólt. Mit is mondhatott volna? Munkahelye és keresete nem volt, egy szál ruhában jött el a kaposvári nővérszállóról. A szülői háztól is úgy szakadt el, olyan hirtelen, hogy megfogadta, oda többet nem megy. Megmondta előre: az ő apja nem fogja elvált emberhez adni a lányát, János mégis ragaszkodott a látogatáshoz. De azt egyikük sem gondolta előre, hogy a felbőszült apa vadászpuskával űzi ki házából ritkán látott rokonát, a vakmerő kérőt. Az édes lányával együtt.

Futva menekültek. Nem volt más választásuk. Terike elszántan követte Jánost. Abban a helyzetben nem vehetett magához semmit. Anyósa tapintatos jóindulata pedig, hogy új ruhát vesz neki, zavarba ejtette.

Másnap valóban megvették a kedvére való, vidám, fiatal, szomorú egyéniségéhez illő rakott pepita aljat és kabátot. Csinosan állt rajta a fehér blúz és a magas sarkú, új cipő is. Úgy tett, mint aki boldog. Az is lehetett volna, ha nem árnyékolta volna be lelkét és fiatal arcát az elárvulás félelme, az a fájdalmas érzés, amit a szüleitől való elválás hagyott benne. Amit csak akkor tudott volna elfelejteni, ha apja és anyja félreteszi a történeteket, ha legalább egy szóval megírták volna: gyere haza a férjeddal, lányom, legyetek boldogok. Első gyerekük megszületéséig négy hosszú esztendő telt el úgy, hogy Terikének az volt az érzése: apja és anyja végképp lemondott róla. Nem enyhített elárvultságán és otthontalanságán az sem, hogy János még abban az évben, karácsony előtt egy héttel feleségül vette. Két tanú kíséretében elmentek a házasságkötő terembe, beírták nevüket a házassági anyakönyvbe, azután hazasétáltak. A szűk kis konyhában éppen négyen fértek oda az ünnepi asztalhoz. Anyja nem is akart odaülni, megvárta inkább apját. Este kilenckor érkezett haza a vásárcsarnokból, hajnal óta tartó munkájából. Ő szombaton is, sőt gyakran vasárnap is dolgozott. Már az első két-három héten bőségesen megtapasztalta, nem úgy van az, ahogy otthon elképzelte. De nem panaszkodott. Nem mondta fiának egy szóval sem: nehéz már ez nekem, nehezebb, mint amilyen a paraszti munka volt, hatvankét éves létemre nem bírom a versenyt azzal a két fiatal legénnyel,

akikhez trógernek beosztottak. János majd csak akkor borzadt el apja helyzetén, amikor először látta őt kordéba fogva az emberektől folyton nyüzsgő vásárcsarnokban. Éppen ládákkal magasan megrakott kétkerekű kordét vonszolt maga után a pincéből, fel a lejtős betonúton. Amint kijutott a nyüzsgő sokaságba: – Vigyázat, emberek, vigyázat! – kiáltozta. Nem látott a rakománytól, húzta a kordét a téesz standjához, s egyenként emelgette le a magasból a húsz-huszonöt kilós ládákat. Hogy össze ne törjön az áru, a ládák tartalmát óvatosan kellett kiraknia a pultra.

– Az a legnagyobb baj – magyarázta gyöngyöző homlokkal –, hogy némelyik ember oda se neki, meg, mint az ökör. Nekem kell vigyáznom rájuk, nehogy még én kerüljek bajba.

– Bírod, apám? – nézett apjára megrettenve, bután és zavartan a fia. – Nehéz munka?

– Próbáld ki, majd megtudod!

– A következő fuvart felhúzom.

– Dehogy húzod! Te nem tudod... Nem ismered a fogásokat. Ebből egyelőre elég is, most almát hozunk.

Húzta a kordét maga után az egymásra tornyozott üres ládákkal: – Vigyázat, emberek, vigyázat! – s ment a pincébe sietve. Nyújtózkodnia kellett, hogy a legfelső, almával teli nehéz gebládát leemelhesse a többiről. Rátette a kordéra, fordult másikért, rakta őket magasra, aztán húzta-vonta fel a pincéből, megállás nélkül.

Hajnali négykor, fél ötkor csörgött a vekker. Fogta fekete táskáját, vitte benne a reggelijét, gyalogolt a hosszú pestszentlőrinci Városház utcán az 50-es villamoshoz, a Nagyvárad téren átszállt a 63-asra, a nagycsarnoknál leszállt, végezte a dolgát naphosszat.

Vidékről hol kamionokkal, hol vasúton hozták az árut Budapestre, rendszerint hajnalban érkezett meg a fuvar. Ment apja a másik két rakodóval korán, gyorsan ki kellett rakni a vagonokat, nehogy kötbért kelljen fizetni a várakozás miatt. Sietve kellett átrakni a ládákat a teherautóra, aztán a csarnokban is sietve kellett lehordani a pincébe mindent. Onnan kordéval felhordogatni a pultra mindig azt, amire éppen szükség volt. A nehezebb munkához képest apja szerint ez gyerekjáték volt. Ha a Pest

megyei boltokba kellett árut szállítani, az üzletvezető rendszerint Magyar Józsefet küldte teherautóval. Mert „a Jóska bácsi olyan becsületes ember, akinek kezéhez nem tapad egy fillér sem”.

Zokszó nélkül dolgozott. Örült a 3800-4000 forint havi keresetnek, amiért legtöbbször 12 órát dolgozott naponta. Vigyázott is a pénzre, feleségével együtt. Hetvenegy tavaszától Jani édesanyja is ment az urával minden hajnalban. Fél ötkor indultak pestszentlőrinci lakásukból a nagycsarnokba, kéz a kézben ballagtak végig a hosszú Városház utcán, egy óra hosszat villamosoztak. A hatalmas éléskamra pincéjében anyja nyolc-tíz órán keresztül tojást válogatott. Külön tálcákba rakta a tojás nagyját, külön az apraját. Embermagasságúra tornyozta a tojással teli tálcákat. Hordták-vitték a pultra előbb a silányabbakat, majd azokat is, amelyek megmaradtak az üzletvezetői elosztás után.

Anyja legtöbbször nem várta meg apját. Bevásárolt a nagycsarnokban, cipelte a súlyos szatyrokat a hosszú úton. Folyton fájt a lába, dagadt. Trombózissal, csontritkulással és gyomorhajjal már a hatvanas évek elején leszálalékolták. Nem volt lift a házban, terhei alatt kifulladásra, meg-megállva, gyalog ment föl a negyedik emeletre. S mire az ura hazaért, rendszerint este nyolc-kilenc órára, terített asztalon volt a vacsora.

– Gyertek, gyerekek, vacsorázni – szólt be a kisszobába anyja, vagy csak úgy mondta: – Gyere, Terikém! – Amikor Jani éppen délutános műszakban dolgozott, kérleltette magát, vagy azt felelte: –Köszönöm, nem kérek. Terike gyakran sértődött és elárvult volt. – Ettem már – tette hozzá, hogy enyhítse anyósa szomorúságát. Ő nem tudta megérteni, hol evett már megint ez a lány...

Terike nem dolgozott. Hónapokig nem talált megfelelő munkahelyet. Otthontalanul és szorongva, boldogan és boldogtalanul járta a várost, ismerkedett Budapesttel. Szóba került, hogy ő is elmehetne a vásárcsarnokba. Nem volt hozzá kedve. Meg is mondta Janinak, hogy ő nem akar ott is együtt lenni anyósával és apósával.

Mióta János szülei beköltöztek a lakásba, Terike egyre keservesebben vágott elfogadható képet a megváltozott helyzethez. A kisszobában gyak-

ran szótlantul, magába roskadva üldögélt. Megpróbálta eltitkolni honvágyát, gyakran látta magát önfeledt gyerekként játszani faluvégi házuk udvarán, azt pedig önmagának is jóval később vallotta be, hogy már az eljövetele utáni hetekben sokat gondolt első szerelmére, Antira, a fiatal, jóvágású, Kaposvárról kijáró tanítóra, aki a falu művelődési házának színjátszó csoportját irányította. Terike tizenöt-tizenhat évesen szép volt, gondtalan és bájos, a színjátszók üdvöskéjeként tartották számon, szépen szavalt és felszabadultan játszott a színpadon. Egy percig sem maradt titokban, hogy beleszeretett Antiba, a mindenkinél különb, családos férfiba. Oda is adta magát Antinak boldogan. Nem tudta, hogy mi lesz, mi következik, milyen reménytelen szerelem fogságába esik. Titokban azt remélte, Anti előbb-utóbb őt választja, hiszen azt mondta neki, nem él jól a feleségével. De ahogy múlt az idő, úgy nőtt Terike reménytelensége. Majd akkor került gyógyír a fájdalmára, amikor elutazott Pestre, életében először. Meglátogatta első unokatestvérét, Magyar Jánost. Az életüket döntően alakító eseményekre Jani emlékezett, Terike váratlan látogatása mely nyomot hagyott az egyedülálló férfi lelkében.

Nyár volt, jó meleg nyár. Jani huszonhat éves volt, zúgott benne a vér a harmincfokos melegben. Nemrég vált el, a lakásból alig egy hónapja költözött el Margitka. A nagyobbik szobában asztal és szék árválkodott, a kisebbik szobában egy heverő. Hanyatt fekvé, egyedül, azon ábrándozott Jani. És csöngettek Jancsi ajtaján. Egy szál gatyában nyitott ajtót.

Egy gyönyörű, fiatal nő ugrott a nyakába. Nem is tudta hirtelen, mi történik vele, valóság-e ez vagy álom. Nyakában csüng a nő, meztelen mellkasához nyomul két kemény melle, ő pedig megbabonázva öleli magához.

– Jancsi! Hát nem ismeresz meg?

– Terikém! Kis copfos! – kapott a homlokához. – Testvérem!

– Csak unokatestvéred! – pontosít Terike.

A kis copfos... Emlékezetében látja: ott ugrál a tízéves Terikével és nagyapjával faluvégi házuk udvarán. Ugróiskolát játszanak.

– Gyere csak beljebb, mondd el, mi újság van Sárdon, Terikém – tessékelt beljebb rég látott vendégét. – Ha utcán futunk össze – dicséri a nőt – nem ismertelek volna meg.

– Én sem téged! – ragyog tizennyolc éves fiatalságával, feszes nagy kebleivel, barna hajával Terike. És ő is azt gondolja: jó hogy jött, jó helyre jött.

Az is átsuhan rajta, hogy itt a bánatot is el lehet majd felejteni. Azt a bánatot, amit Anti okozott.

– De jó, hogy jöttél! – János körülrajongta vendégét, közben az járt az eszében: mivel kínálhatná meg? Nincs itthon semmi. Hó vége van. Pénze csak annyi maradt, hogy fizetésig kihúzza valahogy.

Terike szinte kitalálta a férfi gondolatát. Kibontotta és asztalra tette a csomagot.

– Édesanyád küldte. Egy kis hazai.

– Nahát, az én anyám! – örvendezett Jani a kolbásznak. – Terikém! Ütünk rá két tojást, és kész a vasárnapi ebéd!

Jani két műszakban dolgozott, köszörűs volt Csepelen. Eleitől fogva arra biztatta a feleségét: fejezze be gimnáziumi tanulmányait.

– Ráérsz, tedd le az érettségét, tanulj! Anyjától is tanulhatnál valamit. Arra ne várj, hogy majd ő szól... Segíts neki!

– Nem veszed észre, hogy mennyit takarítok?

Terike a következő őszön elhatározta, hogy befejezi a középiskolát. Az érettségi bizonyítványért néhányszor elutazott Kaposvárra, pótvizsgákkal végül leérettségizett. E látogatások alkalmával azt is tisztázhatta, hogy korai szerelme Antival nem folytatható. Ismét nyakába vette a fővárost, és addig járt munka után, míg felvették adminisztrátornak a Gábor Áron öntödébe.

* * *

Magyar József és felesége 1971 tavaszán bejárta a pestszentlőrinci kertváros csaknem összes negyedét. Ahogy még költözködés előtt megbeszélték, eladó házat kerestek. Azért dolgoztak látástól vakulásig, hogy a házukért kapott hatvanezer forinthez és a negyedik emeleti lakás eladása után remélt összeghez megkeressék a még szükséges pénzt. Nehezítette a hely-

zetet, hogy az ingatlanárak gyorsan emelkedtek. De ennél is nagyobb gondot okozott az összefogás hiánya. Terikének fokozatosan romlott a kedve. Nem akart a férje szüleivel lakni.

– Nekem itt nincs szavazati jogom... Azt kell tennem, amit ti akartok – duzzogott. – Semmim sincs – panaszkodott.

– Érezd a magadénak! Akkor a tiéd lesz. Arra is gondolnod kellene, hogy anyja és apja mekkora áldozatot hozott értünk. Ők már nem fiatalok! Te is nehezen jöttél el. Azóta már tudod...

– Nem *értünk*... Érted hoztak áldozatot!

– Hagyták volna veszni a lakást? Az olcsóbbat, a kevesebbet érőt kellett eladni. Ebből még talpra állhatunk!

– Ti... Nem mi... Mi közöm nekem a múltadhoz?

Jani elgondolkodott. Azon, hogy lehet-e közös jövőjük, ha nem vállalják egymás múltját. Az volt a válasza, *akkor* nem lehet. S megpróbálta megmagyarázni Terikének, hogy anyja és apja mekkora anyagi és erkölcsi áldozatot hozott házuk eladásával és a szülőföldjük elhagyásával. Igyekezett felébreszteni feleségében az együttérzést, megpróbálta megértetni vele, hogy a szülei milyen álnokság áldozatai lettek.

– A fondorlatos kígyót csak az érdekelte, hogy a saját érdekében hogyan vezetheti félre apámat és anyámat. Semmitől sem riadt vissza, pedig nem az övé volt a lakás. Te légy egy kicsit nagyobb megértéssel és több felelősséggel. Összetartozunk, vállalnunk kell egymást jóban, rosszban. Apámék értem és ezért a lakásért, közös tulajdonunkért váltak meg mindenüktől. Mentették, ami menthető. Eladták disznaikat, teheneiket, tyúkjaikat, szerszámaikat, bútoraikat, földjüket, házukat. Mindenüket. És miért? Azért, hogy a kígyót kielégíthessék. Azért, hogy ami a miénk volt, másé legyen! Azért, hogy engem megmentsenek.

Terike mégis, már az együttélésük második nyarán „érthetően” megmondta Jancsinak, hogy ő nem akar anyósával és apósával közös fedél alatt lakni. Föl sem merült benne, hogy milyen mérget hint el a szavaival. De ő is elment férjével meg anyósával és apósával a szomszédos lakótelepre, hogy együtt nézzék meg azt a hámszobás lakást, amire keresései közben anyósa bukkant rá.

– Lift is van a házban – mondta örömmel anyja –, nem kellene lépcsőt mászni. Amíg házra nem telik, jó lenne nagyobb lakás is.

– Igaz, anyja, úgy van, ahogy mondod – helyeselt apja, miközben vitte őket a lift felfelé.

– Szép, majd meglátjátok! Egy szobával nagyobb a mienknél. Mondtam apátoknak, jobban szeretném azt a szép saroktelket a Városház utcában, jó kis házat lehetne építeni rá. De hát öregségünkre építkezzünk?

– Ott aztán dolgozni kell ám! – felelt vidáman kacsintva apja.

Az ötödik emeleten megnézték az üres, azonnal beköltözhető, háromszobás, szőnyegpadlós lakást. Közben mindannyian megtudták, hogy anyja már járt itt, tárgyalt a tulajdonossal, sőt már apja is beleegyezett, hogy akár azonnal adnak valamennyi foglalat.

– Tudjátok, az a baj, hogy közös ajtón kell bejárni veletek – szaladt ki Jancsi száján Terike mondata.

– Hogy mondod? – fogta el a szégyen és a harag János apját. – Na, jól van, gyere mama, hazamegyünk.

A reménykeltő hely abban a pillanatban nagyon idegenné vált. De akkor még csak Magyar József tudta, mit ért azon, hogy „haza”.

Még aznap este megmondta feleségének:

– Pesten én már nem keresgélek házat. Hazamegyünk, mama!

– De hát most jöttünk el... Mi lesz velünk?

A következő vasárnap ismét együtt voltak mind a négyen. Ebéd után János az erkélyen fújta a füstöt, apja is odakönyökölt hozzá a korlátra. Igen nyugtalannak tűnt, mondani akart valamit. Némán fürkészte a báránnyelűs eget, s alig hallhatóan mondta:

– Fiam, itt a felhők is másképp járnak.

– Kavarognak, fújja őket a szél.

– De nem úgy kavarognak, mint Vrácsikon, Nadalosban vagy Szentkirályban. Csak még egyszer vakarhatnám meg a Bandi farát!

Jani is nézte az eget, a felhők folyamatos átváltozásait. A magasban szabadon cikázó madarak láttán megértette, hogy apja a lova után sóvárog, Bandi után, akit a háborúban elhajtottak az oroszok. A ló tudta, kihez tartozik. Pedig Gyuri, apja testvéröccse csak annyit súgott

fülébe a kaposi utcán, mikor az oroszok szekérébe fogva meglátta: Bandi!

Kitépte magát az istrángból a ló, és úgy vágtatott hazáig, mint akinek az élete forog kockán.

Megismerte gazdája hangját, hívta a szülőföld.

A pesti erkélyen apja is otthona után vágyakozott. Otthona sugárzó melegét kereste.

– Jött levél, fiam. Holnap reggel hazamegyek. Van eladó telek a faluban, megnézem.

Jancsi hiába marasztalta.

Másnap reggel apja hazautazott, és megvette a házhelyet Sárdon, anyja szülőfalujában, az Új utcában, Kalmárék mellett. Megfogadta, ha addig él, akkor is felépíti otthonukat. Ha nem a szülőfalujában, akkor ahhoz mindössze három kilométerre, a szomszéd faluban. Ha nem is pont ugyanott, de ugyanabban az utcában, ahol muskátlival a gomblyukában már negyven éve megkérte annak a tizennyolc éves lánynak a kezét, aki követte őt békében és háborúban, akivel elment a világ végére, még Budapestre is. Most pedig hazamegy vele, mert az ember csak a saját földjén találhatja meg lelke nyugalját.

1970 októberétől a két nyugdíjas kis öreg minden hajnalban kéz a kézben ment a vásárcsarnokba. Apja húzta a kordét, anyja pedig lenn a pincében, fekete berlinerben válogatta a tyúktojásokat. A telek megvételével 1971 tavaszán újabb értelmet kapott az életük.

Kétszáz kilométert utazgattak oda és vissza, oda és vissza. Tervegették jövőjüket, megpróbálták elrejtetni szomorúságukat és fáradtságukat. Két évig ingáztak szülőföldjük és Budapest között. Majdnem minden hétvégén utaztak, oda és vissza, oda és vissza. Apja naponta tizenkét órát, anyja nyolcat dolgozott a vásárcsarnokban. Szombaton délelőtt fél tizenkettőre értek Sárdra, több mint kétszáz kilométert vonatoztak és buszoztak. Utána még estig dolgoztak a kőműves mellett fáradtan, mégis fáradhatatlanul hordták a téglát, vödörben a maltert, kézre adták az anyagot, amit csak kellett, hajlongtak másnap délig, kettőig. Épült a ház, épült az ott-

hon, átjárta lelküket az alkotás öröme, felejtették égő csontjaik és izmaik fáradtságát. Négykor indult velük az autóbusz vissza Kaposvárra, onnan meg a vonat Pestre. Tervezgettek a hosszú úton, szinte suttogva beszélgettek, olykor egymásra nevettek, előre látták, milyen lesz a házuk, minden részletet kigondoltak. Lesz fürdőszoba is csillogó csappal, nagy fürdőkáddal, a konyhában szép konyhabútor, beépített mosogatóval, a tágas előszoba tele lesz zöld növényekkel, lesz az előszobában kicsi asztal két fotellal, növényekkel körülvéve, ünnepeken majd leülnek, csendesen beszélgetnek, vagy csak hallgatnak, nézik az otthonukat, a szépen berendezett házat, az ablakokban muskátlik ragyognak, egyik szobát a nagyobbiknak, másikat a kisebbik fiuknak rendezik be új bútorokkal, hiszen kinek is építkeznének, ha nem a fiaiknak. Elképzelték, hogy Jóska szobájába Jóska fényképét teszik ki a falra, Jancsi szobájának falára pedig Jancsi kamaszkori képét függesztik ki. Úgy lesz jó, apja, jól van, anyja, úgy bizony, úgy lesz jó megnyugodni, hazatalálni, nyugodtan aludni végre, majd egyszer megpihenni, milyen jó lesz!

Villamossal este tizenegyre értek Pestszentlőrincre a Déli pályaudvarról, másnap hajnalban ismét gyalog mentek ki az Üllői útra, újra villamosra szálltak, s mentek dolgozni a nagycsarnokba.

Számolgatták keresetüket.

A megélhetéshez szükséges pénzen túl apja három és fél év alatt összesen száznegyvennégyezer forintot keresett, átlagosan napi tíz-tizenkét órát dolgozott keményen. Anyja tíz forint órabért kapott a tojásválogatásért, napi nyolc órát dolgozott. A nyolcvan forintot naponta kézhez kapta. Havonta kétezret, harminchat hónap alatt hetvenkétezer forintot keresett. Kettejük keresetének a fele folyamatosan elfogyott a megélhetésre.

A hatvanezer forint, amit az újvárfalvai ház és az ingóságok eladásából maradt – a Margitkának kifizetett negyvenezer forinton kívül – hiánytalanul megmaradt. Kettejük három és fél éves keresetének megtakarított másik fele elérte a százezer forintot.

A hatszáz négyzetméteres telket huszonötezer forintért vették. A meglevő százharminc-százharmincötezer forintjukhoz harmincezer forint hitelt vettek fel.

1972 őszétől hétvégeken hol két, hol három napra, olykor egy-egy hétre is hazamentek, építkeztek. A títustervnek megfelelően előbb megcsináltatták a sátortető épület tervrajzát. Az öt kilométerre fekvő Kiskorpádról fuvaroztatták haza az építőanyagot: téglát, cserepet, homokot, sódert, meszet, cementet, cementlapot és parkettát is. Mindent, ami kellett. Megvették a belső szerelvényeket, a mosdókaagylókat és a fürdőkádát is. Ételt és szállást a rokonoknál kaptak. Fizették a kőműveseket, az ácsokat, a segéd munkásokat. Mindenért fizettek. Jancsi és Jóska is haza-hazament, olykor segítettek, amit tudtak.

1973 november elsejére felépült a szántíz négyzetméter alapterületű, háromszoba-konyhás, fürdőszobás, verandás ház, amelynek folytatásaként alacsonyabb tető alá került a kamra, a nyári konyha, a pince, a padlásfeljáró, s külön épületbe a fáskamra és a disznóól, amelyben nem hizlaltak disznót soha már.

Költöztek volna haza nyomban, de Jancsi azt mondta:

– Ne menjetek, még hideg az épület, várjatok tavaszig.

Maradtak még kicsit, és dolgoztak még sokat. Kellott a pénz. Mentek a csarnokba télen is. 1974-ben, Attila unokájuk megszületése előtt, Húsvét hetének nagycsütörtökén már korán reggel lehordták holmijukat a pestszentlőrinci panelház negyedik emeletéről a ház elé. Amint megérkezett a teherautó, sietve felpakoltak, és elindultak hazafelé.

– Jaj, édesanyám, jaj, édesapám! – sóhajtott utánuk a fiuk.

SZABADÍTÓ ANGYALOK

Amennyire otthonra vágyott a szeretetben, barátságban, szabadságban, szerelemben, annyira kivert kutyája lett Terikének együttélésük utolsó szakaszában. Mondták is neki később a nők, elsősorban az ezüst hajú Jutka figyelmeztette:

– Hogyhogy nem tudsz tőle szabadulni? Ha férfi vagy, légy férfi! És hogyhogy mindig azt keresed, aki nincs? Nem is találsz meg soha!

– Lehetséges – dünnyögte.

Kamaszkorában valamilyen gyöngyvirág-tiszta szerelemről álmodott, szerelmét képzelete helyére próbálta állítani. A szerelemben volt szerelmes. Anyja és apja tulajdonságainak és muskátlis szerelmének eredendően hűséges örököseként azt gondolta, csak akkor lehet jó önkéntese a hétköznapoknak, ha megtalálja szíve választottját, igazi társát. De aztán nyitottabb szemmel, ahogy a világra nézett, befelé mosolyogva el-eldúdolta kedvenc dalát:

*Nem úgy van már, mint volt régen,
nem az a nap süt az égen...*

Könnyen búnak eresztette a fejét, és majdnem ugyanolyan könnyedén felvidult. Még felnőtt korában is álmodott boldog szerelemről, családról, okos gyerekekről, barátságról, szabad hazáról és szabad népről, kicsit több pénzről, becsületről, tiszta erkölcsről, boldog emberről és boldog Istenről is. De folyton magára maradt álmaival a boldogtalan.

– Babám! – súgta álmai nőjének azon az éjszakán. – Te, húszéves, te! Édes angyalom! – Még kiáltott is álmában. – Mit akarsz még, babám?

Villanásnyira maga előtt látta a nő gyönyörű testét és arcát, de aztán önmaga előtt nevétségessé válva tapogatta az üres fekhelyet. S mert nem

talált ott se asszonyt, se gyereket, azt gondolta, úgy álmodik tovább, ahogy lehet.

– Mire vársz még? – kérdezgette magát ötven-, hatvan-, hetvenévesen is. – Férfi vagy! Keresd a nőt, keress magadnak valaki mást!

Először egy kerti partin, baráti társaságban találkozott Jutkával, az ezüst hajú nővel, valahol Pomázon vagy Leányfalun. Krumplipucolás közben összeért a kezük. Egymásra nevettek. Jancsinak rögtön megfordult a fejében, hogy egy-kettőre betölti az ötvenet, jó lesz igyekezni a szerelemmel. Valamivel később ugyanabban a társaságban utazott Jutkával Nyíregyházára és Tiszacsécsére.

Amint felszállt a buszra s megpillantotta őt, azt gondolta: – Ez ő, akit megálmodtam magamnak... Ha nem is épp úgy, ahogy anyám álmodta meg magának muskátlis apámat.

Nem tolakodott oda hozzá, nem beszélgetett vele az úton, csak köszönt neki. Így nőtt benne igazán nagyra a várákozás. De nem is ülhetett volna oda Jutkához, mert ott ült az oldalán egy ugyancsak csinos nő, talán Jutkánál is csinosabb. Őt Katának szólították a többiek.

Örült a munkanélküli, és bizakodott is, hogy végre megfelelő irányba megy, ezen az úton talán megtalálja párját, aki a bánatában majd meg-megvigasztalja egy kicsit.

Itt az ideje!

Móricz Zsigmond *Életem regénye* című könyvét olvasgatta, s közben el-eltűnődött, hogy az ötven éve halott író milyen élő gondolatokat közöl, hogy micsoda hatalom ez a Móricz! Pedig egy zsúpfedeles kis házban látta meg a napot Tiszacsécsén. (Majd megnézzük a házat! – határozta el.) Bejárta az egész országot, visszament Szatmárba népdalokat gyűjteni, megismert, följegyzett, megírt mindent, amit ember megismerhet és meg bír írni. Somogyban ugyanúgy két lábon állt a valóság talaján, ahogy Pesten, bejárta a legbonyolultabbat is, fejedelmek és parasztok jellemét, a huncut krajcárokat kereső édesanyja jellemétől a boldog emberéig és tovább. Belebújt Túri Dani, Rózsa Sándor, Nyilas Misi jellemébe, a barbárokéba és az úri murizókéba, a rokonokéba, felsorolhatatlan, ki mindenkiébe. Hordta-vitte lelkében gyerekkora fájdalomzónáit, az egész

magyar sorsot, az ibolyaszagú Tisza-part kontyos házainak emlékét; sosem felejtette el fölnevelkedésének „boldog szigetét”, a jobbágyság nehéz szagát, legnagyobb kincseit: az ember mértéken felüli fájdalmait. Minden embernek van szülőföldje, szörnyűséges Tügye, Prügye, Istvándija, tulajdonképpen minden halandó érzi azt, amit Móricz végestelen-végig érzett. Akkor is érezheti, ha nem tudja úgy kifejezni magát. „*Számomra Csecse szín, hang, íz, szag, tapintás. Az öt érzék indukciója...*”

Ez tetszett Jánosnak igazán, ezt írta fel erősen az emlékezetébe. Hogy micsoda lelkierőt adhat a szülőföld.

Nem a Csecse felé suhanó buszon eszmélt rá először még gazdagítható mivoltára. Gyerekkorában és később is sokat olvasott, ez meglátszott rajta valahogyan. Érezte a gyárban is, hogy más ember ő, mint a többi: érzékenyebb, érdeklődőbb és álmodozóbb. De lelke mélyén soha nem gondolta azt, hogy különb is másoknál, hacsaknem becsületességben próbált jelesebb lenni. Ez lehetett az oka annak is, hogy igen fürgén vette észre a világ igazágtalanságait. Nyolcvanegy éves anyját látta maga előtt. Amint Móriczról tűnődött, ő emelte rá okulárés szemét Varga Domokos neki küldött ajándékkönyvéből. Anyja gyönyörködve forgatta a *Ritkaszép magyar népmeséket*, s nem is tette le addig, amíg az első mesét, *A fellegjáró legényt* el nem olvasta.

– Olyan vagy, fiam, mint a fellegjáró legény. Folyton a levegőben jársz. Szállj le a földre végre, akkor erősebb leszel.

– Mit gondolsz, anyám, nem mindegy e totális birodalomban, hogy hol és hogyan lebeg el a mennybe az ember? Csécsén, Kunszentmiklóson vagy Vrácsikon? És nem mindegy, hogy ki az ember, mi az ember? Hogy köszörűs, munkanélküli vagy mesemondó?

– Az nem mindegy, fiam, hogy becsületesek vagyunk-e életünkben és tetteinkben, vagy nem egészen vagyunk azok. Megérezni azt, hogy lélekből sugárzik-e valaki, vagy zseblámpát hord a mellényzsebében.

– Olvasd a többi mesét is, aztán majd meglátod, milyen szép lesz tőlük magányos öregséged.

– Olvasom, hogyne olvasnám. Majd télen olvasom inkább, amikor jobban ráérek.

Szeretett utazni és megismerni, néha szeretett hazamenni anyjához is. Mindig szeretett ott lenni, ahol még nem volt, de ott szeretett volna lenni igazán, ahol az emberek dolgoznak, örülnek, szeretnek, énekelnek. Megmondta anyjának, ha majd így lesz, akkor megtaláljuk a kivezető utat.

– Olyan is vagy, fiam, mint az öreg szomszédasszony, aki már nem is szomszédasszony, mióta elment az otthonba.

– Akkor az talán olyan inkább, amilyen te vagy, anyám.

– Majdnem olyan – nevetett anyja. – Azt mondta a szomszédasszony: – Tudod, Mariska, én ebben az otthonban már olyan vagyok, aki menne, csak menne. Ebből az otthonból egy másikba. De már nem tudok fölkelni sem, mégis folyton úton vagyok.

János elfogadta, hogy ő is olyan, vagy olyan is, amilyen az öregek otthonában az öreg szomszédasszony. Folyton utazó, mindig újat kereső, másra vágyó, de aki soha nem adná fel a megtalált jót és szépet.

A suhanó buszon többnyire felületesen böngészte a könyvet, a fényen és homályon át lopva és örömmel nézte a tartózkodó mosolyába burkolózott Jutkát. Ő is egyedül van, állapította meg, s hogy a mellette ülő és ábrándozó Kata is egyedül van. Ők is keresnek valakit, valamit. Jó érzést, társat, boldogságot keresnek ők is. Van tehát ok hinni álomban, emberben és Istenben.

Átsuhant rajta, hogy még nincs túl a válásán, a válópert december közepére tűzte ki a bíróság. Keserű karácsonya lesz, ha egyedül marad. Nem, azt nem. De Jutka mért nem vet rá legalább egy-egy barátságos, biztató tekintetet? A filigrán Kata barna szemének pillantását többször is elcsípte. Érezte, szabadulni vágyó lélekkel utazik.

Kíváncsi volt, szerelemre és választásra kész. Érezte, van még benne a boldogságra hajlam, s hogy utazásuk célállomásán szétszaggatja régi kötelekeit.

Zoltán nevű útitársa lett a szobatársa. Amint János letette táskáját, minden előzetes megfontolás nélkül kiment, hogy szétnézzen a hallban. Amint nyitott ajtón át megpillantotta a rendezkedő Katát, ösztöneire hallgatva lépett a szobájába. A csinos, jó alakú, filigrán és igen kívánatos

nő a zavar legkisebb jele nélkül, határozott mozdulattal dobta le ruháit, s meztelenül lépett a függöny mögötti zuhanyozóba, hogy letusolja gyönyörű testéről az út porát.

Jánosnak elállt a lélegzete, és nagyot dobbant a szíve. Tétovázás nélkül, felöltözöttén hajolt be a vízsugár alatt forgolódó meztelen nőhöz, megcsókolta duzzadó mellét, tenyerébe vette izgató szőrösét, s ujjbegyével megérintette a csiklóját. – Milyen gyönyörű vagy! – csókolta Kata száját, s elámult, hogy az úton nem is érzékelt, milyen szép, milyen édes testet takart a ruhája!

János inge és nadrágja csupa víz lett a zuhany alatt, Kata pedig megmámosodva forgott a zuhanyrózsa vízsugarában, megfeszítette felduzzadt bimbóit, finoman hátradőlt, kidomborította gömbölyű fenekét, előre nyomta gyönyörűsége buzgó forrását.

– Dobd le a ruhád! – mondta.

János kicsatolta nadrágszíját, éppen lerúgta cipőjét, amikor a nyitva maradt ajtón kopogtatás nélkül berontott Tökés Károly, az ősz hajú holland-magyar. S ahelyett, hogy bocsánatot kérve feltűnés nélkül távozott volna, hahotázva zökkent le a szoba közepén álló fotelba.

– Micsoda dolog ez! – kiáltott rá János, és lehulló kezekkel, ijedten lépett ki a zuhanyfülkéből. De nem dobta ki a tiszteletlen betolakodót, hanem zavarában elszégyellte magát. Csuumvizesen, félig letolt nadrágban ő fordult ki a szobából, mint akit fejbe vágtak.

Miközben átöltözött a szobájában, fogta a fejét, hogy megszégyenült, gyáva hódítóként hordta el az irháját. Korholta magát, hogy milyen megvetni való férfi lett belőle egy pillanat alatt. Harc nélkül tette le a fegyvert, szó nélkül hagyta ott a nőt, és adta át a terepet Tökésnek.

Jóval később, kicsit enyhültebben, de ironikusan azt is hozzátette: a szegény magyarok is úgy jártak a nemzetközi tőkével, ahogy én jártam a holland-magyar Tökéssel és a szépséges Katával.

János ezután magába roskadva ült a társalgó egyik bőrfoteljében. Egyedül volt, halovány fényben lapított. Megpróbált eltűnni a mély fotelban.

Öt perc sem telt el, legfeljebb tíz, még fel sem ocsúdott mélységes zavarából, még bűnnek sem engedhette a fejét, még nem nyugodott meg a vére

sem, Jutka lépett oda hozzá a félhomályban, s leült a vele szemközti fotelba. Nézték egymást a csendben, keresték egymás tekintetét. A kiebrudalt ember úgy vette észre, hogy Jutka szemében mindenre elszánt fény villan, és hasít az ő szívébe.

Kinn is, benn is halványan égtek a villanyok, a hosszú úton elfáradt emberek visszahúzódtak a szobájukba, sokan már aludtak is. Akkora csend volt, hogy a vér csörgedezését is hallani lehetett. János a magáét legalábbis hallani vélte.

– Szabadság? Szerelem? Jaj, csak ki ne ontassék egy cseppje sem! – bátortalankodott és ügyetlenkedett némi kerülővel a nő előtt.

Nem is tudta, hogyan kellene kibontakoznia a kudarcból. De mintha valaki súgott volna valamit. Hirtelen felállt, megkerülte az asztalt, megcsókolta a nőt, s szinte varázsütésre röppentek egy szinttel lejjebb, az alagsorba.

Még soha nem jártak az épületben, de ösztönösen érezték, hova kell szaladni, hol lehet védettebb helyet találni. Egy pingpongasztal körvonalai bontakoztak ki a sötétben, mellette pedig hosszú, pompás ülőhely húzódozott. Ledobták felesleges ruháikat, s szinte beletéptek egymás húsába.

– Szabadító angyalom! – ölelte és csókolta vadul, végül pedig hálásan és gyengéden a nőt.

Jutka is boldog volt. Szinte hangosan és nevetve pontosított:

– Két angyal! Szabadító angyalaid!

Másnap délelőtt, a hivatalos program egyik színfoltjaként megnézték Móricz kontyos emlékházát az ibolyaszagú Tisza-parton, Csécsén. János meghatódott tisztelettel álldogált a hosszú útról hazatért Móricz szobra előtt, s azt gondolta, megjött tehát e „papnak indult lélek”, megjött „nyugat csapatjának keleti zászlója”, s levett kalappal áll a legdrágább előtt: megáll ő már itt, az emlékház udvarán és olvasói szívében halhatatlan szellemként, ahogy megáll könyveiben az örökkévalóság végezetéig, amíg csak lesz magyar e földön.

A látogatók bementek már a házba, de ő még forgolódott a szobor körül.

– Hát megjöttél, gyerek? – hallotta anyja hangját, s ahogy a szobor arcába nézett, úgy látta: sír.

Olvasta valahol, hogy Móricz az utolsó fellépésekor elsírta magát a közönség előtt, novellája, a *Hét krajcár* felolvasása közben. Tekintete ismét a szobrot kutatta. Hazahozta zsebbe való könyvét, a *Magvetőt*, hazahozta benne az ezeréves magyar irodalom legjobbainak szellemét, „*a magyar és krisztusi, szociális nemzeti tüzet*” – s minden hiába? Nincs itthon senki.

János önmagának sem merte vagy nem is akarta igazán bevallani, hogy nem is lesz itthon, talán nem is lehet itthon az, akit egész életében szolgált és hazatérésekor keresett Móricz Zsigmond is. Az édesanyját... Az édesapját... Csécset. Benne és bennük reménysege forrását és óceánját, a magyar népet.

Bement a zsupptetős házba a mosolyában fel-felragyogó Judit és a szomorkásan merengő Kata után. Nagyon szerette őket. De hogyan mondja meg nekik, milyen hálát érez irántuk a szívében? Válluk felett elnézegette a füstökonyhát, a régi-régi parasztház berendezését, s azon merengett, hogyan is válhatott legnagyobb magyar íróvá a csécei gyerek. Minthogy nem talált e titokra kielégítő választ, azt gondolta, el kell menni egy kevésbé szent helyre, ahol kettesben lehet a választottjával. S ahogy megfordultak előtte a nők, s lopva a szépséges és igen izgató Kata szemébe nézett, majd Judit derűt sugárzó arcán állapotott meg a tekintete, nem volt egészen bizonyos benne, hogy jól választott-e. De amikor megtudta, hogy Judit múzeumi könyvtáros, Kata pedig könyvelő, mint Terike, Juditnak egy fokkal mégis jobban örült.

Amint kiléptek a ház kiskapuján, Tőkés Károlyba botlottak. János igen nehezen tudta legyőzni irigységgel vegyes zavarát és ellenszenvét, amiért Tőkés brutálisan kiűtötte őt a nyeregből.

– Gyertek – integetett nekik Mercédeszéből a holland. – Karcsi vagyok! – Viháncolva, fiatalos mozdulattal nyújtott kezét Jancsinak az öreg.

– Mintha már találkoztunk volna valahol – dörmögött kelleetlenül János.

– Szólítsatok csak Karcsinak! – ismételte magát joviálisan. – Én sem szeretem a tőkéseket! – heherészett János képébe. – Gyerünk, elmegyünk kirándulni.

– Hova mennénk? – kérdezte rosszkedvűen Kata.

– Hol vetted ezt a fantasztikus autót? És hogy kerülsz ide? – kíváncsiszkodott Judit.

– Errefelé autózgatok. Nem ismered meg? Ültél benne! – fölényeskedett Karcsi. – Amikor nálam voltál Amszterdamban...

Jancsi úgy érezte, ismét az ő arcán csattant egy pofon. Fogadkozott magában, hogy ezt nem hagyja annyiban, megfizet érte, különös tekintettel arra, hogy újabban a rabló tőkések utálja legjobban.

Kata és Judit már benn ült az autó hátsó ülésén, János pedig még a sebeit nyalogatva toporgott.

– Na, gyere, ülj csak ide mellém! – biztatta a kormányos. – Elmegyünk Mátészalkára, kivettem ott két szobát.

János beült az első ülésre Tőkés mellé, s aztán könnyedén suhanva nekivágtak a Mátészalkára vezető útnak.

A fecserésző Tőkés jól értesültnek mutatta magát, megállás nélkül beszélt. Fennhéjázó hangon adta elő régi és újabkori történeteit a hazai viszonyokról és a világpolitikai összefüggésekről, hogy majd a nyugati tőke ilyen jót, meg olyan jót tesz Magyarországnak. Jancsi pedig elkedvetlenedve és gyanakodva hallgatta. A nők a hátsó ülésen csendben voltak.

– Talán őket akarja ismét meghódítani? Mit csinált Katával éjjel ez a Tőkés? Vagy engem akar elkápráztatni? – tűnődött János. – De mi a nyavalyát akarok én itt? Választani? E két nő közül? Ez kész szerencse, örülni lehet nekik! De alig ismerem őket, Jutkát is most látom másodszor, az sem biztos, hogy Mátészalkára megyünk. Mi sül ki ebből a váratlan utazásból, ki tudja előre? Hogy nem kell folyton gyanakodni? Nem kell azt hinni, hogy az ilyeneket, amilyen én vagyok, mindig becsapják, átverik, útszélien hagyják? Lehet, hogy ezek összeesküdtek?

Korholta magát, ahogy szokta, hogy nincs hozzászokva az ilyen helyzetekhez, nem tud felszabadultan örülni, mindenben talál valami gyanúsat, kivetnivaló porszemet. Még a nőkre is gyanakszik, nem is érti, miért tettek úgy mindketten, mintha őt választották volna. Biztos, hogy tiszta ügy ez? Biztos, hogy nem lesz rossz vége ennek? Tőkés fecserészése alatt a saját

gyanakvásában úgy elmerült, eleinte észre sem vette, hogy hátulról valami kemény nyomja az oldalát. – Nem pisztoly, hanem Judit ujsa – állapította meg. – Azzal az édes bütykével macerál... Akar valamit.

– „*Vidulj, gyászos elme!*” – súgta János fülébe hátulról a nő. – Örülj végre!

A saját hóna alatt hátranyúlt Jutka ujjáért, kezébe fogta, így lett az utazás izgalmasabb. Jutka bizsergető mozdulatokkal próbálta János figyelmét az elsónél ígéretesebb ölelésre terelni.

Az osztható-oszthatatlan férfiú közben félszemmel és megosztott szívvel az autóülés hátsó sarkában magába roskadt Kata orcáskáján is el-elcsüngött kicsit. A szomorkodó nőt legalább annyira szánta, amennyire önmagát. Sajnálta, hogy a várva várt boldogság nem teljedhetett be kettejük között, pedig már ott állt a titkok kapujában. Nagyon sajnálta Tökéstől Katát, a Juditnál csinosabb, fiatalabb, jobb testű nőt. El sem merde képzelni, mit csinálhatott e drága teremtéssel a vén tőkepezés.

– Károly, mielőtt elhagynánk Vásárosnaményt, elmehetnénk egy kicsit Gergelyi-Ugornyába. Valamikor ott nyaraltunk a gyerekeinkkel. Ha van hozzá kedvetek, sétálhatnánk egyet a Tisza partján.

– Ki a Tisza vizét issza... – dudorászott a vezető, mintha ő is a lidérceit próbálná elúzni.

– Hej, az anyját, ti nem is tudjátok, hogy annyi év után mit jelent nekem a Tisza! Ti itthon lehettetek, de arról fogalmatok sincs, hogy mit éltem én át ötvenhatban, a saját hazámban, azután évekig francia száműzetésben, majd Svájcban, Hollandiában. Nem is sorolom, hol voltam, hol nem. Nem tudhatjátok, mennyire visszavágytam szülőhazámba, mennyire szerettem volna látni a Tiszát. Nem ismeritek a hontalanság mindennél fájdalmasabb érzését. Majdnem negyven évig nem láthattam a hazámat. Igen, megyünk a Tiszára. Itt forgolódom, nem is tudom, mióta, keresek valamit, amit elvesztettem, ami elveszett itt is, aminek a számára elvesztem a világban. Kocsikázhatunk még napokig faluról falura, ha ti is úgy akarjátok. Hallottam, hogy jöttök Pestről, hát elétek jöttem.

János növekvő megértéssel és együttérzéssel hallgatta Tökést.

– Ti nem tudtok semmit – legyintett vékony, fehér ujsaival. – Megvan mindenem, még sincs semmim. Feleségem sincs – vallott. – Azt sem tud-

játok, hogy én is itt születtem, ezen a tájon... – Kis szünet után így folytatta: – Hasaltam a Parlament előtt golyózaporban – á, honnan tudátok ti azt! „Meghalni mi mindig tudtunk, de élni soha” – szavalt Tőkés Károly. – „Ím itt a nép: húsz-harminc legény / s én a betegszívű rímrakó, / ki olyan rímet, mint e puskaszó, / még nem írt soha.” Folytassam? „Örömmámor s mihaszna ének, – de szép is vagy te égig érő láng –, de kezünkben még fegyver füstölög, / Óh, szabadok mi még nem vagyunk, / csak rést ütöttünk börtönünk falán s orrunkig ért a szabadság szele.” – Kihagyok néhány szakaszt, csak a vers végét mondom: – „Népem, ha tudnád, amit én tudok, / hogy holnap itt már egyőnk se marad, / csak holtak s bénák...” – Menekültem, világgá futottam én is, de nagyon szeretném hazámat szolgálni még egyszer, mielőtt meghalok.

– Károly, te... – Valami szépet, jót akart mondani János az öregnek, de csak az jött ki a száján: – Ezért harcoltál ötvenhatban?

– Nem, nem, nem. Nem ezért. Még csak nem is egészen a pénzemért.

Vásárosnamény alatt lekanyarodtak Gergelyi-Ugornyába. A Tisza-parti üdülősor bejáratánál kiszálltak az autóból, s a hallgatag őszben, a lombjaktól foszlott fák alatt elsétáltak a lábakon álldogáló, ütött-kopott faházak előtt.

– Az volt az! – mutatott János a kanyarodó úttól jobbra magasodó faépületre. – Abban nyaraltunk – mondta Juditnak visszafogottan.

– A kisebbik fiam kétéves volt akkor, a nagyobbik hat. – Itt még együtt voltunk – mondta a mellette lépegetőnek. Csak most nézte meg figyelmesebben Jutka kékesen ezüstös haját. – Nagyon szép vagy! – nyújtotta kezét a nő kezéért. Tetszett neki Jutka egyenes tartása, ringó járása. Lila átmeneti kabátjához és nemes arcához jól illett hátrafésült, lófarakban viselt, dús haja. – Ne haragudj, hogy emlékezmem kell... – Megállt, és a faépületre mutatott. – Most is látom azon a meredek lépcsőn a gyerekeimet. Ott a Miklós, fürdőnadrágban, meztelen felsőtesttel, kinyújtott karral kapaszkodik a korlátba. Stramm kis kölyök, csillog a szeme a boldogságtól. Remek hely ez a Tisza-part. Ott áll a kisebbik mögött, öccsére vigyázva, Attila. Ő egy kicsit duci, lomhább mozgású, dús hajú fiú. Mennek fürödni a folyóba. Én ott állok a lépcső alatt, várom őket, anyjuk

meg a teraszon kulcsra zárja az ajtót, s jön a gyerekek után. Ujjongva dicsérem nekik a Tisza simogató, selymes vizét, a lágy homokpartot.

Megérkezésünk után nyomban leszaladtam a folyóhoz, úsztam egyet. Kipróbáltam, kitapogattam a vízmélységet, a meder tulajdonságait, tudni akartam, mennyire kell odafigyelni a gyerekekre.

Boldog voltam. Boldogok voltunk. Tele volt az enyhén lejtős, homokos part napozókkal, a folyó is viháncoló gyerekekkel, felnőttekkel. Olyan itt a Tisza, mint egy hatalmas és mély fateknő. Látod, a túlsó part meredeken emelkedik a folyó fölé. Ragyogó júliusi nap sütött, ezek a magas, most lepusztult fák árnyékba borították az egész üdülőtelepet.

Már november van. Ködös, hűvös, szóltan világ – tette hozzá gondolatban.

– Menjünk, nem szeretnék megbántani... – dünnyögte. – Nézzünk szét a parton is. – Nem tudott ellenállni, hát mégis kimondta, amit érzett. Azt a szép régi élményt szerette volna átsugározni Juditra, mert nem múlhat el, ami egyszer jó volt. Már nem csak a testét akarta ismét, kívánta a nő lelkét is, be akarta tölteni, ezért is tárta fel a múltját, reménykedve valami egészen jóban, talán új szerelemben, igazi társban. Párra, nőre, emberre, közösségre vágyott, ugyanakkor homályosan érezte, hogy valami nincs rendben, valami már itt is romlott, már a jó is romlott a gyökerében, hiszen ez a két nő egyszerre nagyon jó, örömszerző, de ő a magában való teljességre vágyik, arra, ami mintha a gyerekkor ártatlan világában még meglett volna, de az első szerelemben is csak az érintés előtti pillanatban volt meg. Csak akkor, amikor közeledtek egymáshoz, csak a tiszta vágyban van meg az, amit ő is keres, csak az árnyék nélküli fényben van meg. De hol van az? Abban mégis megvan kicsit, ahogy az ő kezük is közeledett egymás felé akkor, krumplipucolás közben.

Amint leértek a partra, és a maga meztelenségében tárult eléjük a megdermedt, elhagyatott, rezdületlen tükrével elnyúlt folyó, a kietlen és mégis meghökkenetően tiszta látvány az elmúlásra figyelmeztetett.

Karcsi és Kata jóval távolabb, a part megszurkült, hordalékos, korhadt faágakkal terhes fővenyén tétován ácsorgott. Víz-közlelből nézték a folyót.

Judit a magas partról tapintatosan indult tovább, mint aki tudja: az emlékeit kutatónak nincs most szüksége senkire, csak az emlékeire.

Már Kata is eltávolodva, egyedül bolyongott a folyóparton. Mintha itt ő is ugyanarra, a gyorsan elfolyó életre gondolna. Állni látszott a folyóvíz. A homokos part oldalából élettelen ágak és kórók meredeztek elő, az innensőn pedig, szinte a mederben, ajánlatos volt óvatosan lépkedni. A csendben gyerekei örömrivalgását vélte hallani, s azon tűnődött, mi végre kell keresni a boldogságot. Milyen izgalmas volt – jutott eszébe nem először –, hogy az erős sodrású folyóban a fiúk is igen ijedten kapálóztak lábukkal, a meder mélyebb gödrei felett. Micsoda áradás volt akkor! Karjában tartotta a kisebbiket, a kétévest, ő meg a sodrásban két karjával ölelte apja nyakát. Így vagyunk valahogy e világi űrben... Rossz is, veszélyes is, ha az ember elveszti lába alól a talajt.

Így kémselte önmagát és múltját, a medrébe fáradtan visszahúzódott folyót, mely kiszélesedett előtte hirtelen.

– Nézd csak, a Szamos! Ott ömlik a Tiszába! – kiáltott Juditnak. – Hazajött ez is, mint a Karcsi Hollandiából.

A Tisza és a Szamos torkolatánál álldogált.

Akárhonna jön a szomjas Szamos – Kolozsvár felől, Szamosújvár felől, Dés, Nagybánya, Szatmárnémeti felől – mindketten örülnek a találkozásnak. Szeretik egymást, úgy mennek tovább.

– Nézd csak! – mondta maga elé, kezében egy ágacskával. – Ez a Szamos, ez meg a Kraszna. Ez az ág a Berettyó, ez a Sebes-Körös, ez a Fekete-Körös, ez a Fehér-Körös, ez meg itt lejjebb a Maros. Mind hazasietnek.

Judit, Kata és Karcsi messziről integetett neki, hogy gyérünk, indulni kell.

Amint megérkeztek a mátészalkai szállodába, s megették vacsorájukat az étteremben, Tőkés a gazdagok eleganciájával fizetett. Nem beszéltek meg előre, hogy ki kivel, melyik szobában tölti el vagy alussza át az éjszakát, így aztán a választás nem volt zavartalan. A nők szinte versenyezve törekedtek be Magyar Jancsi szobájába.

– Én nem megyek az öreghez! – szögezte le Judit.

– Én sem! – lángolt fel Kata arca. Ledobta válltáskáját, s odahajolt

Jancsi füléhez: – Nekem két felnőtt lányom van, Jutkánál szebb és fiatalabb vagyok. Igaz, neki is két lánya van, de ő együtt lakik velük. Én egyedül lakom, nekem szép lakásom van, gyönyörű, tiszta függönyökkel.

Jancsi azt sem tudta, örüljön-e vagy ijedtében elfusson. Térült-fordult a szobában, az éjjeliszekrény fölött megigazította a takarófüggönyt, s behúzta vállát.

– Én nem megyek át az öreghez! – ismételte Jutka, s leült Katával szemben az ágyra.

– Azt akarjátok – nézett Jancsi bután a két nőre –, hogy én menjek át hozzá?

Nem kapott választ.

Várakozva és nevétségesen, fél-fenékkal ült az éjjeliszekrényen. Nem akarta elhinni, hogy ezek mindketten vele akarják tölteni az éjszakát. Nem lehetnek annyira kiéhezve... De melyiknek mondja, hogy menj el, te nem kellesz, te meg maradj itt. Sajnálta magát, hogy választania kell, de nem tudott választani. Nem szokott hozzá?

Már megint az az árnyék? De hiszen mintha választott volna már! Akkor mit akar még, mit tétovázik? Sajnálta a megalázó helyzetbe került Tökést is, a szomszéd szobában várakozót.

– Ti válasszatok – motyogta gyáván. – Két ágy van. Nem bánom... Összetolhatjuk!

Katát előntötte a méreg, fölkapta táskáját és kirohant. Jancsi bánatosan nézett utána.

Másnap délelőtt, az úton hazafelé, hosszan és békésen hallgattak. Jancsi elégedett volt magával és a párjával! Kisimult ábrázattal merengett és ámuldozott. Hogy micsoda szép, jó, bővérű nő a Jutka, s hogy ő még ilyenekkel nem találkozott. Úgy lobogott fölötté a tüzes boszorkány, és a boldogságnak olyan heves záporával borította el, többször is, hogy neki, Magyar Jancsinak, aki ugyancsak nem akar ki a szerelemben – s kihúzta magát –, irigylésre méltó szerencséje van!

– Ó, édes Terikém – mosolygott maga elé elégedetten –, hát mégsem velem van baj. Még hogy nem tudlak kielégíteni!

És már nem bánta, hogy elválnak hamarosan.

Sóhajtvá vette fel kopott, fekete öltönyét. Évekkel azelőtt anyja vette neki, hogy a temetésére majd rendesen felöltözhessen. Szégyellte is, utálta is saját keserűségét. Nem csodálkozott rajta, hogy a fiai nem kíváncsiak rá. Annál jobban szerette volna látni őket.

– Majd ha eljönnek, békésen leülünk beszélgetni, vagy csak nézzük egymást. Legalább olykor egymásra nézünk, itt leszünk együtt. Az is jó lesz. Nagyon jó. Érteni fogjuk egymást – ábrándozott.

Túlzón aggodalmaskodott a fiaiért. Olyan lett, mint anyja, s ezen igen csodálkozott. Hogyan lehet az embernek anyás a természete? Ugyanakkor kemény, szigorú, lány és férfiás. Gyengédségre vágyakozó. Mégsem tudta úgy megszimogatni, még csak megszólítani sem a fiai, ahogy édesanyjuk. Tulajdonképpen félt egyedül, félt a szeretetlenségtől. Nem érezte magát úgy egész embernek. Voltak időszakok, hogy éjszakánként – hol kettőkor, hol háromkor, hol ekkor, hol akkor – órákra felébredt. Félálmában megnőtt árnyakkal, rossz lelkiismerettel viaskodott, s majdnem mindig a fiaiért. Folyton rosszra gondolt, mindenütt szerencsétlenséget látott, féltette őket, s nem tudott elaludni hajnalig. Napközben fáradt volt és nyugtalan, mardosta a keserűség. Különösen karácsonykor gyötörte fájdalmas hiányérzet. Nem gondolta volna, hogy majd gyógyíthatatlan seb sajog szívében családjá után.

Mikor Attila is elment a testvére után anyjához – átmenetileg elege lett apjából –, előre megvette a karácsonyfát. Készülődött, hogy ő is hazautazik az édesanyjához, ugyanakkor reménykedett is, hogy idén talán mégis vele maradnak a fiai egész éjjel; ugyanúgy sajgott a szíve, ahogy anyjái: még szent karácsony éjszakáján is...

Megértette, hogy anyjukat nem hagyhatják magára a fiai, anyjuk pedig nem hagyhatja magára az édesanyját. Csak őt, az apát lehet elhagyni, ez törvény. Mit is tehetett volna? Átélté otthontalanságát.

S eljutott odáig, hogy aki nem lehet otthonos a fiai, gyerekei lelkében, az nem lehet otthonos a lakásában, a világában, az életben sem. Isten is szeretne otthon lenni e világban, az emberek lelkében, de nem fedheti fel

végtelen titkait. Az otthonosság vágyát megtartja magának, mélyen a lelkében, s az is lehet, hogy szégyenében bujdosik. Mert tökéletlent alkotott. Vágyakozik az ember után, otthonos szeretne lenni teremtménye lelkében, de csak az örök vágyat tudja ébren tartani magában és az emberben. Szereti nagyon, ha jónak gondolják az emberek, s ugyanezért kívánja az embertől, hogy jó legyen. Hiszen ha jó, akkor hazatalál önmagához és apjához a tékozló fiú is, s elmúlik benne az idegenség láza.

– De akkor engem miért gyötör azzal, hogy elveszi tőlem a legdrágábbakat? – És káromkodott tehetetlenül, szinte hánykolódott a lelke, mint a tenger, szidta az Istent, ahogy a száján kifért. Az sem igaz, forgatta fejében, hogy mindenkinek megvan a maga családja... ha máshol nem, hát a túlvilágon.

– Nem érdekel a túlvilág! – dörmögte, s egyedül díszítgette a fát, ajándékkal várta a gyerekeit. Eleinte benézett hozzá egy-egy félórásckára, negyedórásckára a kisebbik fia, Miklós is. Ünnepi arcot öltöttek, kényszeredetten mosolyogtak. Megkapta az ajándékot egyik is, másik is, aztán mentek tovább. Mentek. Hol nyugodtan, hol nyugtalanul és otthontalanul. Szinte halkán, lopakodva, néha kicsit restelkedve léptek le. A pénznek örültek legjobban.

Sokszor elcsodálkozott azon is, hogy milyen élet játszik övele furcsa játékot.

Fillérekből élő munkanélküliként sokkal többet utazott, színesebben élt, mint azelőtt. A gyárban csak dolgoztak és ettek, dolgoztak és ettek. Munkanélküliségének kezdetén a munkaügyi központ bejáratán uszoda emblémáját látta, vagy csak vélte látni. Később, visszaemlékezve az emblémára, tényként állapította meg, hogy e szép új világban rengeteget úszhatott. Úgy járhatott uszodába, ahogy a pénze megengedte. Ideje volt, bőségesen, de pénze nem volt elég.

– Akik az új világot kitervelték – gúnyolódtak a gőzben –, azt bizonyára előre látták, hogy a szélnek eresztett munkások számára legboldogítóbb az uszodai élet lesz...

Nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy Juditjának figyelmét János ráirányítsa a valóságra:

– Hova lettek a medencéből a magyarok? Mindenütt angol, japán, kínai, orosz, francia beszédet hallok. Magyarat szinte sehol. Na, jó: alig.

Judit orvosi kapcsolatai révén nemcsak ingyenes fürdőjegyhez jutottak hozzá könnyedén, szállást is szinte ingyen kaptak múzeumok vendégszobáiban.

– Jól élünk! – nevetett rá biztatóan Judit.

– Mint a gazdagok!

Megtalálták a boldogságot például Keszthelyen, a gróf Festetics ököristállójából átalakított vendégszobában ugyanúgy, ahogy Hévízen, Debrecenben, Bükkszentkereszten, Lillafüreden, Gyulán, Harkányban, Pécsen és Orosházán is.

Judit mindent megtett Jancsi boldogságáért. Még a lakását is, függetlenségét is megosztotta vele. Élhettek élvezetesen, járták az országot, a Száraz-völgyön át kéz a kézben sétáltak fel a hegyre, Judit versekre tanította a fogékony proletárt, szelíden, meg-megállva mondta: „*John Anderson, szívem John...*” Jancsi meg a fák között kanyargó ösvényen a szépség foglyaként túláradó szívvel szavalt.

– Nézd csak, kétszázmillió éve nézi az Isten önmagát e Bükkfennsíkon. „*Természet, ó dicső természet!*” – sóhajtott ironizálva és elragadtatottan.

– Valamikor az emberi ésszel beláthatatlan földtörténeti ókorban tengerek hanykolódtak itt. Ma agyagpalák, dolomit- és mészkőrétegek hallgatnak fehéren a hegyek falában.

Ómassáról, a kétszáz lelket számláló kis hegyi faluból gyalog mentek a fenséges fennsíkra, Bánkút híres síparadicsomába. A Justitia menedékházban étterem és büfé várta a turistákat.

– Petőfi itt is megfordult.

Felhőtlen lehetett volna a boldogságuk, ha el tudta volna felejteni a gyerekeit. De amint az erdei utakon sétálgatva nézegették az egymáshoz simuló mészkőrétegeket, az járt az eszében, hogy azokban a rejtett üregekben hány millió éves lehet a csend.

– Ezt a csendet – fordult kedveséhez – kukkantásaikkal igazán szépen csak a gyerekek bírhatnák szóra. S hogyan szökkenhetnek oly sudár-egye-

nesen föl az égi magasba ezüstös törzsükkel a bükkfák? Miből élnek meg ezen a talajon? Mészköből, avarból, mélyben rejtőző erekből?

Ezeknek a gyökerei is lenyúlnak egy-egy mélyben kanyargó érig, azért tudnak megélni gyönyörűen itt is.

Eközben mélységesen titkolta, hogy milyen végzetes bajba keveredett a legkisebbik fia.

– Már megint beleőszültünk egy évbe – simogatta meg Jutka haját, s szerették a közeli hegyoldal lombjait, melyekben a múlt minden színpompája lángolt. Hogyan is felejthette volna el azt a bekandikáló őszi ágat, melynek tarka leveleiben az idő összegyűjtött színei éretten ragyogtak. S fiait és önmagát látta sétálni az avarban. Meg-megállva, lelki szemével nézte a levelek közt a kinn felejtett kis faszekeket, s megmagyarázhatatlan bánat égett benne még ott is, a vidáman nevető asszony oldalán.

Lombszakadásban mentek haza lillafüredi szállásukra, s mert halálra gondolni nem volt semmi okuk, boldogan szeretkeztek.

Jancsi azt mondta Jutkának, hogy ami szép és jó volt, maradjon szép és jó. És felolvasott neki néhány sort a könyvből, amit Judittól kapott, Petőfi Útirajzaiból: *„Ez ismét szép napja volt életemnek, nagyon szép. A természetel mulattam, az én legkedvesebb barátommal, kinek semmi titka nincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást, és ezért vagyunk olyan jó barátok... ”*

Ahogy férfi szereti a nőt, hegyeit és völgyeit, úgy szerette Jancsi a síkságot is, Judittal különösen. Megnézték a Hortobágyot is, a tájban szinte összekuporodtak a gyönyörűségtől, s csaknem egyszerre mondták: *„Mint befagyott tenger, olyan sík a határ, / Alant röppül a nap, mint a fúradt madár, / Vagy hogy rövidlátó / Már öregkorától, / S le kell hajolnia, hogy valamit lásson... / Így sem igen sokat lát a pusztaságon.”*

Csak Petőfi láthatta ilyennek a pusztát, télen, állapították meg, s hogy amikor mi, halandók nézzük, úgy is látjuk, meg nem is úgy, ahogy ő látni tanított bennünket.

Azért mentek oda, hogy megnézzék, milyennek látják a pusztát a Hortobágyi Alkotótábor tizenhat európai országból és Japánból is összesereglett festői. Mit ad hozzá saját személyiségéből, jelleméből, nemzettudatából, természetéből például egy mai flamand vagy francia művész? A

fények, színek, formák mesterei mit látnak meg a Hortobágy szépségeiből. Ami az alkotótáborba vezérelte őket, az akár egy nagy műalkotás megfestéséhez is jó alkalom. Csak művészi tehetség kell hozzá. Méltó festői versenyt alakíthat ki a kitűnő alapgondolat: gyertek, lássátok a pusztá sajátos arcát, fessetek! Erősítsétek régi barátságaitokat, teremtsetek újakat, minden korábbinál mélyebbeket, hiszen a földön, hol szelek és viharok uralkodnak, sosem volt ekkora, lélekből fakadó szükség békére, barátságra, a sajátosság és különbözőség tiszteletére. Emberszeretetre és otthonosságra. Nálatok, festőknél, kik akkor is az emberi lélek örvényes mélységei fölé hajoltok, amikor egy kicsiny kis prücsök sem hegedül, ki tudná jobban, hogy a remény hangjaira, ízeire és színeire vár a hitében megcsúfolt, jobb sorsra érdemes emberiség. De csak az hozhatja fel az új reményt, aki pokolra megy érte.

– Kár, hogy egyikünk sem léphet Petőfi nyomába – jegyezték meg a képekre nézve.

– Kár – bólintott Jutka. – De jól érezték itt magukat a japán legények és lányok is.

Az előszoba falitükre előtt karjára vette párja derékig érő, dús haját, megfürdette benne arcát, és hálásan mondogatta:

– Boldog zuhatagom, szabadító angyalom, boldog zuhatagom.

Jutka Jancsi vállára hajtotta a fejét, s a falitükörképében a férfi elégedetten állapította meg: valóban szép. Az ő arcát legszebbnek félig-meddig lehunytt szemmel látta. Olyankor fényesen, magába feledkezve repült fölöttes... A boszorkány.

– Hagytam elrepülni a nőt. Szabadító angyalomat... – emlékezett János évek múlva. – De miért?

Hallotta, hogy aki hosszú és sötét fogságból szabadul, a nagy fényességtől hirtelen könnyen megvakulhat.

Abban a válságos pillanatban Jancsi nem értette meg a nő segélykiáltását. Keze már az ajtókilincsen volt, a másik nőre gondolt, arra, hogy ő most azonnal megy Annához. Távoli hívás csendült a fülében, egy ismeretlen kis dallamfoszlány, s disznónak érezte magát.

Hallotta, hogy ellentmondást nem tűrve Anna kijelenteti:

– Én nem osztozom! – És kitárta Jancsi előtt lakása ajtaját. Hogy elmehet.

De aztán akkor is kitárta előtte ajtaját, amikor visszajött. Jancsi nem vehette egészen komolyan Anna tiltakozását, azt azonban, amit ő maga érzett, az egyre mélyülő lelkifurdalást komolyan kellett volna vennie.

– Ne menj el! Maradj itt! – Mosogató közben Judit mintha a falnak tántorodott volna. – Vagy csak menj! De gyere vissza! – tette hozzá halkán, s még halkabban azt mondta: – Mellettem más is lehet neked!

Szinte ellobbant Jutka arca, akkora pirosság lepte el.

Nem akarta elveszíteni a férfit. De Jancsira abban a pillanatban szokatlan sötétség borult. Megmagyarázhatatlan, vad büszkeség hullámozott át rajta: – Áhá... A büszke nő... Akinek a szabadságomat köszönhetem... És még meg is alázkodik előttem! Leborul a porba, eltűri megvetésemet. Az édes... Hát nem erős ez sem, hanem gyöngö, amilyen én vagyok. Hitvány, gyöngö bábnak nevezett, most meg kiderül: ő is egyedül van kívül-belül, ő is gyöngö... Az én feltörekvő feleségem pedig folyton megalázott, nagyobbak akart látszani, lábbal tiporta önérzetemet.

– Anna is egyedül van... – viharzott át rajta a sok feldolgozatlan élmény. Most ő következik... Jutka azt mondta: – Mellette más is lehet... Kurvának mutatkozik, pedig nem az. Feleség – volt. Még egyszer az nem lesz belőle. Anna viszont nem osztozkodik! Három fiával küszködik, úgy szeret megállni, mint szent a képkeretben, de a fiain kívül ő már nem adja oda magát senkinek.

Fél szemmel figyelte a fiait: vajon mit gondolnak, mit szólnak hozzá, hogy egyszer Anna, másszor Judit jelenik meg nála? A nagyobbikkal különösebben nem törődött, ő már elmúlt tizennyolc éves, a kisebbik azonban érzékeny kamaszkorát élte. János gyakran gondolt szegény anyjára is. Meg arra, amit a fejébe vett. Hogy neki olyan társra, feleségre lenne szüksége, aki elmenne vele vidékre, gondját viselné édesanyjának. De hol talál ilyen nőt?

Csak ne mondta volna Anna fehér hajú nagybátyja azt a velőtrázó mondatot: – Annyira szeretném, hogy boldogok legyetek, hogy egy nagycsaláddá váljatok! Ki sem kellett mondania a nagycsaládos apának, hogy miért szeretné, hogy Jancsi és Anna a három-három gyerekkel plusz az ő két gyerekével közös nagycsaláddá váljon.

János azt forgatta a fejében, hogy talán Jutkát is napról napra, éjszakáról éjszakára megalázza, gyötri az egyedüllét. Zavarba esett, ugyanakkor duzzadt a büszkeségtől, mikor Jutka a fülébe súgta:

– „Itt az Anna?” Ugyanolyan büszkeség fogta el, amikor Anna súgta a fülébe: – „Itt a Jutka?” – Ezek talán összebeszéltek? Milyenek a nők?

Nehezen igazodott ki a női logikán. Sokáig azt hitte, nem baj, hogy „itt a Jutka”, nem baj, hogy „itt az Anna”, sőt, még talán jobb is... Hogy itt a másik. – Nem tette hozzá elég hamar, hogy szédületnek jó ez is. Meg annak a kemény fejednek – intette le önmagát: A kígyónak jó, aki a füledbe sziszeg!

– Ádám, hol vagy? – sóhajtott, s mintha Isten magányosságát próbálta volna kisóhajtani. Közben úgy vette észre, hogy ártatlan és romlott lelkével mindegyik azt kuncogja: csak velem légy! Vele ne!

Szeretett is, félt is, undorodott is olykor, ahogy múlt az idő. Sokszor eltűnődött, hogyan lehetne otthon e világban, ha nem tud otthonra lelni a szerelemben és megbékélni a szeretetben.

– Nem tudom elválasztani az undort a szeretettől – nézett maga elé, s megállapította, hogy a lélek erős villanófényében készült emlékképek nem halványulnak, hanem ugyanolyan élesen bukkannak elő a múlt homályából, mint amilyenek felvillanásuk pillanatában voltak. Élesek és szívbe markolóak. Nézegette a képeket. Hangok, mondatok, mozdulatok és történetek társultak hozzájuk, például a kívánatos Anna gesztusa, szikrázó moccanása, visszafogott nevetése, életének története. János szemében Anna története egyszerre volt borzongató, idegen és távoli, zavaros és füledt, titokzatos és érthetetlen.

A kutatóorvosnak és a szép cigánynőnek a szerelme, melynek gyümölcse Anna volt, János számára valóság volt. Érzéseire és gondolataira Anna története árnyékként nehezült. Noha neki semmi köze sem volt a halott apához és anyához, nem érezte magát otthonosan Anna régi polgári lakásában azért sem, mert a legidősebb fiú fenntartással fogadta a jelenlétét.

Anna felkorbácsoló erővel tudott és szeretett is beszélni szexuális életéről.

János korán, már a kapcsolatuk elején megrökönyödve hallgatta Anna

erotikától átfűtött elbeszéléseit, leste a nő mozdulatait. Mohó várakozás uralkodott a szobában, gyertyafény világított, a redőny résein remegve szivárogtak be az utcai fények. Anna házasságának mélyebb történetét inkább érezni lehetett. Sajnálni egy kicsit az alkoholistává züllött férjet, de nem kellett érteni a mértéket.

Elemében volt a nő. Lebegő kezével lassan, kimérten simogatta fényárnyéktól rácsozott testét, közben leste szavai hatását, végtelékig felcsigázta János érzékeit. Apró kuncogásokkal kísérve részletezte, hogy vállától a combjáiig hogyan ömlött szét testén a férje..., hogyan élvezett el. János kicsire zsugorodva próbált tiltakozni, hogy ne mondja, nem akarja hallani. Zavartan szégyenkezett, hogy Anna kevesli őt, tőle csak egy-két sűrű örömcsepp telik, s a fotelbe süppedve dermedten látott és hallgatott.

EGYEDÜL A FÖLD SZÍVÉN

---

*„Mindenki egyedül áll a föld szívéén,
mit átdöfött a nap egy sugara,
és hirtelen leszáll az este.”*

QUASIMODO

Halottak napján gyertyát gyújtott, maga elé tette az asztalra, s nézte a lángot.

Felidézte anyja falevél-arcát, s azokét az ismerős öregeket, akik idősek otthonaiban merengenek e csodálatos életén. Úgy látta őket, ahogy első alkalommal: ültek az ágyuk szélén. Lehajtott fejjel néztek maguk elé, s oda-oda néztek az ablakon kívül virító vénasszonyok nyarának színeire. A nyárfák őszülő leveleiben az öröm és a fájdalom mintha egyensúlyban reszketett volna.

– Hogyan lehetne összefogni széthullt családukat? Mindazokat, akik messze vannak és közel. Élőket és holtakat, barátainkat és ellenségeinket. Akiket szerettünk, szeretünk és szeretnünk kellene.

Közeledett a karácsony. Örömmre várt, s szinte jólesett neki a fájdalom. Önkéntelen fohászzkodott.

– Jézuskám, én hogyan lehetnék ott mindenütt?

Apja a sárdi, nagyanyja a vrácsiki, nagyapja a korpádi temetőben... Anyja idősek otthonában, Kaposváron. Nagy fia Szentmiklóson, a legkisebbik Sárdon, anyjával és másik nagyanyjával. A középső Pestszentlőrincen –, de hol van e pillanatban? Mind messze vannak. El kellene menni haza. Amíg van „haza” – ahogy anyja szomszédasszonya szokta mondani. „Amíg van anya, addig van haza!” El kellene utazni! De pénz, pénz és pénz...

Magyar János testvére közelebb lakik a szülőfalujához. Évről évre ő

gyakrabban járja a temetőket. Meg-megáll egy kicsit a rokonok sírjánál is. Ide is, oda is letesz egy-két szál virágot, itt is, ott is gyertyát gyújt. Legtovább apja sírjánál időzik. A márványlapokkal borított sírt és környezetét rendben tartja, gondját viseli. A szomszéd elhagyott sírja több gondot okoz neki. A halottat eltemették, örökzöld bokorral a sírt beültették. Nincs rá gondjuk. Eltűntek. A vastagon, sűrűn burjánzó-kúszó bokrot, hogy el ne lepje apja sírját is, Jósának egyik oldalról évről évre nyírnia kell, kemény munkával. Elmúlt nyolcvanéves, fogy az ereje, súlyos betegen teszi a dolgát, újabb és újabb könyvet ír, például az ókori Egyiptomról, Pécsről autóbusszal jár szülei sírjához. Édesapja neve alá oda van írva a fekete márványköre aranyos betűkkel édesanyja neve is. – Mi lesz később? – tűnődik a sírnál Jani. – Nekem kell majd gyakrabban jönnöm Pestről. Ha még élek. – Amíg bírja erővel, addig Jóska megy sírtól sírhoz, a somogyvárdi temetőből nagyapánk magányos kiskorpádi sírjához, onnan nagyanyánk magányos sírjához az újvárfalvi temetőbe. Ott már csak egy rövid órája marad, siethet vissza a buszmegállóba, Nadalosban fordul vissza Kaposvár felé a busz, megy haza Pécsre, kaposi átszállással. Kering az élő ember, mint fészke fölött a madár. Így kerüünk mi is otthonuk és a temető körül, míg meg nem találjuk végső nyughelyünket. „*Mind ahhoz járók vagyunk*”.

Télen tartós művirág díszíti a sírokat, tavasztól őszig vágott virág kerül a kővázákba. Az idős tudós fia, ifjú Magyar József is megbecsüli földműves őseit. Apja szívét különleges öröm melengette, mikor az ő oldalán ott imádkozott nagyszüleiért a fia, a Magyar család leghíresebb, legtöbbre hivatott tagja.

János nem tudta megbocsájtani magának, hogy anyját idősök otthonába adták. Komor arccal, hallgatagon és elszántan vitték anyjukat azon az augusztusi reggelen szociális otthonba. Mint bűnös a bűnösökkel, úgy suhant velük az autó. Bátyja vezetett, anyja mellette ült az első ülésen, ő meg a hátsó ülésről nézte az elvesző tájat. Szeme sarkából észlelte, hogy anyja arcát mennyire megkeményítette a szenvedés. Hallgattak. Mit is mondhatnak volna egymásnak? Megpróbálták megnyugtatni magukat, hogy anyjuk választotta az otthont. Nem tudták megoldani a közös gondot. Akkoriban

mindketten elváltak, feleség nélkül éltek, nem találtak olyan ápolónőt, aki anyját saját házában gondozta volna. Elszaladt az idő a hosszú-hosszú tanakodással, bizonytalankodásokkal. Talán hamarabb kellett volna elhatározásra jutni, mikor anyjuk még jobb egészségi állapotban volt. A legutolsó pillanatig nem akarta elhagyni a házát, azután pedig úgy elgyengült, hogy nem tudott gondviselő nélkül maradni semmiképp. Nem tudta ellátni magát, gyakran ágynak dőlt, a sok-sok lelki fájdalom testi fájdalommá vált. Eleinte szemrehányást tett fiainak, hogy egész életében értük élt, értük dolgozott, ő pedig nem számíthat senkire, vele nem törődik senki. Bárcsak élne még apja! Vagy adja meg már az Isten, hogy ő is ott pihenjen mellette a temetőben.

Évekig tartottak a sírások és fogcsikorgatások, tehetetlen hallgatások és megalázó szívfájdalmak.

János gyakrabban, testvére valamivel ritkábban látogatta anyját. A ház körül már alig maradt munka. Ereje fogytán anyjuk előbb a külső kertet adta át az enyészetnek, azután az almafákat vágatta ki. Ablaka mögött sírva hallgatta a szomszéd fejszéjének csattogását, de nem kegyelmezett. Azt sírta: így tesztek velem ti is. Utolsó percéig reménykedett, hogy valamelyik fia majd megkegyelmez neki.

Sok kert maradt műveletlen a faluban, így az sem tűnt fel senkinek, hogy hová lett Mariska néni kertjéből a piros paradicsom, az aransárga paprika, hogy kinn rohadtak el a szép káposztafejek, a tavasszal és nyáron még lágyan zöldellő sárga- és fehérrépa is feleslegessé vált. A kukoricát és a krumplit elhordhatták a szomszédok, régen még volt tehén vagy ló a háznál, disznó az ólban, de már egyetlen tyúk sem maradt az udvaron. Feladta gyönyörű virágoskertjét is.

János még reménykedett, hogy majd csak talál munkát; nem akart elmenni Budapestről, vidéken nehezebb megélni, falun semmi esélye, lehetősége nem volt. Elgondolta, ha ő vagy valamelyik fia nőnek született volna, akkor vidékre költözhetne. Jól jönne örökségként a ház. Néhány év alatt hol keres meg bármelyik gyerek egy családi házat? Benne volt a levegőben az is, hogy akkor nem az övé és nem a bátyjé lesz az örökség, hanem azé, aki gondját viseli édesanyjuknak!

Ez nem egészen tetszett egyiknek sem.

A fiúk ugyanúgy elhárították maguktól gondviselői kötelességüket, ahogy az unokák. Mindegyik felmentette magát, mindegyik talált valamilyen érthető kibúvót. De később, közvetve vagy közvetlenül az is részesedni kívánt az apai örökségből, amelyiket meghökkentette a kérdés: – Te eltartod őt, gondoskodsz öreg anyádról?

Magyar János legidősebb, akkor már harmincnyolc éves fia, ha vissza-visszagondolt a nagyapjánál és nagyanyjánál eltöltött boldog gyermekori élményeire, ki-kibuggyantak a könnyei.

– Csináltam S-vasat, éleset, nyelet is hozzá. Olyat, amilyen a mamáé volt. Láttam, hogy S-vassal szokta összevágni a tököt a disznóknak és a baromfinak. Nekem van negyven tyúkom, tizenkét libám, húsz kacsám és öt gyöngytyúkom. Terem a házunk mögött kukorica is, tök is bőségesen. A tököt összevágom S-vassal, hintek rá az állatoknak darát is, tápot is. Hadd hízzanak! Etetem a baromfit, anyu és a nagymama majd segít nekem.

Laci arcára leplezetlen szomorúság ült ki a négyszintes kaposvári szociális otthonban. Nézte az ő ritkán látott, beteg, kicsi, görbe, sovány, negyvenkilós nagymamáját, nézte és megcsókolta fáradt kezzeit.

– Mama! Gyere el hozzánk Szentmiklósr! – vette nagy tenyerére nagyanyja vékony, eres kis kezét. – A garázs már majdnem kész van, Juliska fitness-szalonnak akarta berendezni. Ott kialakítunk neked egy konyhát, te beköltöazol a középső szintre, a mostani ebédlőbe. Ott lesz az ágyad, asztalod, széked, mindened. Berendezkedünk. Ott vannak a dédunokáid, Bálint és Dani. Szeretnek, boldogan körülrajonganak, beszélgetsz velük, nézed a televíziót, ha fáradt leszel, alszol, velünk leszel reggeltől estig, estétől reggelig. Örökké.

– Jaj, édes gyerelem, hogy mehetnék oda, abba a messzeségbe? – könnyezett a mama. – Hogyan hagyhatnám el a falunkat? Itt van a temetőben a te drága nagyapád, mit gondolsz, mi lenne ott velünk?

– De mama, nem hagyod el! Ha csak rágondolsz, ott is veled lesz. Ha pedig majd el kell hagynod, itt is el kell hagynod. De nem mindegy, hogy itt vagy, ebben az otthonban, idegenekkel az emeleten, vagy velünk leszel, akik szeretünk téged. Egyedül nem tudsz a botoddal lemenni még az

udvarra sem. Mi pedig beülünk veled az autómba, aztán havonta egyszer Szentmiklósról is elmehetünk a temetőbe, papa sírjához. Aztán majd, hogy végleg a papával lehess, hazaviszünk, mama! Hallod?

– Jól van, édes fiam, majd elmegyek. Látogatóba hogyan mennék el hozzátok! De hol van az a Szentmiklós? Látod, még nem is voltam nálatok. Milyen messze vagytok?

– Az még Pest-megye, közel van Pest, ott van a többi unokád, ide kétszázhatvan kilométer. Nem nagy távolság.

– Mondd meg, gyerekem Juliskádnak, a te jó feleségednek, hogy köszönöm, nagyon köszönöm, hogy eljött a nyáron, megpucolta az ablakaimat. Majd elmegyek hozzátok, elmegyek még ebben az életben.

– Mama, nekem nem kell a házad, legyen apué meg Jóska bátyámé. Én csak azt akarom, hogy neked jó legyen, hogy megtaláld az otthonod. Ne itt légy, ne ezen a tömegszálláson.

Mikor elindultak újra Pest felé, s az autóban János rápillantott a fiára, látja ám: patakokban csorognak a gyerek könnyei.

Ő legalább kisírta magát.

Talán épp a fia könnyeitől hajtva úgy döntött, hogy mégis hazaköltözik, hazaviszi anyját az otthonból, amint lehetséges lesz.

– Halálos szomorúság vett rajtam erőt, mikor a holmiját hurcoltuk fel az emeletre. Rendezkedtünk, idegen szekrénybe rakosgattuk a fehérneműjét. Fordultam volna rögtön vissza.

– Irgalmatlan dolog volt magára hagyni. Idegen helyen...

– Haragudtam bátyámra is, szégyelltem magam.

– Gondolom, neki is égett az arca.

János ekkor ismét nő nélkül élt. Jutkáról és Annáról eleitől fogva tudta, hogy édesanyja gondját sem egyik, sem másik nem veheti magára. Nem olyanok voltak eleve, ha volt is bennünk némi szeretet, rájuk nem számíthatott. Ezer szállal saját családjukhoz kötözte őket a sors, ők már túl voltak az „önfeláldozás” időszakán, a pillanatnyi örömeknek akartak élni. Anna doktornő tudott Jutkáról, főorvos özvegyeként Jutka tudott Annáról. Találkoztak egyszer személyesen egy pesti vendéglőben, barátságosan elbeszélgettek kapcsolatukról, hármában. Döntésre azonban nem

jutottak. A két nő külön-külön eleitől fogva élvezte az életet Janival, Jani pedig hol Annával, hol Jutkával élvezte az életet. Felelősséget azonban csak akkor vállalhattak volna egymásért, ha Jani vagy Annát, vagy Jutkát választotta volna. Csakhogy a szeretetigény és annak hiánya, ahogy a testi kielégülés és a lélek sóvárgása, létrehozta a maga ellentéteit: tovább romlottak egymás iránt. Jani nem egészen értette, miért nem meri magának sem bevallani, hogy a válságra fordult bizalom idején miféle cinkosság elé akarja állítani őt a szeretője akkor, amikor az apai örökség egy el nem hanyagolható részét munkatársa és az ő közreműködésével készül elrejtteni saját lakásában... Hogy kik elől? Az homályban maradt, ahogy a halott apa ki tudja milyen úton-módon összegyűjtött és elrejtendő holmijának eredete. Jani nyakába Anna olyan titkokat varrt volna, amelyeket ugyanakkor megosztott egy orvos kollegájával is. Jani utólag úgy gondolta, ekkor kezdődött el az ő „kivégzése”, finom eltávolítása a hatalmas méretű pesti lakásból. A többször megkísérelt szakítás akkor vált végérvényessé, amikor Jani több felől megterhelt lelkiismerete nem bírta vonszolni tovább a súlyokat.

– Emlékszel nagyapád és nagyanyád muskátlis szerelmére? – fordult ismét a fiához.

Laci bólintott.

– Egy-két emberöltő alatt mennyit romlottunk! És nincs hová menekülnünk. Van még itt-ott egy-egy ösvény, talán elcsitulhat állati remegésünk. Ha visszatalálunk a jó útra. Keresnem kell valakit, akit szerethetek. Aki szeret és segít engem. Húséges szeretnék lenni hozzá. Kevés időnk van, nagyon kevés. Anyám élete függhet tőlem.

János fogadkozott, hogy rajta a sor, vállalnia kell anyjáért a felelősséget, nem hivatkozhat a körülményekre, be kell bizonyítania, hogy valóban olyan, amilyennek látni szeretné önmagát.

– Mennyi jót tett érted is a te anyád... Most rajtam a sor. Megpróbálom megkönnyíteni anyámnak legalább az utolsó napjait.

Talán azért mondta ezt, mert meglátta magát csecsemőként, amint anyja fateknőben fürdeti a kiskonyhában. De rögtön arra gondolt, hogy nem igazságtalan, hanem irgalmatlan az élet. Mert ő nem fürdetheti meg

anyját. Nem tudná megtenni. Hogyan segítsen a beteg, sovány, törékeny, görnyedt kis öreg asszonyon? Mit csinál vele, ha már nem tud kimenni a fürdőszobába, ha majd etetni, itatni, fürdetni kell.

Hogyan lehetne újjászületni?

Nem lehet véletlen, hogy az újjászületés óhaja éppen a születésnapján jutott eszébe. Soha nem volt még olyan tehetetlen és magányos, mint amikor ismét egyedül élt e világon. Sajnálta és megvetette magát, kesergett, hogy nem maradt senkije. Elvesztette Annát és Jutkát, fiai élik a saját életüket, senki sem mond neki egy jó szót, el kellene költözni valahova. De hova? Meg kellene változni. De hogyan?

Céltalanul járta a várost, mint aki valóban megőrült. Összevissza csatangolt, nem tudta, hol jár, majd csak messze, valahol a Zugligetben kezdett magához térni. Kicsit felocsúdva járókelői szédületéből, ahogy felnézett az eladó hegyoldali házra, legyintett, s ment tovább, nézegette a szebbnél szebb, nagyobb nál nagyobb házakat. Irigykedett és sóvárgott olyan gazdagság után, amellyel megoldhatná gondjait, fiaiét meg anyját is. Nézegette a hirdetések: a húszmilliósokat, a harmincötmilliósokat meg a többit. Naná, hogy a százházmilliósokra fáj a foga! Provokáció, ez provokáció! – dünnyögte.

A következő napon a Rózsadombot, a rákövetkezően pedig a rákoshegyi Madárdombot járta be. S csaknem megölte a „proletáririgység”, ahogy a régi rend társadalomtudósából lett új rend milliárdos könyvkereskedője fogalmazott az éleskanyar időszakában. A régi elvtársból lett új milliárdos, a marxizmus-leninizmuson edződött szociológus, az új közvélemény-kutatások egyik fő bonyolítója és elemzője, többek közül egy, akinek kezéhez nem tapad vér, csak pénz tapad hozzá... – fortyogott az „irigy proletár”.

– Ha fennmarad az igazságtalan társadalom – okoskodott jártában-kel-
tében –, úgy kell nekünk. Úgy kell az egész országnak! Kirabolnak ben-
nünket, hol innen, hol onnan. Megérdemljük a sorsunkat. Mért nem
láztunk fel? Mért nem csináltunk egy kis véres forradalmat? Nem tud-
tunk élni a lehetőségekkel? Miféle lehetőségek maradtak? Vonyítva össze-
húztuk magunkat, s megvártuk, hogy a régi gazda után az új, pontosab-

ban a régi új még nagyobbat rúgjon belénk. Lehetőség? Munka, kizsákmányolás, munkanélküliség, segély, megalázás – napról napra. És nagy szavak! Lehetőség?

Amennyi számunkra adódott, az mind kevés volt nagyobb aljasság elkövetéséhez. Állnak még a paloták? Ennyi még nem állt soha! Bámulatos rendszer, bámulatosabb a réginél! Lehetőség? Saját anyákon sem tudunk segíteni.

Napokig keringett céltalanul, mint aki sivatagban tévelyeg, mint aki eltévesztette az irányt. Bolyongott szorongva, haragudott az egész világra és önmagára is. Nem szerette magát. De hát mit szerethetett volna rajta? Hogyan viselhetné anyja gondját, ha nem viselheti el önmagát sem? Nem volt felkészülve anyja halálára, s nem is értette, hogyan lehet arra felkészülni. Nem csak tőle függ, hogyan él, az ő helyzetével kapcsolatban minden csődöt mondott. Arra, hogy a halál közelében járkal, nem akart gondolni sem.

Szidalmazta a világot, szidta önmagát is, hogy csak szitkozódni tud tehetetlenségében. Sajnálta és szégyellte magát az egész világ helyett, nem tudta, mi lesz vele, hogyan él tovább a fiával és az ő szeretőjével. Dühödten támadta magában őket is, hogy befészkelték magukat a lakásba, és egyre sűrűbben takarta el bal tenyerével a szívét.

– Korábban normálisan éltem. Volt feleségem – állapította meg tárgyilagosan. – Volt két nőm, most egy sincs.

Be-betért egy-egy ingatlanközvetítőbe, címetek kapott, azt hazudta, családi házat akar venni.

– Lesz nagy házam, feleségem, szép nagy családom, megjavulok, ezután szépen élek. Lesz ókulám és karosszékem, sok szép drága unokám. Békésen halok meg, ahogy az öregek réges-régen. Nagycsaládban... – szavalt Madárdombon egy ismeretlen és csinos ingatlanközvetítőnek. Ő meg azt hitte: bolonddal van dolga. Hívni akarta a rendőrséget, Jani akkor sietve kerekelt oldott.

Eladó címetek ingyen is kapott, olvasgatta őket és álmodozott, s mint-hogy álmai házához – a szétszórt család összetereléséhez – minimum negyven-ötven millió kellett volna, hagyta a világot, menjen csak, amerre tud.

– Nagycsalád? Közösség? Nemzedékek békés együttélése? Hogy anyánk és nagyanyánk a fiai, unokái és dédunokái körében szenderüljön másvilágra? Szép halállal, jó halállal, megbékélve? Ne elhagyottan, betegen, öregségében is hajszoltan, idegenek körében magányosan, megszegyenülve, otthontalanul? Hát hogyan?

– Ha olyan derúvel és méltósággal készülhetnénk a halálra, ahogy az író, akinek hordta-vitte a könyveit boltról boltra, kereskedőtől kereskedőhöz! Kapott tőle munkát és kenyeret, szó szerint olykor ebédet is. Tisztelettel tekintett az író nagy családjára, jó feleségére, fiaira és lányaira, sok-sok unokájára, s azt gondolta, ez a férfi és ez az asszony elégedett lehet az életével. Nem éltek hiába.

Akkor is feleséget, barátságos meleg szobát keresett magának, mikor az Expresszben megakadt a szeme egy telefonszámon. Elszántan felhívta a Dimenzió társközvetítőt, megkérdezte, van-e eladó olyan élettársnak vagy feleségnek való, aki minden szempontból megfelelő. Azt felelte egy női hang, hogy annyi van a Dimenzióban és a Kronoszban is, amennyit akar. Amennyi a pokolban.

Repült a Dimenzióba. Kifizetett tizenötezer forintot, s Gizike a számítógépből eléje tárta az eladó nőket: fényképüket, jellemzőiket, címüket, telefonszámukat.

Választott nyomban tizenötöt-húszat. Annyit telefonálhatott, amennyit akart, meggazdagodott rajta és a hozzá hasonlókon Gizike és a MATÁV. Azonban egy-két mondat után, amellyel önmagát és körülményeit jellemezte, a jobb partiról ábrándozó nők nem is akartak találkozni vele. Akadt nő, aki a randihoz rózsát és borjúsültet kért, másik meg csak napsütésre vágyott, kifeküdt a domboldalra, s megelégedett egy pohár vízzel. A tizenötödik autóba ültette, körülhordozta Rákoson, megmuto-gatta rondábbnál rondább házait. – Ez is eladásra épül meg az is – mutogatta az épületeket, s meghívta ebédre a fiatal urat. A fiatal úr pedig fizetett.

– Gazdag volt a nő, hajaj, de milyen gazdag! – emlékezett János. – És hogy kényeskedett! Csak ne lett volna ronda és öreg!

Nem akadt köztük olyan egy sem, aki elment volna Jánossal, hogy gondját viselje anyjának.

A Dimenzió után a gazdagabb nőkre szakosodott Kronoszban akadt olyan gyönyörű szőke, aki a találkozás első pillanatában vagánymód feltolta szemüvegét a hajára, s kétértelműen azt mondta, nem azért jött el Debrecenből, hogy a távszerelem káprázatos jövője felől szikrányi kétséget hagyjon maga után. Megígérte, hogy ha Mendén megkapja a kiszemelt házat, akkor a kölcsönös szüzességi fogadalom lejárta után boldogan veszi magához Jánost.

Ezek után Magyar hogyan kezdett volna hinni a Gondviselésben! Azért is hálát rebegett, mert minden korábbinál jobbnak tűnő ötlet jutott eszébe: – Otthon kell keresni a nőt!

Két nap múlva a szülőföldje felé vonatozott, s ezúttal ő adott fel hirdetést a megyei lapban.

83 éves édesanyám gondozására Kaposvárról vagy környékéről 50 éves korhatárig, független, leinformálható hölgyet fogadnánk összkomfortos házunkba, ott lakással, megegyezéssel.

A hirdetés alatt ott állt a neve, címe és telefonszáma. Egy hétig szinte megállás nélkül csörgött a telefonja.

A telefonon érkezett huszonöt ajánlat közös jellemzője a szegénység és társtalanság volt. Elsősorban a bajban levők jelentkeztek: munkanélküliek, leszázalékoltak, keveset keresők. Igyekeztek megragadni a kínálkozó lehetőséget, szótték a hálójukat. Legtöbbjük egy-két gyerekét egyedül nevelő, elvált asszony volt. Olyan is akadt, aki a lehetőségtől tette függővé válási szándékát. „Lakni kell valahol.” Egyikük azt mondta, menekül a férje elől, rokkantnyugdíjasként nem kap munkát a falujában.

– Ha ott lakhatok az édesanyjánál, vállalom a gondozását.

Annyi baj, panasz, bánat zúdult Jánosra, hogy szakadt meg a szíve. Elképedt a szomorúbbnál szomorúbb történeteken, hamiskodásokon, siránkozásokon. S azon, hogy milyen kevés pénzből, tizenöt-húsz-harmincezer forintból kénytelenek élni emberek, családok.

Volt, aki húsz-harmincezer forintért vállalta volna a gondozást és a kert művelését is. Marcaliból egy ötvenéves, harmincezer forint rokkantnyug-

díjból élő asszony nem kért volna semmit, csak lakást meg ételt. „Együtt ehetnék az édesanyjával.” A fonyódi szakácsnőnek télen nincs munkája, gondozott már idős embert, Olaszországban. „Elmennék az édesanyjához is.” A zombai tanárnő nem tud megélni a nyugdíjából, nincs senkije, beszélgetőtársat is keres. A balatonszemesi asszony nem tudja befejezni félkész házát, elfogyott a pénze, a tabi konyhai kiségitő unja a főnökét, huszonötezerért vállalná. A kaposvári negyvennyolc éves asszony levélben írta: „jövedelempótlón vagyok, szeretnék segíteni az édesanyján”. Ágnes negyvenéves, kaposvári albérlő a bátyja házában, üti-veri a testvére, el akarja űzni a háztól, húszezerért vállalná.

Kevesen kérdezték: – Mi baja az édesanyjának? Ki tud még menni a fürdőszobába?

Kaptak volna az alkalmon, a kínálkozó csekély kereseten is. Nem csináltak belőle lelkiismereti kérdést, hogy el tudják-e végezni a feladatukat.

Zsuzsanna volt az első jelentkező, és ő maradt a legkitartóbb. Nagyon szereti az öregeket, negyvenöt éves, mostanában temette el az édesapját és az édesanyját, állhatatosan gondozta mindegyiket, több mint húsz évig dolgozott a kaposvári kórházban, református, közgazdasági érettségije van, egyedül él kétszobás kaposvári lakásában, nehezen fizeti a rezsit meg a telefonszámláját, porckorongsérv miatt műtötték a gerincét, leszázalékkolták, tizenégyezer-hétszáz forint nyugdíjat kap, a fonoda portásaként tizenkét órás műszakban dolgozik, havi nettó huszonnyolcezer forintért. Humorizálva mondta, nem próbálja eltitkolni, hogy szemtengelyferdülése van, de ő így is szép, tapadnak rá a férfiak, mint virágra a méhecskék. Mindehhez három nap múlva Zsuzsanna azt is hozzátette csinos budoárjában, hogy a galád vendégek folyton át akarnak feküdni az ő oldalára, reggel pedig nem akarnak elmenni.

– Haj, édesanyám! – szakadt fel János szívéből a sóhaj. – Mennyi boldogságot köszönhetek neked! Nem csak az életemet.

Ott is maradt volna Zsuzsanna tükrös szobájában, majdnem az idők végezetéig, s hogy élhessenek, fiaira hagyta volna pesti lakását, de hát hívta a kötelesség. A legfontosabb dolgokat megbeszélétek.

Egykettőre kiderült, hogy Zsuzsanna már ismeri Jancsi anyját. Bement hozzá az otthonba, a címe és neve alapján találta meg, vitt neki ajándékot, beszélgettek és eszegettek. Megkedvelték egymást. Zsuzsi kereken megmondta Jánosnak, olyan kedves néni az ő jövőbeli anyósa, hogy elvállalja a gondozását. Nem titkolta: szeretne megválni rosszul fizetett portási állásától, már azt is eltervezte, hogy havi harmincezerért kiadja lakását, s boldogan élnek együtt Magyaré otthonában.

A szép, okos és határozott mentálhigiénés Mária korszerűnek, vagyis rámenősnek mutatkozott, olyannak, aki pontosan tudja, mit akar. Személyes találkozásuk alkalmával János kezdetben zavartan nézegette a nőt, mintha nem is az édesanyja gondozásának kérdéséről lenne szó, hanem a saját párkereső ambícióiról. Az a baj, fogalmazódott meg benne, hogy a hölgy egy fejjel magasabb. Jani attól is félt, hogy emiatt tovább növekszik az ő veleszületett kisebbségi érzése.

– Anyám! – sóhajtott János a hódítók modorában. – Micsoda illat és lendület, micsoda vad vér, micsoda elme! Kétdiplomás. Jogász és mentálhigiénikus. Sok pénzt akar, forráshitelről és komoly vállalkozásról álmodik. (Szeretné megoldani két gyereke gondjait.)

– Képzeld gyönyörű tájat egy nemzetközi út mentén – vetette be csábító trükkjeit a bűbájos Mária. – Ez nem kitaláció, hanem valóság! Negyven kilométeren szelíd lankák, dombok, erdők, rétek, mezők, tavak váltják egymást. Egy fennsíkon fekszik az én paradicsomom.

Vendégházzal, magtárakkal, istállókkal, panorámás kilátással. A telek minden pontjáról ellátsz messzire. A felújítandó épületek százévesek. A vendégházat már felújították. Édenkertembe képzeld vadászházat, az erdő tele van vadakkal, a tavakhoz képzeld horgászokat, a karámba lovakat, a lovakra turistákat, az erdei utakra túralovaglókat, sportpályákat, körös-körül biogazdaságot. És képzeld munkásokat, kertészeket, pincéreket és „vadmacskákat” is. Képzeld sok-sok vendéget! Te leszel az igazgató, de ha úgy jobban tetszik, te leszel a gazda!

– Te meg a gazdáné...

– Megszelídíted a vadmacskákat is, betöröd a lovakat, te leszel a projektmenedzser!

– Az is én leszek.

– Otthont építünk. Idősek otthonát anyádnak is. Te leszel az igazgató. János józanságra intette magát, hogy el ne árulja képtelenségét, pénztelenségét, fantáziátlanságát és tanulatlanságát.

Egy padon, az élet tavának kiszáradt partján, a gyönyörűen kivilágított Hősök tere mögött fejezték be a napot.

Higiénikusan, udvariasan és kölcsönösen kifejezték bizakodásukat, mondván: ha barátok maradnak, akkor nemcsak a somogyi öregek sorsának javításáért érezhetnek, gondolkodhatnak és dolgozhatnak együtt.

János végeredményben akkor határozta el magát, hogy hazaviszi édesanyját a szociális otthonból, amikor bevitték oda.

Sajgott érte a szíve.

Október 27-én előre jelezte jövetelét. Délben anyja már összecsomagolt batyui hegyén üldögélt. S úgy leteremtette a fiát, úgy villogott az esze és a szeme, mint amikor még kicsattant az egészségtől.

– Hol vagy már? – koppantott a botjával. – Azonnal indulunk haza!

– De hát – hebegte János – az lehetetlen! Még nincs minden tökéletesen előkészítve. Hideg a ház. Előbb én megyek haza. Befűtök, és holnap hazavárlak.

– Nem számít. Most megyünk, és kész!

– Hogyan?

– Akárhogy. Taxival. Teherautóval.

– Van rá pénzed?

– Van. Mennyibe kerül?

– Hatezer forintba.

– Az sok. Mindenki elszedi a pénzemet. A nővér nem adta vissza tizenhét forintomat. Elvitt egy ötszázast WC-papírra. Hol a bátyád az autójával?

– Nem ér rá. Dolgozik. Azt mondta, ő behozott... Nem helyesli, hogy hazamenj. Arról valóban nem volt szó, hogy már megyünk is. Majd holnap, addigra mindent elrendezek.

János megtudta a nővértől, hogy előző éjjel anyja bevizelt. Valahogy

kibotorkált a közös fürdőszobába, ott találtak rá a hideg csempének dőlve. Reszketett. Fázott az irgalmatlanul sovány, meztelenre vetkőzött asszony, s zavartan mondogatta: – Nővérke, nagyon szégyellem magam.

Jani Zsuzsával szeretett volna hazamenni. Úgy készültek, hogy a nő ott alszik nála, s a következő reggel mennek ki a faluba. Előbb tisztázni akarták a részleteket személyesen, aztán szálltak volna autóbuszra, hogy Zsuzsa lássa a helyszínt, ahol gondoznia kell Magyar Józsefnét.

– Várj egy kicsit, anyám! Előbb beszélnem kell Zsuzsával.

– Miféle Zsuzsával?

– Hát azzal, aki vállalja otthon a gondozásodat. Aki bejárt hozzád a kórházba, és itt az otthonban is meglátogatott néhányszor. Megígérte, hogy vigyáz rád – emlékeztette anyját.

– Megígérte. De én Terikét választom. Ez határozott kívánságom.

– Terike is segít, ő is ígérte... De ő nem lehet veled éjjel-nappal. A saját otthonában is megvan a maga dolga: ott az anyja és a Miklós. Nyugodj bele, hogy nem mehetünk azonnal haza. Előbb beszélnem kell Zsuzsával.

János elment, s elmondta Zsuzsának, hogy anyja meggondolta magát, megváltoztatta korábbi döntését. Azonnal indulni akar haza, s Terikét választja gondozójának.

– Sajnálom, akkor én ebből kiszállok.

– Kérlek, még ne... Térjünk majd vissza rá. Megígéred?

– Jól van. Várhatok.

Mire János visszament anyjához, sürgős hívásra Terike is megérkezett az otthonba.

– Beszélgessek – mondta anyjának és Terikének. – Úgy lesz, ahogy akarjátok, ahogy ti jónak látjátok.

János tapintatosan visszavonult az előszobába.

– Lányom! – Úgy szólította meg Terikét Magyarné, ahogy régebben szokta. – Elvállalsz engem?

– Ha maga elvállal engem, anyuka, akkor én is vállalom magát.

- Nekem már nem sok időm van, tudom. Nem kívánom ingyen...
- Falun belül vagyunk – mondta Terike. – Naponta kétszer átmegyek magához. Gondját viselem. Ha muszáj lesz, éjszaka is ott maradhatok. Hívnak Bécsbe, egy idős urat kellene gondoznom, jó pénzt ígérnek.
- Az nagyon jó, menj csak. Mennyit adnak?
- Két hétre kétszázezer forintot.
- Jaj, lányom, én annyit nem tudok adni.
- Nem is azért mondom... De maga is látta, milyen rossz állapotban van a házunk. Félek, hogy ránk dől, sürgősen fel kellene újíteni. De amíg itt van rám szükség, addig maga az első. Főzök, takarítok, gondozom magát, elvégzek mindent, meglátja, elégedett lesz.
- Jaj, lányom, lányom... Megbékélhetnél a fiammal. Akkor én is megnyugodva távozhatnék ebből a világból.

Terike hallgatott.

Egy órán belül János testvére is megérkezett.

- Hazamenjek vagy maradjak? – szögezte neki anyja a kérdést. – Döntsétek el a sorsomat!
- Maga döntött?
- Döntöttem.
- Ha menni akar, hazavisszük. Pakolhatunk.

Sokszor elmondta Magyarné az ágyszomszédjának:

– Nem is értem magát... Hogyan törődhet bele a sorsába? Az életem értelmét veszteném el, ha itt kellene meghalnom. Világra hoztam, felneveltem őket... Nem lehetnek olyan elvetemültek a fiaim, hogy eldobjanak, itt felejtselek.

– Jó magának! Rólam lemondtak a gyerekeim. Én már belefásultam a sok bánatba. Rájuk íratam a házat, aztán összevesztek a vagyonon. Nem én lettem fontos nekik, hanem az, hogy melyik mekkorát szakítson magának. Számolgatták, hogy melyiknek mennyibe kerül az eltartásom. Amikor végképp útjukban lettem, bejöttem ide. Innen majd nemsokára kivisznek a temetőbe.

Mindenszentek napján vitték haza nyolcvanhárom éves anyjukat.

Három hónapig bírta távol az otthonától. Úgy döntött, nem halhat meg idegenben.

Terike nyitotta ki előttük a kaput. Fűtött házzal, meleg szobával, vetett ágygal, finom tyúkhúslevessel várta anyósát.

A két testvér néhány óra múlva elutazott. Mindegyik ment a dolgára, nem maradhattak, kicsit sem időzhetek anyjuk mellett. Ő megértette ugyan a fiait, hogy menniük kell, nem ülhetnek az ágya szélén, mégis fájó szívvel gondolt rájuk.

Terike úgy tett, ahogy megfogadta: lelkiismerete és legjobb tudása szerint gondozta anyósát, végezte vállalt kötelességét. Jöttek előbb a szomszédok, jöttek látogatóba naponta többen is, mondogatták: Mariska, Mariska, milyen jó, hogy megjött, itthon a legjobb, s kérdezték, hogy van, Mariska, ugye, nem megy el többet, nem hagyja el a házát. Terike sürgött-forgott, kivívta a szomszédok elismerő megjegyzéseit, majdnem az egész falu tisztelettel és megbecsüléssel emlegette a nevét.

Az első héten mintha javult volna Magyarné állapota. Jól evett, egy kicsit erőre kapott, de nem tudta reálisan felmérni, hogy mire telik az erejéből. Fejébe fészkelte a gondolat, hogy ha törik, ha szakad, megpucolja az ablakot. Felkelt, botjára támaszkodva sebbel-lobbal indult, de a szomszéd szoba ajtajában megfordult vele a világ, elesett. Fájdalmas zúzódások keletkeztek a testén. Terike ijedten, egyedül vonszolta vissza ágyába a csontsovány asszonyt, és keservesen sírt felette szánalmában. Ápolta apját a halála előtt három hónapon keresztül, irgalmatlan nehéz napokat élt át mellette, sokszor támolygott kimerülten. Apjának is csontjára fogyott az élete, de olyan kis madárka soványságot, amilyenné anyósa lett... Apjához is gyakran hívta az orvost. Szaladt érte, hívta a doktort anyósához is, naponta kétszer. Az orvos beadta az injekciót, aztán ment a dolgára, egyebet nem tehetett.

Terike gyakran órákig ült anyósa ágya szélén, szelíden beszélt hozzá, vagy csak vele együtt hallgatott. Meg-megsimogatta a homlokát, fogta a kezét, közben el-elkalandoztak a gondolatai. Az is megfordult a fejében, hogy talán mégsem kellett volna elválni Jancsitól, nehezebb lett az élete neki is, a fiainak is. Nem tudott egyértelmű választ adni rá, hogy mit

kellett volna tenni, hogyan kellett volna élni. Alaposabban is meg-megnézte anyósa házát kívül-belül.

Tetszett neki a szobák tágassága és tisztasága, a függönyök könnyűsége, a szőnyegek és heverők csendje, a székek és asztalok fegyelmezett várakozása. Az előszoba zöld növényei még a kései őszben is üdeséget árasztottak. Anyósa után már az ő gondosságát dicsérte a hatalmasan lombosodó, a fél előszobát betöltő aszparágusz. A hangulatától függően olykor határozottabban érezte, hogy mégis jobb lett volna együtt maradni a férjével, akkor nem érezné magát idegennek ebben a házban egy kicsit sem. De nem akarta bevallani önmagának sem, hogy mennyire bántotta Jancsi közönye, ahogy anyjukkal megérkeztek az otthonból. Talán ha jelét adta volna gyöngédebb szándékának, akkor másképp alakulhatott volna az élet, akkor annyi idő után is jóvá lehetett volna tenni kölcsönös tévedésüket. Ő azonban csak megköszönte neki, mint egy idegennek, hogy vállalja anyja gondozását, egyebet nem mondott. Mit is mondhatott volna a válás után tíz évvel? Azt sem vette észre, hogy megmosta a haját, rendbe szedte magát, olyan szeretett volna lenni, amilyen régen volt. Csakhogy ami tíz év alatt történt vagy nem történt, azt nem lehet semmissé tenni, visszacsinálni, jóvátenni. A házért magáért nem lehet rendbe hozni semmit, pedig jobb lenne itt az élet. Megszámolta: van négy szoba, fürdőszoba, előszoba, veranda, nyári konyha, pince, szép udvar, betonjárda, itt még jó állapotban van minden, ez a ház nem düledezik, itt az édes és a Miklós is elférne kényelmesen. Talán János is megválna Budapeستől, neki is mindegy lehetne, hol nem kap munkát, a nyugdíjazásáig hátralevő egy-két évet bárhol kihúzhatná, Attila ott maradhatna a pesti lakásban, felnőtté válhatna végre, eltarthatná magát, és akkor mindenki jobban járna, nem kellene törődni a régi ház újjáépítésével, azzal, hogy honnan teremtik elő a felújításra való sok-sok pénzt. Még az is lehet, hogy nem lesz jó, nem lehet újjáépíteni, a háznak is megvan a maga ideje, élete és halála, mint az embernek. Anyósa felajánlotta nekik a házát. Azt mondta, szégyent félre-téve jöttem el hozzátok, költözzetek hozzám, ne kelljen elmennem az otthonba, megférünk együtt. De az édes azt felelte, nem lehet, nekünk is van házunk, ezt kell rendbe tenni, és azt sem tudjuk, mit mondana a falu.

Azóta minden megváltozott. Ő is másképp látja a helyzetet. A falu is láthatja, megállja a helyét, nem lenne kötelessége, elváltak, mégis megte-szi, ami tőle telik, annál még többet is. Lehet, hogy késő, lehet, hogy nem él már eleget, szegény, nem lesz idő jóra fordítani, amit a gyerekei elron-tottak, mindenki elkésett, elszalad az élet. Lehet, hogy már nem lehet megálljt mondani a halálnak, nincs ereje szegénynek, siralmasan néz ki a keze is, csupa csont és bőr, alig csordogál ereiben a vér, alig lehet kitapin-tani a pulzusát.

November 16-án, pénteken dél körül, amikor János Pestről megérkezett anyja házába, Terike nyitott ajtót.

– Hogy van? – kérdezte nyugtalanul.

– Alszik és alszik.

Kis szobájában dermedten és megrendülve állt meg anyja ágya felett.

– Ó, élet! Mivé lett az én szép anyám! Mivé leszünk?

Anyja szürke arccal, meggyötörve feküdt az ágyon. Kevés szál haja őszén, ziláltan omlott a párnájára.

– Milyen sovány, beesett az arca! Milyen irgalmatlanul meggyötört, öreg! Nincs három hete – gondolta –, hogy a kaposvári otthonban fotel-ben ülve, botjára támaszkodva várt. Ehhez képest akkor fiatalasszony volt.

– Az első héten jól evett – súgta Terike. – De egyszer csak felkelt, bot-jára támaszkodva sebbel-lobbal elindult, ahogy szokott, hogy ő pedig kitakarít, megpucolja az ablakokat. De a szomszéd szoba ajtajában elesett. Hiába mondtam neki, legyen türelemmel, majd én megpucolom az abla-kot.

Kék a keze szára, szederjes minden ujja. S hideg! Vékony, sovány, rán-cos, csont és bőr mindkét karja!

Lehajolt anyjához, megcsókolta arcát és homlokát.

– Itt vagyok, megjöttem, édesanyám! – úgy szakadt ki belőle a döbbe-net, mint egy kiáltás.

Mintha ölelésre tárná, felemelte mindkét karját. De mint valami száraz ágak, úgy hulltak vissza. Elhaló hangon jajongott.

– Jancsi... Jóska...

A paplan felett lassan megpróbálta összekulcsolni az ujjait.

– Igen, megjöttem hozzád – mondta János riadtan. Simogatta, tenyerébe vette anyja kezét. Melengette, ráhajolt majdnem egészen elfeketedett ujjaira. Sírni kellett volna, hangosan és szabadon, mint gyerekkorában. De nem szabad – fegyelmezzettnek kell lenni.

Nem tudta megállapítani, hova néz anyja, nem tudta, hová lett szemének fekete fénye.

– Lát engem? Megismer? Nem a szemembe néz, eléved a tekintete. Milyenek a szemei? Hányszor elmondta: alig látok, jön a szürke hályog...

Simogatta anyja arcát, kezét, hideg ujjait. Közben meglátta Terikét kiröppenni a házból, azt mondta, haza kell szaladnia egy kicsit, majd jön hamarosan. Meg lehet érteni, ő is szeretne levegőt venni, pihenni egy kicsit. Majd megjön, ki kell tartani. Jánosnak nem fért a fejébe, hogy mivé lett az ő valaha fiatal édesanyja.

– Jézus Krisztus, légy velem! – sóhajtott önkéntelenül, s eltűnődött: mennyivel könnyebb lenne teljes szívvel hinni a túlvilági életben.

Terike hamarosan megérkezett, János átadta neki a helyet. Ő simogatta, melengette a kezét tenyerében, ráhajolt arcával az összekulcsolt kézre, cirógatta, becézgette.

– Mama, mamikám. Itt vagyunk.

– Mondd csak neki, enyhítsd a fájdalmát.

Felváltva voltak vele, fogták a kezét, s csendesen beszéltek hozzá.

Alkonyattájt megérkezett az orvos. Polybé injekciót adott a haldoklónak.

– Fogytán vannak a tartalékai – mondta a doktor. – Csak annyi folyadékot kapjon, amennyit elfogad.

– Hogyan lehetne enyhíteni a szenvedéseit?

– A szervezete már nem fogad el táplálékot. Legyengülésének arányában csökkennek a fájdalmai.

– Már egy hete így van – mondta Terike. – Mióta sok széklete volt, nem eszik egy morzsát sem, nem iszik egy cseppet sem. Épphogy ajkához érintem a poharat, elfordítja a fejét.

– Feladta? Megadta magát?

– Igen, úgy tűnik. Nem lehet tudni. Lehet, hogy két napja van. Lehet, hogy két hete.

Éjszaka, ahogy az injekció hatása szűnt, a legkisebb jajdulásra Terike felébredt, és felkelt hozzá. Reggel is eljött az orvos, s újabb injekciót adott.

– Megindult a folyamat – mondta csendesesen. – Estefelé ismét eljövök.

Kora délelőtt megérkezett János testvére. Kihívták a papot. A pap feladta az utolsó kenetet, s a testvérek elmondtak anyjuk felett egy Miatyánkot.

– Látod – mondta bátyjának János az udvaron –, anyánk tulajdonképpen éhen hal.

– Megismert? – nézett a bátyja komoran.

– Meg. Megismert. – De nem tudta, hogy anyja még megismerte-e fiát.

– Alig egy órája kapott injekciót – próbált magyarázkodni János. – Elaludt. Kimerítette a szenvedés.

– Mennem kell – mondta az idősebb testvér.

– Nem jól teszed. Maradnod kellene.

János bátyja menekülni próbált.

– Majd megmagyarázod a sietségedet – dörmögte János, s gyengének tartotta bátyját. – Apánk halálakor is rám hagyta a nehezét... Fél a haláltól.

A nap fele félig még pirosan izzott, mint a vér, de a másik fele már eltűnt az árnyékban, a látóhatár szélén.

– A te elsodródó falevél-arcodra nem esik több fénysugár? – nézte anyját a haláltól megrettent ember.

Apja és anyja a bejáráthoz vezető négy-öt lépcső mindkét oldalára előrelátóan vaskorlátot építtetett, hogy öreg korukban nagyobb erőfeszítés nélkül juthassanak fel a föld felszínétől úgy egy méternyivel magasabban álló, vízszintbe emelt házukba. A lépcsősor bal és jobb oldalán egy-egy nagyobb ablak merengett az enyhén lejtős udvarra, párkányukon muskátlik ragyogtak változatos színekben, pirosban, fehérben, lilában, rózsaszínbén, bársonyos zöld levélrengetegben. Szépségükkel még e kései őszben is az életet dicsérték. Nyaranta e két ablak alatt két nagy tearózsabokor

ontotta illatos virágait, de már csak a pusztá bokor erős és tövises szárai meredeztek fölfelé; talán magát a fájdalmat karmolták volna szét, hogyha elmúlik az élet és a szépség, legyen vége a vágynak s magának a fájdalomnak is. De alul, a lépcsősor mindkét oldalán, a lepusztult rózsabokrok előtt még élt, sőt ekkor élt igazán teljes pompájában a két igen nagyra nőtt aranyárga krizantémbokor. Mintha e virágok előre tudták volna, hogy ebben az évben olyan gyönyörűen kell virágozniuk, mint még soha. A maguk módján a lehető legtermészetesebben akarták kifejezni hálájukat édes gazdasszonyuk iránt, aki egyre hajlottabban, egyre nehezebben kapaszkodott a lépcsőn felfelé, egyre nehezebben gondozta, de az utolsó pillanatáig gondozta virágait. Akkor is, amikor kórházba vitték, sőt akkor is, amikor elköltözött az idősek otthonába, lelkére kötötte legkedvesebb szomszédasszonyának, hogy ha nem lesz eső, öntözze meg őket, legyen szíves, el ne hervadjanak az aranyosak, mert ebben az évben nagy szükség lesz rájuk a temetőben. Mintha a lemenő nap is a jobb kedvet, vagy legalább a megnyugtató vigaszt keresné, úgy küldözgette utolsó sugarait a haldokló felé, de már csak a virágait érte el.

Terike és János felváltva, kora hajnaltól napestéig ott ült anyja mellett. Terike délután három óra körül elment haza, hogy ránézzen a saját anyjára, és pihenjen is egy kicsit.

Késő délután, amikor e különlegesen szép, verőfényes őszi napnak egészen a végére járt, nyílt az ajtó, átjött Rozika, az átellenben lakó szomszédasszony, János anyjának régi barátnője. Vrácsikon hasonlóan átellenben laktak, mint ahogy Sárdon, s ugyanolyan barátnők maradtak itt, amilyenek ott voltak. Rozika, ahogy benézett barátnőjére, alig hallhatóan feljajdult, kicsordultak a könnyei, s visszafojtott sírással el is távozott hamarosan.

János ekkor egészen magára maradt az édesanyjával. Ketten voltak a házban. Úgy tűnt, mindketten megnyugodnak. A fiú fogta és simogatta anyja kezét, meg-megsimogatta homlokát, és lassan beszélt hozzá.

– Itt vagyok, édesanyám. Veled vagyok. Veled is maradok, ne félj. Itt van a Jóska is, látod, itt az apám is, a te drága párod. Itt vagyunk mindannyian. Nagyon szeretlek. Sokszor hibáztam, sok fájdalmat okoztam

neked, nem tudtam olyan tisztán élni e világon, mint ahogy te, mint ahogy szerettem volna. Jót akartam, sokszor mégis rosszat tettem, bocsáss meg, édesanyám!

Anyja nehezen lélegzett. Zihált, olykor nyitva volt a szeme. Tudta a fiú, hogy erőt kell vennie magán, most nem gyöngülhet el, nem félhet, történjen bármi. Tenyerébe vette, melengette anyja hideg ujjait, olyan gyégeden becézgette, mint még soha. Gondolatban ölébe vette, úgy dajkál-gatta, mint egyetlen kislányát.

– Itt vagyok, mind itt vagyunk veled. Most itt vagyunk, aztán ott is együtt leszünk.

Anyja a fiára emelte tekintetét. Kicsit összeráncolta homlokát, mint aki elgondolkodik. Mintha azt mondta volna: Hiszel a túlvilágban? Eddig nem hittél benne! Mi történhetett? Egy kicsit felemelte igen elgyöngült kezét, s a mutatóujjával jelezte, érti, mit akar mondani a fia.

– Eljönnek mind, akiket szeretsz. Én vagyok, és itt van a te másik fiad, Jóska, áldott jó feleségével, Eszterrel. Mind eljönnek. Látod, itt van velünk Terike is, segít neked élni, itt vannak az unokáid is: Miklós, Attila, Laci. És a Csilla, a Zsuzsa, a kis Joci. Hallod, milyen gyönyörűen éneklő az Agnus Deit? Remek ember, egyetemi docens, gyakran énekel a pécsi székesegyházban, itt van, ne félj, nem hagyott el a nagy fiad sem, jönnek a lányai dédunokáiddal, jön Csilla, Danikával – itt jön a „pici mama”! Emlékszel? Danika szólított téged „pici mama”-nak. Jön Laci fiam, másik két dédunokáddal: a másik Danival és Bálinttal, erdész lesz mindkettőből, védik a fákat, az állatokat és madarakat. Na, nézd csak ki jön ott – a Matyi, a kis Matyi, Miklós nagyon okos és nagyon jó kisfia, harmadik dédunokád; ott jön vele Eszter, Miklós drága jó felesége, jön négy gyerekével. Jön Márton, Vendel, Bertalan és Báborka dédunokád, ő a legszebb kislány e világon, egyetlen kislány csupa fiú között, és ott jön Ádám, jön nevetve, sőt kacagva jön Attila fiam fia, a kitűnő úszó, nem is tudom, hányadik dédunokád ő, mama! Ha láttad volna Attila unokáddal szépséges menyasszonyát, az Orsit, Ádám édesanyját gömbölyödő pocakjával az oltár előtt, te is boldogabb lennél, mama! Segíts nekik hűségükben és tévelygésükben, kívánj nekik sok-sok állhatatosságot, segítsd meg őket is,

mama, gyógyítsd meg Laci unokád síró szívét, süss neki keltrétest, tanítsd meg Hajnalkát is keltrétest sütni, te legdrágább anya, nagymama, dédanya! Ott jön Juliska is, Bálint és Dani édesanyja, ő pucolta meg az ablakod, ragyog a tükörben mosolya, ő vállalja fiaieért a legnehezebbjét, mint minden jó anya, ahogy az Eta, nézd csak, milyen légiesen lépked nagyobbik fiad első szerelme, Csilla és Zsuzsa pótolhatatlan édesanyja. És jön Baby is, zongorázva és énekelve, élete értelmé hallgatja őt, a kis Jocika, mama, jön a felesége is, a ragyogó mosolyú kaposvári Zsuzsanna, két kis gyerekével, Jocikával és Dórikával! Eljött első szerelmem is, mama, legkedvesebb unokád édesanyja, ő is szeret téged, ahogy Terike szeretett és vigyázott rád, te édes, te kicsi, te jó anya. És jön a te szép vrácsiki házad és a sárdi is jön, mama, jönnek a rózsáid, a muskátlijaid, a napsugaraktól aranyos krizantémok, jönnek a hóvirágok az ablakod alól, jön a török szegfűk serege, a tűzliliomok csapata, jön szép régi udvarod, a Pici kutya, a szentiván almafa, alatta a te szelíd tyúkjaid is futnak hozzád valamenynyien. Nézd csak, Hímesünk és Zsömlénk könnyes-szomorú szemében kifényesedik a múlt, jönnek, húzzák a szekerünk, mama, nézd csak, ott megy előttük, meg-megáll, vár a papa, a te legdrágább párod, muskátlival a gomblyukában, te szép, te jó, te hűségesen szerető anya.

Felemelte mindkét karját. Mintha ölelésre tárta volna. Összekulcsolta ujjait, de szólni nem tudott. Nehezen, egyenletesen lélegzett.

– És jön nagy bajuszával a sárdi papa, és jön ugyanolyan szeretni valóan, ugyanolyan görbe derékkal, mint ahogy te jártál végül e földön, jön a sárdi mama, édesanyád és édesapád. S jön a vrácsiki papa és a vrácsiki mama, és jönnek az ő gyerekeik: Jancsi bátyám, Mariska néném, Gyuri bátyám, és az ő gyerekei, kaposi Pista és Jancsi, kiskorpádi Éva és Zoli, szegény vrácsiki Jancsi és a nadalosi Magda is jön, mama. Itt vagyunk veled, és ott is veled leszünk. És jönnek a te édes testvéreid: Gábor, Nanica, András, Ferkó, Jóska, Jancsi, Bözsi. Együtt leszel velük, mondják ám örömmel: – Nézd csak, megjött a mi Mariskánk, megjött tiszta fehérben a mi legkisebb hűgünk!

Odahajolt anyjához, megcsókolta arcát jobbról és balról, megcsókolta homlokát és kezét is.

Milyen mélyen este lett!

2001. november 17-én fél kilenc múlt öt perccel.

Várt még egy kicsit, mintha lenne még várnivalója. Aztán nagyot sóhajtva kiment az udvarra, felemelt arccal úgy állt meg a szikrázóan csillogos ég alatt egyedül, mint aki látni akarja anyját, amint angyal képében e világból elsuhan. Mint aki mondana még valamit, ha volna kinek, kérne is valamit, ha volna kitől.

Megpróbálta hittel mondani mégis, amit gondolt és remélt.

– Köszönöm, Uram, hogy legalább az utolsó óráiban édesanyámmal lehettem. Nem érdemelte meg a sok-sok szenvedést. De hiszem, mert hinni akarom, hogy az én drága jó anyám benned megtalálja igaz Gondviselőjét.

Felnézett az üres házra is, fele-fele örökségükre, édesanyjuk utolsó ajándékára.

– Isten Báránya! – fohászzkodott. – Édesanyánk a halálával is előbbre viszi életünket.

TALÁLKOZÁS AZ ERDŐN

Olyan kiszolgáltatottja lett az érzéseinek anyja temetésén, hogy évek múlva is szorongás kísérte emlékezéseit. Szinte szégyellte magát azért is, hogy férfi létére olyan aggódó természetet örökölt, amilyen anyjáé volt. Kitorölhetetlenül élt és dolgozott benne, hogy az ő Miklós fia igen feltűnően, ágról szakadtan állt a gyászba öltözött falu népe előtt! A nap lemenőben nézett vissza élőkre és holtakra, ő pedig egyre csak anyja haldokló falevél-arcát látta maga előtt, meg a fiáét. Anyja elmúlásnak kiszolgáltatott arcán azóta is átdereng Miklós irgalmatlanul meggyötört arca. Olyan volt akkor, amilyen nagyanyja volt a halála előtti napokban.

A vonaton is azt látta, amit az erdőn. A fények még csak februáriak, de oly élesen villannak a tar ágakon és erős törzseken, mint ezer és ezer tőr.

A temetőben is megállt a nap a lombjukat veszítő novemberi fák magasában, s égő szemmel nézett le a felravatalozott koporsó körül összegyűlt emberekre. Három fia – Attila, Miklós és Laci – egymás mellett állt anyja koporsójának túloldalán. Szakadt ruhájában, sápadt és sovány arcával Miklós állt középen, szenvedélybetegségének hatása alatt élő roncs lett belőle. Testvérei karolták, hogy álljon meg valahogy a lábán. Utolsó pillanatban érkeztek meg Pestről, a pap éppen fohászkodott, kezdte a szertartást. Ő a koporsó innesső oldalán állt, a bátyja mellett, szemben a lenyugvó nappal és szemben a fiaival. Akarhat az Isten akkora tehetetlen és kibírhatatlan fájdalmat az ember fiának vállára tenni? Ő nem lehet olyan kegyetlen, nem taszíthatja el magától a fekete bárányt sem. Anyját magához szólította, de azt nem akarhatja, hogy a fia is kövesse!

Hiszen ő még nem is élt, Uram, ne bánts, segíts neki!

Hogyne érezte volna, hogy ő is felelős meg a fia is az, de az Istentől is elfogadhatatlan, természet ellen való büntett, hogy gyorsan kövesse egy-

mást anyja és fia. Az forgott a fejében, hogy az élő lelkiismeret elől semmit sem lehet eltitkolni e világon; azt sem lehet eltitkolni a temetésre összegyűlt falu népe előtt, mindenki látja, hogy Miklós a sír szélére jutott.

Anyját már tegnap elsiratta, nem érte fájt a lelke, hanem a fiáért jajongott és átkozódott, tőle telhető fegyelemben. Félt az igazságtól, attól, hogy a gyerek valamilyen bünszövetkezetbe keveredett, egy ismeretlen és gátlástalan banda áldozata lett, megtámadták és megrontották az életét, embe-rellenes bünt követtek el ellene, így lett a gyilkos heroin áldozata. A szabadság nevében nyilvánosan és gátlástalanul hirdetik, hogy a „lány drogot” engedélyezni kell, a heroint nem, de azt sem büntették volna, ha terjesztik. A felkészületlen és mindenre kíváncsi fiatalok számára mégis azt sugallták, hogy a szabadsághoz a drogozás szabadsága is hozzátartozik. A magyar pártok képviselői és az újságírók éveken át elvitatkoztak a kábítószereséről, miközben a hatalom mindent megosztó pártpolitizálása úgy nehezedett rá az ország népére, ahogy a gyilkos kábulat a narkománokra.

Éppen most kellett ez, amikor végre jobban élhetnénk?

Anyja temetésén volt alkalom sírásra és fogcsikorgatásra, ott az sem lett volna feltűnő, ha éppen jajveszékkel. Az tűnhetett fel inkább, hogy nem ejt egy könnyet sem. Túl erős volt benne a fájdalom és a bosszúvágy. Dermedten gondolta el, hogy a fiában anyját, apját, önmagát, volt feleségét, fiának testvéreit, fiának fiát, egész családját kellene elsiratni, s azután megkeresni a gyilkosokat, bosszút állni a megrontott életekért, elmulasztott lehetőségekért, az elrabolt jövőért. Anyja temetésén fegyelmezett tudott maradni. Fegyelmezettségében és sápadtságában az volt akkor János számára a legerősebb és legfontosabb érzés, hogy a falu velük érez, a falu népe holtában is szereti és becsüli az ő családját, a Magyar családot.

Annyira el volt foglalva saját érzéseivel, hogy alig tudott odafigyelni a temetési szertartást végző papra:

„Látjátok felebarátaim szemetekkel, mik vagyunk. Bizony, por és hamu vagyunk.

Mennyi malasztban teremtette eleve Isten a mi ösünket, Ádámot, és adta volt neki a paradicsomot házává. S megmondotta: a paradicsomban levő minden gyümölcsből szabad élnie, egy fa gyümölcse híján. Megmondotta

neki, miért ne ennék: Bizony, mely napon eendel e fa gyümölcséből, halálnak halálával halsz. Hallá halálát teremő Istentől, de megfeledé.

*Engedett az ördög inteteinek, és évék a tiltott gyümölcsből, és a gyümölcsben halált évék...*⁵

Mint akit pellengérré állítottak, Miklós úgy állt, egykedvűen a többiek közt, ócska, töredezett, rojtos bőrkabátban. Mint akinek a számára megszűnt a külvilág, mint akinek elment az esze. Szemmel láthatóan nehezen tartották a testvérei. Olykor megpróbálta kihúzni magát, legtöbbször mégis inkább rogyant kérdőjel volt a tartása. Mint aki figyelmeztetni akar: – Vigyázzatok, nehogy úgy járjatok, ahogy én állok itt a halál előtt.

A pap hangja ismét betöltötte a temetőt.

„S lám, nemcsak magának, de mind az ő fájának halált évék.

Haraguvék Isten, és ide veté őt, ez munkás világba bele. S ez lön halálnak és pokolnak fészke s minden ő nemének.

*Kik azok? Mi vagyunk. Hogy ti is látjátok szemetekkel. Bizony, és egy ember sem mulhatja el a vermet. Bizony, mind ahhoz járók vagyunk.*⁶

„Ez munkás világba bele”... – visszhangozta János az erdőben, s megkönnyebbedő lélekkel gondolt arra, hogy az évek eloltották benne a boszszúszomszóját. Talán valóban meggyógyult a fia, s ha ez igaz, megbocsájt ő akkor minden bűnösnek.

Már nagyon szerette volna a fiát közelről látni, érezni és magához ölelni.

Amikor elindult hozzá Pestről, azt gondolta, ha a gyerek nem jöhet, mert nincs pénze, akkor ő látogatja meg az életét tékozló fiút. Az erdőben aztán többször is nagyokat dobbant a szíve. Amint elindult abba az irányba, amerről fűrészek sivalkodása, fejszék csattogása hallatszott, már nem szomorúság, hanem alig kifejezhető öröm szorongatta a torkát. Dolgozik a fia! Őt meg a vágó hozza haza a szülőföldjére, a találkozás reménye és közeli öröme. Szerette volna magához ölelni az egész erdőt, szülőföldje fáit

---

⁵ Részletek a *Halotti beszédből*, Móricz Zsigmond olvasatában

⁶ Részletek a *Halotti beszédből*, Móricz Zsigmond olvasatában

és fiait, kivétel nélkül és egyszerre mind, hogy egyenként és együtt minden fa és minden bokor megértse és segítse az ő akaratát. Azt, hogy élni kell. S mert bajaink forrása közös, és valóban az, az összefogásnak és az összefogásban rejlő gyógyulásnak is közösnek kell lennie.

Szerette volna elkíáltani: – Itthon vagyok, veletek vagyok! Én ültettelek benneteket, én dajkáltalak titeket a nadalosi, nagybajomi, sárdi, vrácsiki lányokkal és legényekkel. Tudjátok-e, mit érzek? Van róla fogalmatok, milyen boldoggá tesztek? Hogy micsoda szépségek vagytok, milyen nagygyá lettetek!

Ilyeneket gondolt magában, s ment előre a hangok irányába. Meghagyták neki a faluban, hogy az erdei útról letérve a piros traktort keresse. Ahogy aztán a traktor színe elő-elővillant a fák közül, elmosolyodott magában: – Tehát ezek a mai gyerekek traktorral járnak az erdőre, nem úgy, mint mi, negyvenöt-ötven évvel ezelőtt, biciklivel.

Micsoda boldogság volt valamikor, hogy a bicikli kereke nagyokat farolt az erdei utak sárga homokjában – bezzeg a traktor nem farol! De ha bedöglük a szervószivattyúja, úgy jár, ahogy a piros traktor. Nagy híre van a faluban! Hogy büzlött tőle az egész erdő, nekiment minden fának, mint a részeg. Azt beszélik nevetve, hogy a tölgyek és a cserfák akkorákat ütöttek hatalmas ágaikkal a szédelgőn, csak úgy reccsentek-roppantak a bordái. Ott gebedt meg a sűrűben. Most már végképp nem lehet kormányozni. Miklós azt mondta telefonon, hogy ő és a barátai, a sárdi, a vrácsiki, a nadalosi és a nagybajomi favágók mind ott harcoltak a megőrült traktorral. Hihetetlenül hihetlenebb történeteket találtak ki a faluban, hogy a fák és a bokrok az utolsó tüskéjükig hősiesen küzdöttek az elszabadult őrüttel szemben, az asszonyok és lányok pedig körmenetben imádkoztak, nehogy az a „dilinyós jószág” szakadékba vigye az országot.

János ment előre és egyre beljebb az erdőben, s azt füttyögte, amit a madarak, hogy itthon lenni jó. Tudja ezt minden fa és minden bokor, és meg is fogja mutatni valamennyi, hogy újjászületünk. Még csak február van, még kopár az élet, lombtalanok a fák, de Miklósnak is hamarosan jobbra fordul a sorsa, ha Magyarországé jobbra fordul. Talán nem marad reménytelen a jövő. Majd csak lesz munkája az ő fiának is! Bár hiába írt a

gazdag embernek levelet, hiába kért munkát Miklósnak, választ sem kapott. De hogyan is juthatott eszébe, hogy a gazdag emberhez forduljon? Azt képzelte, hogy a gazdag minden munkanélküli emberen segíthet? János sok-sok éjszakát átgötrődött: – Isten elhagyhatta gyereket, hagyhatta kínok közt szenvedni és meghalni a keresztfán, de én nem hagyhatom el a fiaimat.

Megállt egy kicsit a fák alatt, hallgatózott; Laci jutott eszébe. Eltűnődött, hogy ő hagyta-e el elsőszülött fiát, vagy inkább a gyerek hagyta el őt? Gyerek? Elmúlt negyvenéves. Mégis bizonyos volt benne: örülne ő is, ha itt lenne apjával. Attila is örülne, hogy ilyen nagy-nagy erdőben találja meg rég látott testvérét.

Azon is eltűnődött, hogyan mondja el Miklósnak, hogy melyik testvére hogyan fogadta az elképzelést: családi összefogással kellene újjáépíteni anyja házát a faluvégen. Akkor is úgy, ha elváltak. Hiszen a gyerekeiktől nem válhatnak el soha.

Először Lacinak, legidősebb fiának adta elő az elképzelését. – Csak nehogy elrontsátok ezt is! – tette hozzá félreérthetően. Laci erre belevörösödve ordított rá apjára.

– Mit rontottunk el mi? Én akkor is segítettem, amikor te már nem tudtál segíteni, ott feküdtél a kórházban, és az édesanyja sem segíthetett rajta.

Laci előkapta féltestvére néhány fényképét a fiókból:

– Nézd meg! – üvöltött újra. – Itt a fiad! Így nézett ki az árokban, beszípozva! Szinte halott. Tudod, hányszor szedtük össze? Nekem te nem mondhatod, hogy elrontottuk a dolgot! Milyen jogon beszélsz így? – dől belőle a szemrehányás. – Ki rontott el itt valamit? Törődteél te velem valaha is? Ki vagy te nekem?

– Ne kiabálj! – emelte meg ő is a hangját. – Az apád vagyok, akármilyennek is tartasz. Majd belerúghatsz a síromba, ha végképp elbújok előled.

– Ne gyere nekem ezzel a dumával! Melyik fiadat tudtad magad mellé állítani?

Akkor is érezte, de itt az erdőben értette meg jobban, hogy jajkiáltás tört fel Laciból. A félárvaság, a féltestvéri féltékenység, az apahiány jajki-

áltása. Ő is megjedtt valamitől, azért üvöltött fel. Megremegett benne a fájdalommal kövült szeretet.

Apja ekkor úgy látta, hogy benne soha nem csalódik. Laci nemcsak ígérte, hogy segíti feltenni a tetőt is, bevezette a régi házba a vizet, beszerelte a fürdőszoba és konyha vízvezetékeit. Attila pedig éveken át pénzzel segítette öccsét, anyját és nagyanyját. Ők hárman negyvenezer forintból éltek. Miklós évekig nem volt alkalmas munkára, nem volt semmiféle jövedelme. Apja előbb az örökségből, azután a nyugdíjából segítette fiát. Attila hol ötezer forinttal, hol tízzel, hússzal enyhítette mindennapi gondjait. Legutóbb hatszázezer forintot küldött nekik. – Könnyen adtam – somolygott magában –, apámtól kaptam, kölcsön... Megállapodtak, hogy havi részletekben visszafizeti a tartozást. Apja meg azt gondolta, jól van, gyerekek, tiétek lesz az is.

János hálás szeretettel gondolt anyjára és apjára. Ők a halálukkal is az életet segítették. A házuk eladásából származó örökség jól kitartott, egészen nyugdíjazásáig. Maradt még egymillió forintja. Mit csináljon vele? Őrizze a bankban? Nem adnak érte semmit. Egy mozdulattal odaadta fiának, ő meg több mint a felét továbbadta anyjának, hogy ő is felsóhajt-hasson egy kicsit. Nagyjából bebútorozhatta lakását, hogy szépen fogad-hassa az új jövevényt, a kis Ádámot.

– Jó felé haladok? – nézett körül János. A fűrészek sívítása és a fejszék csattogása körös-körül visszhangot vert az erdőben. – Ha a Magyar család apraja-nagyja összefogna a faluvégi ház újjáépítéséért, akkor példát mutat-hatnánk az egész országnak.

Alighogy kigondolta ezt, megpillantotta fiát és a többi favágót.

– Édes gyerekek! – dörmogte, s hitetlenkedve bámulta erős, egészséges, izmos alakját. Hogy ő, aki ott állt a sír szélén, micsoda ember lett! Kamaszkorában még hajlott háta, vállban előregörnyedt gerince kiegyenesedett, kinőtte magát, kigyógyult a szenvedélybetegségéből, férfi lett belőle. Már csak néhány lépés választotta el Miklóstól. Nézte, hogy két kézzel tartja és irányítja a 64-es motoros láncfűrész, s mint aki mélyen tiszteli a hatalmas és gyönyörű fát, fél térdre ereszkedve, éppen megküzd vele. A motorzajban odalépett a fia háta mögé:

- „Ejha, dönts a töké, ne siránkozz, ne szisszenj minden kis szilánkhoz!”⁷
- érintette meg a vállát.
- Apám! – fordult hátra örvendezve, szélesen mosolyogva Miklós. – Te hogy kerülsz ide?
- Látni akartalak. Már nagyon hiányoztál.
- Hát te aztán vagy valamilyen! És hogy találtál ide?
- Úgy ismerem ezt az erdőt, mint a tenyeremet! – hencegett.
- Kiörvendezték magukat, aztán Miklós odakiáltott a társainak, hogy ő egy kicsit most megáll a munkával.
- Megjött apám! – ingatta fejét, és olyan csodálkozva nevetett, mint aki nem akar hinni a szemének.
- Megéheztél, ugye? Hoztam valamit. Kicsit leülhetünk?
- Oda... – intett Miklós két lefűrészelt csonkra.
- Apja kicsomagolta a paprikás szalonnát, kenyeret, vastag húsú piros paprikát és paradicsomot vett elő a táskájából, késsel, szalvétával meg is terített szépen.
- Láss hozzá, egyél csak, majd beszélgetünk. Anyád is mondta – látom, valóban jól vagy. Megfőrfiasodtál.
- Itthon vagyok – nevetett apjára a fia, ő meg örömmel állapította meg, hogy éppen úgy csillog a szeme, ahogy kicsi korában.
- Miklós jóízűen falatozott, apja pedig elégedetten nézte a fiát.
- Nekem kellene itt lennem! Nem is tudod, mekkora honvágó van bennem.
- A favágás iránt van honvágó? – viccelődött Miklós.
- Tudod te, mit beszélek. Sajnállok, hogy nehéz munkát kell végezned.
- Nem is olyan nehéz. És ne sajnálj! Ez jó munka. Visszaadja az önbecsülésem.
- De itt nem vagy szabad!

---

⁷ József Attila: *Favágó*

– Szabadabb vagyok, mint Ábel Amerikában! Csak itt lehetek szabad. Ez a hazám! „Ezernyi fajta népbetegség, szapora csecsemőhalál, árvaság, korai öregség, elmebaj, egyke és sivár bűn, öngyilkosság, lelki restség, mely, hitetlen, csodára vár, nem elegendő, hogy kitessék: föl kéne szabadulni már!”⁸

– Hogy te miket tudsz!

– Volt rá időm fogságomban. Nem is tudod, mennyi József Attila verset olvastam és tanultam meg a kis szobában. Adyt, Aranyt, Radnótit is. Volt idő, nem kettő, hogy *rághattam szegyenemben ökleim...*⁹ Káin utódai vagyunk. De az a feladatunk, hogy végre valóban testvérek legyünk.

– Az iskolában Radnóti volt a kedvenced. És mondd csak, segítenek a költők kibírni a szabadsághiányt?

– Érlelnek a szabadságra. Segítségükkel az ember mélyebben átélheti helyzetét. Azt is, hogy mire van szükségünk. Én kihagytam a tanulást az életemből, és majdnem úgy dőltem ki, mint a fák. Most aztán fordítva élek. Dolgozom és tanulok. Amikor elvették az eszemet, nem tudtam, mit teszek, mekkora bünt követek el. Azért nyúltam a kábítószerhez, mert szabad és boldog akartam lenni. És rab lettem és boldogtalan.

– Vagy és vagyok. Vagyok és vagy. Itt jó volt gyerekek lenni. Csemetének lenni, ahogy errefelé mondják. Csemetém, gyerekem... Csemetekertben nőttünk fel. Csemetekertben neveltünk kis fenyőket, juharokat, gyertyánokat, tölgyeket. Tudod, hogy mi telepítettük ezeket az erdőket?

– Tudom. Hallottam a faluban.

– Itt azonosultam az erdővel. És itt vágtam ki belőle magamat.

– Majd én is kivágom magam. De velük együtt! – intett a társai felé.

– Másképp nem megy.

Miklós még mindig jóízűen falatozott, s kínálta apját, hogy ő is egyen.

– Én ettem az úton. Kínáld meg a barátaidat is. Van még a táskámban két jókora darab szalonna. Még sok van előttetek! De azt tudod-e, hogy mit köszönhetsz anyádnak?

---

⁸ József Attila: *Hazám*

⁹ Radnóti Miklós: *Töredék*

– Az életemet. Mindent. Mindent neki... nektek köszönhetek. És a Jóistennek. Jó itt nekem. Nagyon jó barátaim vannak – intett a favágók felé. – A faluban is sokan szeretnek. Befogadtak. Az volt az első megrázó élményem, hogy itt mindenki köszön. Eleinte sokszor megdobbant a szívem, hogy észrevettek. Visszaköszöntem. Itt éreztem meg először, hogy vagyok valaki. Már több mint öt éve... Nem kérek Budapestből. De onnan is eljöttek hozzám régi barátaim. Örültünk egymásnak.

– Jönnek majd ők is?

– A tetőre gondolsz?

– Arra.

– Jönnek mindenhol. Főleg ezek a favágók! Kivágjuk magunkat... Ki bizony! A polgármester is megígérte, hogy szerez nekem munkát a gyárban, Kaposban.

– Testvéreid is jönnek. Segítenek újjáépíteni a házat.

– Mondták. Beszéltem velük. Tavasszal új tető alá hozzuk a házunkat. A régit lebontjuk, ahogy a régi kormányt, és újat teszünk fel – nevetett. – De magyar kormányt! Cigány, zsidó, sváb, horvát, akármicsoda – jöhet mind! Mind magyar, ha magyarhoz méltóan viselkedik. És a magyar sem az, ha méltatlan az ember névre. Évek óta járunk az erdőre, a tetőszerkezetet is az erdő adja. Fele bér, fele fa. Így jutottunk gerendához, szarufához, léchez. Láttad a házat belülről?

– Láttam. Nagyon szép. Büszkék lehettek rá és magatokra. Anyád a mamának is visszaadta az életkedvét. Meg neked is.

– Az én kis cselédem, anyám. Ő igazán büszke lehet arra, amit tett. Itthon is meg Bécsben. Hihetetlen, mennyi mindennel bírt. Betegen. Csak gyógyuljon meg ő is! Előbb ő tartotta távol a pusztulást a háztól, aztán meg én, amikor fejszét fogtam, és kijöttem ide az erdőre a többiekkel.

János gyönyörködve nézte megerősödött fiát, amint jó étvággyal falatozik, eszegeti a kenyeret és szalonnát. Hálát érzett a fiáért. Fia életéért felesége iránt is hálát érzett a szívében. Megértette, hogy elválásuk után Terikének Budapest nem adott mást, csak hazavezető utat. Ugyanazt adta anyjának és gyerekének, szenvedélybetegségéből gyógyulni akaró fiának.

Terike bízott az öreg szülőházban, és bízott a fiában, aki eljött őutána, az édesanyja után. Haza.

Ahogy a fiától hallotta, János úgy képzelte maga elé gyereke anyját, volt feleségét, aki az újra megtalált szülőház udvarán a hazatérés örömeivel mondja édesanyjának és fiának:

– Ez az otthonunk. Mégis itt van, ahol kezdettől fogva megvolt. És ez nem is lehet másképp. Ez a hajlék hűséges maradt hozzánk, visszafogad bennünket. Ez a szülőházam, fiam! Így van, édesanyám?

– Bizony így van, kislányom.

Terike úgy beszélt, ahogy a lelke diktálta, s ez békességgel és hittel töltötte el.

– Már tudom, hogy csak jól és jobban kellett volna szeretni, csak jól és jobban kellett volna élni és dolgozni érte.

A ház újjáépítése, az otthon visszahódítása Terike életének új értelmet adott. Megértette, hogy nem térhet ki a sors elől, s nem várt örömét lelte az építkezésben. Arra is a kényszer vitte rá, hogy elfogadja egy régi ismerőse ajánlatát. Elment Bécsbe cselédnek. Dolgozott szakadásig ott is a családjáért, anyjáért, fiáért, önmagáért.

Egy idős, Parkinson-kórban szenvedő embernek és feleségének viselte gondját. Bevásárolt, főzött, mosott, takarított, húzta-vonta, mosdatta, öltöztette, etette a beteg öreget. Reggeltől estéig, estétől reggelig felügyelte és gondozta a kilencvenéves embert.

A rokkantnyugdíjas, cukorbeteg, szívritmus-zavarral küszködő Terike kéthetenként hazament faluvégi házába, hazavitte a keresetét, s ahogy a pénzből telt, végezték a belső felújításokat. Így éltette magában, anyjában és fiában a reményt. Szedte a gyógyszereket, hogy megelőzze az infarktust, hogy ne kapjon agyvérzést. Bízott benne, hogy ő is meg a fia is meggyógyul, hogy előbb-utóbb Miklós is képes lesz munkát vállalni. Évek múltak el kimondhatatlan szegénységben, szomorúságban és vergődésben, a hol itt, hol ott fölvert áthidaló bankkölcsönök és az uzsorakamatok törlesztésével. Ahogy aztán a gyerek kigyógyult szenvedélybetegségéből, hosszú önmegtartóztatás után, ahogy megszűnt az anyagtól való fizikai függése, nagy belső erővel fokozatosan kerekedett felül a lelki függőségen

is. Hitte az anyja és hitte a fia is, hogy ha elmúlnak a világtól való érthető és érthetetlen félelmek és rettegések, előmerészkedik kis szobájából, fokozatosan visszanyeri önbizalmát, elvesztett személyiségét. S ha már elhiszi, hogy többé nem megvetés és önmegvetés az osztályrésze, akkor barátokra talál a faluban. Így is lett. Olyan emberekre talált, akiket becsülhet, és akik őt is becsülik. Akik felsegítik az elesettet, hogy járni tudjon újra. Dolgozni akart, munkához jutott, és dolgozik. Hasonlít a többihez, és különbözik is tőlük, olyan egyedi példány, amilyen nincs több és nem is lesz e világon.

– Élsz, fiam, ez a legfontosabb – biztatta apja a fiát. – Évekig én is munka nélkül voltam. Segélyen tengődtem. Keservesen értem el a nyugdíjas kort, de most már jó. Meglátod, ti is rendbe jöttök.

– Mennem kell, apám – fogta fűrészt a gyerek –, nekünk még sok dolgunk van.

Örültek egymásnak, és úgy váltak el, megnyugodva és bizakodva, mint akiket kicseréltek. Úgy lett, ahogy lennie kellett. Apja is ment a maga útján, a fia is hazatalált: apja és anyja szülőföldjén találta meg otthonát, házát és hazáját.

GYÓGYULÁS

---

*Te nagyon jó vagy, hogy szeretsz. Olyan voltam szereteted nélkül,
mint az erdőben eltévedt gyerek. Jó nekem veled, gyermekem, gyerek!
Nagyra nőttél lelkemben, szétáradtál szívemben,
úgy szeretsz, hogy örömben velünk forognak földek és egek.
Megvetném magam nélküled. Értelenségemben, ha lemondanék rólad,
magamról mondanék le, életünk értelméről, a folytatásról.
Te úgy szeretsz, ahogy szeretni lehet, hogy jó útra térjenek az emberek.
Segíts továbbra is! Tudod te, hogy a jók nem e világra valók,
s hogy a szellemvilágba vezető utak titkát minden embernek meg kellene találnia.
Legyen ezért titkod kicsit nyilvánvalóbb.
A teljességben minden élő s minden holt testvér.
Bocsásd meg vétkeinket, mit egymás ellen elkövettünk.
Világosítsd meg elménket, hogy el ne pusztítsuk a jót.
Uram, Te jól ismered ezt a gyereket is, hogy milyen mélyről mászott partra,
mennyre kereste az igazságot és a boldogságot már kicsiként.
Legtöbbet ő szenvedett, túlságosan megbűnhődött az örök életért.
A talpra állás diadala ő, a legkisebb fiú. Megtalálta önmagát
és Eszterét meg négy fiát:
Matyiját, Marciját, Vendijét, Bercijét, s egyetlen kislányát: Bíborkát.
Tudja mind, hogy az árva emberi lélek legjobb menedéke a család.
Te megérted megváltó gyermeked, s anyját is megérted nagyon.
Segíts őket, Kegyelmes Úr, erősítsd meg a sereged,
legnagyobb hatalmad általuk, családot, családotk szerelmét.
(IMA A MEGVÁLTÓ GYERMEKÉRT)*

Olyan volt Magyarország a nyolcvanas évek végére, a kilencvenes évek elejére, amilyen Korompai Terike faluvégi háza. Roggyant. Belevágott a

villám. Mint a sárdi kőröbe, mikor a faluvégi ház udvarán ő maga, Magyar Jani volt a kérő. A lány már vele volt néhány hete Pesten, Jani lakásában bujálkodtak, ő mégis azt akarta, hogy adják meg a szülőknek kijáró tiszteletet. Rábeszélte Terikét, hogy menjenek el együtt szülei házához, szeretné megkérni a kezét. Vér szerinti első unokatestvérét annak rendje-módja szerint akarta eljegyezni, ahogy illik. Tudta, hogy nehéz dolga lesz jövendő apósával, anyósával. De hát szereti Terikét, holtomiglan-holtáiglan feleségül akarja venni. Alig léptek be az udvarba, épphogy megpróbálta Jani előadni jövetelük okát a feldúlt apa előtt, az indulattól reszkető, féltékeny, nyilván tökéletesen tisztességes lányos apa egy szemvillanás alatt olyan lett, mint a paprika. Korompai sarkon fordult, berohant a házba, lekapta vadászpuskáját a szegről, villámgyorsan megtöltötte, és máris ott állt előttük újra, rájuk szögezett fegyverrel. „Mit akartok ti?” – üvöltött. „Agyonlőlek, te...!”. Felesége a ház bejárati ajtajában jajveszékelt: „Fussatok, meneküljtek! Megöl benneteket!” A kérő meg a lány fejvesztve menekült, mint a villám, mint két riadt nyúl, egyik jobbra, másik balra, ki az udvarról, minél messzebb a faluvégi háztól.

Ez jutott eszébe Janinak, egyike régebbi somogyi útján hazafelé. Eljött Pestről, később meg Dánosról, térben és időben összevissza barangolt szülőföldje szébbnél szébb, dimbes-dombos, erdős-mezős tájain. Nyugdíjas korában ismerkedhetett Magyarországgal, hol kis autójával, hol autóbusszal járta a vidéket, mélyebben ekkor ismerte meg szűkebb hazáját is. Badacsony felől éppen ijesztő vihar jött a nyomukban, az égi versenytárs egy kis kanyarral meg is előzte őket. Fenyegető felhő borította az eget, jégeső szaggatta a mező növényeit, falvak házait. Mire a hatvanhetesről Kaposfüreden és Jután keresztül Sádra értek, mintha csak azért tisztult volna egy kicsit az ég, hogy a látvány még ijesztőbb legyen az elfáradt, viharfelhős ég alatt. Az erdő, mező és berek felé elnyúló régi parasztház fél tetejét elsodorta a vihar, a törmeléket, a korhadt gerendákat és szalufákat szétszórta a ház körül, az évek óta pusztulásra ítélt, magára hagyott portán. Itt-ott földig lógott a tető, vagy csak néhány darabja, a nagyobb rész rárogyott a padlásra. Mintha úgy akarta volna védeni a beázástól az alatta levő üres padlást és a falakat, a két szobát és konyhát, az istállót és

pajtát, mint rongyos viharkabát egy régi harcmezőn elesett szegény magyar katonát.

Magyar János ekkor olyannak látta volt felesége szüleinek és nagyszüleinek összerogyott házát, amilyennek Miklós fia valamivel korábbi testi-lelki állapotát. Az övé sem ragyogott rózsaszínben. Csüggedten lépegetett a szétszóródott törmeléken, nézegette a romhalmazt, s az volt a drámai fő kérdés: Újjá lehet-e építeni a régi házat, s ha igen, miből? Lehet-e még benne élni, lakni, dolgozni és békésen meghalni, mert annak is eljön az ideje, egyszer mindenki elmegy. Mi lesz az ő tegnapi feleségével és kisebbik fiával? Meggyógyulhat-e a kábítószerekkel halálosan megmérgezett, legkisebb gyerek?

A rendkívül sürgető idő nem adott lehetőséget a nyugodt, körültekintő, elmélyült emlékezésre. Inkább csak összetorlódott képek, emlékvillanások hozták eszébe a múltat, elsősorban azért, hogy nagyjából rendet tegyen, lehetőleg öncsalás nélkül eligazodhasson széthullott családjá életében. Látni szeretne volna a jövőt, mikor még a múlt tisztábban látását is sötét árnyak akadályozták.

Emlékezete szűrőjén át a múltat mintha tisztábban látta volna. Azt a képet, hogy Terike hét- vagy nyolcéves copfos kislánként röpköd vele az udvaron. Akkor Magyar Jani még Jancsika volt, kamaszodó kislegény. Anyjával érkezett látogatóba Nanica néniéhez, „Naninkhoz”, anyja jóval idősebb nővérehez, Terike nagymamájához és nagypapájához. A kislány és a nagyobbacska fiú még egy kicsit elugrándozott a virágos, zöld fűvel borított udvaron, a földre rajzolt ábra fölött, hol egy, hol két lábon. Jancsi nem látott nagy fantáziát a játékban, inkább bement Terike hegedülő nagypapjához. A magas, sovány, muzsikáló öregembert érdekesnek, sőt titokzatosnak tartotta, kíváncsian leste barázdált arcát, hallgatta furcsa dűnnyögését. Azt várta, hogy szavakkal is elmondja majd, amit Stradivari-hegedűjén elhegedülget. Állítólag az első világháborús Olaszországból hozta haza a híres hegedűt. Az olasz fronton golyót kapott a lábába, hősiesség helyállítását 20 hold vitézi földdel ismerte el az akkori kormány, vagyis a magyar haza. A húszas években felépült, a harmincas, negyvenes években pedig lépésről lépésre megszépült a vert falú, erős faluvégi ház, mus-

kátlík ragyogtak utcára és udvarra néző ablakaiban. Az istállóban két erős ló volt a gazdálkodás gerince, meg szekér, eke, borona, vetőgép, sokféle szerszám szolgálta a gondosan végzett paraszti munkát. A Korompai család évről évre tehetősebbé vált, gazdagodott, szépült a ház, virágzott a hozzátartozó kert. Akkor még fiatalember volt az idősebb Korompai, Laci fiával járt mezőre a „sánta hős”, a munka nehezét fia végezte el, ő szántotta fel, vetette be, boronálta a földet, ő tartott lépést a lovakkal. Idősebb Korompai sántikálva is sokat kapált Nanicával, zsörtölődő feleségével és vékony testű fiával. Mikor aztán Laci megnősült, asszonyt vitt a házhoz (ő lesz majd Terike anyja, Magyar Miklós nagyanyja). Ő szintén annyit dolgozott, amennyit bírt. Akkor még mindannyian értelmét látták a munkának. A szorgalommal végzett sok-sok munka értelmét sokan akkor vesztették el, amikor a Korompai család. A második világháború után, az ötvenes évek első felében. Korompai Lászlót akkor minősítették kuláknak. Elvették a földjét, elhajtották a lovait, elvitték a szekerét, boronáját, vetőgépét. Mindenét „föjlajánlotta” az államnak. Mert nem lépett be a tszcs-be, elvették az életkedvét is. A sánta hősnek csúfolt öreg akkor elővette híres hegedűjét, leült ágya szélére a konyhában, s húzta nyűtt vonójával egyik nótát a másik után, s valami érthetetlen szöveget dűnnyögött hozzá. Nem szólt senkihez. Megfogadta, hogy többet nem dolgozik senkinek. Húzta a nótákat egymás után, hegedült, néha oda-odasercintett saját lába elé, s nem túl hangosan, de tisztán, érthetően szidta a mocskos kommunistákat. Magyar Janika különös érdeklődéssel leste a fura öregot. Ott ült vele szemben egy alacsony sámlin, lopva fürkészte az öreg nadrágból kilógó falábát, hunyorgó, lehunytt szemét. Szerette volna megérinteni vonóját vezető bütykös ujjait, hallgatta muzsikálásait és dűnnyögéseit. Szerette a különös embert.

Igazság, hogy a mai magyaroknak, ennek a fejlődésében késleltetett, visszamaradt szegény magyar népnek még joga, kötelessége és helyenként pénze is volt újjáépíteni falvait, falusi házait, legalább olyan mértékben és akkora felelősséggel, ahogyan Magyar Miklós az édesanyjával újjáépítette ősei házát. Azt, amit a megalázott nagyapával-dédnagyapával a kor eljarsodott vezérei elhegedültettek. Azt a házat, amelyhez – rossz példát követ-

ve – Terike apja hozzá sem nyúlt. Ő indok nélkül folytatta a háborúban megsebesült, békében halálosan megsértett hegedülgető apja elkeseredett semmittevését. Az öregtől azt vették el, amiért megküzdött: az életkedvét. Fia pedig oktan dacosságában, másokra váró lustaságában szegényedett el; proletarizálódott. Később ugyan munkába állt, de csak a tisztább irodai munkát tartotta magához méltónak: könnyű irodai munkát vállalt, ugyanakkor nincstelen szegény ember létére vadászpuska lógott konyhájában a szegen; vadász lett belőle. Azt beszélték róla a faluban, hogy Korompaiéknál folyton nagy a ház, látogatói egymásnak adják a kilincset, vadásznak és mulatnak. Vadászgattak valóban, ahogy a régi urak és az új elvtársak, a szegény emberekhez azonban nem illett a vadászat. S ezt mint-ha tudták volna, a legtöbb szegény nem is akart vadászni; őket hajtóknak fogadták fel a puskások. Korompait és feleségét valahogy nem zavarta, hogy a háztáji éppen olyan műveletlen maradt, amilyen a gazdájuk, noha feltűnően szerette önmagát műveltnek mutatni. Fölényes és egy kicsit meghunyászkodó mosollyal kísérté csúfondáros arckifejezését.

Magyar Miklós nem anyai nagyapjára hasonlított, hanem olyan volt inkább, amilyen apja. Játékban, munkában és szerelemben egyaránt szenvedélyes és lelkiismeretes, csapatban gondolkodó vezető egyéniség, aki jó érzékkel, megfontoltan, alkalmazkodó természettel keresi az igazságot. Szeret dolgozni. Magától értetődik, hogy munkásként rendes munkát végez, művezetőként pedig a vitás kérdésekben mindig a munkások mellé áll. Akkor járta át igazán a magához méltó ember büszkesége, amikor becsületesen elvégezte azt, amit el kellett végeznie. Nem rettent vissza anyja házának felújításától, noha a sors kényszerítette rá. Nem ijedt meg a komolyabb kihívásoktól sem az otthonában, sem a munkahelyén. Pedig amikor édesanyjáért és önmagáért sürgősen cselekedni kellett, akkor ő még rendkívüli sötétségben tengődött. Anélkül, hogy tudta volna, élet-halál veszedelemben forgott az élete. Először önmagát kellett megtalálnia, s kihúznia a bajból, szinte saját hajánál fogva. Hogyan volt képes kijönni a pokoli mélységekből? A szenvedély fogságából hogyan talált utat önmagához és másokhoz? Kik egyengették útját a gyógyulásban, hogyan lett belőle jó munkás apja szülőföldjén, majd elismert művezető? Hogyan

lett rokkantkocsihoz kötött édesanyjának hűséges, segítő fia? Hogyan lett tíztágú családban feleségének igazi társa, szerető férje? Felesége testvérenek testvére, apósa barátja és munkatársa, négy gyerek édesapja? Éppen őaltaluk, erőt merítve a nagycsaládból, négy gyerekéből. Volt neki még egy gyereke, balkézről, de Matyi nem velük élt, hanem édesanyjával, Miklós igen fiatalkori szeretőjével.

Magyar Miklós életét a Sors alakította, mintha maga a Sors akarta volna azt is, hogy vihar döntse romba Korompai Terike házát. Lehet, hogy azt is a Sors akarta, hogy a legkisebb fiú kiállja élete legnehezebb próbáit? Azt, hogy építse újjá önmagát és anyja házát, hogy felépítse a legfontosabbat, boldogabb családját. Miért? Nem volt jó minden úgy, ahogyan azelőtt volt? Kellott a Sorsnak egy mesebeli gyerek azért, hogy a körülötte levők látva lássanak? Kellott. S mert szükség volt rá: Íme, a gyermek! Íme, a formálódó ember!

Apja látta a kamaszt, kamasz gyerekeről készült elrettentő képet. A fiú fekete szemüvegben, testhez álló fekete bőrnadrágban, hanyag tartásban látható a fényképen, az oroszok által elhagyott laktanya udvarán, haverjai társaságában. Akkoriban idegen és hirtelen gazdag lett a fiú. Egyre gazdagabb. Nagyon gazdag. Anyja volt a könyvelője. A számolatlanul jött pénz napról napra számolatlanul ment el, „anyagra”. A rendszerváltás gyereke volt. Kábult és kábított. Gyártotta, fújta, reklámokkal díszítette a lufikat százezrével, ahogy főleg a megrendelő pártok és alakuló cégek kívánták. Dőlt a pénz, kábult az ország, kábult a félárva kamasz, egy szál cérnán függött az élete ugyanúgy, ahogy a Kelet és Nyugat kénye-kedvének kitett Magyarország léte. Az volt a legfőbb és legrosszabb, hogy mindent eladnak, amit el akarnak adni. A lelki üdvösségüket is. Az egész ország eladó volt. A gyerek is eladta magát. De mintha egy pengevékony szemrénsnyire nyitva maradt volna az a fekete szemüveges szeme. Azon a résen mintha egyszer csak meglátta volna saját idegenségét, magányát, árvaságát. Mintha egy szikrányit eleitől fogva irtózott volna felvett „önmagától”. Éppen azért, mert az nem ő volt. Az a szegény kreatúra egy amerikai popsztár alakját öltötte magára, s idézte apja emlékezetébe, meg azokéba, akiknek helyén volt és helyén maradt a szíve. A gyerek megérez-

te, hogy a fekete szemüveges popsztár nem ő, nem az igazi, az másolat. Talán a Sors ébresztette fel mély álmából. Őt és bátyját is. Az súgta a testvérek fülébe: Ne kövessétek! Az légy, aki vagy! Ebből ne engedjétek! Válasszátok magatokat! Térj vissza a jó útra! Járjátok saját utatokat. Vegyetek erőt magatokon! Édesanyád is érted imádkozik, mindkettőtökért. A nagyobbik előbb megértette a szót, de a kisebbik mélyebben értette meg, mert mélyebb poklokat járt. A halál partjaira jutott.

Apja aznap alkonyattájban érkezett haza, vagy a munkájából vagy a boldogságkeresésből. A válás után anyjával elköltözött kisebbik fiú gyakran visszajárt a testvéréhez, apja lakásába. Magyar János nem tudott bejutni saját szobájába. Belül bezárták az ajtót, bútorokkal betámogatták.

– Miki! Anna! Bent vagytok? Nyissátok ki!

Semmi nesz. Válasz nem érkezett, bárhogy kiabált, dörömbölt, bármennyire döngette a tejüveges ajtót.

Vállával nekifeszült az ajtónak. Recsegett a zár, engedett, beszakadt. Dőltek a bútorok.

A szoba közepén két meztelen alak feküdt: Miklós és Anna. Hideg. Ez is hideg. Jaj, Istenem! Azonnal hívta a mentőt. Sürgős életmentésre van szükség! – könyörgött a telefonba. A mentősök sietve érkeztek, a negyedik emeletről hordágyon vitték le a két eszméletét veszített kamaszt.

A Sors akarta, hogy Miklós elforduljon az idegen példaképtől. Nem egy csapásra változott meg. Bőrnadrágját kukába dobta, szemüvegét utána-hajította, divatos ingét és cipőjét szintén szemétkébe vágta. Mégse akart Miki-egérré válni. Anna nem tudta letenni az anyagot. Elmaradtak egymástól. Miki, Miklós barátja, Anna korábbi szeretője, hiába figyelmeztette Miklós apját kellő időben. Bátyja, Attila is hiába könyörgött. A bajt nem lehetett megelőzni. Az élet megmutatta, hogy a tragédia itt van bennetek, értsétek meg, vigyázzatok! Miki meg akarta menteni Annát, azt hitte, ha „beúszik érte”, ha ő is narkózik, ha ő is átéli az ismeretlen, boldogabbnak hitt világot, akkor majd ő kimentti Annát. Nem tudta kimenteni. Majdnem behaltak. A Gondviselő Sors még időben közbeszólt.

KIS MAGYAR CSILLAG

Elvált szülők kallódó gyerekeinek

*Fényében, kicsike fényében,
pislákoló aranypötty-fényében
könny nélkül sír a csillag úton-útfélen;
szégyenkezve és szorongva
sírdogál a csillagocska.
Anyjától s apjától elhagyottan
arcát ujjaival eltakarja,
efelé sírdogál a csendben,
a világmindenség sötét óceánján.*

*Anyám, apám, testvérem,
kéretlen fogantatásom,
gyöngyharmatos, felejtett mezőn
fátyolos árnyékom, hosszú vándorlásom,
elgurult labdám kihalt teremen,
világosságra és magamra való várakozásom,
játárszomszomságaim, öröm aranyszalmája
az űrben, hulló vak világom
és ragaszkodásom utolsó könnycseppemhez,
szomorú arcomban bolyongok
a világmindenség sötét óceánján.*

*Hányódom csak – sírja a csillag,
tanulatlanul és dologtalanul
sírdogál a kis kamasz magyar csillag,
sötétséggel szemben bolyong
az elveszett szeretet után,
meg sem érintett szerelem előtt térdepel,
ellene vétkezett anyját*

*és ellene vétkezett apját siratja,
egyetlen könnycseppjével
testvéreit és barátait hívogatja:*

*Anyám, apám, testvérem,
barátaim, hová lett az én nevetésem,
vidám szép mosolyom hová lett,
mit adhatnék én e sötétségnek,
hogy egy kis sugár fõlderenghessen?
Utolsó könnyem ha elejtem,
föltett fénykönyvem ha elejtem,
örök arcára teheti kezét
a világmindenség sötét óceánja.*

A heroikus küzdelem az életért kétszer két évig tartott, addiktológusok és gyógyszerek segítségével. Ugyanebben az időszakban Terike – válás után – rákényszerült lakása eladására Pestszentlőrincen, a régi szovjet laktanyában. Nem tudta fizetni a felújítás költségeit. Anyja a fiával ekkor egy kispesti főbérleti lakásba költözött. Hamarosan kiderült, azt sem tudja fizetni. Egyetlen lehetőség maradt: a régi szülői ház felújítása, vidéken, Somogyárdon. A várt aranyhal elúszott, maradt a szegényes, már-már felejtésre ítélt ház lakhatóvá tétele, udvarán pedig „a régi repedt teknő”. Pedig mennyit hívta szóval az aranyhalat! Következett azután a külföldi munka, a művirágos cselédsors, először Bécsben, azután Németországban. Fokozatosan hatalmasodott el rajta a cukorbaj, egyik lábát elvesztette. Levágták. Azóta fél lábon él tovább a kerekas járművel mozogni képes asszony. Micsoda kálváriát járatott velük a hivatal, a szükséges járművet mégsem kapták meg. Mert a házhoz vezető 100-150 méternyi útszakasz nem felel meg az előírásnak, a göröngyös út nem betonút, emiatt a TB nem utalta ki a beteget egyébként megillető, lakásban is használható elektromos kisautót. A sárdi polgármester és az önkormányzat pedig nem csináltatta meg az utat, hogy az „út” egyáltalán út lehessen. Ezért anyja fia vette meg, kedvezmény nélkül, a drága járművet, amivel anyja el tud

menni a boltba is, még az előírásnak nem megfelelő úton is. Gázfűtés nincs Somogysárdnak ebben a kissé félreeső részében. A gázbekötést már régen kérelmezték. Miklós évek óta jár Taszárról Sárdra anyjához, 40 kilométerről, hogy kéznél legyen a tűzifa, amivel a járóképtelen anya fűteni tud a kályhában, hogy ne fagyjon meg. Miklós időnként annyi tűzifát hord be a kályha köré, a szobába és a konyhába, amennyi befér, hogy fűteni lehessen. A kegyelmes Sors jobb volt hozzájuk, mint a HIVATAL! A Sors azt akarta, hogy Magyar Miklós és az ő sokat szenvedett édesanyja gyógyuljon meg, álljon talpra mindegyik, merítsenek reményt valamiből, egymás szeretetéből, mert élni és dolgozni kell. Miklós egy hatalmas munkagéppel hatvan centiméter mélyen felforgatta kertjükben a talajt, az egész ház körül, termőtalajt terített rá mindenütt, géppel ledöngölte egyenletesen. Tavasszal majd beveti az egészet fűmaggal, hogy szép zöld vegye körül anyja újjáépített házát. Egy nap alatt rendbe tette udvarukat.

Korábban, gyógyulása harmadik évben jutott el Miklós Pécsre, Szemejác János pszichiáterhez. Az országosan híres pszichiáter tudása és embersége, szinte baráti stílusa, megtette főlemelő hatását Miklósrá. A fiatal főorvos átvitte akarátát betegére, Miklós hallgatott rá, tisztelte, megszerette és nagyra becsülte orvosát. Betartotta előírásait, s újabb két rendkívül nehéz év alatt, fegyelmezett akarattal jutott el a gyógyulásig. Addig a pontig, ahol újra élni kezdhetett. Azután ő segíthetett másokon. Ekkor újabb derék ember állt Miklós mellé, Sárd korábbi polgármestere, a jó nevű faszobrász, Csikós Nagy Márton. Elkíserte Miklóst a Megyei Munkaügyi Központ igazgatójához, akinek segítségével a poklokat járt, évekig tanulás nélkül és munka nélkül tengődő Magyar Miklós munkát kapott a kaposvári kefégyárban. Fegyelmezetten, érdeklődéssel és szeretettel végezte munkáját a meleg üzemben, műanyag extrudáló gépsorokon. Naponta 12 órát dolgozott, három napig, utána három nap pihenő következett, és így tovább, megállás nélkül, folyamatos üzemben. A nem könnyű, de mégis jó munkabeosztás lehetővé tette a sikerélményeket, ahogy a pihenést és az otthonteremtést, a tervszerű, folyamatos munkavégzést is. Magyar Miklós ekkor alapozta meg önmaga, édesanyja és megtalált szerelme, társa, felesége, családjá életlehetőségét. A gyárban ismerkedett meg

Eszterrel. Hogyan? Az ifjú asszony mosolyogva mondja: – Bejött a kocsmába... Ahol buszra vártunk. – Csak néhány boldogabb év kellett, és megsaporodtunk – mutat az otthonában körülötte csicsergő gyerekeire a nevetős szemű asszony. Apjától és anyjától kapták a lakást. Ők meg adtak nekik unokákat. Első a 9 éves Márton, ő a legidősebb, jól tanul. Majd azt is megtanulja, hogy a komoly tudásért a jelenleginél is többet kell tanulni, nem lehet folyton számítógépezni. Vendelnek olyan a járása, „mint komor bikáé”, őbenne is komoly ígéretek érlelődnek. Bertalan elmélyült, gondolkodó játékos, úgy tűnik, ő a legszelídebb, várakozó szeretet sugárzik róla, s ragyogva nyílik. Mint a többiek. Az egyetlen kislány, Báborka, olyan szép, amilyen a sárdi nagynyja, Terike volt kicsi korában. Fény ragyog csillogó szemében, s aki csak ránéz, mindenkinek a szívében felcsillan a csodálat. Három fiú kényezteteti boldog hugiját. Szépek mind, egészségesek és vidámak. Sok-sok öröm sugárzik ebben az otthonban, mindegyik gyerekarcon boldogság és büszkeség fénylik apjukra, anyjukra és egymásra, a nagycsalád minden tagjára. Ők az öröm és a reménység forrása, megmaradásunk záloga. Szüleik és nagyszüleik emeletet építettek családi házukra, az emeleten két szoba, fürdőszoba, WC és tágas nappali, a négy gyerek és a két szülő mindennapi életének színtere. Bárpulthoz hasonló félköríves, félmagas fallal leválasztva a nappalitól, belül jól felszerelt konyha, gépekkel, szekrényekkel praktikusán ellátva, sütésre-főzésre alkalmasan. Jóska nagyapa a legbarátságosabb, legkiegyensúlyozottabb családfő. Kedves, közvetlen ember, Miklósnak minden jóban, különösen a közös munkában igazi társa, barátja, segítője. Erzsike nagymama mosolyog és főz, a dédnagymama hallgat, ül a széken, mosolyog és nagyot hall. Ő is beadja nyugdíját a közösbe, mint mindenki, ahogy Péter, Eszti testvéröccse, s természetesen Eszti és Miklós is. Együtt, az összes bevétel ismeretében veszik számításba hónapról-hónapra a kifizetni valókat. Nem csinálnak gondot a gondból. Közösén megoldják. Beosztják pénzüket, azéhoz nyúlnak, amelyiknek még van. Megértés van köztük, vita nincs, évről évre gyarapodnak. Hárman, a nagyapa, a nagynyja és a dédmama nyugdíjat kapnak, hárman munkába járnak, dolgoznak. Elfogadhatóan keresnek. Újabban Péter annyit dolgozik és annyit keres, amennyit

Miklós. Eszter az első gyerek megszületése után otthon maradt, legújabbban a taszári iskolában vállalt munkát, már nem jár be a kaposi kefegyárba. Miklós reggelente fél négykor indul autóbusszal, majd gyalog siet munkahelyére a hosszú Szigetvári úton. A családfő, Hajcsár József, nevével éppen ellentétben, nem hajcsárkodik; repülőgép-szerelő volt a taszári reptéren, amikor még üzemelt a reptér. Főtörzsőrmesteri rendfokozattal szovjet MIG vadászgépekkel foglalkoztak. Javították, előkészítették őket indulásra.

Taszárról hazafelé Jani szerette volna azt hinni, hogy a tőle néhány évvel fiatalabb Benke Magdolna még ugyanolyan szép, amilyen gyönyörű lány volt. Évekkel azelőtt találkoztak utoljára, mikor Boross Péter miniszterelnök hazalátogatott Nagybjombba, s elment Vrácsikra és Nadalosba is, meglátogatta gyerekkori játszótársát, Karácsony Lenkét, a falu szeretett tanítónőjét. Jani újságíróként ugyanakkor ment haza a szülőfalujába, cikket írt a miniszterelnök látogatásáról, s beszaladt Magdához is egy szóra, rövidebb testvéri üdvözlésre. Jani azóta nem hallott Magdáról. Arra számított, hogy most is az unokatestvére nyitja ki előtte háza ajtaját. Nehezen titkolta meglepődését az ajtót nyitó nő láttán; Magda idősödő lányát még nem látta soha, vele még nem találkozott. Ahogy Jani belépett a nagy háztól különálló kis házba, kicsit azon is elmerengtek, hogy mi lett a régi rokonságból, a rokonok összetartásából. Édesapjának testvérét, a mindenkéhez udvarias, kedves, régen meghalt Gyuri bátyját sem látta, mióta elhagyta faluját, elment Pestre már tizenöt éves korában. Előre örült, hogy Magdát újra láthatja, a mindig kedves, közvetlen, nevetős Magdát, aki éppen olyan, amilyen édesapja volt. Jani nagyon szerette őt, Gyuri bátyámnak szólította.

Amint leültek a kis házban, rögtön elmondta Magda lányának, Kismagdának, hogy apja és Gyuri bátya nagyon jó testvérek voltak. 1944 karácsonyán ugyanabban az órában toppantak be a szülői házba mindketten, sőt mindhárman. Megszöktek a háborúból. Gyuri bátyámmal érkezett haza karácsony napján Bandi is, Jani nagyapjának a lova. Az oroszok elhajtották Bandit az istállóból – kis robotra. Gyuri bátya szökésben tar-

tott hazafelé, amikor Kaposváron megismerte a lovat, két kezéből tölcseért formázott a szája elé, úgy kiáltott át az utca túloldalán szekérbe fogott lónak: Bandi! Az ismerős hangra a ló felkapta fejét, kitepte magát a fogásából, és eressz neki! Hazáig meg sem állt.

Jani nagyon sajnálta, hogy Magda is elment, az a régi szép testvériség meghalt. Na, de őneki már nem fáj az élet, nem fáj neki a lánya és unokája sem, messziről nézi a családját.

Mint a régi öregek, úgy bólogattak erre is, arra is. Lehet, hogy látja Magda a heverőt is, jajszó nélkül viselte rajta fájdalmait, úgy ment el, szinte észre sem vették. Meghalt. Most Magda lánya üldögél a régi heverőn, a jó meleg kályha közelében. Megszokta a meleget, ahogy a hideget is, mondja. Leszázalékolták. Havi 35 ezer forintból éldegél negyvenéves fiával. Lacika is most érkezett haza a munkahelyéről, Kaposvárról, éppen ebédelni szeretne. Lacit se ismerte Jani, most látja először a magas, derék fiatalembert. Kicsit zavartan nézegetik egymást, tétován üldögélnek és sajnálkoznak, hogy Jani bizony alaposan lekésett a temetésről. Lekéssett saját dédelgetett tervéről is, már szóba sem hozza, hogy szeretett unokatestvérét szeretne volna elvinni magával Dánosra, saját házába, előbb csak úgy, egy kis kirándulásra. Azt sem akarta kimutatni, hogy vénülő szívvel még álmodozni mer, úgy valahogy, ahogyan fellegjáró kislegény korában álmodozott a legelőn, tehenei mellett hanyatt fekvé a réten. Nézte a felhőkből kibontakozó angyalokat és királylányokat, az ilyen meg olyan Magdákat. Most pedig, visszatérve álmai földjére, Benke Magda lányával beszélget, Lacika meg szótlanul eszegeti a babfőzeléket. Jani felejtene az idősek sorsát, de inkább megoldaná, ha tudná, rögtön itt, a jó meleg tűzhely ajtaján kicsapkodó lángok mellett. Szerette volna megdicsérni Kismagda tűzhelyhez hajló tartását, ahogyan egy-egy hasábfát tesz a tűzre. Ügyesen rántja el kezét a kicsapó lángok elől, tud tüzet rakni, érti a dolgát, állapítja meg Jani. S arra gondol, az ő édesanyjának ugyanilyen tűzhelye volt Vrácsikon, ő is ugyanilyen tartásban rakta a tüzet, és szintén boszorkányos ügyességgel kapkodta el a kezét. A kis házat könnyű befűteni, mondta Kismagda, a nagy házban meg lehet fagyni, oda nem lenne elég tűzrevalónak az Isten fája sem. Még a nadasosi erdőben sincs annyi

fa, amennyi a nagy ház alapos befűtéséhez nap mint nap kellene. Befűtenek-e legalább estére, a nagy ház valamelyik szobájába? Nem lehet tudni. De akkor hol alusznak? Itt, ebben a kisházban? Ki tudja. De nem elégedetlenkednek. Minek is elégedetlenkednének?

Jani már menni szeretett volna a temetőbe, ugyanakkor enyhíteni akarta saját zavarát, ezért mondta Kismagdusnak, megkérdezhetette volna édesanyád, mi lehet velünk, élünk-e vagy meghaltunk-e már. Errefelé úgy meghal az ember, hogy közeli rokonai sem veszik észre. Elüldögél egyedül a konyhájában, meg-megnézi a tüzet, lobog-e még, utána ledől egy kicsit a heverőjére, alszik egy órát, aztán vagy felébred, vagy nem, elalszik örökre. Vagy csak néz fölfelé, ki tudja, mi jár az eszében, talán semmi. Azt sem veszi észre, hogy leesett a székről. Ennyi az élet. És még ez is szerencse!

Jani tudja, hogy félig sem mondják ki az igazat, már csak azért sem, mert a másik fele mindig másnál van. Halálára ugyan teljesen magára marad az ember, ez ellen nem lehet tenni. Ő mégis azt hitte, tehet még valamit a végső magára maradás ellen, pedig minden arra vall, hogy a természet megkerülhetetlen, együtt van benne élet és halál. Arról is inkább csak hallgatni lehet, hogy a hiányzó mozgás és a hiányzó szeretet elgyöngíti az embert, s ha nem ügyelsz eléggé, ha félreteszed az önérzetet, a halál brutálisan megaláz. Magda, ahogy Jani is, a szeretet koldusa volt. Az is marad mindörökké. Mégis, amíg látni lehet egy cseppnyi fényt, muszáj reménykedni. Adott már közös reménységet, több mint két évtizedre elég szeretetet a szülőföldje, adott neki az a reménykedő másik két gyereket is, boldog családot. Habár nem is neki adta, hanem a világnak. Ő meg ő, anyjuk meg apjuk arra kellett, hogy a gyerekeiket előképezzék valamenynyire az életre, aztán megfelelő pillanatban kilökték őket a fészekből: mehettek, tanuljatok meg repülni. Janival így történt a dolog, s nagyon jól történt. Neki még most is a nő jár az eszében, a társ, az ember másik fele. Talán majd sikerül felébreszteni. Az, hogy nincs senkije, pedig kellene hogy legyen, mint az Isten, aki van ugyan, de sokszor nem lehet tudni, mit akar. Ki érdemelné meg őt és a házát, mikor mindenki elkésett? Miért ne hagyhatta volna legszebb unokatestvérére saját vagyonát? Ő eljött volna

vele Dánosra. Magda nem kételkedett volna benne, ahogy ő sem kételkedett Magdában.

Hetvenhat éves korában Jani még hazamenekült volna a szülőföldjére. Mikor eszébe jutott Magda, rögtön az első hevületében verset írt hozzá. Szerelmet vallott neki. Abban a pillanatban hazugságnak, önámításnak, csalásnak szikrája sem fért Jani vágyaihoz. Előre elképzelte a találkozást, mindent képekben látott, s nyomban megírta versben. *Menekülési kísérlet haza* – ez a címe. – Odaállok Magda elé, mély levegőt veszek, és mondom, gondolta Jani: „Boldoggá tennél, ha elfogadnál, / házadban, szívedben otthont adnál, / ha elvállalnád maradék életem, / boldogabb lehetnék szülőföldemen. // De mit tudnék adni én neked? / Egy megöregedett kisgyereket? / Barátságot, szerelmet? Te gyönyörű / énekem forrása, boldogabb hegedű!”

* * *

Jani is végére jutott valaminek; sorsa beteljesült. De akkor mégis miért van itt? Mi fáj még a földnek?

Hogy ne maradjon egészen mégse egyedül, Attilát próbálta magához csalogatni Pestről. Jóléttel, könnyebb étellel kecsgettette, dicsérte égre-földre, hogy te milyen jó kisgyerek voltál valamikor! Attila nagyon jó kisgyerek volt valóban, még verset is írt. Ketten voltak otthon, apja fotelban ült, nézte a levegőt, talán a hó tiszta hullásának titkát fürkészte, a gyerek csöndesen játszott a szép vastag szőnyegen. Atika akkor négyéves volt. Egyszer csak odaállt apja elé, kis kezével kísérve azt mondta: „*Télire a rózsza / visszahúzódik a szárába, / megágyaz magának / és elalszik.*” Jani maga sem tudta, milyen mélyen sóvárog családja után.

– Nahát, ez nagyon szép vers! Te találtad ki, nagyon ügyes vagy! – ültet te térdére a gyerekét. A kisgyerek rámosolygott, és úgy lovagolt apja térdén, ahogy apja lovagolt a ködbe vesző messzeségben valahol Újvárfalván édesapja térdén. Attila okos volt és szép, mint az öccse. Valóban, mindkettő jó gyerek volt. Azt is gondolta János, hogy ha Attila odaköltözne

hozzá Pestről Dánosra, egy csapásra véget vethetne örökös anyagi gondjuknak. A pesti lakásért 20 milliót is kaphatnának. Apja 2002-ben hagyta ott lakását neki meg öccsének, milyen jól járna mindenki, ha eladnák! A pesti lakásból könnyen kifizethetné öccse örökrészét. Hányszor elmondta: Miklós nem kapott semmit, pedig neki öt gyereke van, neked meg csak egy van, Attila! Csakhogy el ne felejtse folyton orra alá dörgölni az irgalmatlan igazságot! Önálló, azonnal beköltözhető ház vár Dánoson, megtalálhatnád a jövőöd! De a városi élethez szokott, Pesthez foggal és körömmel ragaszkodó Attila nem vállalta a falut. Városban nőtt fel, ott vannak régi barátai, ott van élet, ott lehet bandában gitározni, falun semmi sincs. Mondja ő. Azt pedig természetesen elvárja, hogy amikor bajba kerül, apja rögtön segítsen neki.

Valahol elvesztették egymást. Mennyi felesleges apa van Európában! Magyarországon különösen. Megvizsgálta önmagát ezerszer, hogy jól szeret-e és jól szereti-e gyerekeit? Vagy nem szereti jól? Hogyan kellene megérteni egyáltalán a másik embert? Hol törött el a kapcsolatuk? Ahol hibát, bűnt követtek el egymás ellen.

*Részeg és szomjas és zuhlott a Föld,
Hat napon keresztül mindig csak tölt,
Van neki innivalója elég,
Piros vért tüzel a viharos ég.*

Halkan dudorászott. Sehogy se jött rá, hol és kitől hallotta ezt a dalt. Kipirult arc, lila orr jelent meg előtte. Talán az igazgató úr énekelte történelem órán? Mikor az isonzói csatáról mesélt? Az öreg minden szünetben elsétált a faluvégi kocsmába, útközben a tőle megszokott mozdulatokkal emelgette szájához, szívta hosszú szipkájában füstölgő cigarettáját, s ahogy visszatért a tanterembe, rendesen megeredt a nyelve. Vagy a nagyapja dúdolta? Mikor első világháborús élményeit mesélte?

*Hétfőn egy korsót tesz maga elé,
Német vér folyik ma ezerfelé,
Kedden is megvan az innivaló,
Oroszok végétől piros a hó.*

Elhagyott minket az Isten – sajnálkozott Jancsi. – Magam vagyok a földkerekén, mint bármelyik öregedő szülő, aki fölnevelte gyerekeit, aztán nem kell senkinek. Elsüllyedt, eltűnt a szemem elől, mert látja, milyen tökéletlent alkotott. Visszahúzódott porba, hamuba, növénybe és állatba, elkeveredett jóban és rosszban, gitárban és erősítőben.

Szinte észre se vette, hogy odakönyökölt hozzá a pultra ugyanaz a sötét alak, megszokott cimborája. Fogalma sem volt, honnan bukkant elő már megint.

– Mit motyogsz?

Húszéves a fiam... Vissza nem térő alkalom az ivásra! Szóltam anyjának, hogy megvehetnénk fiúnkak az ajándékot közösen.

De Terikének nem volt rá pénze. Megvette az elektromos gitárt egyedül, tizennyolcadik születésnapjára. Most pedig, a huszadikon, erősítőt kért a gitárhoz. Amit eddig is tudott, hogy a fejlesztés gitárügyben is végtelen, most tapasztalta. Igény van rá, komám! Külső és belső igény! De pénz nincs.

A gitár 23 ezer forintba került. A rávalót Jancsi egy barátjától kérte kölcsön. De a tartozást majd egy év múlva tudta visszaadni.

– Válás után voltunk. Terike mindenből meg akarta kapni a részét. Mint az előző. Az majdnem mindent vitt. Nem tudtam nemet mondani a fiamnak. Közben a gyerek húszéves lett, megnöttek az árak. Kiderült, hogy az ígért ajándék 62 ezer forint! A pénzhiány és elveim ellenére megvettem a drága szerkezetet. Munkanélküli segélyemből. A gyerekek legyen meg az öröme. Fél év alatt spóroltam össze 25 ezer forintot, végül egy havi munkanélküli segélyemet tettem hozzá a félretett pénzhez. Nem akartam gondolni rá, hogy mi lesz holnap, holnapután. Anyám 10 ezer forintot adott unokája születésnapjára a nyugdíjából. Így lett 35 ezer forint. Azt mondta a párom, megígérted fiadnak az ajándékot! Akkor állnod kell a szavad! És adott 22 ezret kölcsön, közvetlenül a gyerek születésnapja előtt. Saját részként ő 5 ezerrel tudta megkönnyíteni az ajándék megvételét. Maradt kettőnknek háromezer forintunk ünneplésre. Plusz egy hétre. „Családi összefogással” így szereztünk „örömet” a gyerekeknek.

*Részeg és szomjas és züllött a Föld,
Hat napon keresztül mindig csak tölt.*

Megállás nélkül gomolygott Jancsi fejében a dallam. Ahogy fel-felhajtotta poharát, úgy nőtt benne az árnyék. Ott könyökölt a pulton és a kocsmá falán. Árnyékának beszélt az öreg. – Rendesen dolgozik a gyerek, gyakran éjjel is, vasárnap is. Húszezer forintot keres havonta. Fizetését magára költi, szabadidejének javát gitárjával és barátaival. Boldogan hozta haza a Laney erősítőt. Úgy fogadtam, mint akinek a fogát húzzák. Saját csapdában vergődtem. De bíztam, valahogyan majd csak kivergődünk belőle. Azt vártam a gyerektől, hogy csak annyit mondjon: – Apu, tudom, hogy ez sincs, az sincs. De nagyon szeretném az erősítőt. A bandában már majdnem mindenkinek van, csak nekem nincs. Tudom, hogy nincs mosógépünk, te mosol rám is kézzel. Kellene egy normálisabb lámpa a fejünk fölé. A zárlatos bajt okozhat. Minden fillérünk elmegy kajára. Sokba kerül az edzés is. De hát erősödni kell, a kondi is pénzbe kerül. Azt vártam, hogy azt mondja: majd akkor vegyünk erősítőt, amikor lesz rávaló. Nem tagadom – ismerte el kényszeredetten – utalgatott a gyerek ilyenre. Nem követelőzött. De nagyon akarta az erősítőt. Hát essünk túl rajta! Megláttam emeleti ablakunkból, hogy jön, cipel valami nehezet. Leszaladtam a negyedikről. Meghozta a Laneyt, de útközben elvesztette a csatlakozót. Ideges lettem. Hogy épp a csatlakozó veszett el! Külön pénzt kell adni még azért is. Másképp nem ér semmit, csatlakozó nélkül nem működik az egész, a mi kapcsolatunk sem! Ezt vágtam a fejéhez. És felvonszoltuk a súlyos erősítőt a negyedikre. Fölérve azt mondtam neki, magasra ugrott vérnyomásomtól is lihegve:

– De ugye nem fogsz kiüldözni a gitárossal és az erősítőddel?

– Ha nem te mondd ezt – húzta ki magát a húszéves –, hanem valaki más, akkor azt hazáig rugdosom.

Elállt a szívverésem; ilyen gonoszságra nem számítottam. Ez az én fiam? Ez az én konditeremben és gitáron edződött szerelmes fiam, akiben kedvem telik? A divatdiktatúra nyertese vagy áldozata?

Kikérte magának, hogy ő áldozata lenne a divatdiktatúrának. – Az a

zene – fogott a szobában hosszabb magyarázatba, miközben kicsomagolta a Laneyt –, amit mi játszunk, nem kelt tömeghisztériát.

– Zene az egyáltalán? – akartam mondani, de nem szóltam. – Na, igyunk, Árnyékom! Egészségedre!

*Részeg és szomjas és züllött a Föld,
Szerdán egy vödörrel délre szalad,
Olasz vér csörgedez Trieszt alatt,
Francia vér folyik el százfele.*

– Eljött a párom fiam születésnapjára, egy szép dobostortával. Velünk volt kisebbik fiam is, szépen megünnepeltük a húszévest. Mégis maradt bennünk valami felodatlan görcs, sérülés, büntudat. Édesanyja nem jött el. Ő külön születésnapot rendezett, külön ajándékot vett a gyerekek – ezt félhangosan dörögte maga elé, szinte észre sem vette, hogy magában beszél. – Valóban szépen szólt kezében a gitár, fájt, annyira sikoltozott. Az erősítő nem szedte szét a lakást. Megenyhülve azt gondoltam, az én fiam nem tartozik az elkényeztetett gyerekek közé, belőle nem lesz erőszakos kalandor, üzletelő kábítószeres, gitáros vagy „gitáros” terrorista, sem divatdiktátor. Majd meghallja a csendesebb szívhangokat is.

*Pénteken jönnek a sűrű borok,
Osztrákok vére ma bőven csorog,
Szombaton is csak inni szeret,
Angol vér folyik ma Antwerpen felett.*

Bódultan támasztotta a pultot, megpróbált dalolni. Leste, hogy az árnyék követi-e.

*Részeg és szomjas és züllött a Föld,
Hat napon keresztül mindig csak tölt,
Hetedik napon úgy estefelé,
Leül egy terített asztal elé.*

– „Ellőtték Szent László templomtornyát!” – mondta valaki a kocsmában.

– Hol?

– Délen. Itt a szomszédban! Magyarországon.

*Kezében gyémántos serleget tart,
Issza a legdrágább tüzes italt,
Gyémántos serlegbe magyar vért tölt,
Részeg és szomjas és züllött a Föld.*

Hol fércelik, hol darabolják az országokat. Ki tud ilyenkor a gitárnak egy szál gitárral ellenállni? Gyereke szeretetét nem tudta megvenni. Nem is akarta. Azt nem lehet megvenni.

Más nyelven beszélnek, más nyelven éreznek. Gyakran nem értik egymás szavát. Apja elszomorodik néha amiatt is, hogy a fészbukon Attila milyen érthetetlen nyelven társalog egykorú barátaival. Mintha értenék egymást! Lehet, hogy értik. De van és lehet azon a nyelven mit érteni? Az identitásoddal van baj, szögezte le apja nemegyszer. Majd a migránsok megoldják a magyarok identitását! Olyanok vagytok, mint akiknek elcsavarták a fejét. Lássátok eltorzult képeteket! Lássátok sekélyes mélységeteket. Elcsavartságotok képét és okát. Mászt szerettek. Magatokat! Vagy azt sem. Bekaptátok a legyet.

Az ilyesféle szavakat, mondatokat nem szereti Attila, utálja a kioktató stílust.

– Apja, ezen változtass! – oktatta magát Attila hangján. – Öreg, öreg! Eljárt az idő fölötted. Te csak bírálni tudsz, mint Lucifer. Azért nem szeretnek angyali fiaid. Azt mondják, amit a Tragédia Istene: Csak hódolat illet meg, nem bírálat! Ezt gondolod magadról!

Mások szerint jámbor ember ez a Magyar. Jámbor. Inkább izgatott és veszekedő. Ahol két Magyar van, ott nincs béke. Na, és a másik gyerek, a Miklós? Ő nem olyan, mint a testvére! Nem szószátyár. Tisztán, megfontoltan, folyamatos belső erővel, gondolkodva beszél. Tisztán él, tisztán cselekszik, pedig „csak” gyári munkás. Nincsenek félreérthető, homályos, érthetetlen mondatai. De az a nyelv, amit Attila és barátai használnak, tele van ürrel, zürrel, homállyal, zavarodottsággal, „jópofaságokkal”. A másik úgy érti, ahogy akarja. Velük célt értek azok, akik zavarba akarták hozni a magyarokat. Nem lesz nehéz dolguk a migránsoknak, majd ők megoldják

a zsidó-magyar, magyar-zsidó, magyar-magyar kérdést is. Megkönnyítjük a helyüket Európában kereső muszlimok dolgát, ha szétforgácsoljuk legjobb erőinket, ha nem tudunk vigyázni egymásra, egy töről fakadó zsidók és keresztények, határon kívül és belül Európa nemzetei. Mert a szabadság, a jog, a demokrácia, az erő nevében mindenütt a megszerezhető nagyobb konc, a pénz, a hatalom számít. Pedig az európai szellem, az európai művészet és irodalom nem gyűlölködésre, hanem a toleranciára, megértésre, egymás elfogadására, összefogásra tanít. Attila tud tisztábban is beszélni, gondolkodni, élni, ha akar. A bomlasztó divatok hatása alatt őt jobban apja hagyományos stílusa zavarja. Mi történt velük? Újítanak! Mi lesz velünk? Végveszély van, nem értjük egymást a gyerekeinkkel sem. Attila 18 éves volt, mikor apja és anyja vált. Valójában őt viselte meg jobban a válás, ő sodródott messzebbre önmagától és a szülői háztól. A szülői szeretettől. Ha egyáltalán szülői háznak lehet nevezni a négyemeletes panelházat. A lakótelepi játszótér – az talán mondható egy darab szülőföldnek. Maradt-e még a tarisznyában valami útravaló pogácsa? Elváltak, ők is azt eszik, amit sütöttek. Szeretethiányukban marják egymást, mindketten jót akarnak egyetlen fiuknak, Ádámnak, de nem jót tesznek. Anyja a gyerekével bünteti volt férjét, Attilát. Nem engedi el apjához minden második héten a gyereket, ahogy kellene, ahogy a bíróság előtt a bontóperben megegyeztek, pedig Attila rendszeresen fizeti a keresetének megfelelő gyerektartást, de semmi sem elég. Nem tud ellenállni sem a gyereke, sem gyerekének anyja túlzott igényeinek, mégis folyton ő húzza a rövidebbet, örüljön, hogy Ádám anyja másfél év alatt ötször elengedte fiát a védtelen pozícióban levő, egyre többször felesleges apához.

Miklóst megvédte a sérülésektől valami különös erő, pont a legnehezebb időkben. Csodának, Gondviselésnek lehet nevezni, hogy nem halt bele az anyagozásba. Igazi próbára tette a mélységes veszedelem, amibe keveredett. Megérezte a halál közelségét. Benne állt a gödörben nyakig. S megrettent. Apja és anyja vitái elől, a válás időszakában, bódulatba menekült a kis kamasz, négy évre. Négy év! Kidobott idő a gyerek legfogékonyabb korából. Attila éppen akkor jutott a felnőttkor küszöbére. A marha bíró a bontóperben azt mondta (talán gúnnyal próbálta a szülőkkel meg-

értetni), hogy ez a gyerek már 18 éves, felnőtt, vele nem kell törődni. Attilát tanúként idéztek be a tárgyalásra, ő bizonyította egy „igen”-nel, hogy a szülei elhidegültek egymástól. És akkor a bíró meggondolatlan mondata megriaszította. „Nem kell törődni velem?... Azt mondják.” Lehet, hogy inkább csak ösztönösen fogta fel a bíró mondatának értelmét. Annál súlyosabban hatott rá.

Ott és akkoriban vált el egymástól két világ, amikor Magyar János is folyton világmegváltással volt elfoglalva, 1987-ben, 1988-ban, 1989-ben, egészen 1992-ig. Magyarék akkor váltak. Fiaik anyja megelelgezte, hogy Jancsi nap mint nap megváltja a világot, ahelyett, hogy a családjával törődne. Érzekelte a bajt ő is. Mert felfordult lélekkel és gyomorral ment hazafelé a nagyhangú hazudozók, egymást leköpködők gyűléseiről, az úton végig önkéntelenül ő is köpködött. Utálta az egészet, utálta önmagát is.

Miklós és Attila anyja egy reggel váratlanul lelépett, elment a háztól. Itt zárult le a régi, és itt kezdődött az új. Este összekészítette két bőröndjét, belerakta, amire szüksége volt, s a bőröndöket kitétte az előszobába. Másnap kora reggel elment. Szállodába költözött. Állítólag nem gondolta egészen komolyan a válást. Csak rá akart ijeszteni férjére. Apja és két gyereke kereste és hamarosan megtalálta. Hazahívták anyjukat. Mégis válás lett a vége.

A gyerekek vagy nem tudnak tenni apjukért, vagy nem is akarnak. Nekik is megvan a maguk gondja-baja, mindegyiknek megvan a maga helyzete, élete. A harmadik fiú messze lakik, lenn a Dunántúlon.

Az elsőszülött fiú közel van apjához, de ő szomorú és iszik. Gyereke anyja, első szerelme, a virágzó barackfa, a minden tavasszal megújuló élet, szerelem, reménység ihletője – meghalt. A gyerek nem tudta feldolgozni korán szerzett görcseit, anyja segítségével apjára fogta bajait. Anyyira anyjához kötözte a gyermeki szeretet, előbb az anyaméhben, utána egyes folytatásként különösen az első két év, egyhónapos korától egészen amíg apja katona volt, olyan volt kis élete, mintha nem lett volna apja. Nem ismerhette, nem élhette át a kicsi gyerek az apahiányt soha. Anyja ez idő alatt letért a hűségés várákozás nehéz útjáról, a könnyebbik megol-

dást választotta, nem egyszer. Férje leszerelése után tovább folytatódott anyjában és a gyerekében az elhidegülés. Nem lehet pontosan tudni, milyen hatások érték a gyereket. De azt tudjuk, hogy a csaló tettenérése megtörtént, a kisgyerek akkor is a nagyszüleinél volt, ahogy azelőtt sokszor. Vagyis a szülők cinkosai voltak a lányuknak, végeredményben eleitől fogva. A család leleplezése után törvényes elválásukig s azután a végtelenségig, soha nem lehetett igazi, tartós apaélménye Lacikának. Az akkor még nem egészen öt éves gyerek vajon visszaemlékszik-e arra a találkozásra, ami a gyerekek emlékezetében ma is olyan, mint egy megrendítő robbanás:

Alig van szebb, meghittebb, reménykeltőbb kép: édesanyja kézen fogva vezeti kicsi gyereket a kihalt lakótelepen át. Jönnek szépen, lassan a járdán. A négyemeletes épület mögül a sarkon előbukkan egy férfi: a gyerek apja, két hete még a nő férje volt. De a gyerek apja még most is ő. Öröm villan át hirtelen a szíven, csaknem elkiáltja magát:– De örülök, hogy látlak benneteket! Hogy vagytok? – Az „Édeseim” már bennreked. – Az anya megrántja Lacika kezét, sietve átvezeti a másik oldalra. Ekkor következik be a váratlan lélekrobbanás. Most omlik össze a világ. Félig utánuk fordul. Valamit mondani akar. Nem tud megszólalni. Áll egyhelyben, leforrázva. Azóta is ott áll a megcsúfolt apa, sóhajában felnyög valaki, emlékezetében megdermedt kép.

A második gyerekeknek egy fia van, az apa sokat dohányzik, rengeteget dolgozik, de nem jut egyről kettőre. Van ok bőven. A gyerek minisztériumban dolgozó, jól kereső anyja telhetetlen. Attilának jövője van. Miklósnak múltja. Miklós újjáépítette anyja házát, napról napra, évről évre. Lassan, pontosan, szépen. Eszter testvére, Péter is segített neki, amikor tudott. Aprólékosan, gondos munkával épültek újjá. Feltámadtak a házak. Ahányszor apja telefonon kereste Miklóst, mindig munkában találta, gyári munkája után is. És előtte is. Pihenőidejének nagyobbik részét hol anyja házának felújítására fordította, hol saját családjá házában dolgozott. Apósával együtt. Éveken át. Évtizednél hosszabb ideig. Tudja már, hogy az egész élet munka és munka. Dolgozni nemcsak pontosan és szépen érdemes, hanem eleitől végig, lehetőleg örömmel. Ahogy a szív dolgozik. Különösen a belső munkálatok szereztek neki örömet.

Megérezte, hogy eközben önmagát is építi, rájött a titokra. Megértette, hogy a gyerekek megsokszorozták életörömét. Anyjukét is. Testvérükét is. Az egész család erejét megsokszorozták. Vannak még igazi nagycsaládok Magyarországon, a megmaradás nagy példaadói ők, vannak még a nemzetnek nagy összetartó erői. Talán nem vesszünk el, több mint ezer éve itt vagyunk a Kárpátok kenyér-karéjában, oly sok vizzály után, közben és előtte. Vannak még olyan emberek, amilyenek ők, Magyar Miklós és csapata, Hajcsár József nagyapa és csapata. Ő a világ legszelídebb embere. A legjobb apa és nagyapa. Tíztagú család feje. Meg az ő felesége és Jóska édesanyja, aki még ott él velük a házban, túl a kilencvenedikén. Megmaradunk, mert vannak olyan remek anyák, olyan remek nők, amilyen Eszter, Magyar Miklós felesége. A kis vékony, gyöngének tűnő asszony, Miklós fáradhatatlan, hűséges társa. Mikor Magyar Miklós benősült hozzájuk, rögtön nekiálltak a ház bővítésének, pedig akkor nem sejtették, hogy mennyivel kell növelni az épület lakóterét, hogy mi lesz még, hány gyerek, hogy mindenki szabadon elférhessen benne. Kilencven négyzetméter a felső szint, emeletráépítéssel készült. A nagyapa kezdetben „legalább egy unokát!” remélt. Négy lett belőle. Istennek hála! Sóhajtottak. És folytatták az építkezést. Meg a traktorral szántást a mezőn, amivel pénzt lehetett keresni. Lassan, megfontoltan, mértékkel, megállás nélkül dolgoztak. Éppen két megfelelő méretű szobának volt még helye a régi ház mellett. Éppen két szoba kellett még. A gondolatot tett követte. Azóta lépcső köti össze az emeleti lakrészt a földszinten levő két új szobával. A nagyszülők és Péter fiuk meg a dédnagyai lenni, a földszinten lakik. A fiatalok, Péterrel együtt, heten vannak. Minden gyereknek és a két szülőnek önálló, szép, kényelmes szobája van. Mindenre és mindenkire gondoltak. Ők nem félnek az egyedüllétől. Hangos a ház a gyerekek örömszivajától.

Azt mondja a törvény: a gyerek köteles gondoskodni idős szüleinről. Őket remélhetőleg nem fenyegeti az a veszély, ami Magyar Jánost fojtogatja. Meg még sok-sok magyart. Attila is megéri majd, hogy mennyi mindent meg kell érteni. De a törvény erejével nem lehet rákényszeríteni a gyereket arra, hogy idős szüleinek gondját viselje. Hogy ne csak a halál

beállta előtt egy-két nappal kezdjenek törődni anyjukkal, apjukkal. Vagy akkor sem.

* * *

– Én még nem szorulok ellátásra! – nézett végig magán Jani a tükörben. – A kertet meg kell művelni. Ahhoz két erős ember kellene. Nem bokrosodhat el a kert. Hasznosítani kellene, ahogy a szomszéd teszi. Lehetne fólia alatt intenzíven termelni, de arra már nem marad erő. Akár megtartják, akár eladják, bárkié lesz a ház, ki kellene venni belőle, amit a föld adni tud. Mértékkel, ahogy szabad. Gyarapodjunk, ne szegényedjünk el.

Magyar János 2002-ben, tizenhét éve nem egészen másfél millió forintért vette az akkor igen rozoga kis házat, a hatalmas, 4690 négyzetméter kerttel.

Fiával vette szemügyre a helyet, anyjától-apjától örökölt 2,5 millió forinttal a zsebében. Az első alkalommal riadtan elszaladtak. A háztetőn lengedező kátránypapír meg a sűrű gaz, a két méter magas csenevész bokrok, a derékban elfűrészelt rengeteg gyümölcsfa, a kívül-belül omladozó, itt-ott salétromos falak, elsősorban pedig a kicsi szoba betonján részegen, rongyokon heverő gazda riasztotta el őket a házvételtől. Búsán hazamentek. Néhány nap múlva a tulaj felesége kétségbeesve telefonált, szinte könyörgött Jánosnak, vegye meg a házat, férje elvesztette önértékét, megitta utolsó csepp borát, magára húzta a port, felmondta a szolgáltatást, fölakasztotta magát a nagy diófa ágára. El kellene temetni, de nincs pénze. Meg kell bolondulni, adjon 150 ezer forint előleget, vegye meg a házat, enged a vételárból 100 ezer forintot. – Nem tudja eltemetni a férjét!

Magyar János akkor azt gondolta: majd dolgozom, felújítom a házat! Másnap kifizette az asszonynak az előleget, utána hamarosan megkötötték az adásvételi szerződést, kifizette a teljes vételárat. S két fia nevére íratta az ingatlan tulajdonjogát, önmagát pedig hasznélvezőként jegyeztette be a telekkönyvbe. Első fia hívta, ő ajánlotta apja figyelmébe a házat. Eljött Pestszentlőrincről, mert azt gondolta, megtalálta végre elsőszülött fiát s két unokáját, ugyanabban az utcában, Dánoson. De mint egy villámcsa-

pás, úgy terítette le a váratlan infarktus. Két hétig volt intenzíven, s visszajött. Legnagyobb fia, Magyar László akkor szorgalmasan dolgozott azért, hogy apjának új otthona lehessen. Miközben az apa a ceglédi kórház intenzív osztályán feküdt, ő vezényelte a ház újjáépítését. Ő vezette be a vizet és a gázt, igaz, hogy pénzért, de a munkáért bárkinek fizetni kellett volna. Miklós akkor volt legnagyobb bajának mélypontján, hol itt, hol ott hányódott, Laci nemegyszer árokparton szedte össze féltestvérét, s adott neki menedéket saját házában. Attila nem fordult elő a házfelújításnál, dolgozott. Miklós megtette, amit tudott. De Laci is elvált hamarosan, másik faluba költözött. Fiai, vagyis János két unkája, Dani és Bálint anyjával maradt, a magára maradt asszony egyedül nevelte fel a fiait, ugyanabban az utcában, ahol nagyapjuk, Magyar János lakik.

A nagyapa név pusztá név maradt. Dánosi unokái másfél évtized alatt talán kétszer vagy háromszor futólag néztek be „nagyapjukhoz”. Tizenhét év alatt lépésről lépésre, ahogy a nyugdíjából futotta, részletekben újította fel a házat. Azóta megsokszorozta az ingatlan értékét. A kert is gyönyörű. Kapával és fejszével már kezdetben, egy-két év alatt gyökerestől kiszedgette a csonkokat, s beültette a hatalmas kertet gyümölcsfákkal, őszibarackkal, szilvafákkal. Néhány tő szőlő nyáron csaknem minden napra elég fürtöt terem. A bőven termő két naspolya télen friss, vitamindús gyümölcsöt ad. Kezdetből volt termő mandula, alma, körte, cseresznye, meggy, dió. Éva elsősorban a konyhakertet művelgette, gyakran örömeiben, de rapszodikusán. Sok-sok szépen cifrázkodó büdöske, rengeteg ligetszépe, rózsa, liliom is illatozik, fénylik a kertben. Tizenhat éve nőnek a fák, hét magas fenyő suhog az északi-északnyugati fronton, tisztítják a levegőt, óvják a bővített, felújított házat. Jót és szépet örömeiben teremt az Isten. Az ember, ahogy tudja, követi a teremést, növeli és védi értékeit.

* * *

Újvárfalva népessége 100 év alatt harmadára csökkent. A megvert nép kihal, vagy átmenetileg elbujdosik, elhagyja házát, mezejét, mindenféle jószágát, menti életét. Bujdosnak a magyarok évszázadok óta, Somogytól

Székelyföldre és tovább, mert meg akarnak maradni, de idegenben csak ideig-meddig maradhatnak meg. Valameddig élnek vagy halnak, utódaikban folytatódnak, ha folytatódnak, valahol messze idegenben. Néhány nemzedéken át. Aztán beolvadnak. Amit az ötvenes évek elején kezdtek a nép valódi ellenségei, azt a kártevést a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években fejezték be. Jani történész testvére többször figyelmeztette öccsét: ne hagyd nyitva magad után a kaput, zárd be! Valami legyen nálad, ahogy nálam is van, arra az esetre, ha megtámadnak. Harmincnyolc országot bejártam, te nem voltál sehol, nem láttál semmit. Engem Párizsban követett egy autó, jött utánam folyton, bárhova mentem. Bekanyarodtam egy sötét utcába, megálltam, kiugrottam az autóból, kirángattam az ipsét a kocsijából, torkának szegeztem a törömet. Elállt a lélegzete. Reszketett, makogott, hogy ő csak szállást akart ajánlani, azt hitte, motyogta, hogy német vagyok. De azt hallgasd meg, mi történt itthon, emeleti lakásomban! Csöngetett valaki, ajtót nyitottam. Egy nagydarab ember már be is lépett és ütött, vasrúddal támadt rám. Az ütés lendületében alulról elkaptam a karját, belevágtam a törömet, mindig nálam a tör, itt a zsebemben, kéznél van, ha védekezni kell. Tudod, milyen értékes festményeim vannak... Hordágyon vitték le a fickót az emeletről. Semmit nem szóltak a rendőrök és a mentősök. Igaza van a miniszterelnöknek, folytatta Jóska egy szuszra. Mindenki védje meg a magáét, mi is védjük Magyarországot, ez nemcsak szabadságunkban áll, ez a kötelességünk. Nincs automata kapura pénzed? Mindig legyen nálad valami! Mikor befordulsz a kapun, s megállsz autóddal, csukod be a kaput, a sötétben előugrik valaki a bokorból, vasrúddal, bármivel, azonnal leterít. Már nála is a kulcsod, autód és lakásod kulcsai. Vagy meghaltál vagy nem. Nem érdekli. Kirabolnak. Kényelmesen. Kit érdekel? Űthetik a rablógyilkosok nyomát.

* * *

Magyar János már egy-két éve azt is megforgatta a fejében, hogy hazaviszi házat legkisebb fiának, édesanyja hűséges gyerekének, a nagycsaládos apának, a becsületes munkásnak, az ötgyerekes családapának. A telekkönyvi

kivonat alapján a dánosi ház is Miklós és Attila nevén van, de végrendelettel az is felülírható. Laci már megkapta örökségét, anyja révén apjától is, a hetvenes évek elején, mikor törvényesen elváltak, s elosztották egymás közt ingó és ingatlan vagyonukat. Hányszor kell még elválni, és hányszor kell meghalni és újjászületni? Magyar János második élete halt meg 2002-ben a vonaton, útközben. Első ízben akkor utazott Dánosra, s olyan mélyen megrendült érzéseinek, kilátástalan életének súlya alatt, hogy mit keres, mit akar ő Dánoson, minek megy arra az ismeretlen helyre, miért hagyta ott két fiát Pesten, abban a lakásban, melyet anyja és apja áldozatos munkájának köszönhetnek. Laci fia hívta Dánosra apját. Magyar Jani azt remélte, hogy két elhagyott fia helyett visszakapja elsőszülött fiát s két unokáját. Jani szíve azon a reggelen megállt a vonaton; szirénázó mentőben indították újra. A ceglédi kórház intenzív osztályán mentették meg az életét kiváló orvosok. Mióta apja lekurvázta anyját, az elsőszülött fiú észre sem veszi apját. Még abban a vendéglőben sem, amelybe Magyar János ebédelni azért ült be, hogy találkozzon a fiával. A kis Lacika ötvenéves korában is elfordította a fejét. Mint akkor, amikor anyja a szentlőrinci lakótelepen átvezette az út túlsó oldalára. Akkor öt éves volt. Nem volt felelős még semmiért. Ma szabadon elkerülheti apját. Ha bárki lekurvázza édesanyját, azt is elkerülheti. Neki van igaza.

* * *

Magyar János Nadalosban, mikor belépett Magda kis házába, azt kérdezte az ebédelni készülő fiútól:

- Laci, te, hány éves vagy?
- Negyven.
- Miért nem nősülsz meg?
- Nem olyan időket élünk, hogy házasodjunk! Még keresem az igazit.
- Én is azt keresem! – gondolta a vendég, s képzelete homályában Magda jelent meg előtte. Váltak meg néhány barátságos szót, de Jani már indult is tovább legkedvesebb rokonához a temetőbe.

Lassan lépegetve a messze vezető, keskeny betonúton, szemügyre vette

a házakat. Jobbra-balra tekintgetett, nézegette a kis sárgán és fehéren fénylő „dobozokat”, az itt-ott túl nagyméretűeket is, ahogy a kihalt, üres telkeket. Mint aki venni akar valamit. Sírdoogált benne a lélek, hogy íme, pusztul falumnak ez a fele is, pusztulnia kell itt a hűnek! És e pusztulásnak komoly haszonélvezői vannak, de azok leginkább nem itt keresendők. Bőven vannak károsultjai és megszegényítettjei ennek a helyzetnek is, ők viszont itt laknak. Önkéntelenül meggyorsította lépteit, azt gondolta, majd inkább visszafelé alaposabban szemügyre veszi Nadalost, Vrácsik féltestvérét, a régen látott kis falut. Ebbe a falurészbe gyerekkorában alig jutott el, nem volt akkor kíváncsi rá, az a másik rész érdekelte jobban, mert ott lakott anyjával, apjával, testvérel, nagyapjával és Gyuri bátyja családjával. Az meg ott, az a szegény ház elfáradt, megöregedett, egyedüllétében egy esős éjszaka összerogyott. Térdre omlott egy viharos vagy csöndes napon. Próbálta elképzelni az összeomlást, azt a pillanatot, amikor a törekes falak és mohás tetők leomlanak. Hang nélkül. Amaz még áll valahogyan. Annak meg kiszedték az ablakkereteit, ajtaját is. Két rakásban összedobálva állnak az udvaron. Várják sorsukat, elégetésüket, még utoljára melegeget adnak. Mint az emberek. Morbid gondolat embertüznél utoljára még megmelegedni. Pedig úgy tűnik, éppen arrafelé tart az emberiség. Nyilván magatehetetlen ember lakik a házban, egyedül, nem enged be senkit, azt beszélik. Fázik. Pedig nem jó fázni. Ül a kályha mellett, melegszik, itt a temető közelében. Hallgat. *Felelj – innen vagy? Innen-e, hogy el soha nem hagy a komor vágyakozás, hogy olyan légy, mint a többi nyomorult, kikbe e nagy kor beleszorult...* (József Attila: Elégia) Az út mentén itt is egy akácfaliget, meg ott is. A régi házak előtt gyepek védi a pusztaság földet. Gyepen járni jobb. Új házak is akadnak a faluban, ezek boldogabban aranylanak a téli napsütésben. A csendes felhők alatt ők még reményt keltenek. Reményre nagy szükség van, itt különösen. Az a nagy ház is szép, gyönyörűen felújította Wolfgang + Kátya, egy német úr és az ő Kati nevű magyar felesége. Hatalmas kertben deresednek a fák, mint a hermelin, gyönyörűek, hallgatagon ragyognak az idegeneknek is. Nem jár erre egy élő lélek, a temető felé lassan, gördülékenyen hajlik el egy kicsit az út. Egyedül az elkésett, fekete kabá-

tos vendég andalog az úton, ő, Magyar Jani, kezében művirággal, életen és halálon tűnődik. Mint akinek jobb dolga sincs ebben a hidegben. Nyomába szegődik egy gyanakvó rendőrautó, a kutyáknak hangjuk sincs, a rendőrök lassan, gyanakvón, tisztos távoból követik a fekete kabátost. Ki tudja, mit forgat a fejében. Nem álcázza-e magát finom kabátjával? Hová lépeget errefelé egyedül? Temetőbe? Ilyenkor? Ez hülye. A meghalt anya lánya vele mehetett volna, de nem ment vele, menjen csak egyedül, messze a temető, gondolkodni egyedül jobban lehet. Ha lehet. A sírt egyedül is megtalálja, másét úgy, ahogy majd a magáét is. Nem kell Janit eligazítani a holtak birodalmában. Kicsi birodalom a temető, összebújnak a halottak, ők már nem félnek egymástól sem, érezni ugyanúgy lehet itt, talán még mélyebben is, mint sok híresség temetőjében. A pusztuló falu végén, ahol a fák közül előbukkan a domb, oldalán éjjel-nappal keresztel alatt pihengetők néma tábora ugrásra készen várja a vezényszót: Fel! Támadás! Azon a kis dombon is ragyog egy naparanyos ház. Az lehet a ravatalozó. Na, itt végre látni lehet egy embert, fát hasogat, ahogy a nóta mondja, éppen az erdő mellett, temető szélén. Ő sem kívánja e falu pusztulását, miért is kívánná. Éppenséggel szépen, békésen élédegél a pusztulással. A maradék magyarok között lakik Nadalosban német, belga, még bolíviai is. Messziről jöttek haza, messzire mentek el innen valamikor. Jöjjenek csak, éljenek még sokáig. Azt mondják, a német nagyon gazdag, felesége meg ő is, külön, havonta hatszázezer forint nyugdíjat kapnak Németországból. Szép kertjében büszkén hatalmasodnak a fák, a többi szomszéd fái pedig szégyenkeznek, megcsúfolva tűnődnek, hallgatnak. Mit mondhatnának? A drótkerítéssel védett ház léccén kis cédula hirdeti, itt lakik Géza, a városi színházból ide kiköltözött színész, egész családjával. Ő írta ki a rozoga lécre: „Dramolett kisvállalkozás”. Nyaranta gyerekek járnak hozzá játszani, tanulni kis színdarabokat, felkelteni a művelődés komolyabb igényét, betanulni érdekes életképeket, történeteket. Végig a betonút mentén húzódó gypet mintha megfésülgették volna, sehol egy eldobott fecni. A hó nélküli tél természetes tisztaságában várja a feltámadást a kert, a ház, a liget, minden bokor. Az ársóság leplezetlen. Ki tudná megmondani, milyen itt élni és milyen

meghalni ebben a zsákfaluban. A temetővel itt ér véget a sárba, fagyba, erdőbe futó falu és útja. Nincs tovább. Élni és meghalni itt csak észrevétlenül hűséggel lehet. Egyedül úgy, ahogy érdemes.

– Nem volt egy jajszava sem az édesanyámnak – mondta a lánya. – Itt feküdt hetekig, ebben a jó meleg kis házunkban, ezen az ágyon, rákbetegem. Panasz soha nem hagyta el a száját. Vele voltam utolsó pillanatáig. Vele is maradok. Janikám, köszönöm, hogy eljöttél, de mi nem megyünk innen már sehova. Nem megy el innen Lacika sem, vadász akar lenni itthon, ezen a gyönyörű helyen, ebben a szentséges kis faluban, ebben a szép nagy somogyi erdőben. Ő is itt született.

* * *

Magda sírkeresztjén csak ennyi áll: Gál Istvánné † 2015. február 8. A kereszt alatt Gál István nevét kis fekete márványtábla őrzi. Jani megérintette a keresztet: Szia, szépséges Magdikám! Odatámasztotta a kereszthez a művirágot, meggyújtotta a gyertyát, főlegyenesedett és Magdára gondolt, órá, aki már mindent tud az életről, mindenre mosolyog a túlsó partról, ahogy az innensőn mosolygott. Jani elmondott egy-két imádságot mindazokért, akiket nagyon szeretett. Azután bebarangolta a kis temetőt, megállt Karácsony Lenke néni sírjánál is. Még ő is élt, amikor Jani utoljára itt járt, de a biciklijét már letette akkor; a tanító néni egész életében biciklin közlekedett a két falurész között, iskolától iskoláig, Nadalostól Vrácsikig. Meg-meglátogatta Karbuczky László igazgató urat, mindenkinek ismerőse volt, mindenki szerette és tisztelte őt. Lenke néni emlékműve a falu szeretetében szilárdan áll a maga helyén, a nadalosi temetőben. Ahogy ő állta helyét az iskolában, amíg volt gyerek és volt iskola. Magyar János Benke Magdát akkor látta életében utoljára, amikor Lenke nénit és Boross Péter miniszterelnököt. Őrá is emlékeznek a nadalosiak és a vrácsikiak, azt mondják, hosszan elbeszélgettek egymással. Boross Péter bizonyára megnézte Vrácsikon édesapja házát is, a valaha nagyon szép erdészházat. Fájdalom, hogy az idő azt is romba döntötte. A temető fejfáján négy-öt név ismétlődik, legtöbbször talán a Ballér, Gál, Gelencsér,

Buzsáki. Buzsáki György, Magyar Jancsi nagymamájának apja csendőr volt. Érdekes, hogy fiát, Buzsáki Kálmánt – ő is meghalt – a kádári időkben tsz-elnökké választották a nadalosiak. A fejfákon olvasható nevek között a Gál család neve a második legtöbbször ismétlődő név.

– Ma is születik gyerek a faluban – mondja Gál Magda. Mondata mosolyában fénylik: Itt vagyunk otthon. Ide haza lehet jönni.

A mező és erdő szélén rejtőzködő kis magyar faluban az anya reménykedésén tisztán átlátszik a nagy erdélyi költő alapeszméje: „És árvaság csak egy van, feleim: / Az erdőn kívül lenni. / Otthontalannak, hazátlannak lenni. / Nagyvárosok rideg utcakövén / A széltől separtetni. / Sok más szeméttel összekevertetni. / Árvaság csak ez egy van, feleim.” Magyar János érti az anya hitét. Éppen a költő érteti meg. Hogy miért nem sír, miért nem panaszkodik. Nem fenyegetőzik, nem káromolja sorsáért sem az Istent, sem az ország-világ vezéreit. Hanem kellő visszafogottsággal dicséri a polgármestert, aki nagyon sokat tett a megmaradásért, a falu fejlődéséért.

Erre is lehetne menni, ha lehetne... – nézte Jani a fák előtt végződő úttalan utat, a mélyedés fekete sarát. Az erdőn túl három kilométerre Somogyfajsz, kicsit jobbra vagy balra Libickozma következik. Ha utat építenének Somogyfajsz felé, ha összekötnék a két települést, lassan talán benépesülne ez a gyönyörű kis falu, itt Belső-Somogyban. A kísérteties nevű Libickozmán 28-an laktak 2015-ben, mikor Magda meghalt. A szomszédos Pusztakovácsiban 837-en, Nadalosban, Vrácsikon és Koroknyán, vagyis a teljes Újvárfalván, a Trianon előtti népszámlálás évében 937-en éltek. E három falurészben 2020-ben összesen 310-en élnek. Trianon századik évfordulóján. Harmadára csökkent a falu népessége.

– Megélünk. Az én segélyem és a fiam keresete kicsit könnyebbé teszi az életünket. Régen nehezebb volt. Most már megvagyunk, jól vagyunk. Ha hétköznap jöttél volna, látnád, mekkora forgalom van az utcán. Autóból és gyerekből is több van, mint volt.

– Cigányok?

– Nem. Magyarok.

– Egyetlenke leány szállt le velem házatok előtt a buszról. Azt mondta,

jövök haza, megnézem egy kicsit édesanyámat, aztán utazom vissza a városba. Haza. Ahogy én is. Hazulról haza. Ott is, itt is otthon vagyok. Otthon akarok lenni magyar hazámban, lehetőleg családban, itt is, ott is. De egyedül is élni kell. Mint a fájdalom és az öröm. Aki pillanatnyi örömknek él, annak az élete tele van veszélyes szakadékkal. Az úgy van, mint akinek világgá ment a gyereke. Az talán elveszti élete értelmét? Itt is, ott is? Vagy inkább megnyeri? Ebben az istentelen, Istenre és boldog családra vágyakozó életben lásson, aki lát, és itthon találja meg otthonát. Hogy nyugodt lélekkel mondhassa: még vagyok és vagy, vagytok és vagyunk, testvéreim.

KARÁCSONY-VÍZIÓ

---

*Mennyből az angyal lejött hozzátok,
pásztorok, pásztorok!
Hogy Betlehembe sietve menvén
lássátok, lássátok.*

*Istennek fia, aki született
jászolban, jászolban,
Ő leszen néktek üdvözítőtok
valóban, valóban.*

Augusztusz császár elrendelte, hogy írják össze Galilea lakosságát. József is elment az összeírása, jegyesével, Máriával. Betlehembe érve eljött a születés ideje: Mária megszülte fiát egy elhagyott istállóban, s a gyermeket Jézusnak nevezte. Bepólyálta és jászolba fektette. Éjjel a mezőben pásztorok legeltették juhaikat, félték a nagy sötétségben. Mikor felettük nagy fényesség támadt, megjelent előttük az Úr angyala, s azt mondta nekik: Ne féljete! Jó hírt hozok nektek. Isten kegyelme elborította a világot, Isten gyermekké lett, megszületett a megváltótok, az Úr Krisztus.

*Csordapásztorok midőn Betlehemben
Csordát őriznek éjjel a mezőben,
Isten angyali jövének melljük.
Nagy félelemmel telék meg ő szívük.*

*Örömet mondok, nagy örömet néktek,
Mert ma született a ti Üdvösségetek.*

*MenjeteK el csak gyorsan a városba,
Ott találjátok Jézust a jászolba'.*

*Elindulának, és el is jutának,
Szűz Máriának jó napot mondának.
Serkentsd fel Jézust, szent Fiadat nekünk,
Mert mi angyalok igéjére jöttünk.*

*Üdvöz légy, Jézus, pásztorok Pásztora,
Bűnös emberek megváltó szent Ura.
Kérünk tégedet, mi Üdvözítőnket,
Sok bűneinkért meg ne utálj minket.*

*Dicsőség néked, örök Atyaisten,
Te kisded Jézus és Szentlélek Isten!*

– Na, édes angyalkáim, szépen énekeltünk, úgy-e? Együtt sokkal szebb énekelni, mint egyedül. Egyedül nem jó énekelni, zavarba ejtő. De most boldog vagyok, hogy ti is eljöttetek, és együtt énekelünk. A pásztoroknak meghirdetett öröm az egész népnek szól. Azt jelenti, ne veszítsétek el a reményt. Az Isten szeret benneteket, értetek emberré lett, Jézus Isten ajándéka, el kell fogadni, ő a Megváltó. Jézus a történelem legnagyobb ajándéka. Az a pásztor is érdemes Isten ajándékára, aki zavarban állt a jászolnál, mert nem volt semmije. Mária kezébe adta Jézust, a gyermeket, s azt mondta neki: fogadd el a kegyelmes Jézust, meglátod, benned is csillogni fog karácsony fénye.

Így vagyunk együtt, így érdemes lennünk, csillagocskáim. Ki sem mondhatom, mennyire vártalak benneteket. Újraéled szívem általatok.

Észre sem vette az öreg Magyar, hogy egyedül van, miközben elhitette magával, hogy nincs egyedül. Hite szerint vele volt Jézus Krisztus, és vele voltak a fiai és unokái, valamennyien. Néhány színes szaloncukorral feldíszített karácsonyfája is vele volt. Vázába állított fenyőgallyra cérnával felakasztgatta a díszeket, s kezdte kötözgetni az asztalon heverő szaloncukrokat is.

Nem észlelte, hogyan lopakodott köréje családjának apraja és nagyja. Mintha eleve ott álltak volna mögötte. Hol bujkáltak addig?

Egy kis borzongás futott végig a hátán. Igyekezett nem törődni vele. Sokkal furcsább dolgok is megtörténtek vele nemegyszer. Könnyebb túlélni az ünnepet, mint a gyászt, vigasztalta magát Jani, ha valóban hisszük, hogy a túlsó parton az örök élet öröme vár. Ettől ismét megborzongott egy kicsit.

– Tegyétek oda a szoba közepére az asztalt – szolt fiainak.

Attila, Miklós és László úgy tett, ahogy apjuk kérte.

– Terítsétek meg az ünnepi vacsorához! – szolt az asszonyokhoz. – Gyerekek, gyerekeim. Üljetek mellém, körbe a székeitekre! Hallgassatok és gondolkozzatok velünk tovább.

A nők eligazgatták a késeket, villákat, kanalakat és a csillogó poharakat a tányérok körül. Tekintetével az öreg megsimogatta a díszes karácsonyi abroszt, s kitörölt szeme sarkából egy könnycseppet.

– Anyám hagyta rám ezt a gyönyörű terítőt. Fiaimnak ő a nagyanyátok, ti még ismertétek őt, unokáimnak pedig dédnagyanyátok. Bíborkám, Bercikém, Vendikém, Marcikám, Matyikám, ti sem ismerhettétek dédszüleiteket. Danika még annyira sem ismerhette ükjeit.

Észrevette, hogy fiai is kimorzsolnak szemük sarkából egy kis könnycseppet. Így már könnyebben hitte, hogy ezek az erős csatalovak is jóézésűek, még akkor is, ha nemigen tudják kimutatni szeretetüket. De bennük is él a szeretet. Talán nem készültek fel még az ünnepre. Nem csak ők nem tudnak ünnepelni. A magyarok szinte egészen leszoktak az ünneplésről. Már én sem vagyok a régi – gondolt vissza gyerekkora szebb karácsonyaira, mikor olyan ártatlan csodálkozással tekintett mindenre, mint a frissen hullott hóra. Minden új volt és tiszta, olyan csodálatra méltó, amilyen a gyermeki lélek.

– Ugyanolyan tisztának, szépnek, fényesnek láttuk valamikor az ünnepet, mint azt a csillagot, melynek fényében az angyal leszállt, s az éjjeli mezőben világosságra várakozó, megrettent pásztoroknak megmondta a jó hírt: Megszületett! Ne féljétek!

Isten ajándékot küldött nektek is, gyerekek! Saját fiát küldte el, indul-

jatok Betlehembe, megtaláljátok a gyermeket a szent családban, jászolban fekvő. Úgy ám, Danikám meg Báborkám, s ti mind, drága gyerekeim! Felébred szívünkben a szeretet öröme, ha megértjük, hogy Isten a fiát miért adta nekünk ajándékba. Azért, mert ő szeret minket.

– Úgy ám, kis dédunokám! Leülök egy kicsit, ha megengeded, elfáradtam. Minden utódom közül te figyelsz rám legjobban. Te már tavaly is meghallgattál volna, kis megváltónk, ha nekem is szóltak volna, hogy megszületél. Engem már kényelmesebb elfelejteni. Megöregedtem, kényelmetlen vagyok némely rokonaimnak, pedig tavaly ilyenkor még azt reméltem, észhez tér a nagyapád. Igen, Laci nagyapádról beszélek. Fogadjátok szavaimat ünneprontásnak, ha akarjátok, de amit mondani kell, az hozzátartozik az ünnephez. Évekig szóba sem állt velem a fiam, de a megszületésed órájában, Danikám, örömtől sugárzó arccal telefonált nekem, hogy megérkezél. Boldogan újságot a fiam, hogy nagyapa lett, annyira örült, engem dédnagyapának szólított, a te nevedben, kis Dani. Olyan természetesen örültem évekig elveszett fiam hazatérésének, mint ahogy a tékozló gyermek hazatérésének örült saját édesapja. De nem jött haza. Danikám, neked tiszta még a szíved, megértesz engem, azt hiszem. Ha nem értesz most, majd megértesz később, amikor felnőtt emberré leszel! Az igazat mondom: kétszeres, sőt sokszoros volt az örömöm, mert valóban csoda történik, azt éreztem és gondoltam. Hiszen te összetartasz bennünket, visszaadod a fiamat!

Csakhogy a következő nap, ahogy elindultunk volna az újszülötthöz, jött egy újabb üzenet. – Nem mehetünk, mert „besárgultál”. Majd holnap! Vagy holnapután. Gyógyulásodtól függ! – Elképesztőnek tartottam, hogy leállítanak! Még aznap levelet írtam neked, megszületésed alkalmából üdvözöltelek az élők sorában. A levél megvan, felolvashatnám neked, ha már nagyobbacska vagy, tudom, hogy megértened, s örülnél neki. Ugyanakkor elszomorítanálak, magamat és egész családomat elszomorítanám levelemmel, apád és anyád és Laci nagyapád megharagudna rám, az igazság miatt. És akkor újra elveszítenénk egymást. Mit csináljak? Nem elég ám csak érezni! Kinyílt szívvel szeretni sem elég. Látod, dédunokám, nem elég örülni a csillag fényének, Isten ajándékának, annak, hogy a sze-

retet összetart bennünket, hogy a szeretet maga az erős Isten, a Gyermekké lett Isten. Mikor a jó hír megérkezett, örömről rögtön beleénekeltem a telefonba, igen, a fiam meg én, hogy *fel nagy örömré, ma született, aki után a föld epedett. Egyszerű pásztor, jössz te velem...* Elindultunk és majdnem el is jutottunk a „betlehemi istállóba”, ahol ugyebár sárgaságba estél, ahogy mondtam már, állítólag azért nem mehettünk hozzád. Én nem tudom, miért nem mehettünk. Később sem tudtam meg. Azóta sem hívtak. Lóvá tettek örömben és lóvá tettek bánatomban. Velem nem számoltak. Nem léteztem számukra. Azóta sem mondott nekem senki semmit. Veszni hagyták volna közös reménységünket? Szándékosan? Nem tudták, mit cselekszenek. Vagy tudták? Réseire töredezett családuknak múlhatatlan szüksége volna a te összetartó erődre, Jézuskám-Danikám! Jól érts meg engem: tőled is, vagyis szüleidtől is függ Magyarország lelkiállapota, sőt léte és nemléte. Összetartásunk, megmaradásunk példaadója lehetnél volna! Tekintetedből a szeretet és a jóság fénye sugárzik, te elsimíthattad volna a viszályokat, általad felülemelkedhetnénk bajainkon, hiszen Isten téged úgy küldött e földre, mint az Úr Jézus Krisztust. De a közöny, az ostobaság, a sötétség tényleg legyőzhetetlen? Ki hát az ünneprontó? Az, aki tudatlanságában némán hallgat most is. Aki nem mondja ki, nem magyarázza meg, hogy ki és miért élt vissza a gyermeki szeretettel, és miért alázott meg minket a gyermeki szeretet nevében.

Mélyebb volt a csend, mint amilyen lehetett. Senki nem szólt, meg sem moccant senki.

Nagyapád itt van velünk, de nem szól. Mi történhetett vele? Elhozhatta volna a kiengesztelődést, kitarhatta volna szívét, láthattuk volna kinyílt szeretetét, a romlatlant. Ő hozta születésed hírét édesapádtól, azt is, hogy édesanyád a legboldogabb asszony e világon, mert világra jöttél, s te kibékítetted a haragvókat. Körülálltunk volna és imádtunk volna téged, Isten csodáját, hogy megváltasz minket a szomorúságtól, visszaadod elveszett fiamat. Általad, első dédunokám által. Miért nem így történt? Megtudja majd a későn ébredő?

Hetvenhetedik évemben én már nem nyomozok elsőszülött fiam után. Sírtam érte túl sokat, többet, mint amennyit ép ésszel kibírhat az ember.

Úgy emlékszem, mezítlás korom valamelyik karácsonyán azt gondoltam, belőlem nem lesz dédnagypapa soha. Emlékszem, már mezítláb voltam, mikor vrácsiki kiskonyhánk földjén elaludtak a betlehemező pásztorok. Egymásra borulva aludtak kifordított bundájukban, s én akkor sejtettem meg, de csak jóval később kezdtem érteni, hogy Betlehem a szívünk barlangja, szívünk istállója, igazi otthonunk, abban pedig te vagy otthon igazán, kicsi Jézuska, te dobogtatod szívünket, angyalkám, hogy átéljük, milyen jó is otthon lenni. Olyanforma kisfiú voltam akkor, amilyen te vagy. Hosszú hálóingben, mezítláb szaladtam ki a hóra örömben, hogy megnézzem azt a csillagot, amelynek nyomában a pásztoroknak hamarosan indulniuk kellett volna hozzád, Betlehem városába. Csakhogy az egyszerű pásztorok, a földi királyok egyszerűen elaludtak. Megütköztem azon is, hogy miért hülyéskednek, miért marhászkodva beszélnek abban a különlegesen szent pillanatban, miért olyan bunkók: – Kelj föl, Pásztor, kelj föl! – ébresztgette az első pásztor a másikat. – Megsült már a tejföl? – horkant a marcona képű pásztor, akit az ének földi királynak nevezett. A pásztorok láncos botokkal ütögették a földet, a nyáj elszéledt az úton, ment vakon, ki merre látott. Nem tudom, visszatalált-e a csordához az eltévedt bárány. Vagy nem talál vissza soha? Ki tudja?

Három fiam közül a legnagyobbik, a te nagyapád, eltévedt bárány, Kisjézusom, Danikám. Ő Attila nagybátyád és Miklós nagybátyád féltestvére. Valamennyi unokám vér szerinti rokonod neked. Majdnem úgy, ahogy a te Dani apád testvére Bálint, unokatestvére pedig Matyi, Ádám, Márton, Bertalan, Vendel és Bíborka. Ők még alig emlékezhetnek valamire, hiszen még alig éltek. Te is majd később emlékezhetsz úgy magadra, mint másokra. Most még semmi zavar nem lehet benned. De vajon utóbb miért zavarodik össze az ember, és miért zavarodik össze az emlékezete? Ugye, milyen kérdéseim vannak, kis dédunokám! Ugye, Bíborkám, Vendikém, Bercikém, Marcikám, Matyikám, Ádikám! Ugye, Miklós-kám, Atikám, Lacikám! Külön-külön rosszul emlékszünk. Csak együtt emlékezhetünk jól. Szereteteddel, majd jótetteiddel boldogabbá teheted testvéreidet, rokonaidat, úgy a hazádban, amint az egész világon. Egy porzszemnyivel... Az is elég. Ha kiesel a családból, nagy valószínűséggel

elgyengülsz, elveszel. Laci nagyapádat is szeretetben akarta erősíteni édesanyja és édesapja, de nem értették meg egymást, elcsavarogtak egymástól, elhagyták egymást, letértek az útról. A szeretet is csak akkor erősebb a hegyeknél is, csak akkor található vissza helyükre a hegyek, ha szeretik egymást azok, akik a hegyekhez tartozónak érzik magukat. Ilyen nagy a te hatalmad, gyermek! Felülmúlhatatlan hatalom az igazi szeretet. A szeretet fényes, a gyűlölet vaksötét. A te fényed visszaadhatja látásunkat, lelkünkben világosságot gyújt. Különleges képességeddel összeforrasztasz bennünket, élőket és holtakat. Ahogy édesanyádra meg édesapádra tekintesz mosolyogva, ahogy átjárja szívünket a te tiszta energiád. Tartson meg bennünket a te ártatlan szereteted mindörökké. Vigyázz ránk, kicsi Gyermek! Mert ha a szeretet elvész, akkor a mi életünk értelmének vége lesz egészen. De ha a szeretet megmarad, akkor él és élni fog családunk, Danikám. Legyetek hát üdvözölve, gyerekek!

– Bíborkám, úgy gondoltam, hozzád szólok először, nagy családunk első kislányához, egyetlen leányunokámhoz – fordult az öreg Magyar a kis szőke, hosszú hajjú, égőszemű, mosolygó kislányhoz. – Szívem teljes szeretetével szeretlek, ahogy mindegyikőtöket, külön-külön és együtt. De nem gondoltam, hogy a legeslegkisebb gyerek itt lesz ma velünk. Te is látod-e Dani dédunokámat? Babusgathatod unokaöcsédet. Legyetek egymásnak jó testvérei, közel és távol egyaránt. Örülj neki, hogy megszületél, Bíborkám, annak örülünk mindannyian, akik és amilyenek vagytok. Mégis, elgondolkodtató, hogy Bíborka egyetlen kislány ebben a nagy fiúcsapatban.

De lássuk csak a szenteket! Szent Bertalant, Szent Vendelt és Szent Mártont. Üljetek vissza a helyetekre, anyátok és apátok mellé, ti már nagyok vagytok. Hány éves is vagy, édes Vendelem? Négy. Nahát! Találkoztál-e szobroddal Somogyban, a szülőföldemen? Somogy a te szülőfölded is. Ó, remeték előjárója, minden barmok őrzője, Vendel! Tudod-e, hogy szent őszöd valamikor réges-régen 1500 templom védőszentje volt Európában, s a templomok közül több mint 200 zarándokhellyé nőtte ki magát. Kövesd a jó pásztor példáját, Vendikém! Őrizd a teid. És te, Bertalan? A te elődöd Jézus apostolainak egyike, János evan-

géliumában ő Natanael, arámi nyelven a te neved azt jelenti, Isten adta. Sokat szenvedett az a szegény istenadta, Bercikém, de ebből nem következik az, hogy jövendő szenvedéseiddel is követned kellene névadó ősedet. Őt megnyúzták, szegényt. A hite miatt. Krisztus követője volt. A Sixtusi kápolnában Michelangelo úgy ábrázolta az Utolsó ítélet című képen, hogy egyik kezében kést, a másikban tulajdon bőrét tartja. Michelangelo állítólag erre a bőrre az önarcképét festette rá. A világ több pontján, különösen a Közel-Keleten ma is nyúzzák a keresztényeket. Higgy Istenben mégis rendületlenül, és vigyázz, nehogy igazad védelmében mártírrá kelljen válnod. Mártírság nélkül is érvényesítheted a legfőbb jóba vetett hited és akarod. Szelíd gyermek, látom, tetszik neked a karácsonyfa! Nekem is tetszik. Jézuska hozta valóban, elhiheted, hogy a költészetnél nincs mélyebb igazság e földön. Egyedül voltam, gondolataimba merültem, mint most, nem volt velem egy lélek sem, de Isten velem volt, velem van, mint ahogy itt vagytok velem mindannyian e pillanatban. Ti akkor is velem vagytok, amikor nem vagytok velem. Jött a Kisjézus, beszólt az ajtón, azt mondta: Jani bácsi, sietnem kell, sok kis gyerek vár e földön, el kell jutnom mindenkihez, hogy lássanak és megérintsük egymást: nem vagy egyedül. Bercikének és a többi gyerekek is díszítsd fel a karácsonyfat. Azért olyan szép ez a fa, mert Jézuska azt akarta, hogy szép legyen. Most pedig énekeljünk újra! A függöny mögött gyülekeznek már az angyalok, segítenek nekünk énekelni! Dicsőítsük édesanyátokat, ahogy Isten anyját, úgy az én anyámat is, ő is Mária.

*Én mindig bíztam benned vándorlásomon, és te oltalom voltál.
Nincs gyenge pillanat, mely téged megtagad, bennem szép szavad szól már.*

*Ave Maria, Ave Maria
Ave Maria, Ave Maria.*

*Mért volna véletlen, hogy megtaláltalak, és csak általad éltem.
Száz úton indulhatnék, mind feléd vezet, el nem tévedek, érzem.*

Ave Maria, Ave Maria
Ave Maria, Ave Maria.

Jó volt, hogy elkísértél, sok baj elkerült, s néha teljesült álmom.
Nézd, jöttem megköszönni boldog életem, hálaénekekm szálljon.

Ave Maria, Ave Maria
Ave Maria, Ave Maria.

Jól van, gyerekeim, becsüllek benneteket. Emberek vagytok, annak születtetek. Kicsit tudunk már együtt énekelni. Nem vész el a világ, ha erősek és tiszták maradunk szeretetünkben. Gyakoroljátok szorgalmasan az életet, ismerjétek meg mélyen Tamási Áron magyarokat nemesítő igazságát: „*Aki embernek hitvány, az magyarnak alkalmatlan*”. Imádkozzatok, gyermekeim, azt üzeni Szűzanyátok. Imádkozzatok szívetek és családjaitok békéjéért, hogy Jézus megszülethessen bennetek, és szeretetét és áldását adhassa nektek. Háborúban van a világ, mert a szívek tele vannak gyűlölettel és féltékenységgel. Gyermekeim, e világon rengeteg szemben látható a békétlenség, mert nem engedték meg Jézusnak, hogy megszülessen a szívükben. Keressétek őt, imádkozzatok, és önmagát fogja ajándékozni nektek a gyermekben, aki az öröm és a béke.

Márton, Marcikám, te is nagy reménye vagy családodnak, nagyon jól tanulsz, te már második osztályos vagy. De hogy még jobban tanulj, és még többet tudj, még alaposabbnak kell lenned. Lehet, hogy matematikus lesz belőled, de az is lehet, hogy történész leszel, ha igazán megszerezed a könyveket, és olvasol meg olvasol. Saját javadra olvasol, meglátod, majd tapasztalni fogod. Ha felébred benned a kíváncsiság névadód története iránt, különleges élményekben lesz részed. Eljön a megfelelő pillanat, amikor belebotlasz Szent Márton élettörténetébe, ne kerüld el, ismerd meg egyre mélyebben, ne félj a történelem útvesztőitől, el fogsz igazodni, és egyre kíváncsibb leszel, majd meglátod. Menj el majd Szombathelyre, tudd meg, hogy a pogány szülőktől származott gyerek, a légiós katona azon a rendkívül hideg télen hogyan és miért vette fel a keresztséget. A

nagy hidegtől sokan meghaltak, Márton minden ruháját elajándékozta a szegényeknek, csupán a rajta lévő ruhadarabjai maradtak meg. Egy napon késő este, járőrszolgálatból hazatérőben didergő koldussal találkozott. Köpenyét kardjával kettéhasította, és az egyik felét a koldus vállára borította. Másnap álmában Krisztust látta abban a köpenydarabban, amelyet a fázó koldusra terített. Krisztus így szólt a fiatal katonához: Márton, a hittanuló öltöztetett engem ebbe a köpenybe. 339-ben, 22 éves korában keresztelkedett meg, szolgálati helyén, Amiensben. Ismerd meg Szent Márton életét, Marcikám, meglátod, ugyanolyan hasznodra válik, mint a matematika.

Ma Ádám és Éva napja van, ismét dicsértessék a Jézus Krisztus, Isten ajándékának ünnepe. A legnagyobb ünnep Jézus születése. Ideje a születésnek és ideje a meghalásnak, ünnepe lesz a feltámadásnak. De Jézus Krisztus nélkül nem lesz feltámadás. Isten egyetlen fiát adta nekünk ajándékba, csakhogy önműködően nem lesz élet, nélküle nem lesz örök élet sem. Nem lehet élni nélküle, nem lehet élni tiszta forrás nélkül. Én erről nem vitatkozom már senkivel. Sem veletek, sem ellenetek, sem értetek, sem magamért. Vitatkozzanak a magukat vitával gyöngítő magyarok, vitatkozzanak a magukat nem ismerő férfiak és nők, az utolsó magyarig: *„A nyáj, a csorda összetart, / csak a magyar híz szanaszét, / amennyi törzs, megannyi nép. Vészünk, enyészünk, olvadunk: jobb egyesülni, míg vagyunk.”* Hallom hegyeinkből és völgyeinkből eltűnt nyájaink kísérteties kolompolásait, székenbe sülydedt földek irtózatossá válását, újabb és újabb halálhörgeéseink zaját, hallom négy folyónk partján más lelkű népek elégedetlen és minket megvető sóhajtozásait, s látom költők jóslatainak beteljesüléseit: összecsapnak a madarak felettünk. De mint lábon álló holtak kezében égő gyertyaszál, még türelmesen fogyunk, enyészünk; *„elveszünk, mert elvesztettük magunkat”*. És hallom ellenségeink diadalüvöltéseit: Győzelem! Győzelem! Meghalt az utolsó Magyar! Kivártuk a végét! Béke van!

Így, békésen térjenek vissza hozzánk minden részek, amit elvettek tőlünk.

Várhatunk még egy kicsit. Van még mit elmondanunk. A magyarok mai vitája nem ősi tulajdonságaink egyenes folytatása. Tegnap még volt

remény, hogy lesz jövő. Valóban nagy volt hajdan a magyar, az volt jellemében is. De a legnagyobbakat rendre feláldoztuk, koncként vetettük oda ellenségeinknek. Elrontott bennünket a sok-sok ármánykodás, elgyáultunk a hatalmas túlerővel szemben. Eltorzulásainkat azóta egyenesen a pokol táplálja, földi hatalmak keverik méreggá a kását. Kihalt nyájak kísértének hegyeinken, völgyeinkben! Tegnap még összetartottunk, életünk legalapvetőbb dolgaiban, amíg szót tudtunk érteni. Már nem tudtunk megegyezni semmiben, a gonoszság incselkedései nagyon tetszenek a vitázó ravaszoknak, még sincs meg az igazság. Föl kellene ismerni magunkban és másban az ördögöt, meg kellene állni a lejtőn. Meg kell vizsgálnunk, hogy mi a mi végzetesen nagy bajunk. Az elveszett önérzetünk. Kipróbáltam. Elmentem haza, hogy lássam. Elmentem érte szülőföldemre, Újvárfalvára, egészen Nadalosba. Gondoltam előre, hogy ott veszett el, de át kellett élnem elveszését újra. Öreg fejjel megpillantottam elvesztett önérzetem, a szeretet haldokló fényét, mélyén pedig a pokol utolsó bugyrát: az öngyilkosokét, az öngyilkos magyarok végzetét. Talán valóban Dzsingisz átka ül rajtunk. Törzseink gyalázatos háborúskodása gyöngít bennünket. Elfogyunk, bűnösök vagyunk, áldozatra képtelen önzők, romlottak vagyunk, rosszabbak a gonoszoknál, beletörődők vagyunk, önérzetünk elvesztői vagyunk. Az ember fáj a földnek. Nem lesz se hitünk, se kenyérünk, nem lesz utódunk, beletörődve elfogyunk. Danika dédunokám, Bóborkám, egyetlen lányunokám, Bercikém, Vendikém, Marci és Matyi unokám, egyetlenke Ádám unokám, Dániel és Bálint unokám! Hét fiú és egy leány! Laci, Attila és Miklós fiam – mit gondoltok? Tehetünk még valamit? Úgy van, bizony kell hogy tehessünk még valamit! Szeretnünk kell Jézust, becsülnünk kell a kovász embereket, akiket *„kovászul szánt szegény népünknek az Úristen”* – ahogy Varga Domokos mondta. *„Azok előbb-utóbb mégis megkelesztik azt a keletlen magyar kenyeret. Akiket sónak szánt, azok megízéssítik. Akiknek pedig az a sorsuk, hogy gyertyaként égessék el az életüket, azok sokakat megvilágosító, szép tiszta fényt terjesszenek.”* Nekünk is meg kell tennünk, gyerekeink, amire képesek vagyunk. Meg annál is többet! Szabadságunk igaz mértéke szerint többet kell adnunk, mint amennyit kapunk. Meg kell magunkért

előbb legbelül erősödnünk. Erőssé kell magunkat teremtenünk! Hogy megtehessük kötelességünket egymásért, a haza javára, családunkért, nemzetünk megmaradásáért, jövődönkért. Ha kihálnak a játszótérek, akkor nincs tovább könyörület számunkra. Láttátok volna dédnagyanyáto-
tokat meg dédnagyapátokat! Azt szokták mondani: lehetetlenség nincs, csak tehetetlenség van. Tehetetlen ember és tehetetlen kor van. A tehetetlen föld elgazosodik és elnéptelenedik, a tehetetlen Magyarország nem ország, csak elveszett birodalom. Aki helyünkre áll, az nem értünk áll oda, hanem önmagáért. Még nem tudjuk, ki áll helyünkre. De az már mindegy lesz nekünk. Nem juthatunk odáig. Mennyivel fogy a magyar lakosság évtizedenként? Mintegy 20 ezerrel? Egy kisvárosnyi néppel? Valóban, egy-egy kisvárosnyi néppel leszünk kevesebben... Erre figyelmeztetett bennünket *Fekete Gyula*. Senki sem hallgatott rá. És a fogyás felgyorsul. A kilencszázötvenes évek végén fordult mínuszba az ország népességének fogyása. A hatvanas években példa nélkül álló népesedési hullámvölgybe jutottunk, akkor riasztóan kevés gyerek született. Azóta eltelt 60 év! Azóta nem „gyerekszüke”, hanem „szülőszüke” lett. Erre figyelmeztetett Varga Domokos már a múlt század nyolcvanas éveiben. Ez a legfőbb baj! Lehet, hogy a mai kormány valóban mindent tőle telhető jót elkövet a magyar megmaradásért. De az kevés. A magyar nép akarata nélkül hiábavaló a legjobb akarat. A hetvenes évek második felétől csökken a fiatal házások és házasulandó fiatalok száma. A kevesebb családban minden korábbiánál kevesebb gyerek születik. Az egyre kevesebb gyerekből egyre kevesebb szülő lesz. Ha az irányt nem tudjuk megváltoztatni, betelik rajtunk a végzet. Akkor „*más hon áll a négy folyam partjára...*” Hol van már, mióta nincs meg az a négy folyam! Az alvilág folyóvizén folyamatosan evezgetünk át a túlsó partra. És Kölcsey hallgat, Illyés hallgat; látnák csak, mi van itt! Varga Domokos és Fekete Gyula figyelmeztető szavait nem hallgatták meg a véreim, magyar kannibálok! Meg kell tennünk a jövőért, többet is, mint amennyire képesek vagyunk. Áldoznunk kell a jövőért, vagy valóban elveszünk. De áldozni senki sem akar. Ugyanazt a nótát fújuk valamennyien: „*Nem vagyok hülye, hogy több gyereket, több gondot vállaljak.*” „*Még akkor sem vállalok többet –* kontráz rá a másik –, *ha az*

állam megfizeti a »gyerek árát«. Ide a pénzt! Csak beszéljete!” Varga Domokos azt mondta egy interjúban az Új Embernek: *„egy családban, ha csak egy vagy két gyerek van, senkinek sincs joga, hogy bárkit kérdőre vonjon vagy elítéljen. Ítélni könnyű. Sokkal nehezebb az igazi örömrre megtanítani az embereket. Arra, hogy úgy találhatják meg a maguk életét, ha megtanulják elveszíteni, s épp akkor veszítik el, ha mindenáron meg akarják tartani. Az, hogy Magyarországon annyi az idegbajos, az alkoholista, az öngyilkos, de a céltalanul élő, megkeseredett ember is, jórészt ugyanonnan ered, ahonnan a gyerektelenség, illetve a kevés gyerek: nem tudnak elég okosan önzők lenni az emberek. Kevesen ismerik közülük az igazi boldogság titkát, azt, hogy a boldogságot nem adják ingyen!”* Ezért beszél Jézus is a szoros kapuról, keskeny útról, magunk megtagadásáról, a kereszt felvételéről. Nem azért, hogy boldogtalanok legyünk, hanem hogy boldogok. Úgy lesz ebből a több kereszt felvételéből – a több gyerekből – és vele együtt több gondból, aggodalomból, munkából, töredelemből – boldogság, hogy a nagy család hihetetlen energiákat tud felszabadítani a gyerekeit szerető szülőkből. Ez már az első gyerek születésekor megkezdődik. Ott az a kis magatehetetlen csecsemő... Micsoda nagy érzés a fiatal szülőknél, hogy ezt a csöppséget az ő gondoskodásuk élteti! Nélkülük mi lenne vele? A pici által egyszerre roppant fontossá, sőt nélkülözhetetlenné válnak ők is a világban. A gyenge gyerek mellett ők a nagyok, ők az erősek, ők a mindenre képesek. A nagy családokban ez az érzés sokszorozódik meg, s növeli többnyire a boldogságot is. Ahogy a munkát, a gondviselés örömét is megtöbbszörözi a több gyerek. *„Ha ott ül az ölemben egy lázas gyerek, és hozzászorítja az arcomhoz a forró kis arcát, biztos, hogy fájdalmat is érzek miatta, de boldogságot is, hogy segíthetek rajta, ápolhatom, gyógyíthatom. Az élet igazi vesztesei azok, akik csak önmaguk fájdalmaival, örömeivel vannak eltelve. Az egyke nem ismerheti a testvériség örömeit, a közeli barátok talán pótolhatják egy kicsit a testvért, de nem helyettesíthetik a testvéri együttlétet, beszélgetést, a testvéri közös játékot, sőt a testvéri osztozást, feltékenységet, irigységet, versengést, veszekedést, verekedést, amelyektől nem kell megijedni, hiszen a közös életbe való belenövés természetes jelenségei. Az egykének sok mindenen nem kell osztozniuk, se játékon, se csokoládén, se szülői szereteten,*

de ettől ők csak szegényebbek lesznek: hiányzik a tréningjük erre a társas életre”. A többgyerekes családban felnövők egymás által nevelődnek. Vagy mindezt nem jól tudta Kölcsey Ferenc, Arany János, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Tompa Mihály, Ady Endre, Fekete Gyula, Varga Domokos, meg én sem?

KÖLTŐK, SZELLEMI APÁIM

TISZTELETADÁS KASSÁK LAJOSNAK

Az Olvasó Munkás Klub Kassák-émlékkönyvét, a *Kibontott zászló*-t 1987-ben – Kassák Lajos születésének századik évfordulóján – a költő iránt érzett tiszteletünk és szeretetünk jegyében állítottuk össze. *G. Komoróczy Emőke* irodalomtörténész Kassák az emigrációban című művének korábbi kiadása és sikere ösztönzött bennünket MUNKÁ-ra, TETT-re. *G. Komoróczy Emőke* kötetünk egyik legfontosabb írásában a 100 éves Kassák Lajos életének és művészetének fontosabb mozzanatait foglalta össze. Több Kassák-dokumentumot közöltünk a Csepeli Munkásotthon Olvasó Munkás Klubjának 35. kiadványában. Antológiánkat emlékezők írásai gazdagították. A klubtagok írásaival együtt összesen 52-en fejeztük ki tiszteletünket Kassák Lajos iránt. Például: *Lengyel József, József Attila, Komlós Aladár, Palotai Erzsébet, Justus Pál, Heimer Jenő, Kis Ferenc, Déry Tibor, Szécsi Margit, Rába György, Vészi Endre, Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs, Mezey Katalin, Oláh János, Földeák János, Kovalcsik József, Kárpáti Kamil, Lezsák Sándor, Szervác József, Bokor Levente, Falus Ottó, Csillag Tibor, Szentpéteri Zsigmond, Schuch János, Szemes Zsuzsa, Szántai Sándor, Pap Sándor, Halász Imre, Molnár M. Eszter, Tamási Lajos.*

A *Kibontott zászló* bevezetőjét idézem:

Adassék tisztelet Kassáknak, a mosónő fiának, az 1887. március 21-én született költőnek, kit a semmiből emelt ki a sors, aki önmagát emelte ki a munkásélet nyomorúságos és örökké nyugtalan tengeréből.

Kassák Lajos születésének 100. évfordulóján emlékkönyvünkkel próbáljuk kifejezni tiszteletünket, szeretetünket és nagybecsülésünket a példaadónak, mégpedig úgy, hogy legalább néhány jellel megmutatjuk, mit végeztünk az Olvasó Munkás Klub fennállásának közel harminc esztendeje alatt, s hogy amit tettünk, azt valóban Kassák örökségének szellemében tettük-e.

Tevékenységünk középpontjában az írók és olvasók találkozási állnak, azok az eleven eszmecserék, amelyeket a művelt munkásért, a munkások emberi emancipációjáért folytattunk. Miként ezt a klub ma már irodalomtörténeti értékű naplója mutatja, Kassák Lajos valóban első az egyenlők között; övé az első bejegyzés. Őt követi Veres Péter. A klub naplójában, emlékezetünkben és szívünkben Kassák Lajos és *Veres Péter* jól megfér egymás mellett, akkor is jól, ha életükben nem férhettek össze. Nem rajtuk múltott; ők is emberek voltak, ám mindkettejüknek köszönhetjük eszméletünket, ahogy mindazoknak a költőknek és íróknak is, akik őket követik mind a klubnaplóban, mind könyvünk lapjain. Tamási Lajosnak, kire elsősorban mint költőre tekintünk, klubunk ma már tiszteletbeli szellemi vezetőjének köszönhetjük, hogy mi is, akik munkások vagyunk vagy voltunk a szó eredeti értelmében, velük megyünk, követjük költőinket és íróinkat az emberi felszabadulás útján.

Kassák válogatottan szép verseivel megerősített antológiánk szellemi gerincét azoknak az írásai adják, akik eljöttek közénk, s lehetővé tették számunkra, hogy együtt bizonyíthassuk a kassáki szellem érvényességét és korszerűségét.

S hogy minél többen léphessünk arra az útra, amelyet Kassák megjelelt, az ő verseiből bontjuk ki a zászlót, s ezen a 100. születésnapon úgy adjuk át szándékunk szerint az olvasó munkásoknak ezt a könyvet, *„mint-ha teli tál gyümölcs lenne, / csöndes szép ünnepet kívánok hozzá, hogy ízeljétek / túl jól ismeritek már a keresztfa árnyát és tövisét.”*

A méltóság fölkelése

Kedves Barátom!

Mennyire szeretnék testvéremnek szólítani!

Egy vissza-visszatérő álmomról beszélek neked, amit tizennyolc-tizenkilenc évesen álmodtam először, amikor alighogy elkezdtük a munkát és az életet abban a feszültségektől, megalázásoktól és megaláztatásoktól terhes, olajszagoktól és égett vasforgács-illattól mégis csaknem kellemes, nekem ma már édes emlékezetű műhelyben, melynek füstös, homályos és napsugarakkal szabdalt levegőjét tíz évig együtt szívtam veled, idegeim, szívem és agyam, bőröm legmélyebb pórusaiba.

Kassák Lajos híre nem jutott el abba a világba. Ugyanúgy nem hallotunk róla, ahogy az emberi méltóságról sem, melynek hiányát akkor is éreztük, ha örök gondokkal meggyötört, áldott és robbanó lelkünk a nevét sem tudta a hiánynak.

Olyan védtelenek és ártatlanok voltunk, „*mint a maszületett csirke hátulján a fehér tojáshejjal.*” Szégyenletesen tájékozatlanok és műveletlenek; bánatunkban az Istent is letagadtuk, nem hittük, mert nem is hihettük, hogy mi vagyunk a jövő kulcsa. Embernél magasabb szürke és ostobán kemény betonfal keríti körül azt a világot, melynek rozsdát vérző vasakkal, elszáradt kórókkal és tarackossal fölvert tövében olyan holtan és magányosan hever egy jajkiáltás, mint a kígyó levedlett bőre.

Te ott maradtál, a falakon belül.

A falakon kívül pedig, attól sokkal távolabb, egy csaknem elfelejtett és tiltott birodalom kőfalaknál is keményebb gyűrűjében őrzik Kassák Lajost. Könyvtár a neve annak a birodalomnak, ahol Kassákot fogva tartják.

Hozzád beszélek!

Szabadítsuk ki!

„Hozzád beszélek” – fordult Kassák Lajos 1918-ban a világ legtermészetesebb hangján a *Fiatal munkáshoz* –, „*aki nem vagy több és nem vagy kevesebb nálam, akit embernek mintázlak, bár értelmetlenül duzzogsz, s*

hetenként hat napra felismerhetlenné mázsol a gyáarak piszka. Kidolgozott kezemet beleteszem a kidolgozott kezedbe. Testvér!”

Testvér? Igen, testvér!

Vissza-visszatérő álmom keretébe foglalt szavaimmal ma egy magatartást szeretnék életre kelteni benned, Kassák segítségével. Nem vagyunk már gyerekek. Az izmusok kora lejárt. Felnőttünk. De hogy valóban felnőhessünk, hogy szuverén emberekké válhassunk, le kell vetni fejünkről a szörnyet, és ki kell vetni magunkból is.

Mennyire szeretném magam elkiáltani Kassák 1917–1918-as örömkialtásával: „*Ó, mi értjük egymást rettenetesen!*” De nem kiáltozom, inkább csak halkán kérdezem: értjük egymást? S miért torlódik össze az idő, miért tolakszik Kassák 1918–1919-es forradalmi öröme fölé Kassák 1942-es, elcsendesült, biblikus hangja: „*ahogy hajózom nappal és éjjel kéneső hull rám s testvéreim gyalázata.*”

Testvéreim gyalázata?

A Hirosimára dobott, legnagyobb örültségnek véget vető, tömegpusztító atomnál is jobban pusztított akkor a munkások között is, vad demagógiával a fasizmus. Kassák akkor írta a *Kibontott zászlót*. Sztálingrádnál akkor csillant fel újra az emberiség jobbik felének reménye. Akkor testvért uszítottak testvér ellen a viláгурalomra törő oligarchák, s az ifjan vörös világforradalomért lázadó Kassák akkor az emberszeretet mélységesen gyöngéd hangján óvta a munkásokat a sör- és vérgőzös vágóhídi mészárosoktól. Mindenekelőtt a lelküket akarta megmenteni a gyalázattól.

„Nem érdemeltem meg őket, vagy ők nem érdemeltek meg engem, / a tenger két partján állunk, akik olyan közel vagyunk egymáshoz / lábainkat csapkodják és cibálják a fekete vizek.”

Fekete vizek?

Fekete ingek. Barna ingek. Fehér ingek. Vörös ingek. Micsoda ingek! És micsoda fenyegető, testvértelen magány a tenger két partján azóta is!

A fasizmuson túljutottunk. De nem volt elég az éhség igáját lerázni, lélekben is „*föl kéne szabadulni már!*” (József Attila). „*Ez minden előbbrejutás alapötörvénye.*” (Kassák Lajos).

A fiatal Kassák korán felismerte: a forradalom csak az első lépés eme

belső felszabaduláshoz. Ebben a hitben és önismeretben gyökerezett az ő tántoríthatatlan keménysége, és ugyancsak ebből a „tudásból” hajtott és lombosodott ki költészetének példaadó szeretettel dúsított türelme a munkások iránt, végeredményben a teljességvágy hordozója, az alkotó EMBER iránt. Így kapcsolódhatott Kassákban össze az osztályához és az emberiséghez, a konkrét munkához és a konkrét emberhez a történelemmel folyton változó-megújuló és mégis mindenkor állandó hűsége. Mert Kassákot egyfelől a kényszerítő realitások bele-nem-nyugvó tudomásulvétele, másfelől pedig a realitásokat meghaladó, azokon felülemelkedő független mozgalmi cselekvése és tiszta költészete vezérelte. Így és ezért alkothatott egységet benne, testesülhetett meg Kassák Lajosban az etikus ember és művész.

Mindezek miatt nem egyszerűen politikai hiba, hanem már-már „bűntény” volt Kassákot elválasztani a munkásoktól.

Mi következik mindebből a mi számunkra ma? Munka és munka, barátom. Halálig. Ki tudná ezt nálad jobban? Az alkotásnál nem tudunk szebbet és jobbat, természetünkől fakadóbbat szembeállítani sem a természetes pusztulással, sem az élet hétköznapi elfásító robotjával. Csak két kezünk és szellemünk alkotását: könyvet, például.

De *„ment-e a könyvek által a világ elébb? /Ment, hogy minél dicsőbbek népei / Salakjok annál borzasztóbb legyen.”* Így gondolkodott Vörösmarty a könyvtárban.

S mit ajánlott ugyanő orvosául? *„Mi dolgunk a világon? küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért. / Előttünk egy nemzetnek sorsa áll. / Ha azt kivíttuk a mély süllyedésből...”*

A mély süllyedésből...

És Kassák kikért küzdött, kiket tekintett „legnemesbek”-nek? Miféle anyagba lehelte újra meg újra a méltóság eszményi öntudatát? Hallgassunk bele a *Munkásportré* néhány sorába:

„Ezt a fejet nem formálta saját képére az Isten /ezt a fejet a tegnapi emléke és a ma kétségei gyötrik /ebben a fejben forradalmak magvai csirázhatnak /erre a fejre régóta lesben áll a hóhér / ezeket a kezeket a teremtés eszméje vezérli... / ezek a lábak összekötik nyugatot a kelettel / ezek a lábak agyontapossák a

sárkány hét fejét!... ez a szív zsarnokok fegyvereitől sebzett... / ez a szív az én szívem ikertestvére / ez az ember olyan, amilyen én vagyok... ”

Méltóság, testvérem. Akkor is, ha nem ilyen vagy, nem ilyenek vagytok, nem ilyenek vagyunk. De akarjunk ilyené válni!

Bontsuk ki a zászlót.

Nincs más fegyverünk.

„Végyétek úgy e könyvet, mintha teli tál gyümölcs lenne / csöndes, szép ünnepnapot kívánok hozzá, hogy izleljétek / túl jól ismeritek már a keresztfa árnyát és tövisét.”

Emeljük magasra, hogy általa fölemeltessünk.

Hajnalodik.

„Jöjjetek ki házatok kapuján, s mezítelen arcunkat mutassuk meg... / Jöjjetek a rokonság és barátság sugarával a szemetekben / jöjjetek úgy, mint akik a benső törvény szerint mozdulnak / s érzik a cselekedet ízét, amit maguk kívántak.”

Nem igaz, hogy ami nem történt meg, arról nem mondhatunk semmit. Álmom a méltóság fölkelése. Álmom a méltóság fölkelésének ünnepe. Áradó tömegeket látok álomban. Minden irányból áradó sokaságot, Berzsenyi álmodta szabad népet. Valamennyi ember zászlót emel a feje fölé. Zászlónk a könyv. Mi Kassák nyomán menetelünk.

Tudom, ez az én vissza-visszatérő álmom nem lesz ilyen látványos a valóságban. Nem látványos ez a küzdelem, és nem fog véget érni soha. Más nem ígérhetünk egymásnak, ha becsületesek vagyunk.

„Végetlen a tér, mely munkára hív” – mondotta Madách. „A boldogság a szabad küzdelem” – üzeni Tamási Lajos. Ehhez tartsd magad, „megtalált fiatal testvérem.”

* * *

Rendkívüli élményem volt a Kibontott zászló összeállítása, Kassák Lajos verseinek kiválogatása, a bevezető és a zárzó megírása a nyolcvanas évek második felének közepén. Akkoriban napról napra kerestük a válságból kivezető utat, a politikai, gazdasági és a kulturális élet szabadabb irányát,

változtatni akartunk a rendszeren, tüntetéseken követeltük a demokráciát, az egypártrendszer eltörlését, a többpártrendszer megteremtését, a jogállam kiharcolását, kerestük a társadalmi igazságot, követeltük a nemzeti függetlenséget, a magyar nép jogainak helyreállítását, szabad vállalkozásokat, boldogabb életünk alapjait. A magyar megmaradás érdekében sürgettük megcsonkított nemzetrészeink testvéri összetartozását, a szomszéd népekkel a kölcsönösen előnyös összefogás akaratát, az emberhez méltó „boldogságot, a szabad küzdelemet” (Tamási Lajos: *Északi föld*).

Végeredményben Kassák konstruktivista kiáltványát próbáltuk követni: *Romboljatok, hogy építhessetek, és építsetek, hogy győzhessetek*. Csakhogy Magyarországnak sem a régi, sem az új vezetői, sem az értelmisége nem az avantgárd, nem Kassák szellemi örökösei voltak. A modern vagy modernnek mondott irodalmi, művészeti, politikai, társadalmi erők, mozgalmak kivétel nélkül elvetették a munkásérdekek képviselőjének kérdéseit, a munkások kultúrájának ügyét. Mintha a magyar munkások, a kétkezi dolgozók lettek volna bűnösök mindazért, amit nevükben a korábbi politikai hatalmak és kiszolgálói elkövettek Magyarországon. Mi, az Olvasó Munkás Klubban kesereghettünk, sanyarú képpel elsavanyodhattunk, fanyaloghattunk, kimondhattuk az igazat szépen. Hogy a magyar munkások nem tudják követni Kassákot úgy, ahogy a háború előtti évtizedek főleg kulturális mozgalmaiban követték. Vagyis a magyar munkás 1987 előtti bevallatlan árvasága az 1989-es évet követően „bevallott”, nyilvánvaló árvaság lett. Változatlanul a munkásokat büntették elsősorban, mintha a munkásság lett volna bűnös mindazokért a bűnökért, amelyeket a szovjet szuronyok védelmében uralkodó korábbi pártok, az MDP és az MSZMP vezetői elkövettek. A szociáldemokrata párt sem tudott olyan erővé válni, hogy a magyar munkásság érdekeinek képviselőjét egyáltalán valaki – bárki – megfogalmazta volna. Beleértve a szakszervezeteket. A rombolás nem volt, nem is lehetett konstruktív, részben azért, mert nemcsak a rosszat, a jót is lerombolták, ami pedig a régi helyett épült, az ugyanúgy nem a munkások érdekében épült, mint korábban. Az avantgárdnak volt és van ugyan sokféle folytatása Magyarországon is, bizonyítja ezt éppen G. Komoróczy Emőke könyve, az *Avantgárd kontinuitás a*

XX. században. A kötet a párizsi *Magyar Műhely* történetéről, alapító szerkesztőiről, legjelentősebb munkatársairól szóló hézagpótló mű. – A XX. század kezdetétől egészen az ezredforduló új jelenségéig felvázolja a bűvópatakszerűen hol felbukkanó, hol eltűnő experimentális költészet fontosabb epizódjait, változatait. Széleskörű ismeretanyagra építve veszi számba a szerző a Magyar Műhely elméleti tevékenységét, poétikai újításait, a meghonosított új műfajokat; a folyóirat szerepét a sokszínű hazai vizuális költészet kibontakozásában; mélyre hatoló elemzéseivel megkönynyíti az érdeklődő olvasók tájékozódását az avantgárd „útvesztőjében”. Sikerül cáfolnia a régi vádat, miszerint az avantgárd pusztán hagyományromboló lenne, és felmutatja a Kassák, majd *Tamkó Siráto* nyomdokain induló és továbblépő művészek munkásságában azokat a szálakat, amelyek a magyar költésztörténet tradícióiba kapcsolják őket. Hangsúlyozza (és interpretációival bizonyítja), hogy a vizuális költésztől sem idegen a nemzeti múlt és történelem, hiszen az alkotók élményvilága abból táplálkozik, s ők is az átélt valóság-tapasztalataikat formálják művé – méghozzá látható nyelven. Technikai újításaik – bizonyos idő elteltével – beépülnek a tradícióba, s fél évszázad múltán az újabb nemzedékek már hagyományként kezelik az ő életművüket is. Hiszen a poétikai készlet – mint minden a nap alatt – folyton változik és megújul.

* * *

Kassák Lajos szellemi törekvéseit folytatja *Tamási Lajos* költészete is. Példárá nagy poemája, az *Északi föld*. A halál legyőzésére Délről Észak felé indult küzdő ember drámai sorstörténete 342 sor. A költemény befejező sorait idézem:

„– *Valaha voltál Déli rózsza,
nyiltál az Isten asztalán!*”
– „*Nem emlékszem, nem tudok róla,
semmit, anyám.*”

– „*Félek, hogy nem lesz menekülés,
számodra nincsen Kánaán*”.

– „*A boldogság a szabad küzdés
nekem, anyám*”.

– „*Körömben itt s majd túl a földön
mi vár még s mennyi gond reám?*”

– „*Le kell még a halált is győznöm!
Ölelj meg, édesanyám!*”

A teremtés szent pillanatából, az ég és föld ihletett csendjéből, a nap sugárainak és a tenger lángoló örömének illatos lobogásából, az alig remegő hullámok szikrázó táncából, a Dél varázslatos öbleiből indul útjára a költemény, a küzdésre született Ember – Délről Északra föl! E rendkívül erős sodrású, képekben és gondolatokban gazdag lírai mű a valóságban elvesző remény helyett a költészet megtalált reményét kínálja azoknak, akik még hinni akarnak és mernek a cselekvő emberek jövőjében. E nagy költemény költői igazságára felkapjuk fejünket: különleges gyönyörűség emel bennünket megunt világunk fölé. Újra hisszük, küzdelmünk nem hiábavaló.

IRGALOM

Irgalom! A nemzet nagy költőjének, József Attilának.

Szavának hallatára döbbsenten kapom föl a fejem. Mintha én szoltam volna. Vagy értem szolt valaki? A lelkiismeretem kereste a választ és a kiutat? Nem voltam még elég művelt sem. De hát ki mondhatja magát elég műveltnak? És hogy állunk a műveltség és a tisztesség összefüggéseivel? Az első megdöbbenés még a gyárban ért, köszörús koromban. Sokáig azt hittem – s milyen jó volt hinni! –, hogy nem vagyok egyedül, s a ragyogó főtengely, amit tűrés szerint ezredmilliméter pontosságúra köszörültem, egy boldogabb világ alkatrésze lesz.

Az lett. De a boldogság világhiány maradt.

Irgalom! – kiáltottam volna, de aztán lassan megértettem: kár kiabálni. Miként a főtengely, kiáltozásom is beépíthető, elidegeníthető, ellenem fordítható. A történelem ellenem fordult, de még reménység táplálja veszteségeinket. Csak érjen véget az újabb évtized! Korábban változásokat sürgettem volna, mára pedig azt látom, nincs állandóság szinte semmi-
ben, ami van, csupán önmaga karikatúrája. Rosszabbnál rosszabb rendszerek jönnek-mennek, nincs nyugalomunk, nincs békességünk, nem állapodhat meg országunk szinte semmi lényeges vonásaiban, tulajdonságaiban. Költők szeretete, átkozódása nem sokat ér, nyelvünk is porlik már itthon is, népünk, nemzetünk folyamatosan veszti magát; valóban elveszünk, mert elvesztettük magunkat. Hol Trianonban, hol békében, hol magunkban. Szerettem volna feltétlenül hinni Istenben, egy megváltó eszmében, hazámban, népemben, nemzetemben, szabadságban, szerelemben, családban, testvériségben. A költészet maradt egyedül, egyetlen

oltalomnak. De csak addig, amíg írtam. Amint két vers között belezuhan-
tam a semmibe, az üres űrbe, vagy írni kellett volna azonnal újra, vagy
inkább építeni valamit, talán hidat az áthidalhatatlan partok közé, valami
kézzel foghatót csinálni, például agyagedényt, előlről kezdeni mindent, az
egész teremtést. De még nem kerültem a világ végére, mint Kassák vagy
Tamási Lajos, még írással és olvasással alakítottam magam az időben,
abban a reményben, hogy elkészülök, s lesznek jobb idők. Olvasásra
maradt például az *Irgalom*, melynek különösen két sora vésődött mélyen
az emlékezetembe: „*Mit oltalmaztunk, nincs jelen, / azt most már támadó-
ink védik.*”

– Kik azok a „támadóink”? Hogyan lehetnek ők védői annak, amit mi
oltalmaztunk, de ami számunkra nincs jelen. Miért hagytuk elveszni azt,
ami életbevágóan fontos volt nekünk? Tudjuk-e mi volt az? Tudjuk-e, mi
hiányzik?

Köszörűsként úgy éreztem, könnyű volna rávágni kérdéseimre: ez azt
jelenti, hogy az uralkodó osztály (vagy inkább az uralkodó párt) mindig
kisajátította az eszmét, épp azért, hogy hatalmának fenntartása érdekében
eszközzé, esetleg véres eszközzé változtassa. És a kisajátított eszmét tűz-
zel-vassal, vérrel, demagógiával mocskolta be, alacsonyította le, hogy
manipulálja és demoralizálja az elnyomott, szabadságuktól megfosztott
társadalmi osztályokat, népeket, nemzeteket, egyéneket. Gondoljunk a
fasizmus és a kommunizmus közösségi vagy nyíltan közösségellenes jelsza-
vakkal fellépő világhatalmi törekvéseire.

Könnyű volna tehát így értelmezni ezt a két józsefattilai sort: „Mit
oltalmaztunk, nincs jelen, / azt most már támadóink védik”, s meglehet,
hogy nem is járnék messze az igazságtól. Mégis érdemes ennél mélyebbre
ásni, nem feledve az eddigieket. Kérdéseim sorát legalább eggyel szaporít-
ja az idézett két sor párja: „*Elejtem képzelt fegyverem, / mit kovácsoltam
harminc évig.*”

Mi az a képzelt fegyver? Az volna az, amiről azt hittem, hogy megvéd?

Egyelőre elejtem a pontosabb választ, ahogy a költő elejtette képzelt
fegyverét.

Fegyvertelen, védtelen, magányos maradtam én is nemsokára. Már-

már elfelejtettem, miért hagytam ott „szeretett gyáramat”, s miért nem mentem el az országból, mint annyian, ehelyett ismét elővettem az Irgalmat, s ezeket a sorokat mondogattam: „*S bár hűvös, örökkévaló / dolgok közt muszáj őgyelegnem, / a palánkok közt szárnyaló / munkát nem lehet elfelednem*”. Palánkok közt szárnyaló munkája a költőnek még volt, addig, amíg volt mozgalom. De mozgalom már régen nincs. Nyugaton még van?

Ott is „óvják” az embereket? A népek ellen óvják az eszmét? Vagy inkább ott valósították meg, amit mi nem tudtunk megvalósítani? Vagy itthon óvják az eszmét ellenünk? Azok, akiknek kezében a fegyver? Azok, akik fegyverrel védetik magukat? Ellenünk?

Hová legyek? Mire és hova vágyakozom? Múltba? Jövőbe? Ugyanakkor nem tudok moccanni sem előre, sem hátra? Már csak ez a tehetetlen őgyelgés marad, az örök kiúttalan keresés?

Az örökkévalóság valóban hideg lehet, oda nem akarok menni. Az élet jobb a halálnál. És mi közöm nekem József Attila múltjához és eszméihez? Hogyha semmi, miért keresek párhuzamokat? Történt velem valami hasonló?

Amikor megismertem az Irgalom keletkezésének körülményeit, a hatvanas évek végén, s az életben és az életműben fölfedeztem az összefüggéseket, gondolok a *Tiszta szívvel* és a *Bánat* című versekre, úgy éreztem, saját kérdéseimre is érkezik némi válasz.

Akkoriban zártak ki a pártból, tagkönyvem elvesztése miatt. Nem bírtam elviselni a pártfegyelmet, nem volt más tere a „harci játékoknak”, legfeljebb a partvonalon kívül drukkolhattam volna. A hirtelen gyúlt világosságban igazán ekkor vált nyilvánvalóvá az egyedüllétem.

Most kellene megválaszolni, hogyan is ejtettem el „képzelt fegyveremet”, amit a tömegvonzás törvényeire figyelemmel ifjúságom elejétől hittel kovácsoltam, mélyebb megismerésig, egészen a csalódásig.

Ahogy visszagondolok arra a gyűlésre, ma is elönt a szégyen. Újraélem megaláztatásomat és fájdalmas zavaromat. Felkészületlen voltam. Nem tudtam a nagyhangú pártvezérek szemébe mondani, hogy megutáltam az egészet, elegendem lett a tragédiából, elegendem van a komédiából is, ne foglalkozzanak velem, hagyjanak elmenni. Ehelyett úgy álltam ott, mint a

betojt bűnös. Szégyenkeztem. Félttem. Nem voltam bátor nyíltan szemükbe mondani, hogy vége van, elválnok, csalódtam bennetek, félrevezettek benneteket a félrevezetők. Azok, akik a drapériás asztal túlsó oldalán velem szemben ülnek, csak igen szánalmasan személyesítették meg azokat a pártvezéreket, akiket felelősnek tekintettem az ország és a nép kiszolgáltatott helyzetéért. A pártszervezet vezetői rám akarták bizonyítani, hogy tagkönyvem szándékosan hagytam el. A látszat mellettük szólt: tagkönyvem fél év leforgása alatt kétszer vesztettem el. Hanyag voltam, nem törődtem a kis piros könyvvel, idegen volt számomra, utáltam a hónapról hónapra beragasztandó bélyeget, sokszoros bűnösségem bélyegét. Hogyan mondhatnám el ezeknek, hogy tagkönyvem ott tartottam a műhelyben, a szerszamos szekrényben, s mióta nem ismertem magamra munkásruhában, mióta munkásember mivoltomtól a tagkönyvembe beragasztandó bélyeg egyre idegenebb lett, valahogyan meg akartam szüntetni ezt a rossz állapotot, ki akartam lépni belőle, mint a papucsomból, ki akartam fejezni csalódásomat, azt, hogy az MSZMP-t nem tekintem magyar pártnak, sem szocialistának, sem a magyar munkások pártjának.

Mégis miért voltam annyira beijedve, ha egyszer nem éreztem magam „bűnösnek”? Talán amiatt, amit tudtam. Vagy amiatt, amit nem tudtam. Ósi félelem vett erőt rajtam. Tudtam, hogy a párt nevében sok-sok aljasságot és sok-sok gyilkosságot követtek el, nem csak ezek elődei.

Tagkönyvem elvesztésével kapcsolatban a párttitkár jól hangzó érveket hozott fel a pártegység, a szabályok, a közösség érdekeinek védelmében, s mert veszélyeztettem ezeket az érdekeket, kötelességének érezte velem szemben megvédeni a pártot és a szocializmust. „Mit oltalmaztunk, nincs jelen, azt most már támadóink védik.” – suhant át rajtam újra József Attila sora. De csak álltam tehetetlenül eluralkodó érzéseim súlya alatt. Félttem, hogy kitalálják gondolataimat. Ordítani tudtam volna. Szégyenkeztem, hogy ezért a semmiért zárnak ki. „Miért nincs bűnöm, ha van?” Ugyanazok – szellemükben ugyanazok! – ítélkeznek fölöttem, akik József Attilát eltávolították a mozgalmából? Hol van itt mozgalom? A párttitkár szavainak értelmében osztályarulónak kellett volna tartani

magamat, holott én gondolhattam osztályárulóknak, sztálinistáknak a drapériásokat, a XX. kongresszus után másfél évtizeddel.

* * *

Alig egy hónap múlva beidéztek a Gyorskocsi utcai politikai rendőrségre, néhány versem miatt, amelyek részben elhangzottak, részben nem hangzottak el a Pinceszínházban. Mégis mindegyik a politikai rendőrségen kötött ki, nem tudom (bizonyítani), hogyan. Kihallgatómat nem a *Séta a Váci utcában* és a *Mese a légyről* foglalkoztatta, hanem a *Koszorúzás*, amely el sem hangzott az előadásban, ugyanakkor ezt a versemet – nagy pecsétet ütve a papírra – lefoglalta, terjesztését megtiltotta az államvédelmi hatóság, vagy talán az államrendőrség, nem emlékszem pontos nevére, velem pedig aláírták a papírt, hogy a betiltást tudomásul veszem. Délelőtt kilenctől késő délutánig tartott a kihallgatásom, kisebb-nagyobb megszakításokkal. Köpcös kihallgatóm fáradhatatlanul követelte, magyarázzam meg, miről szól a versem, amire mellébeszéltem, nem az igazat mondtam neki. Nem azt, hogy versemben az 1967-ben az állig ünnepi beszédbe bújt csepeli szónok a földön átsütő csontokon hozsánnázik a forradalom felett az 1957-ben győztes Kádár-rendszerről, hogy itt és most „a földön átsütő csontokon” – a meggyilkolt forradalmárok csontjain – „a bukás diadalmaskodik / a lélek megnyomorítottatik / elhatalmasodik rajtunk a hozsánna / hozsánna / néked, győző!” Nemcsak a koszorúzókon, a tömegben is „elhatalmasodik a hozsánna”, miközben a szobrot koszorúzó novemberi nagygyűlés résztvevőjeként látom (látja a költő), „csorog a szónok állán a szó”, a tömeg pedig titokban undorodva köpköd. Köröskörül emelkedik a „Se víz, se vér. / Térdig érő nyál. / Tömegméretű szélütés” bénítja, ítéli tehetetlenségre a népet.

A köpcös kihallgató Wágner Györgynek nevezte magát. Cinizmusból? Azért, hogy szégyellje magát a zeneszerző? Vagy ő volt a kihallgatók „karmestere”? Azt is mondta, hogy testvérek vagyunk: nézzem meg, ő esztergályos, mutatta felém személyi igazolványát, s megígérte, hogy visszavesznek a pártba, fitogtatta hatalmát, hogy ő elintézi, majd meglátom, jó lesz nekem! Délután, mikor felállhattam a kerek kis asztaltól, megigazította

rajtam a kabátomat, leveregette vállamat, azt mondta: „meszes lett... És nehogy azt mondja, hogy megvertük!”

Azt akarta érzékeltetni, hogy ő, vagyis azok, akik a Gyorskocsi utcában működnek, felette állnak még a pártnak is, annak az egynek mindenképpen, habár a „légiót” állítólag már elbocsájtották!

* * *

Ahogy távoztam a Gyorskocsi utcából, eszembe jutott, hogy az utolsó szó elhangzása után, mikor kizártak a pártból, felszólítottak, hogy hagyjam el a termet. Tehetetlen szégyenemben szinte elsírtam magam. Akkor úgy éreztem, József Attila *Bánata* rólam szól. *„Minden hatalmat!... Lombos hajamba száraz ág hull. A száraz ágak hullnak.”*

A száraz ágak... Meg az élet aranyfája...

Keserűségembe és zavaromba némi cinizmus vegyült: a *Proletárdalt* dúdolvá hagytam el a gyárat. *„Minden halál és semmi gyász, akire csak a párt vigyáz, / prapamm param papam, / akire csak a párt a vigyáz”.*

Mi bajod? Nem vagy munkanélküli, hogy a most már mindig így lesz gondjával gyötresd magad! Írj csak verseket, az is munka! Ögyelegj „hűvös örökkévaló” dolgaid közt, s hidd el, számít rád az emberiség!

Írott és íratlan törvényük értelmében mindenképpen meg kellett engem szégyeníteni, alázni, porba kellett engem taszítani, hiszen azt akarták, hogy a szolgáljuk legyenek, engedelmesen kövessem parancsaikat.

Húsz év múlva a munkanélküliség korszaka is eljött az életemben, Magyar Jancsi életében. Akkoriban minden korábbinál többet ögyelegettünk az örökkévalóság háza táján.

József Attilát nem lehet munkakerüléssel vádolni, ő költő volt, írt *Ars poeticát* is, de te mi vagy, mit írtál? *„Én nem fogom be pörös számat. / A tudásnak teszek panaszt. / Rám tekint, pártfogón, e század: / rám gondol, szántván, a paraszt; // engem sejdít a munkás teste / két merev mozdulat között; / rám vár a mozi előtt este / suhanc, a rosszul öltözött. // S hol táborokba gyűlt bitangok / verseim rendjét üldözik, / fölindulnak testvéri tankok”...*

Ki gondolta volna?

Őt a mozgalmi munka vonzotta, húzta vissza a magányból. Okkal gondolhatott a zizegő röpcédulákra, mikor a palánkok közt szárnyaló munkát emlegette. És te...? Ő valóban a Bánat erdejének leveleit vélte röpcédulákként zizegni a „szárnyaló” munkában? A költészet hűvös, örök-kévaló” dolgai helyett szerette volna beevetni magát a mozgalom mindennapi harcaiba? Úgy értékesnek vélhette volna magát? És hova vezettek azok a harcok? És mit jelent a versben a „muszáj”? Azért muszáj ögyelegnie, mert ellökték maguktól, magára hagyták, mint egy munkanélkülit? Vagy inkább azért muszáj ögyelegni, mert ha nem íródna vers, „*meggörbülne a világ gyémánttengelye*”?

Igen, a reményt őrizni kell. Azt a reményt, ami „nincs jelen”; azt most már „támadóink védik”. Akkor sem veszhet el egészen, ha a becsapott, elrontott, elfáradt közösség is elfordul tőle. Őrizni kell a reményt reménytelenül is, elejtve a képzelt fegyvert, oltalmazni kell, ha másképp nem lehet, akkor „csak” versben. Meg kell menteni emberi öntudatot, „*melyet a világszerte fellépő erőszak a lelkek mélyére kényszerít*” (Szerkesztői üzenet, 1936).

Az Irgalmat 1936-ban írta, amikor megszakadt kapcsolata a mozgalommal. A Bánat 1932-ben született; ez a vers az illegális kommunista pártból való kizárásának dokumentuma. *Pákozdi Ferenc*, a *Társadalmi Szemle* 1933 februári számában közölte József Attila ellen írt hírhedett cikkét, melyről 1954-ben írta Révainak: „*A cikk megszületésének közvetlen előzménye az volt, hogy Madzsar József és Sándor Pál, az akkori Társadalmi Szemle szerkesztői, magukhoz hívtak – mégpedig József Attila ügyében (...) a végső következtetés az volt (...), hogy József Attilának nincs helye a mi mozgalmunkban, és mint költőt is el kell különítenünk magunktól*”.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy József Attila nem találta helyét a baloldalon? Nem találta a jobboldalon sem. Rövid ideig ott is kereste. Mindebből nem az következik, hogy középen lett volna. Költő volt. A nemzet nagy költője. Babbitshoz hasonlóan, csak más indítékokkal, ő is a mindenséget vágyta versbe szedni, beleértve az úgynevezett „alacsony tömeget”.

1932-ben, a Bánat születésekor, a KMP földalatti zászlaján a proletár-

diktatúra kivívásának programja lobogott. Mit jelentett ennek a programnak a megvalósítása a gyakorlatban? József Attila tapasztalta, hogy ez a program helytelen volt. *„Utópia azt hinni, hogy a politikailag tevékeny munkások többségének diktatúrájával a szocializmus felépíthető. (...) Diktatúra valójában csak a politikailag aktív lakosság többségén alapulhat.”* (*Egységfront körül*, 1933) Ha feloldjuk e fogalmazás önellentmondását, egyértelművé válik, hogy „a politikailag aktív lakosság többségének diktatúrája” valójába demokrácia (lehet). Nagy különbség van a politikailag aktív lakosság többségének diktatúrája, és a lakosság érdekében gyakorolt diktatúra között.

Most utalok az Irgalom első szakaszára, mely így hangzik: *„Bizony nem voltam én sem az, / Kit a családők kegyelnek. / És időm sem volt – az igaz – / kikönyörögnöm a kegyelmet”*.

„Meglett ember volt... , nem istene és nem papja se magának, sem senki-nek”. A családők kegyelmét elutasította. Ezzel együtt elutasított minden parancsuralmat. Tollat fogott. Elejtette képzelt fegyverét. Mert a *„kés kevés volt”*. Költőnek született.

Baloldali támadásokra adott válaszát *Halász Gábor*hoz írta, 1935-ben: *„Én a proletárságot is formának látom, úgy a versben, mint a társadalmi életben, és ilyen értelemben élek motívumaival”*. Túljutott az agitatív versen. Már nem hitte, hogy a politikai programok mindig az ember boldogulását szolgálják. Jusson mégis eszünkbe a gyönyörű, kamaszosan hetyke *Tiszta szívvel*. Ez a vers *Horger Antal* haragját is kivívta, emiatt küldték el az egyetemről. És jusson eszünkbe az is, hogy a moszkvai proletárirók platformtervezete 1931-ben fasisztának bélyegezte a költőt, aki *„tisztá szívvel”* írta: *„ha kell, embert is ölök”*.

Hidas Antal az Olvasó Munkás Klub vitáján fölített kérdésemre, amely a moszkvai platformtervezetre vonatkozott, a hetvenes években fölényes kitéréssel válaszolt: *„Fiatalember, ha majd az utcán találkozunk, legföljebb nem köszönünk egymásnak”*.

Vajon milyen erők nyomására nevezhették fasisztának azt a költőt, aki az elsők között hirdette a nácizmus elleni egységfront megteremtésének szükségességét és az írástudók felelősségét *Mai költők feladatai* című írásá-

ban. „Mi, mai költők nem tehetünk mást, mint hogy elmondjuk örömeinket és bánatainkat egyfelől, másfelől pedig kiállunk a szabadságért minden formában és mindenütt, ahol a gazdasági jólét jelszavaival és fegyveresen megkísérlik a költők örök ellenfelei a tömegeket legjogosabb emberi igényeiktől, a szabadságtól és a szabadságra való törekvésüktől lélekben is eltántorítani”.

Tulajdonképpen eredménytelenül hirdette. A reményt mégsem oltalmazta hiába. És most kell idéznem az Irgalom utolsó szakaszának előbb az első sorát. „És hallgatom a híreket...”

A hírek bizony szörnyűek.

József Attilának lehettek hírei arról is, amik ebben az időben a Szovjetunióban történtek. 1933-ban *Az egységfront körül* című cikkében írja: „...oroszszági perekből is látjuk...” Voltak hírei Németország fasizálódásáról is. Érlelődik idegeiben egyik legnagyobb verse, a *Thomas Mann üdvözlése*. Voltak itthoni tapasztalatai arról, hogy a munkások, parasztok és értelmiségiek közül is mennyien bedőltek a jobboldali demagógiának, a „*meg nem gondolt gondolat*” terjesztőjének, az *Ős patkánynak*. „*Miatta nem tudja a részeg, / ha kedvét pezsgőbe öli, / hogy iszonyodó kis szegények / üres levesét hörpöli*”.

Nem az úgynevezett közönyösökre gondolok, nem azokra, akiket minden korban szokás elítélni, nem a történelem áldozataira, a kiszolgáltatott ágyúötlélékekre, hanem az alulról jött bunkókra, böllérekre, kápókra, a „*magánszorgalma kutyákra*” – Illyés kifejezésével.

De azt se feledjük, hogy a magára hagyott költő hiába rimázkodott szerelemért, nem találta meg társát, s a legutolsó időben legközelebbi barátai is hűtlenek lettek hozzá.

Az Irgalom írásakor alig egy év van hátra életéből.

„És hallgatom a híreket, / miket mélyemből enszavam hoz. / Amíg a világ ily veszett, / én irgalmas leszek magamhoz.”

Élni akar!

De a világszerte fellépő erőszak nyomása alatt milyen híreket hoz lelke mélyéből a költő? A végső szorultság híreit. Azt, hogy az ember, s vele az élet, végveszélybe került.

Kitől remélhetne irgalmat? A családfőktől? Önmagától?

Nem kapott irgalmat senkitől, önmagától sem. Hagyták odátáncogni a vonatkerekek alá.

Halála napján, 1937. december 3-án ezt írta orvosának: *„Hiába kísértette meg a lehetetlent”*.

PÉLDAADÓK

Tamási Lajos és Varga Domokos

*Szerteszét szaggatott országban,
szerteszét szaggatott világban élek,
ahol a lelkek is szerteszét szaggattatnak.
De így is teljes emberi létre vágyom.
Az emlékezet homályos foltjain át
én is csak sejtem, sejteni vélem,
hogy valamikor réges-régen
egészen volt itt ország és világ,
a „mi rigónk” dalolt a fán,
együtt volt minden, a semmi, a lélek.*

*Ismertem egy-két embert
és mindegyiket isteninek néztem.
Szerettem őket. Ők is szerettek engem.
Nagy jellemükben s tetteikben éltek
és élnek bennem tovább, valahogyan.
Tudták, amit akkor én nem,
de amit sejtve, kíváncsian, félve kerestem,
hogy hol van a törhetetlen lélek,
aki segít eszmélnem, s majd engem is erőssé tesz.*

*Gyermeki tiszteletemben és ámulatomban
évekig dajkáltam őket a szívemben.
Tőlük lestem el a jót, tanultam, mi helyes, mi nem,*

*ők voltak nekem a példaadók.
Apámnál mindegyik több és kevesebb volt.
Mennyi szemérmes, bátor, férfias találkozás,
beszélgetés, sejtelem, gyötrődés,
égető kíváncsiság hajszolt és hozta el,
hogy egyik is, másik is „Barátom” lett
abban a percben, mikor a felszabadító öröm
nevetésével egyszerre mindegyik magához ölelt.*

EL NE FELEJTSE, AKI ÉL – TAMÁSI LAJOS

1989-ben, az 1956-os forradalom 33. évfordulójára jelent meg az Oly sok vizsály után, a Móricz Zsigmond Kör antológiája. Elöl Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról, 1950-ben született verse, azt követi a *Móricz Zsigmond Baráti Kör szellemi programja*: Levél az Olvasóhoz.

Házának teraszán Tamási Lajos finom iróniával ugratta barátját, Molnár Zoltánt, hogy: na, nézd csak, „ez a légvárépítő!” Molnár Zoltánnak – Cseres Tibor, Fekete Gyula és Tamási Lajos mellett – orosz-lánrésze volt a szöveg megalkotásában. Szerénységem olyan kicsinek mutatkozott e nagy írók körében, hogy a közös fogalmazás kezdetén szemtelenül megjegyeztem: a nekem jutott kis ülőalkalmatosság éppen megfelel írói méretemnek, e tiszteletre méltó társaságban különösen. Erre a költő-házigazda kikapta alólam a sámlit, és azt dörmögte, hogy nem a trón teszi a királyt..., és ő ült a sámlira. – Móricka vicc! – vihorászott Fekete Gyula azon az elgondoláson, hogy a Körnek legyen könyvkiadója is. – Nekem már van! – jelentette ki, s határozottan leszögezte, hogy ahol gitt van, ott egylet is van... (Sem Fekete Gyula, sem Cseres Tibor nem igazán bízott képességeimben. Tamási Lajos és Molnár Zoltán engem támogató akaratát Varga Domokos, majd Kuczka Péter is megerősítette.)

Ilyesféle hangulatban rágtuk meg mondatainkat szóról szóra, s az alábbi eredményre jutottunk:

MICSODA PILLANAT EZ!

A nyomorúság mélységéből felszikkázik a reménység.

Hiszen népünk életének ez még mindig megalázóan tragikus időszaka. Még érvényes a „*Ne szűlj rabot, te szűz!*” aranyjánosi szörnyű parancsa, s nemzedékek vonulnak csüggedten és beteg a halálba, azzal a kínzó tudattal, hogy még mindig nem állnak a helyükre elegendő számban fiatalok.

Gátlástalan élvezethajszolás, önbecsülés- és önbizalomhiány; a diszkó és kabarékultúra langyos mocszában kábulunk; hűtlenségben a kultúrához.

S mégis különös pillanat ez.

Hiszen ezekben az évtizedekben gyűjtöttünk csak azért is erőt a megmaradáshoz, a fordulathoz. A bitók, börtönök, büntetőtáborok s az állam fondorlatos szellemi ketrecci által sanyargatott magyar nép ellen tudott állni a legtökéletesebbre formált elnyomatásnak, és megteremtette, kibontakoztatta a gondolkodás forradalmát. Az emberi, értelmes gondolat behatolt nemcsak az eltiportak és megnyomorítottak tömegeibe, hanem megtámadta a szolgák és haszonélvezők lelkiismeretét is.

Akiknek sorsa a legnehezebb volt, a gyárak és földek népe, akiket idegen, ostoba formákba erőszakoltak – azok tették a legtöbbet.

Örök dicsőség a verejték és útkeresés hőseinek!

De fel kellene jegyezni, s fel is fogjuk jegyezni mindazoknak a nevét, akik ébren tartották a magyar kultúrát, azonosság-tudatot, lelkiismeretet. Népdalénekesekre, tánc házi zenélőkre, versmondókra is gondolunk. Meg a gyűjtőkre, a nagy mesterek utódaira, szervezőkre és karvezetőkre, a lélek élesztőire. Akiknek köszönhető, hogy az ifjúság legjava a kozmopolita ízlésterrorral szemben is megkereste a jövőbe menekülés útjait, a tiszta források irányába.

Ma, amikor már látjuk, hogy a demokrácia és függetlenség irányában megindult fejlődés kezd visszafordíthatatlanná válni, fontos megértenünk, hogy a fordulat alapja a nép állhatatossága volt, és a további fejlődés lehetősége is csak ezen az állhatatosságon múlik. Milliók hite, megszenvedett bölcsessége az a szikla, melyen megtört és megtörik a tengernyi hazugság, rágalom, cselszövés.

A legnagyobb veszedelem, ami leselkedik ránk, az, hogy már győzelemnek véljük kezdeti sikereinket, hogy az út elején megpihenhetünk képzelt diadalaink dicsőségében.

Még csak elindultunk. Még nem alakítottuk át intézményeinket a nép akaratát hatékonyan kifejező szervezetekké; még nem alakítottuk át gazdaságunkat termékeny és sikeres műhelyekké, még nem szerveztük meg kultúránk felvirágoztatásának és utódainkra örökítésének lelkiismeretes és okos közösségeit.

És magában az irodalomban még nem védelmeztük meg a társadalmi haladás érdekeit képviselő, a történelmi folytonosság felelősségét viselő hagyományos nemzeti örökséget. Pedig sehol a világon nem forrott össze jobban a nemzeti lét az irodalommal, mint éppen nálunk. Magyar nemzet úgyszólván nem is létezhetne Petőfi és Arany, Ady és Móricz vagy József Attila életműve nélkül.

Most megint olyan történelmi időket élünk, amikor az írók nem térhetnek ki a világ, a nemzeti lét korszerű újrafogalmazása, a történelmi, társadalmi, erkölcsi tisztánlátás elkerülhetetlen feladatai elől.

A körök, társaságok éppen ma, a kultúra újraszervezésének idején nem vonhatják ki magukat olyan nézetek alapján, hogy ez „nem a mi dolgunk”, hogy az „irodalom ne politizáljon”, hogy az alkotás „csak önmagáért való”.

Végre megint – vagy talán először? – olyan helyzetbe kerültünk, hogy nagymértékben rajtunk múlik, miképpen alakul nemzetünk jövője. Mindenkinek, minden társadalmi osztálynak, rétegnek és csoportnak, bármilyen foglalkozást űzőnek meg kell találnia saját helyét, cselekvő részvételének módját a kultúra újratermelésében, a nemzet sorsának formálásában.

Természetesen az íróknak is. Összességünkben vagy irányzatokba gyülekező csapatainkban mindenkinek kötelessége, hogy végiggondolja, hogyan és mit vállal egyéni alkotó munkájában, és milyen részt vállal külön mint állampolgár a közös feladatokból.

Ákár cselekszünk, akár gyötrődünk, mindenképpen a nemzet jó vagy rossz sorsának alakítói vagyunk.

Népünk most bizonyára talpra fog állni. De legbiztosabban úgy, ha minden fia talpra áll.

S az írók helytállása nélkül csonka lenne jelenünk és holnapunk: ez nem csupán esztétikai feladat, hanem naponta való kézfogás az olvasóval: a néppel. Mert az irodalom a nemzet emlékezete és várakozása.

1989. október

Móricz Zsigmond Baráti kör

***

Egyértelművé tettük körünk tagjainak szándékát: a széthullás ellen össze kellene fognunk. A körülmények azonban nem az összefogást, hanem a bomlás folyamatait erősítették. A magyar nemzet sorsára tekintő Móricz Kör írói is inkább csak szándékuk szerint tudtak egységesek lenni, leghatározottabban Tamási Lajos állt ki a Magyar Írószövetség egyben tartása mellett. A széthullás időszakában ki-ki egyéni képességei, lehetőségei szerint menthette-juttathatta el műveit az olvasóhoz, sokáig a korábbiaknál is nehezebben. Saját forintjaink összeadásával 1991-ben ötven író létrehozta a Móricz Zsigmond Alapítványt. Személyes sorsom felől nézve mindez úgy történt, hogy atyai barátom, a súlyosan szívbeteg Tamási Lajos 1992 tavaszán a jelenlétemben átadta Varga Domokosnak a *Hazatérés* kéziratát. Így lett ő a válogatott kötet szerkesztője, majd – Cseres Tibor után – a Móricz Kör elnöke, én pedig Tamási Lajos 1992. november 26-án bekövetkezett halálát követően botcsinálta kiadó; ekkor hoztuk létre a magyar irodalom és a magyar írók többségi sorsának kifejezéseként a Hét Krajcárt. Ennek közel 30 éve. Könyvkiadói programunknak megfelelően 1956 témakörében több kötetünk jelent meg. 1993-ban Tamási Lajos hátrahagyott *Hazatérése* volt az első. Ennek előzményeként Tamási Lajos 60. születésnapjára jelent meg a Csepeli Olvasó Munkás Klub kiadványa, a *Születésnapomra*, a költő válogatott verseivel, pályatársak, tanítványok tiszteletadásával. Sok figyelemre méltó különbség és azonosság van a két könyv között: a csepeli kiadványba 1983-ban még nem tehetjük bele a *Piros a vér a pesti utcán-t*. 1996-ban a Hét Krajcár

adta ki *Vérrel virágzó 1956, negyven magyar költő válogatott verseit*. Az időrendbe szerkesztett versek a forradalom és szabadságharc történetének időrendjét követik. A kötet különleges értéke, hogy *költőink írták 1956-ban a legigazabb történelmet, magas erkölcsi és esztétikai színvonalon* állták helyüket költeményeikkel a forradalomban, náluk tisztábban és pontosabban senki nem fejezte ki a magyar nép ragaszkodását hazánk szabadságához és függetlenségéhez. 1997-ben a Varga Domokos szerkesztette *Ünnepeink* fejezetnyi megemlékezést tartalmaz 1956. október 23-ról. 2005-ben adtuk ki Tamási Lajos válogatott kötetét, a *Keserves fáklyát*. 2005-ben G. Komoróczy Emőke *A szellemi nevelés fórumai* című kötetében Kassák Lajos, Tamási Lajos, Kárpáti Kamil köreiről írt tanulmányt. 2006-ban második, bővített kiadásként adtuk ki a *Vérrel virágzó 1956-ot, ötven magyar költő verseit*. Az ötven költő nevét nem sorolom fel. Kassák Lajostól Illyés Gyuláig, Tamási Lajostól, Benjámín Lászlótól, Márai Sándortól Nagy Gáspárig, Bella Istvánig a magyar költészet színe-java benne van e kötetben. 2016-ban *El ne felejtse, aki él, Tamási Lajos legszebb versei – '56 szellemiségének hiteles őrzői* (G. Komoróczy Emőkével állítottam össze.) Az amszterdami Fórum Kiadónál 1989-ben, a forradalom 33. évfordulójára elügyetlenkedve jelent meg a Móricz Kör antológiája, *Oly sok viszály után* címmel. A szerkesztő tanácsadója volt: Cseres Tibor, Fekete Gyula, Molnár Zoltán, Tamási Lajos. A korabeli ellenzék több szellemi árnyalata együtt van itt, azok is, akik később az SZDSZ-ben vagy az MDF-ben vélték megtalálni helyüket. A teljesség igénye nélkül említem Illyés Gyula, Tamási Lajos, Göncz Árpád, Vásárhelyi Miklós, Fekete Gyula, Sánta Ferenc, Karinthy Ferenc, Varga Domokos, Simonffy András, Mezey Katalin, Oláh János, Kuczka Péter, Kunszabó Ferenc nevét. Itt jelent meg az Írószövetség egyik legfontosabb dokumentuma, az 1956. december 28-án tartott taggyűlés *Gyorsírói jegyzőkönyve*, amit személyesen Erdei Sándortól kaptam, ő volt 1956-ban az írószövetség főtitkára, a jegyzőkönyvnek része *Tamási Áron Gond és hitvallása*.

Tamási Lajos az a költő – áll a bevezetőben –, aki 1956-ban a zsarnokság ellen, a szabadságért fölkelt magyar nép mellett teljes lélekkel elsőként kiállt, nemcsak egy-két maradandó verssel. A *Piros a vér a pesti utcán*

röpcédulákon is terjedt a forradalom napjaiban, olyan megrendítő és lázító erővel, amilyen ereje 1848-ban Petőfi *Nemzeti dal*ának lehetett. Könyvünkkel 1956-os forradalmunkra és szabadságharcunkra emlékezünk és emlékeztetünk. Emlékezünk, mert gyűlöltük és gyűlöljük a zarnokságot, s szerettük és szeretjük a szabadságot.

Tamási Lajos költészete 1956-ban lobbant virágjába. A megtorlás éveiben is vállalta sorsát a költő, mindig hű maradt magához és a forradalomhoz. Verseit olvasva tanúi, részesei lehetünk egy nagy költői életmű kimunkálásának, születésének. S megértjük, hogy a reménység forrása mindig az ember, aki megalkotja önmagát; az emberi mű, a belőle sugárzó költői jellem és szellem, amely a nagy elődök példái nyomán testet ölt és hatni képes. Aki ismerte, az szerette és tisztelte őt, a tetőtől talpig becsületes férfit, a szigorú, de türelmes ember különleges tulajdonságait, egyenes jellemét.

Tamási Lajost nem zárták börtönbe, nem végezték ki. E forradalmár költő sorsa a halálig tartó hűség, a csöndes szembeszegülés volt. Emberi, költői egyénisége holtáig ugyanaz maradt, aki ifjúkorában volt. *„Vigságnak szomorú vagy, / békének háború vagy, / a tisztos nyugalomnak / gyanús vagy, de gyanús vagy”* – így jellemezte egykor önmagát. *„Barátaidnak szétszórt / csapatja csupa vérfolt, / de megriadnak látva / rajtad a szelíd tébolyt”*.

„Egy golyót én is érdemelnék” – mondta nehéz szomorúságában, a kilencvenes évek elején házának teraszán, remények és reménytelenségek között vergődve, de akkor már nem írt. Látom hulló fehér hajával Petőfi szobra előtt *„a zuhogó esőben”,* s ma is látni vélem, hogy a *„fegyvergyári próbálövésnek jóslásainak ütemére”* *hogyan készül benne „ratatata... a magyar vers”*. Mint *„aki csatából menekül, s már elérte a kukoricást; s csak nem szűnnek a dobajok mögötte”*.

Tamási Lajos nevét sokan ismerték, ismerni vélük szerte e világon. De egyetlen versből nem ismerheti meg senki igazán e gazdag költészetet. Azért állítottuk össze ezt a könyvet, hogy végre minél többen megismerhessék őt. A forradalomban elhíresült verse 33 évig nem jelenhetett meg hazájában. Föl sem becsülhető kitüntetésnek éreztem 1989-ben, az *Oly sok viszály után* összeállításakor, hogy rám bízta a *Piros a vér a pesti utcán*

közlését. Mikor az El ne felejtse, aki él verseit és az emlékezéseket rako-
gattam, újra felragyogott előttem, hogy milyen nagy élménye lehetett 33
éves férfikorában a forradalom, hiszen ifjúkorától a szabadság szeretete és
a zsarnokság gyűlölete jellemezte őt; minden érzését, minden gondolatát,
egész személyiségét áthatotta. Szerelmi líráját ugyanúgy, ahogy politikai
líráját, anyja iránti szeretetét ugyanúgy, ahogy a munkásokba és diákokba
vetett hitét, velük való érzelmi azonosulását. A magyar nép közös remény-
sége, a jobb jövő várása izzik költészetében, most és mindörökké. „A
magyar irodalom a nemzet lelkiismerete, emlékezete és várakozása volt
mindenkor” – idézem tovább a bevezetőt: „Költészetünk egy-egy tiszta
csúcsa a magyar nép egy-egy tiszta álma, közös reménye, vágyakozása. A
magyar költészet fényében a nemzet nagyinak, tisztának, szabadnak akarta
látni önmagát. A pesti utcákon tüntetők, a vérző diákok és munkások
legigazabb álmunkat álmodták 1956-ban: függetlenségünket, szabadsá-
gunkat, emberi méltóságunkat. A történelem nagy pillanata az, mikor a
nép megelőzi vezetőit, megelőzi költőit is. Ledobja sorsa terheit, megmu-
tatja igazi erejét, világraszóló győzelemre tör. Szabad és boldog akar lenni,
előbb csak érzi, de már tudja is, hogy e küzdelemben még a vereség is
magasztos. Így történt népünkkel 1956-ban. A nép után a költők ébred-
tek legkorábban, s költeményekben próbáltuk őrizni a vereséget szenve-
dettek becsületét. Hervadhatatlan virágok csokra a magyar költészet, s
benne Tamási Lajosé. Történelmünk legszentebb pillanatai valóban a
nemzet közös ihletéből és közös vállalkozásából fakadtak.

Minden nagy költészet győzelem a halálon. Győzelmünk akkor lehet
termékenyebb, ha költészetünk, Tamási Lajos költészete is termékeny talaj-
ra hull, s ahogy távolodunk az időben a hajdani eseményektől, úgy válik
egyre világosabbá: Tamási a „nép nevében” emelte fel szavát nemcsak
október 23-án, hanem a leverettetést követő évtizedekben is. Az egész
magyar életben sokkal többet kellene tenni a magyar költészetért, az
ember morális állapotáért.”

Tamási néhány fontosabb versének kiemelése után kitérek *Az elhagyott
zászló alatt* záró ciklus néhány hangsúlyosabb költeményére. Ki figyel-
meztetett önála tisztábban és mélyebben a forradalom közeli kitérésére? S

ki várta önála jobban a forradalmat? „A gyanakvással önérzetében / megsértett nép nem csapott lármát. / Csak összenézett és legyintve / megvonta vállát. /.../ Vezérei ostobaságát / jószívvel meg is magyarázta. / Csak a gyanakvás fájt szívének / s rászakott a szomorúságra. // S ha csuklott is magányos sírás: / Fegyelmezett volt szobor-arca, / sok könnyeit, sebeit-gondját / önáltatással letagadta. /.../ – Ezer arcok ráncai mélyén / bukdácsolva, tapogatózva / lobo-gok, jaj, keserves fáklya, / mégis reményre, újabb riadóra. // Nyílj ki, vérünk-ből nyílj ki végre, / forradalom, te örök álmunk / – Vagy könnyűnek találta-tunk és / a varjú, ha károg utánunk” – írta 1956. szeptember 28-án, *Keserves fáklya* című versében.

A Piros a vér a pesti utcán mellett gyakrabban szoktuk idézni a Parlament előtti tömeggyilkosságról írt versét, a *Halottak napját*, de ritkábban emlegetjük a Nagykorúton elesett gyerekhősöket: „Már holtunk-ban ki győz le minket? / Sír az idő, rajtunk tanul, / s örzi megdermedt könnyeinket / hallgatva, mocsoktalanul... // Jöhet akárki, jöhet bárki, / hatal-mában csak addig ér, / amíg sírunknál meg tud állni / s kezéhez nem tapad e vér” – írta *Egy körüti sírkeresztre* című versében a pesti srácokról. Láttam a Keserves fáklya kefelevonatát, benne volt a Piros a vér... *Köpeczi Béla*, a Magvető igazgatója hívta fel Tamásit ’56 karácsonya előtt, hogy a könyv megjelenése érdekében ki kell hagyni a verset. „Kire lövettek összebújva / ti megbukott miniszterek? / Sem az ÁVH, sem a tankok / titeket meg nem men-tenek.” Még 1957 januárjában sem dőltek el a hatalmi harcok. Mit tehe-tett volna Tamási? A Piros a vér helyett *A megdermedt hegyvidéken*-t tette a kötetbe. Ebben „...erdők hallgatják némaságukat” – első pillantásra ter-mészeti lírának tűnik a vers, mely így folytatódik: „Naphosszat állnék, úgy, hogy meg se rebben / szemem és számról nem hullik a szó, / nehéz és szörnyű csend van a szívemben, / annyit tudok csak: elárultak engem. / S még nem tudom, hogy ki volt az áruló.” November volt. Árulást árulás követett. Átéltetjük-e azt a gyötrelmet, amit elődeink, az elárult magyar forradal-márok és szabadságharcosok ’56 novemberében-decemberében átéltek? Az *Epilógus*ban ezt írta: „ajtóm becsapták, boromat mind megitták / s röhög-ve úgymond: magamba nehogy fázzak / folyóújtották fejem fölött a házat.” A *Fémes csikorgás*ban örökíti meg letartóztatását. December 6-án őt is elvit-

ték a robotok. Kállay Gyula közbenjárására még aznap kiszabadult, nem követett el semmit, de rettegnie kellett, hogy elmehetnek érte újra. Jártam Tamási Alkony úti házában, álltam a lépcsőjén s elgondoltam, mit élhetett át ezen a helyen, saját házának ajtájában: *„A lépcsőn fölfutok majd s fordulva nézek vissza / feszülten állok míg a csengőhöz ér kezem, / félek, hogy idegen lesz, ki az ajtót nyitja, / s elárulom magam, ha neved kérdezem.”* E házban *„a falak csöndjéből éjszaka / fölszáll a löporfüst s a vér szaga, / s a keréknyomon hosszan, ismerősként / lobog el egy sikoltás szallaga.”* (Sugarak záporában áll a ház). Ilyen ház a mi házunk, ilyen haza a mi hazánk, melynek népe sem életében, sem holtában nem tud hozzászokni a vereséghez. De *„még a sötét is jó most, hogy bezúzott / mellünkön nem láthatjuk a vért, / és szegyenünket sem az önmagunkat / gyalázó, becsmérő szavakért.”* (Vereség) Hogyne tudnánk, mi következik vereségünkből! A rend. *„És helyreállt a rend már / keményen és szilárdan áll a törvény / Csönd van. S ennél nem telik többre / a megreccsent gerincek földjén.”* A birodalmak vásári zsvájában embereket adnak-vesznek, itt még akasztanak is, mégis *„mindig kell támadni egynek / legalább egynek, ki lemossa / szívünkről a mocskot, a szégyent, / habár a gárda letapossa”.* (Vásár) A megtorlás képeiből sejthetjük, kiről beszél a költő. A versbeli tévéközvetítés nyilvános tömegkivégzésről ad hírt, a gyilkosság helyszínén II. NN Hasszán király udvara. Sokrétegű verset olvasunk. Hogy is kérdezhettük volna Tamásit akkor: ez miről szól? Már mondhatjuk: a salgótarjáni és a mosonmagyaróvári sortüzekre utal benne a költő, de a Gyűjtő börtönudvarának kivégzőoszlopai is megjelennek a költeményben. Az akasztófák ugyan 1849-ben és 1958-59-ben is majdnem mindenütt ugyanolyanok, ám ezek az utóbbiak különösen primitívek. Mesterien rejtegeti mondanivalóját a világhosszú költője, *Pierre Mulele halálára* című versében is. Mulele mai! – ez a szimba törzs harci kiáltása volt, a szabadságért és függetlenségért harcolók varázsigéje. Belga-Kongó bozótharcosai bíztak a varázserőben, hitték, hogy a gyarmatosítók golyózáporát záporosóvé képes változtatni a nagy varázsló. Emlékszünk, ugye, a megölt Patrice Lumumbára, Belga-Kongó miniszterelnökére. Testét nagyfejszével darabolták fel Lipót király civilizátorai, azután repülővel Belgiumba szállították. Szívét kivágták, ellopták. Féltek

az emlékétől is. „*Azt eszik mindig, azt zabálják, / falják föl legelőbb / aztán meglékelt koponyánkból / kikanalazzák a velőt*”. A civilizátorok világraszóló „dicsőségét” Brüsszelben a *Diadalív* hirdeti. A magyar vértanúk sorában Nagy Imre miniszterelnök is vállalta vértanúságát, bár sokáig vonakodott – nem könnyű meghalni! Hazánk függetlenségéért élni érdemes. Vágyakozhattunk hazánk szabadságért, szeverenitásunkért, harcolhattunk a túlerő ellen, mondhattuk a költő után: „*Mulele mai! – de jön majd / aki igazán tiszta, jó, / s akit már nem fog a ravaszság, / se kés, se rakéta, sem ágyúgolyó, / s kit nem szelíd zengetek visznek, / de a harag viharai. / Légy a pajzsunk! Te védj meg minket! / Mulele mai! Mulele mai!*”

Tamási Lajos „*napszámos fia*” volt. Tudta „*honnan indult és hová ért*”. „*Harcolt – mondják – a hazáért. / Bánataért / futott fegyverek között...*” – Jobban tette volna, ha nem harcol – hallom az üres lelkű cinizmust. Ha nem harcolt volna, talán nem lett volna olyan fonnyadt, „*éhes színű*”, amilyenek Julius Caesar látta Cassiust. Hogy is vannak azok a híres shakespeare-i sorok? „*Tedd, hogy kövér nép foglaljon körül, / És síkfejű s kik éjjel alszanak. / E Cassius ott sovány, éhes színű; / Sokat tűnődik s ily ember veszélyes.*”

A jó költők mindig sokat tűnődnek. Tamási nem azért szerette idézni Julius Caesart, mert a diktátor személye tetszett neki; ellenkezőleg! Neki Cassius tetszett, Kassákot is Cassiusnak látta, történetesen *Kassák temetése* című versében, melyben persze önmagát (is) láttatta. „*Miért ilyen élesen sovány? / Miért ilyen fehér-halovány? / Miért süt mindig a veszélynek / sugara homlokán / mint bélyeg / gyötrő és háborús? / Mért nem kövérebb? / Hát ez az, / mért nem kövérebb Cassius?*”

A cézár-diktátor holtában sem nyugodhat, noha éppen temetik az 1967 júliusában meghalt császár-ölő Kassák-Cassiust. A Kassákra emlékeztető „sovány, éhes-színű”, „fehér-halovány” Tamási is ott áll Kassák temetésén, sőt „a tompa gyászdoboknak” diadalában sem nyugodhat a császár, „*hiába sorakoznak mögötte / látható és láthatatlan / légiók és hóhérlégények*” („*akiken kidagad a hús*”). Fürkésző szemek kereszttüzében épp most fogan meg benne a vers, hiszen látja, mennyire tartanak a „*holtan is gyanús*” költőtől.

A *Zugligeti ősz* verseinek megírása és megjelenése (1985) hosszú időszakában, a hetvenes-nyolcvanas években, egészen az örök világosságig Tamási még sok-sok reggel „fogódzkodott a fénybe”. Emlékszem gyöngülő mosolyára, gyermeki öröme, karjának mindenséget átölelő, önmagát, az életet óvó, galaxisok mozgására emlékeztető mozdulataira, ahogy a fény-sugarakat maga köré kötözi – annyira örült a *Reggelnek*, ahogy a *Nap-köszöntőnek* is. „*Jó reggelt legfőbb Orvos úr, te minden / világosság teremtő lángja, fénylő / csodálatos / napunk. (...) Űlvén a fűszálakra, a bogár is / benned mosdik, parányi zokogását / veled szárítja / s örvend.*”

Feleségétől, Magdustól tudom: Tamási Lajos soha nem félt semmitől és senkitől. Végül mégis beleörült a félelembe? Az üldözési mániába? A sötét angyal megalázta? Hiába fordult az Úrhoz? „*Szólíts indulásra, / holnap, hogyha kell / csak segíts, hogy könnyen / szabaduljak el.*” (*Fohász*) Csoda, hogy megörült? Valóban üldözték. Kórházi ágyon feküdt kimerült szívével, felesége mindennap látogatta. – Hajolj csak ide hozzám! – intett Magdának. – Nézd csak! – súgta fülébe. – Értem jönnek! – S a kórházi műszerek égő-vibráló-vérszomjas „szemére” mutatott.

Utolsó kötete, a *Zugligeti ősz*, melyben a Kassák temetése is olvasható, 1985-ben jelent meg. Az „*elhagyott zászló alatt*” akkor még hét évet ki kellett bírnia, haláláig; állva a dombon, „bekerítve”.

Azóta ott áll azon a dombon, „az elhagyott zászló alatt”; látom, ahogy láttatta: „*az erdő vad futás*”; „*folyik az őszi gyilkolás*”. Látom a kezét, amint levélként aláhull, látom a hulló magyar szabadság rövid győzelmét. Hallom a hangját: „*Silány győzelmeimnek vesztese is csak én vagyok.*” Hallom a forradalmár végső, de feloldandó igazát: „*Állok a dombon bekerítve / a nyári lobogó alatt; / oly védtelen vagyok, hogy szinte / szabadnak érzem magamat*”. Ebben a mi elárult-elárvult-elfáradt-elhúzódo magyar tragédiánkban keserűen kemény iróniával állapította meg, hogy „már silány győzelmeimnek vesztese is csak én vagyok”.

Kívül-belül egyre jobban hasonlított a „*világ végére került*” sovány, „*kegyetlenül megformált emberre*”, a rendíthetetlen Kassákra. A nem egészen hetven évet élt Tamási Lajos legtöbbre Kassák Lajost becsülte, Kassákot örök példaképének tekintette. Egyénisége, hite, meggyőződése,

zsarnokságot gyűlölő magatartása, „*a munkásnak igaz hazát, a munka boldog templomát*” álmodó becsülete, jóságra, szépségre, igazságra sóvárgó szeretete, vállalt feladata mellett kitartó hűsége valóban öhozzá tette hasonlóvá. A Nagykönyiban született, Pesterzsébeten felnőtt Tamási Lajos a mindenkori császároknak ugyanolyan örök ellensége volt és marad, amilyen Kassák-Cassius.

* * *

Ma már nem csodálkozom, hogy irodalomkritikusaink nem sietnek Tamási Lajos költészetét népszerűsíteni. Egyedül G. Komoróczy Emőke írt forrásértékű tanulmányt Tamási Lajos életéről és költészetéről, *Arccal a földön a huszadik század (Az avantgárd metamorfózisai) Tamási Lajos: Hazatérés, 1993. A szellemi nevelés fórumai, 2005, A „türt” és „tiltott” határán, 2010, Nincs sehol megoldás csupán a vállalt sorsban, 2016 (Hét Krajcár Kiadó)*. G. Komoróczy Emőke gondolkodásának, életművének fő helyén az ember morális forradalmának programja áll, Kassák Lajossal. Érdemes megjegyezni: Tamási Lajos 1958-ban Kis Ferenc költőnek ajánlotta *Küzdelem* című versét, mellyel a forradalomban és a forradalom után is végérvényessé tette emberi-költői normáját. Idézem: „*Valahol testvérem van, tudom én, ki / előttem jár, megáll és visszaint, / szid, bátorít, riaszt és harcol értem, / Testvérem szív és gondolat szerint, // s ki jól tudja, hogy nincs sehol megoldás, / csupán a vállalt sorsban*”. Tamási Lajos hátrahagyott kötet – írja tanulmányában G. Komoróczy Emőke – „*egy tiszta, makulátlan emberarcot rajzol ki az utókor előtt – az örökké vérző Bárány fehérségével és ártatlanságával. Ez teszi költészetét maradandóvá a múlt időben...*”

Hazatérés Nagykönyiba

Nagykönyiban, az általános iskola lejtős utcájában szép számban gyűlt össze a falu népe, mire egy kicsit késve megérkeztünk. Az iskola külső oldalfalán elhelyezett emléktáblával szemben sorakozó házak előtt, a kapukban sokan állva, mások széken és padon ülve úgy várták haza a költőt, ahogy versében ő azt előre látta. Oldalamon Tamási Annával és Tamási Juliskával, a költő lányaival megkoszorúztuk a költő fényképét, emléktábláját, utána a várakozókhoz fordultam:

Tisztelt Nagykönyi népe!

Bárcsak sorsom meghatározója, szeretett költőm, Tamási Lajos állhatna Önök előtt e szent helyen, testi-lelki valóságában! Bárcsak ő fordulhatna önökhöz, ő mondhatná el Önöknek Hazatérésének, föltámadásának történetét.

*Mikor a háborús bolyongás
nehéz újtjáról hazajöttem,
a szomszédok az utca végén
sorba megálltak körülöttem.*

*– Holt-híredet beszéltek, öcskös,
mondták s öleltek földerülten,
nem szóltam, de tőlük is jó volt
hallani, hogy megmenekültem.*

*S a kis kapun, hogy benyitottam,
mint remegés futott át rajtam
a félelem, hogy sebeimbe
hátha elestem s belehaltam?*

*Aztán megálltam szívenütve:
néztem, ahogy lobogva futnak,
harsognak a püünkösdi rózsák.
Pedig ők még halottnak tudtak.*

A rózsák még halottnak tudták a költőt, de mi már régen tudjuk, hogy Tamási Lajos a legelőbb élők között él, itt van közöttünk, föltámadt, és mi is föltámadunk vele együtt, őáltala és őbenne, mert meggyőződéssel hisszük, hogy velünk van és velünk lesz akkor is, amikor mi ezt nem tudjuk és nem hisszük. Akkor is velünk marad már, ha testi valójában nem juthatott haza. Igen, ide: Haza! Szülőföldjére, szülőfalujába, Nagykönyiba. Ebbe a nagyra becsült és mélyen szeretett faluba, melynek igen termékeny földje sok remek embert, dolgos, becsületos népet adott Magyarországnak, sok hírességet küldött országnak-világnak. Például *Sárdy János* színművészt, operaénekest, *Szölke Lajos* szobrászművészt, *Szabó József* nyelvész-professzort, *Orbán Gyula* vegyész-mérnököt, *Dr. Kovács Tamás* legfőbb ügyészt. Micsoda tiszteletre méltó életművek! A díszpolgári címek adományozásával Nagykönyi kifejezte, hogy büszke nagy szülőtteire, díszpolgáira. Testi valójában Tamási Lajos nem juthatott haza belső emigrációjából soha, pedig ősz kis anyjának, öreg-anyjának, Balogh Rózának versben is megírta:

*Ha a szülőföld remegését
bennünk, egyszer kivallanánk,
így kezdenénk, hogy: megy az úton
ősz kis anyánk, öreg-anyánk,
s azt mondanánk, hogy az a törvény
csak, amit ő is áldana,
a kis görcs-asszony, a szegénység
konok tűnődő anyyala.*

Kérem tehát Önöket, Nagykönyi lakóit, fogadják szívükbe megkerült fiukat, apjukat, testvérüket, nagy költőjüket, hogy az ország szabadságsze-

rető népe kövesse majd Önöket, jó példájukat. Higgyék el, különleges öröm lesz a vele való mélyebb, meghittebb találkozás akkor, ha valóban nyitott szívvel, kíváncsi ésszel, igazságot és tisztességet szomjúhozva fordulnak Tamási Lajos költészetéhez a megye iskoláiban, könyvtáraiban, kis közösségeiben, otthonaikban. Meglátják, hogy a legnagyobbak közül való klasszikus emberrel, remek költővel lesz találkozásuk. Azt is meg fogják érteni, hogy az idők távolából is milyen óriási dolog lehetett a magyar szabadságnak az a történelmi pillanata, amely megteremtette, kiválasztotta és népének adta őt, akiről addig milliók nem tudtak semmit. A bevérzett pillanat után hallgatni kellett róla 33 évig. Hallgatni róla és felejtetni őt, akit villámsebesen röpített föl a hírnév 1956-ban, mikor az elnyomó hatalmak népünk életének utolsó szál gyertyáját is kioltották volna. Itt valahol, ott valahol ismét összehajolt négy-öt magyar, megsúgták egymásnak büszkén: Te, komám, tudtad-e, hogy az a költő itt született, Nagykovácsiban? Az, aki az egyetemes magyarság egyik leghíresebb versét írta 1956 októberében. A vers címe Piros a vér a pesti utcán. Jól szemükbe vágta a gyilkosoknak: „Kire lövettek összebújva / ti megbukott miniszterek? / Sem az ÁVH, sem a tankok, / titeket meg nem mentenek.”

Önök, nagykovácsiak, tisztelt magyarok, igazán akkor lesznek valóban kíváncsiak és büszkéek költőjükre, ha mélyebben megismerik őt. S ahogy távolodunk az időben októberi forradalmunktól és szabadságharcunktól, aközben lelkünkben egyre inkább megszentelődnek azok, akik a szabadság fátklyavivői voltak és a tűz hűségés őrzői maradtak és maradnak mindörökké. Majd akkor tapasztalni fogják utódaink és utódaik, hogy valóban „nagy dolog a szabadság”, ahogy Márai írta, a népnek különösen az. A magyar nép álma a szabadságról és társadalmi igazságosságról az időben egyre növekedni fog. Vagy azért, mert lesz mit féltetni, megőrizni, vagy azért, mert a szabadság hiánya fogja rávezetni az utódokat a szabadság értékeire, nélkülözhetetlenségére. Kérem tehát Önöket, nagykovácsi népe, ismerjék meg és becsüljék hazatért költőjüket, fogadják szívükbe és elméjükbe, s legyenek tudatában annak, hogy őbenne önmagukat becsülik meg.

Fogadják el könyvét, ő küldi, mi csak elhoztuk önöknek, hogy EL NE FELEJTSE, AKI ÉL. El ne felejtsek a forradalmat, el ne felejtsek a forra-

dalom költőjét, Tamási Lajost. Tudják meg, ő az a költő, aki a zsarnokság ellen a szabadságért fölkelte magyar nép mellett teljes lélekkel elsőként kiállt, nem csak egy-két maradandó verssel, és utolsó pillanatáig. A megtorlás éveiben is hű maradt álmaihoz. Kötetnyi verse szól népünk álmairól. A Piros a vér a pesti utcán röpcédulákon is terjedt a forradalom napjaiban, olyan megrendítő és lázító erővel, amilyen ereje 1848-ban Petőfi Nemzeti dalának lehetett. Úgy tér ő haza Önökhöz, a szülőfalujába, könyvbe zárva, mint az álom. Mint a magyar álom. Szabadítsuk ki!

* * *

Nagykónyi általános iskoláját azóta Tamási Lajos Általános Iskolának nevezzük. A Piros a vér a pesti utcán költőjének emlékéért az országút mentén fáklyaalakban égbe törő, rakétára emlékeztető fémszobor őrzi. A híres költeményt a szobrász szinte betű szerint beleírta az országúti sötétben különösen messze világító műbe.

A nagykónyiak figyelmébe ajánlottam Tamási Lajos könyveit, köztük a *Hazatérés*-t, válogatott verseinek kötetét. A Pagony utcai ház teraszán én is ott voltam. Röviddel halála előtt a *Hazatérés* kéziratát ő maga adta át barátjának, Varga Domokosnak, 1992 őszén. Nemcsak a *Hazatérés* kéziratát bízta rá a továbbiakban legfőbb támaszomra, hanem azt kell gondolnom, hogy engem is. Szellemi apám, barátom, Tamási Lajos 1992. november 26-án meghalt. A *Hazatérés*, a Hét Krajcár első könyveként, 1993 januárjában, néhány nappal a költő hetvenedik születésnapja után, *Varga Domokos* előszavával megjelent.

„Újév napján, 1993. január 1-jén töltötte volna be élete hetvenedik évét. De ezt már nem győzte kivárni. Néhány héttel előbb megszakadt a szíve, s ő visszatért a föld porába, ahonnan vétetett.

Így sem élt kis időt. Gondoljuk csak el: Petőfi pontosan száz évvel előtte született, s ha ilyen kort ér meg, 1892 utolján fejezi csak be pályafutását.

Fura játéka a képzeletnek: mély barázdák a vénülő Petőfi arcán, s galam-

bösz fürtjei alól ránk villogó szemek. De bennük ugyanaz a láz, ugyanaz a lélek.

Ugyanaz? Biztos, hogy ugyanaz?

Ne keressük most erre a választ. Maradjunk a költőutódnál, Tamási Lajosnál, akinek oly bőven megadatott az embernyűvő évtizedek próbatétele: lázainak lehütése, hiteinek megcsúfolása, lelkének gyötretése-szorongatása. Kiállta-e? Vagy megtörték a rászakadó szomorúságok, szégyenek és csalódások?

Erre könnyebb felelnünk, mert nem szorulunk a képzelet fura játékaira. A válasz mégse legyen se igen, se nem. Csak annyi: költő volt, az maradt, s versei mindent elmondanak.

Nem csak a költőről.

A korról is, amelyben élt, s amely már jóval halála előtt maga alá temette álmait.

Álmok nélkül hogy lehet élni?

Versei erről is vallanak. S a hitről is, amelyet álomtalan nappalokon és álmatlan éjszakákon mégiscsak őrizhet a lélek, míg maga is ki nem lobban.”

* * *

Hányszor kell meghalni?

Tamási kétszer bizonyosan meghalt. A Hazatérés verseit két *Epilógus* zárja. Az első költői számvetés 1956 végéről, novemberben így szólt „Meghajszolt a szüzesség és a vágy / és elkártyáztam lelkem aranyát, / elszór-tam tékozolva minden titkát / s ajtóm becsapták, boromat mind megitták, / s röhögve úgymond: magamban nehogy fázzak, / fölgyújtották fejem fölött a házat.”

A második *Epilógus* a nyolcvanas évek végén született. „Nem a dicsőség amit kértem / csupán annyit reméltem / hogy amiért harcolok / annak / harcolnia kellene értem”.

Ki volt Tamási Lajos?

Költő volt – visszhangzom a lényeglátó Varga Domokost.

Mások rosszállóan vagy tényként, talán újabb politikusokat idézve

elhatárolódnak tőle: „párttitkár volt”, mondják jó esetben tárgyilagos hangsúllyal, s hozzáteszik: „kommunista volt”.

Az Epilógusban így felel a költő: „*Mondják csak rólam, / jó volt / rossz volt, / – csak egy parányi csillag sírjon / hogy: / ő volt / aki kigondolt / aki látta / hogy bennem a remény tüze / parázslík / és most árva / derengés vagyok nélküle*”.

Tamási Lajos a „*remény tüze*” volt. Most árva derengés vagyok nélküle.

„*Már nem áztatjuk, de nem is adjuk föl magunkat; ragaszkodunk életünk vállalt értelméhez tagadva és beszésgölgülve is, már nem ujjongunk, de kiállunk érte. Mert »Soha nem lehetünk menekülő kiábrándultak, jelen vagyunk, s válaszolunk a sorsnak.«*” – írta utolsó verseskötetéhez a sorsvállaló költő:

Fohász

*Ha már nem állok meg
önmagam előtt
uram, szépen mennem
nekem adj erőt.*

*Szólíts indulásra
holnap, hogyha kell,
csak segíts, hogy könnyen
szabaduljak el.*

*Parancsodat értem,
hogyha kiadod,
ne alázzon meg majd
sötét angyalod.*

*Hadd maradjon arcom
holtig, aki volt,
elmémbe a zengést
agyon ne csúfod.*

*Hiszen csak te látod
bennem az időt,
mikor lekaszálsz
az őszi mezőt.*

VARGA DOMOKOS HÁROM KIÁLTÁSA

Varga Domokosra emlékezve az ő sokat jelentő három kiáltása jut eszembe. Jöttem tőle el, Maros utcai lakásából, csuktam be magam után a kaput, mikor városi háza ablakán kihajolva háromszor kiáltotta el a magasban, hangosan és tisztán, hogy mindenki hallja és megértse: Magyar! Magyar! Magyar!

Magyar író.

Magyar családapa.

Magyar nemzet fia.

Ő Varga Domokos. Életében és műveiben: háromszor is magyar. Verseit a *Késsél soká, örök tél* kötetéből idézem.

A régi rab

Volt élete filmjét hányszor lepergette,

fásult idegeit meg-megbizsergetve!

De már minden kopott

tekereszt eldobott.

Gyerekkor? Cimborák? Lányok? Csókok? Család?

Vakon bámulja szűk cellája holt falát.

Mit tehet a régi rab? Ha művei felől emlékezem az íróra, akár a Kutyafulúekre gondolok, akár költeményei születésének körülményeire emlékezem, e hűségés szívű író esetében a magyar élet, a magyar forradalom, a magyar család nagy-nagy gondjai megkerülhetetlenek. Gyötörte bűntudat a börtönben, s önmagát marcangolva arra jutott: nem áldozhat-

ja fel családját még a forradalom oltárán sem. (Ha feláldozta volna önmagát, családját is feláldozta volna. Hősiessége előrevitte volna a magyar nemzet ügyét?) Különösen azoknak ajánlható figyelmébe Varga Domokos hűsége, akik könnyedén áldozzák fel hazájukat, országukat, világukat, az emberiséget – akár egy lóért!

* * *

A *Kutyafülűek* tizenkettedik kiadásának borítójára írta a szerző:

„Ma már nyíltan bevallhatom, hogy a Kutyafülűek, amelyet fanyar humoráért becsülnek sokan, halni hurcolt életek nyögéseinek, nyöszörgeéseinek hallatán fogant a budapesti Kisfogházban. Rövid kis kezdőfejezetét még szabadlábon írtam ugyan, valamikor 1956 nyarán, de magát a könyvet csak két évvel később kezdtem papírra vetni ott, abban az emeletes épületben, amelynek tövében naponta folytak akkoriban az akasztások. A halálraítéltek néhány földszinti cellában várták sorsuk beteljesedését.”

*A húsból én nem ettem,
mint Dózsából társai,
akit tüzes trónon sütött
a győztes vajda, Báthori,*

*én csak a testét tapostam
ott, a Kisfogház udvarán,
hol földbe ásták tetemét
ama tizenhatodikán,*

*ezerkilencszázötvennyolc
júniusában: az övét,
Nagy Imrét s társaiét,
Maléterét és Gimesét,*

*félvén kivinni testüket
a 301-esbe még,
nehogy meglássa valaki
három halott friss sírhelyét.*

(Krónikás ének 1956-ból)

„Én úgynevezett „kísítéletes” voltam, mégis teli aggodalommal: kibírja-e családom azt az időt, amíg hazajutok innen, hiszen hat kicsi gyerekkel maradt magára a feleségem. Az elítélt írók ekkor már papírt és ceruzát kaphattak, dolgozhattak. Ez nekem is kijárt. Ilyen körülmények között fogtam hozzá a könyvíráshoz, idéztem magam elé otthoni életünket, miközben „halálhörgés, siralom” hangzott felém az épület földszintjéről, és szinte személyesen éltem át az újabb és újabb kivégzések borzalmát.

Hogyan lett mindebből fanyar humor? Könnyek és kacagás különös összhangja? Ez az én számomra is megmagyarázhatatlan. Annyit tudok: csak az a mélységes megrendülés válthatta ki belőlem, amely még akkor is hatott, mikor a félig kész könyvvel végre hazatértem, s megírtam az utolsó néhány fejezetet.”

„...Reggelenként a két és fél éves Gergőt öltöztetem, s ilyenformán társalgok vele:

– Ham-ham, megeszem a füled. Ham-ham. Gergőnek nincs füle.

Odanyúl egy kis aggodalommal, aztán felkacag.

– De van!

– Jól van, te kutyafülű. Mondod, hogy kutyafülű vagy?

Lesi a kölyök a bátyjai tekintetét, mit szólnak ehhez. Dicsőség-e ez, vagy gyalázat? De már döntött is:

– Nem vagyok kutyafülű!

Ehhez aztán tartotta is magát. Míg egy szép nyári napon meg nem dobálta kövel a Miskát.

Miska a ház öreg vizslája: nincs e világon jámborabb lélek nálánál, a házbeli aprónép folyton nyaggatja, öleli, simogatja, fülét-farkát húzogatja

– s ő túri. Hanem azt már mégsem tűrte Gergő, az átkozott, kővel kezdte hajigálni. Hirtelen megdühödött, s odakapott a gyerek füléhez. Csak úgy csurgott belőle a vér.

Ijedtség, kimosás, bekenés, kötözés, doki – Gergő mindezt férfiként állta. A veszettség sem tört ki rajta azóta, úgyhogy már csak neveltünk az eseten, meg ami utána történt.

– Kinek a fülét harapta meg a kutya, Gergő? – kérdem egy alkalmas pillanatban.

– Az enyimet!

Pillanatnyi csend.

– Én vagyok a kutyafulú – mondja némi büszkeséggel.

(...)

Attól fogva nem is emlegetjük másképp: A „kutyafulú”.

Kisdombi az ősszel lesz négyéves. Mamlaszabb, mint a két „nagy”: a nyílt pártütő, fejjel a falnak ugró Andris és a fortélyos Petyó, aki a maga diplomáciájával úgy tudja kicsalni kisebb testvéreinek féltve őrzött kincseit, játékeit, csak bámulom. Kisdombi az más: ártatlan, szelíd, jószívú gyerek. Akkor dühödik csak meg, ha úgy érzi néha, jogtalanság érte őt. Ilyenkor képes ököllel támadni rám: „Rossz Apja”. De ha meg, mondjuk, valahová csak ővele megyünk el, kivirul az örömtől, hogy ő most egy-fia apjának, anyjának, keze majd elolvad a miénkben...

Egy időben éjszakáról éjszakára felsírt, ötször is, tízszer is néha, ott kellett ülni az ágya mellett, csitítgatni, szeretgetni – mi baja lehet, csak nem beteg?

(...)

Mosdatjuk őket egy este, vakargatjuk ki a napi koszból. Gergő elemében van, táncol a fürdőkádban, megereszti a zuhanyt, fröcsköli a vizet, kénytelen vagyok már ráordítani:

– Te kutyafulú!

Megáll a gyerek, érzi az eddig csak kedveskedve emlegetett szó mögött az őszinte mérget, megáll és elpityeredik.

– Nem vagyok kutyafulú...

(...)

Kisdombira közben felkerül a hálóing. Viszem be a szobába, teszem az ágyba. Kettesben vagyunk. Mikor betakarom, megfogja a kezem.

– Apja!

– Mi az?

Rám néz, reménykedő szemmel. S hangjában egyszerre cseng kérés és ajánlkozás.

– Apja, én vagyok a kutyafülű!

A szívem szorul össze, ahogy ezt mondja. Mióta forgathatja magában ezt a titkos, nagy fájdmát?

– Te vagy, hát persze hogy te vagy!

Gondosan betakargatom nyakig, s megcsókolom a fürdővíz melegétől, de tán belső izgalomtól is kipirult arcát.

– Aludj szépen! Szeret apád!”

(Részlet a *Kutyafülűekből*)

* * *

A közeledő karácsonyra készülve Varga Domokost ajándékozási szokásairól kérdeztem. Akkoriban született huszonegyedik unokája.

– Nekem olyan feleségem van – mondta –, aki az unokáit úgy tekinti, mint saját gyerekeit. Azt hiszi, hogy legalább karácsonykor személyre szólóan meg kell ajándékozni mind a huszonegyet! –Teljes képtelenség, hogy mindegyik unokánkat megajándékozzuk. Mégis kiszakítunk egy-egy fél napot, járjuk a könyvkereskedéseket, benézünk a bűvészboltba, a közértbe, sőt a vasboltba is.

– Játékboltba nem?

– Játékboltba semmiképpen. Inkább vicces dolgokat veszünk nekik. Színes írólapokat, azt nagyon szeretik a csöppségek, lehet rá irkálni, lehet hajtogatni is. A másiknak színes filctollat, kéket, zöldet, feketét, melyik milyet szeret. A mágneses csappantyú óriási szám! Ideszórok az asztalra apró szegeket, mondjuk tizenkettőt. Itt áll az asztallappal fejmagasságban az óvodás, kezében a mágneses csappantyú. Szép lassan ide-oda mozgatja a csappantyút, az pedig magához húzza a szögeket. De ez még mind

semmit! Néhány kísérlet után a szögek mágnesesek lesznek, szegről-végről egymásba kapaszkodnak, és hosszan lelógnak a mágneses ajtócsappantyúról. Micsoda öröm ez a gyerekeknek! Nagyon olcsó a rúgós kígyó is. Búvészboltban kapható. Összeszerelt állapotban lapul a dobozban. Mikor a gyerek kibontja a dobozt, kiugrik belőle a kígyó. Nagy kacagást vált ki az aprónépből. Az sem baj, ha a gyerek cukrot talál a kígyó alatt. Nem akármilyen vízi csoda sem. Egy zacskóban pici figurák lapulnak: kis hajó, kis ház, kis szék, kis hal, kis bűvársisak. A vízben egész kis világ támad belőlük. A léggömbgumi ráköthető a kukta szelepeére, a gőz szép egyenletesen felfújja a léggömböt, csak arra kell vigyázni, hogy középlángon tartsuk a gázt. Gyorsan beáll az egyensúly. A gőz a léggömb belső falán lecsapódik, s a gyerek ámulatára gyönyörűen szétfolyik. Nem akármilyen árnyképrajzolás sem. Fehér papírt szögelünk a falra, asztali lámpával megvilágítjuk a lapot. A gyerek profilban odaáll a laphoz, a másik gyerek körülrajzolja. Ezeket a rajzokat eltettem, karácsonykor előveszem őket, lássák a gyerekek, hogy néztek ki tavaly ilyenkor. Ilyen filléres apróságokkal lehet bolondítani őket. A zúgattyúról se feledkezzünk meg. A cérnaszál közepén van a felhúzható gomb, s gyönyörűen zenél. De még azt sem mondtam, hogy kalapácsot, fogót, igazi szerszámokat érdemes venni a nagyobaknak.

* * *

Magdus, Vargha Domokosné, hét gyerek csodálatos anyja; ő találta ki a Hét Krajcár nevét. Vagyis ő a „keresztanyám”. Konyhájuk asztalánál többször ehettem finom főztjéből, édes süteményeiből. De a közös étkezés egyszer-egyszer inkább csak jele volt az elfogadásnak, a kölcsönös bizalomnak és rokonszenvnek. Varga Domokos a feleségéhez hasonló rokonszenvvel adta nekem könyveit, bízta rám egész életművének megismerését, szépirodalmi köteteinek kiadását. Megismertem és megszerettem őket személy szerint, ahogy a műveiket, melyekben az életük mindennél mélyebben folytatódik. A látogatásokkal és beszélgetésekkel sok-sok szellemi táplálékot, emberi jó szót, sugárzó lelkierőt kaptam tőlük. Minden

alkalommal egy kicsit mélyebben tekinthettem bele e nagycsalád mindennapi életébe, összetartó erejük titkaiba, természetes szeretetük gyakorlatába. Többször láttam egészen közlőrl, hogy betegeskedő unokáit milyen természetes szeretettel szereti, gondolza, térdére ültetve tanítja olvasni, rajzolni, számolni fehér hajú nagyapjuk. Varga Domokoséknak egy ilyen meghitt családi pillanatát őrzí néhány soros versem, a *Nagyapa gyermekkel: Ősz nagyapja karján / legtisztább a gyermek / csöndes Isten-arca. // Szája szögletében / kicsiny kis mosolyág / bölcsen van kihajtva.*

Október 8-án, Varga Domokos hetvenedik születésnapján az írószövetség klubjában negyvenen, talán ötvenen gyűltünk össze az író köszöntésére. Mikor megjelent Vargha Domokosné, Stolte Magdolna az ajtóban, Dombi nem folytatta baráti köszöntésekre adott válaszát, hanem felesége elé sietett, szívből jövő otthonos kacagással őt köszöntötte, és úgy vezette be a terembe, olyan természetes eleganciával, amelyet nem élhetett át a legszeretettebb királynő sem.

Gyerekvállaló reménnyel

Gyászos riadtan
kihűlt gyereket
én nem sírattam.

Teltek az évek,
de a halálba
egyik se tévedt.

Szeretve nőttek,
szülői féltés
vigyázta őket.

Mégis kimondom:
ehhez kevés volt
bármennyi gondom.

Hiába óvja
kölykét az ember,
ha üt az óra.

Hány féltve féltett
gyereket vitt el
vakon a végzet!

Nincs biztosíték,
és nincs kivétel.
De élni így szép:

bajjal, veszéllyel,
gyerekvállaló
őrült reménnyel,

konok, kitartó
hitében annak,
hogy megmaradnak.

* * *

Varga Domokossal jó volt együtt dolgozni. Az ITÁSZ-ban is nagyon szeretjük őt sokan. A legrégebbiek közül még velünk van *Kárpátiné Kovács Edit*, az ITÁSZ első titkára. *Pásztor Éva* is, a gazdasági ügyeket intézte ő eleitől fogva. Mikor a régiekre hivatkozunk, azért tesszük, mert közülünk mélyebben ők emlékeznek a működés lényeges körülményeire és minőségére, Varga Domokos utánozhatatlan egyéniségére, szellemi nagyságára és emberségére. Az ITÁSZ-t, az Irodalmi Társaságok Szövetségét *Czine Mihály* találta ki. Elnöknek Varga Domokost *Réthei Prikkel Lajos* javaslatára választottuk, ő a leányfalui Móricz Zsigmond Társaság elnöke volt. Az alakuló ülésre 1992 szeptemberében került sor Leányfalun, sok irodal-

mi társaság képviselőjének jelenlétében. A megalakulás részletesebb körülményeiről *Vargha Domokosné Merre jársz most, Dombikám* című emlékező könyvében idézi Kárpátiné Kovács Edit levelét; a levelet, ahogy az egész rendkívül érdekes, hiteles könyvet, érdemes elolvasni. A régiek szerint addig működött igazán jól az ITÁSZ, amíg Varga Domokos volt az elnöke.

A Magvető kiadására készülve Varga Domokossal az agykutató miniszterhez, Dr. Hámori Józsefhez mentem. Alighogy beléptünk a miniszter hivatali irodájába, Varga Domokos elnyúlt a pamlagon. Fájt a dereka, nyilván nem használt neki a kéregetés sem. A barátságos miniszter úr bőkezűnek bizonyult. Dombi ezután mondatról mondatra kijavította a Móricz Zsigmond nevével jegyzett Magvetőt. A régi magyar irodalmi művekben különösen gazdag mű tele volt helyesírási hibával. Talán azért, hogy az utókor megemlegesse a „kontrollszerkesztőt”. Dombi kihagyta a kötetből *Mécs László Vadócba rózsát oltok* nagyon szép versét. Senki sem akadt igen művelt országunkban azóta sem, aki érzékelte volna a szerkesztő figyelemfelkeltő akaratát.

Tamási Lajos és Varga Domokos könyvkiadójának lenni nagy tisztesség volt; nem éltem hiába. Küldetésemnek nemsokára végére jutok. Talán még marad valamennyi erőm saját költői-írói életművem tető alá hozására.

Muszáj még szót ejteni a könyvterjesztés nehézségiről is. Az eredeti nagy kérdés az volt, megbirkózom-e a kiadói feladatok rám eső részével. Ez rég eldőlt. A munka 95 százalékát magam végeztem el. Jó lelkiismerettel mondhatom, felismertem küldetésem-küldetésünk súlyát és értelmét, helyemet megálltam. Több kis kiadóval együtt életben tartottuk a magyar irodalmat. Sírok között bukdácsolva próbáltuk szapora gödrök partján tartani értékeinket, hogy ne hulljunk gyorsan a feledés homályába. Megfelelő öntudattal gondolom: nem emlékeznének, vagy nem úgy emlékeznének a magyarok Varga Domokosra sem, ha nem lett volna Hét Krajcár Kiadó. Azt azonban igen sajnálom, hogy közeli barátaim között is akadnak olyanok, akik azt mondják, minek könyvet kiadni, ha nem lehet eladni. Hát ugye azért kell könyvet kiadni, mert könyv nélkül nincs iro-

dalom, nincs emlékezet, nincs nemzet, legfőlőbb törzsek, hordák, bandák, celebek vannak. Ami nincs megírva, az nincs. Amit megírunk, az élet és remény. A kultúra hajszálerein valahogy talán felszivárog, vérré válik bennünk. Könyv nélkül sötétben vagyunk.

Varga Domokos könyvei eleitől fogva több kiadást értek meg. Irodalmi életművének kiadását 10 kötetre terveztük, ebből az utóbbi öt évben kilenc kötet jelent meg. E tartós könyvek évszázadokig élvezetes, hasznos könyvek maradnak. Sorolom őket: *Kutyafülűek*, *Ritkaszép magyar népmesék*, *Tisztelt családom*, *Édesanyám sok szép szava*, *Íróiskola*, *Késsél soká, örök tél!*, *Szabadság és halál 1848-49*, *Kölyökkószolgotó – Nem születünk szülőnek*. Az életműkiadással elnyertük az NKA támogatását, a családok évében az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatását is. Korábban már kiadtuk Varga Domokos valamennyi szépirodalmi művét, így *Herman Ottó*-regényét, a *Fiúkfálvát*, a *Kamaszkrónikát*, az *Ünnepeinket* és búcsúkötetét, a *Vígjáték – végjátékot*. Korábban sok-sok könyve sok-sok olvasóhoz eljutott. Könyveink legjava mostanában nem jut el zavartalanul az Olvasóhoz, a terjesztők elsősorban haszonra hajtanak. Nekünk nincsenek boltjaink, megfelelő eszközeink, se erőnk, se pénzünk könyvterjesztésre. Az állami könyvtámogatás nem a szerzőknél, nem a jogutódoknál, nem a kis kiadóknál hasznosul, hanem a nyomdákna és a könyvekkel tömegméretekben foglalkozó magántulajdonos-milliárdos terjesztőknél, akik nem a magyar irodalom értékes műveinek terjesztését tekintik elsőrendű feladatuknak. E pusztító kártevést a magyar kormányok az ország esztelen szétverése, elprivatizálása óta nem hajlandók észrevenni, s vagy nem képesek, vagy nem is akarnak a folyamatos szellemi süllýedésen változtatni. Nem tudom, hogy összesen mennyi pénzt költött el az állam az eltelt 26 esztendőben könyvkiadásra. Keveset? Sokat? Az anyagi haszon azoké, akik a magyar nemzet emelkedését szolgáló magyar irodalmat nem eléggé támogatják. Tény, hogy a könyvterjesztők raktárai jó állapotban vannak, a könyvek tárolása nagyobb gondok nélkül megtörténik. A magyar irodalom tekintélyes része kisebb-nagyobb kiadók és terjesztők pincéiben föld alatt, illegálításban sínylődik. Ki kellene végre szabadítani a magyar irodalmat is! A legsiralmasabb állapotban a magyar költészet van.

Lehet-e valami érdemleges dolgot tenni? Meg lehet-e javítani a magyar könyvterjesztést? – Muszáj megjavítani! Nem bántanám a magántulajdont. De az állam nem vonhatja ki magát, a feladatokat el kell végezni, nem szórhatjuk ki a pénzt az ablakon, nem vihetjük zúzdába, nem égethetjük el a könyveket. Javasoltam, hogy az Országgyűlés hozzon törvényt a magyar irodalom értékeinek támogatása, kiadása és terjesztése érdekében. A mindenkori magyar kormány legyen köteles a magyar irodalom műveinek terjesztését könyvterjesztő hálózattal támogatni, finanszírozni, fenntartani és működtetni. Aki pedig azt mondja, hogy a mindenkori kormányzat ne hozza létre, ne tartsa fenn, ne működtessen állami könyvterjesztő hálózatot, az mondja meg, hogy miért ne. Hogyan juttassuk el könyveinket az olvasókhoz? Sok-sok könyv vár szerte az egész Kárpát-medencében arra, hogy eljussanak azokhoz, akiket még hajt az „éhe a szónak, éhe a szépnek”. Nem tudom, nem is akarom magammal vinni föld alá könyveinket. Az írószövetség könyvtárában és pincéjében nem férnek el a könyveink. Vidéki, dánszentmiklósi házamban külön szobát építettem újabb kiadványainknak, így a Kölyökkóstolgatónak, a Szabadság és halál 1848-49-nek, több mai szerző értékes kötetének. A terjesztők mindössze 300 példányt vettek át az említett Varga-kötetektől, ennyivel próbálgatjuk emelni süllyedő nemzetünket. Varga Domokos György segítségével 2018 karácsonya előtt becsomagoltunk és postára adtunk 600 példányt, kettesével, ötösével, tízesével, melyik iskola és óvoda mennyit rendelt, példányonként 500 Ft-ért.

* * *

Varga Domokos hazatérésének, sőt feltámadásának ünnepén, fölemelve szívünket és fejünket boldogan láttuk és éreztük, hogy milyen otthonosan, milyen magától értetődően ragyog az ő neve szülővárosában, Kunszentmiklóson, az Általános Művelődési Központ homlokán is. A 83 éve született és 2002. május 12-én Budapesten meghalt író feltámadásának ünnepe volt ez a nap. 2005. október 7-én, Varga Domokos születésének évfordulója alkalmából a kunszentmiklósiak ország-világ előtt nyil-

vánvalóvá tették, hogy visszafogadták őt, nevét jól látható magasságba felírták, főként pedig szívükbe-lelkükbe zárták, mint édes fiukat, aki „szőröstül-bőröstül, a szíve csücskétől a kisujja körméig” szentmiklósi magyar volt és magyar marad immár mindörökké, amíg csak lesznek szentmiklósiak, amíg csak lesznek magyarok e földön.

A magyarságnak Kunszentmiklós nem egyszerűen nagy író adott, hanem olyan fontos író, akinek szellemére, magatartására, tisztaságára, erkölcsi nagyságára, írói-szülöi példájára a mi régóta bajban levő, de élni, hinni és felemelkedni akaró nemzetünk igen-igen rászorult. Őbenne egyértelművé tette a Teremtő, hogy a magyar irodalomban nem volt, nincs, nem lehet értékrendi különbség népi és urbánus irodalom között. A magyar irodalom sokféle hajtása Budapesten és vidéken ugyanarról a törőrl fakad, irodalmunk ugyanazt a magyar nemzetet élteti, szolgálja, gazdagítja, benne a szabadság és a lélek nemessége egyensúlyban áll. Akkor is, ha az ősökre nézünk – akár a Szász-famíliára, akár a Varghágra gondolunk – meg akkor is, ha az utódokra, Varga Domokosék hét gyerekének felnevelésére, kitanítottságára, emberi minőségére tekintünk. Az apai és anyai ág családfája sok-sok hajszálygökéren szívta éltető nedveit a Kárpát-medence talajából a Dunántúlon ugyanúgy, mint Erdélyben, s e régi és nagy család története sok-sok szálon fonódott össze a magyar irodalommal és a magyar történelemmel. Ezért remélem, hogy testben és lélekben egyaránt ismét nagy lesz a magyar, ha követni tudja példájukat.

Az írói lélek emelkedett emberi öntudata, az Arany János magyarságán edződött szellem nyílegyenesen vált témájának klasszikusává, éppen akkor, amikor a hatalom börtönbe zárta őt, az ártatlan apát, elszakította gyerekeitől és feleségétől, amikor a magyar történelemben jócskán tapasztalati tény lett, hogy az emberárulók milyen véget száznak a magyarságnak és benne a családoknak. A börtönben a borzalmakkal szemben védekező lélek családja utáni sóvárgása váltotta ki az íróból a könnyek és kacagás különös összhangjával átítatott, fanyar humorú történeteket, a budapesti Gyűjtőfogház Kisfogházában, abban az épületben, ahol halálraítéltek várták sorsuk beteljesedését.

A Kutyafulűekben, amit a gyerekeiről elmondot, az minden gyerekre érvényes, s amit önmagáról, abban minden apa magára ismerhet. Ez a könyv „*megmutatja, hogy az árva emberi léleknek milyen menedéke a család, a gondok és bajok hogy teremnek boldogságot, ha nem is felhőtlent.*”

Mióta a Hét Krajcár megvan, sokszor láttam az Ünnepi Könyvhét színes forgatagában, hogy sok-sok vásárló arcát önti el a derűs mosoly, mikor a Kutyafulűek kötetére pillant. Mélyről jövő összefüggések metszéspontjaként ezt akkor értékelhetjük a maga jelentőségében, ha hozzátesszük Varga Domokos ünnepeinkre vonatkozó, igen szemléletes mondatait: „*Halandó testünket könnyű ünnepelőbe öltöztetni. Lelkünket nehezebb. Pedig enélkül nem ünnep az ünnep.*” Könyvei emlékezni és megérteni tanítanak. Szóban és írásban hirdette, csak azok a szülők emlékeznek jól, akik együtt emlékeznek. Ugyanez igaz a nemzet emlékezetére is. Egymás ellen csak rosszul emlékezhetünk. A magyar lélek, a magyar nyelv és történelem hozta létre és tarthatja fenn közösségünket. Becsüljük meg valamennyien. *Édesanyám sok szép szava* című remekművét is, melynek írója és édesanyja átbeszél egymásnak időn és téren, az élet és halál áttörhetetlennek látszó falán.

Az *Édesanyám sok szép szava* 2000-ben készült el. A 100 éves édesanyának ugyanúgy szól, ahogy az 1000 éves édes hazának. Akkoriban hetenként jártam Varga Domokosékhoz, a részletekben készülő kéziratért. Csodálkoztam is egy kicsit, hogy miért van erre szükség, korábban nem kellett annyit járkálnom. Azt sem felejttem el soha, hogy Dombi bátyám is eljött hozzám, hozta kéziratát, hogy haladjunk csak. Jött a hószakadásban, fehér haja már fehérebb volt a hónál, jött felfelé a lépcsőházban, láthatóan a győzelem örömeivel. Tisztában volt vele, hogy amin élete végén dolgozik, az nem akármilyen érték. Utólag válik érthetővé a sietés. Alighogy megjelent a könyv, hamarosan megtudtuk: Varga Domokos halálos beteg. Ez 2001 szeptemberében derült ki. „*Tumorok falták fel a májamat nagy részét. Néhány hónapom lehet még hátra – írta Vig játék – végjáték*” című búcsúkötetének fülszövegében. Láttam, hogyan fogy el hétről hétre, napról napra. Mélyen őrzöm lelkemben az utolsó képet: fekszik szobájában az ágyán, csont és bőr, kéziratokkal terítve rajta a takarója –

utolsó pillanatáig dolgozott. Égő szemekkel, szelíden, vigasztalóan mosolyog rám. Nem szól, csak mosolyog. Alig tudom palástolni riadalmamat.

Örömmel újságolom neki, hogy a könyvfesztiválon 121 kötetét eladtuk. És balga fejvel azt is elmondtam, hogy egy idős ember a vásárban mérgesen visszaadta az előre dedikált kötetet, s a könyvre tett kis cédulát. „Ez a dedikáció nem eredeti, csak másolat!” – Kímélni akartuk az író, azért sokszorosítottuk aláírását – feleltem.

– Varga Domokos egy-két nap múlva telefonált: – Gondolkodtam a dolgon – mondta. – Igaza van a kis öregnek. Ezért előre dedikáltam 240 kötetemet.

Egyedül a jellem teheti széppé életünket. Utolsó pillanatában is ránk gondolt. A jövődre. Varga Domokos élete és halála ezért felemelő. A Maros utcai ház ablakán kihajolva ezért kiáltotta el magát háromszor: „Magyar! Magyar! Magyar!”

HARAGSZOM A VILÁGRA

Nem vagyok elégedett az életemmel. Dühös, mérges vagyok. Haragszom a világra. A Kádár-korszakban 1982-től 11 évig nem írtam, hallgattam. Az irodalmi élettől a politikáig ennek több oka volt. Érelődtem. Későn kezdtem írni. Ma úgy látom, többre lehettem volna képes. Akiben Tamási Lajos költő, az Olvasó Munkás Klub vezetője látott egy kis pislákoló tehetséget, azt írásra, önkifejezésre biztatta. Többen voltunk biztatásra érdemesek. Először kiveséztük írásainkat szűkebb nyilvánosság előtt, klubfoglalkozásokon. Egymás iránti érdeklődésünk és Tamási Lajos barátságos szigorúsága alatt növekedhettünk. Írásaink legjava később nyilvánosságot kapott a Műhelyfüzetek sorozatban, a Munkásotthon anyagi támogatásával. Piros barackfa címmel jelentek meg első verseim 1974-ben. A Csordítok nyírvizet 1978-ban a Kozmosz kiadványa volt, a Változás-t 1982-ben a Szépirodalmi adta ki. A klub közművelődési és irodalmi tevékenységét, értékeinket időnként antológiákban mutattuk be, ilyen volt például az Ember és munka, a Szembesítés, a Minden kedden és a Kibontott zászló, amely Kassák Lajos születésének századik évfordulójára jelent meg; a Kassák-kutató irodalomtörténésznek, G. Komoróczy Emőkének igen jelentős szerepe volt létrejöttében. Huszonöt év alatt közel 40 műhelyfüzetben mutattuk be írásainkat, dokumentáltuk munkásművelődésben végzett sokrétű tevékenységünket. Tamási Lajos hatvanadik évfordulóján Születésnapomra kötetével pályatársak és tanítványok hajtottunk fejet a költő előtt. Az 1983-as év nagyjából a vég kezdete volt. Utána jött aranykarikáival az új világ. Tamási arca ekkor már egyre meggyötörtebb volt. Költészetének jellemző vonása: rabságban, egy szabad

ember versei. „Vígágnak szomorú vagy / békének háború vagy, / a tisztos nyugalomnak / gyanús vagy, de gyanús vagy. // Barátaidnak szétszórt / csapatja csupa vérfolt, / de megriadnak látva / rajtad a szelíd tébolyt.” Aznap a klubban az ő gyönyörű költeményeit hallgattuk. Aki még nem tudta, ekkor felfoghatta, hogy milyen nagy költő Tamási Lajos. Sikerekre szomjazó tagjaink mélyen hallgattak. Talán megdöbbenek. Az est után a költő rögtön elindult haza, kikísértem a lépcsőházba. Kezet fogtunk. – Hagyd itt őket! – mondta, és elfordult. Égtek a villanyok, kinn vaksötét volt és hideg. Senki sem tudja, mit élhetett át. Mennyit gyötrődött velünk és értünk! Kassák intelmére gondoltam: „Nagyon fontosnak tartom, hogy az ipari munkásság a kultúra területén is jelentős tevékenységet fejtsen ki. Tudom, hogy a múltban milyen szép eredményeket értek el.” Elfanyalodtam én is, hogy régen, igen, de ma már nem. És mégis tettük, amit tehettünk, amit tennünk kellett, legalább a becsületünkért, Tamási Lajossal, ereje fogytáig. Hetenként egyszer, minden kedden találkoztunk. Nem verslábakról vitatkoztunk, hanem a társadalom országos gondjait feszegettük.

Mindenki gyanús volt. Én nem voltam nagyszájú. Nem a gyárkémények, hanem a hatalom vezérei voltak nagyszájúak, akik azt hitték magukról, hogy nagyobbak a kéményeknél is. Akkori versem, a *Gyárnegyed* így kezdődik: A nagydumás kémények árnyékában / lesütik szemüket a házak. / Kerítéshez támaszkodnak, / s néha-néha összenéznek. Lényegében nem változott a helyzet. A nagyszájúak ma nagyobbak, mint voltak, a házak és mi pedig annál is némábbak, szelídebbek vagyunk, mint amilyenek voltunk. Milliókkal együtt a rendszerváltás vesztese vagyok. Ismert az ideillő mondás: sok mindennek meg kellett változnia ahhoz, hogy lényegében minden úgy maradjon, ahogyan volt. Az ország boldogtalanabb, a pártok gátlástalanabbak; beszélnek. A társadalmi igazság elveszett a sok-sok összevisszaság között. Ez nem jó a népnek, de jó az ágálóknak. A nagy hangnak semmi köze a demokráciához, sem a kultúrához. Idézem egyik összegző versem sorát: „Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő”. Természetesen itt sem csak rólam van szó, hanem a nemzetről, a nemzet hiányzó jövőjéről.

Akkoriban sokat tüntettem a jövőért sokakkal, valóban meg akartuk változtatni a rendszert. Lakitelek után kirúgtak állásomból. Azután az új rendszerben is kirúgtak. Kinevettek a nyomozók, mert rendőrségi iratok alapján lelepleztem egy fontos pozícióban levő fővadászt, aki orvvadászott. Akkor az Új Magyarországnál voltam újságíró. Hát így van: az újnak mondott rendszer az orvvadászokat pártolja, nem engem, nem az igazságkeresőket. Munkanélkülivé tettek éveket. Nyugdíjazásomig volt még két-három évem. A könyvkiadáshoz pénzünk, tőkénk nem volt. A Móricz Zsigmond Kör 50 írója saját pénzéből adta össze a nonprofit vállalkozás ötvenezer forintját, én pedig fizetés nélkül, botcsinálta kiadóként láttam munkához 1993-ban, ötvenéves koromban. Életemben ez nagy változás volt: a Hét Krajcár Kiadónál végre megjelenhettek könyveim. Példaadó nagy írók műveit adhattam ki: Csanádi Imrét, Tamási Lajosét, sokakét. Varga Domokossal, második szellemi apámmal haláláig dolgozhattam. Nemegetszer adta kezembe bankkártyáját, fölvettem a könyve kiadásához szükséges pénzt, később pedig visszaadtam neki. Anyagi helyzetünk nem változott, a Hét Krajcár sorsa sors maradt, tőkénk sohasem volt. Cseres Tibor is segíteni próbált, elmentem vele a nagyvállalkozók báljába, kéregetni. A postabank vezérigazgatóját táncra kértük, eljártunk vele egy palotást, de pénzt ő sem adott. Állami támogatásokból jelentettük meg könyveinket. Barátaim és pályatársaim többsége a túlsó partról néha mosolyogva int. Gondjainkból és örömeinkből bőven jutott nekem is. Amit vállaltam, azt elvégeztem, kicsit talán még többet is. A magyar irodalomért, az olvasókért vállaltam és vállalom sorsomat.

Fiatal koromban az Olvasó Munkás Klub volt szellemi otthonom. Vezetőnket, Tamási Lajost szellemi apámnak tekintettem. Ő nemcsak nekem volt fontos, nemcsak az olvasóknak, hanem több író társamnak is. Tudom, hogy nélküle ott maradtam volna, ahol voltam, lenn a porban. Talán jó szakmunkás válhatott volna belőlem nélküle is, de a fejemet nem fölemelve hordanám, hanem lehajtva, szomorúan, mint a nehéz sorsúak közül oly sokan, akik sokkal boldogabb életet érdemelnének. Legalább Széchenyi óta tudjuk, hogy milyen fontos a nemzet számára a „kiművelt emberfők sokasága”. A forradalom családi fészkei voltak a '48-as olvasó-

körök, az egész országban. Kassák Lajos, Veres Péter és Németh László abban egyetértett, hogy a nép szellemi állapotától függ a nemzet emelkedése. Tamási Lajos a magyar kultúra gazdagodásának lehetőségét a munkásművelődésben, a munkások cselekvő részvételében látta. Az anyag gyermekei ezért találkoztak rendszeresen a szellem gyermekeivel. Az Olvasó Munkás Klub a csepeli Rákóczi úti könyvtárban alakult meg 1962-ben. Csepelt második szülőföldemnek tekintem. Idősebb munkatársam, Hajdú Béla furatköszörűs ajánlotta, hogy menjek el, adjak verset a Csepel újságnak. Életemben ott láttam először költőt, Tamási Lajost. A költő sugárzó egyénisége rögtön megérintett bennünket. Mintha a sors szervezte volna azt az első találkozást, percekben belül megérkezett Papp Sándor öntő és Szentpéteri Zsigmond öntő. Mindkettő jó költővé formálódott a klubban. Holtig tartó barátság alakult ki köztünk. Őutánuk jött bölcs mosolyával Schuch János bácsi, szerszámkészítő. Jó hangulatú elbeszéléseket írt az „urak sofőrje” – ahogy ő nevezte magát. A háború előtt urakat fuvarozott több déli ország szebbnél szebb tájain. Tamási Lajos akkor, 38 éves korában, jóvágású, markáns arcú, magas, erős csontozatú, szikár, elegáns férfi volt. Tiszta stílusa, határozottsága gyorsan föloldotta a kezdeti feszültségeket. A szokatlanul jó hangulatban kölcsönös kíváncsiság ébredt bennünk. Tizenkilenc éves voltam, alig hagytam el suhanc koromat, a két öntő harminc körül járhatott, Schuch bácsi már közeledett a nyugdíjas korhoz. A klub tagsága később szintén eltérő korú, különböző foglalkozású emberekből állt, a többség kétkezi munkás volt. A gyáróriás üzemekben akkor közel negyvenezer ember dolgozott Csepelen. A hatalmas erő által mi is erősebbnek éreztük magunkat. Voltak köztünk műszakiak, humán értelmiségiek, főiskolai tanárok, újságírók is. Társadalmi kérdések izgattak bennünket. Az olvasás és az írás titkait próbáltuk ellesni. Önmagunk és világunk kifejezésére törekedtünk. Messze voltunk még az úgynevezett művészi kifejezés képességétől. Én is lassan érlelődő voltam. A gyári lap később irodalmi mellékletet indított, Olvasó Munkás címmel, országos hírű írók társaságban közölték írásainkat, kipróbálhattuk tehetségünket.

Legfontosabb közösségi feladatunk volt a nyilvános vitákban való rész-

vétel, maga a munkásművelődés. A találkozókra alaposan felkészültünk, ki kellett állni magunkért, véleményünkért, elolvastuk a meghívott író műveit. Kezünk ügyében ott volt a könyvtár, kivettük Kassák Lajos regényét, az Egy ember életét, elolvastuk, ismerkedtünk a csavargó költő szabad életével, a testvérszeretetet zsoltárosan zengő verseivel, a magyar kultúra gazdag életével. A modern irodalom születésével, így Móricz Zsigmond regényeivel, novelláival, az irodalom egy töről fakadó régi és új hajtásaival. Ahogy Kassák Lajos, én is fiatal voltam és ártatlan, mint a „ma született csirke hátulján a fehér tojáshejjal...”. Nagyon keveset tudtam! Feloldozó volt megérteni Lengyel Balázs Kassák-paraboláját, azt, hogy a fiatal Kassák is keveset tudott, de szabadabb és bátrabb volt, mint amilyenek mi voltunk. Mint a fény nélkül, hit nélkül, Isten nélkül maradt süket és vak ember, olyan voltam. Olyan ártatlannak tűntem. Pedig nem voltam ártatlan; a tudatlan ember nem ártatlan. De látni vágytunk, mint a vakok, és hallani akartunk, mint a süketek. Tamási Lajos engem küldött el Kassákhoz, én hívtam meg az Olvasó Munkás Klubba Európa egyik legnagyobb költőjét, azt az embert, aki olyan volt, amilyenek mi voltunk. Emlékszem a szorongásomra és lelkesedésekre, híres verssorára, amit a fiatal munkáshoz írt: kidolgozott kezemet beleteszem kidolgozott kezébe, testvér. Emlékszem boltozatos koponyájára, alacsony természetére, ott állt előttem, mikor ajtót nyitott Bécsi úti lakásán. Igen barátságosan fogadott, én pedig mindenre kíváncsi voltam. Azt mondta, ha Tamási Lajos hív, Csepelre örömmel elmegyek.

Gondolkodásom fokozatosan erősödött, mélyült. Hoztam hazulról valamit, anyám és apám tisztességét, becsületes életük példáját. Érdekes felismerés volt, hogy ugyanazt várjuk egymástól: tisztességes életet és becsületes gondolkodást. A gyönyörű siker, ahogy József Attila írta, megvolt bennünk, elrejtve. Annak kellett (volna) megfelelnünk, ami a miénk volt. Erről, a munkásművelődésről szolt az egyik legemlékezetesebb vita, Tamási Lajos vezetésével 1969-ben. Veres Péterrel, Fekete Gyulával, Molnár Zoltánnal, Gerő Jánossal. Veres Péter azt üzent a csepelieknek és az egész országnak: Magunk volnánk a gazda! E mondat jelentése a tulajdon mélyebb értelmére mutatott. Azt jelentette, a gazda gondosságával

nézzünk jószágainkra, az egész országra, hazánk függetlenségére. A vita itt burkoltan visszaköszönt az 1956-os magyar forradalom alapgondolatára. Péter bácsi azt szorgalmazta, hogy népben, nemzetben gondolkodjunk és cselekedjünk, s felvetette a kérdést, hogy miért néma a munkás az irodalomban? Nemcsak nálunk, hanem a gazdagabb nyugati országokban is.

Az irodalmi közvélemény már meglehetősen sokat tud az országszerte ismert csepeli Olvasó Munkás Klubról. Például a nemrégiben elhunyt költő-újságíró Halász Imrétől és több klubtársamtól, az irodalomtörténész G. Komoróczy Emőke monográfiájából is. Azokról az íróinkról, akik egyszer vagy többször vendégeink voltak, mint például Fekete Gyula, Sipos Gyula, Gyárfás Miklós, Képes Géza, Vészi Endre, Hernádi Miklós, Mezey Katalin, Oláh János, Rózsa Endre, Kallós Zoltán, Benedek István, Tersánszky Józsi Jenő, Varga Domokos és mindazok, akik megőrizték emlékezetükben a klubot. Róluk és minden író vendégünkről most nem beszélek. Én is fontosnak tartom, hogy az Olvasó Munkás Klubról szójak. Demokráciában, mikor az emberek és a közösségek felelősségére gyakran hivatkozunk, nemcsak szükséges, hanem lehetséges is létrehozni minél több olyan kisközösséget, amilyen az Olvasó Munkás Klub volt. Mindenfelé vannak fáklyaemberek, akik kialakítói és összetartói lehetnének az egymás alaposabb megismerésére vágyakozó embereknek. Falvainktól városainkig, magyar kultúránk sokszínűségének köszönhetően nagymértékben megerősödhetne a magyar nemzet, hogyha az állandóságot igénylők közelebb kerülhetnének legjobbjaik eszményeihez: a kaszáki „morális forradalom programja”-nak gyakorlatához, a József Attila-i „közös ihlet”-hez, a Veres Péter-i „történelmi jelenlét”-hez, a Németh László-i „közös vállalkozás”-hoz és a Tamási Lajos-i „sorsvállalás”-hoz. Sokszor emlékeztettük magunkat és egymást: embernek, költőnek, magyarnak, nemzetnek elsőrendű érdekünk a megmaradás. De nem mindegy, hogyan, milyenek maradunk meg. A magyarságnak olyan mérhetetlen tartalékai vannak megvalósítható, gyakorlattá tehető eszményekből, amelyeket parlagon hevertetni több mint bűn, nagy hiba, akkora véték, amit nem szabadna elkövetnünk. Ezeknek az eszméknek a magyar világban vannak élő alakjai, folytatói, akik ezerszer megírták,

hogy mit és miért kellene sürgősen megtenni. Ilyen például G. Komoróczy Emőke Kassákról írt doktori dolgozata, amely az Olvasó Munkás Klubban jelent meg, Kassák Lajos születésének századik évfordulóján. Előtte sehol nem vállalták kiadását. Komoróczy is megírta e témában könyveit, ilyen például a Szellemi nevelés fórumai. Voltak, vannak és lehetnek még művek, költők és írók meg népművelők, föl kellene ébreszteni a nép lapangó szomjúságát a kultúra iránt, cselekvési lehetőséget kellene adni legalább azoknak, akik „mint szép híves patakra...” szépre, jóra, tisztaságra úgy kíváncsoznak.

Diákkorában Lezsák Sándor a csepeli Olvasó Munkás Klub tagja volt. Ismertük egymást, ő hívott meg a híres, történelmi sátorba. Lakitelek után Mares Valéria főszerkesztő egyenesen közölte velem, hogy menjek be a munkakönyvemért a személyzeti osztályra. Jusztusz Gábor személyzetis sajnálkozva mondta: mehetek, elbocsájtottak. Nem haragudtam rájuk. Parancsot kaptak, végrehajtották. Én nem úgy gondolkodtam, mint a hatalom hivatalnokai. Sok százezer párttag is másként gondolkodott. A 800 ezres párttagság a rendszerváltás után simán otthagya pártját, az MSZMP-t. A párttagság legnagyobb része nem meggyőződésből volt párttag. Emlékszem, valamilyen kalendárium borítóján jelent meg az a fénykép, amelyik a központi bizottság ülésén készült. A kép Kádárt és Bereczet ábrázolta, vörös bársonnyal bevont üres széksorok között. Kádár ült, Berecz éppen eloldalgott. Néztük a fényképet: Janicsárok végnapjai – mondtuk.

Magamról nem beszélhetek. De örömmel idézhetem G. Komoróczy Emőke monográfiájából, amit válogatott kötetemről írt (A tűz ígézetében). „A Tűz Benke László költői szemléletében a személyiség alaprétegében rejlik, a különböző életszférákat átító életlendület, a konzekvens küzdőképesség jele. Ez a tűz táplálta költészetét kezdettől fogva. (...) Néhány kivételesen nagy verse a magyar költésztörténet gondolatívéhez kapcsolódik. Nemzetünk, népünk sorsa és reménytelennek látszó jövőnk miatti aggodalma filozofikus líránk (Berzsenyi – Kölcsey – Vajda János) pesszimiztikus és fájdalmasan vívódó vonulatának szerves része (Gödörben, Este az örök folyó felett, Az újabb népvándorlásra, Élni infar-

ktus-országban, Egy kelet-európai magyar Nyugat-Európához stb.). Szenvedéstörténetünk c. kompozíciójában kivételes költői erővel vetíti egymásra családja, a magyar nép és az ország történelmének tragikus sorsfordulóit. Most, az életút végéhez közeledve, egyre tisztábban látja: valóban küldetése volt. (...) Végigtekintve Benke László költői útján, ma már világosan kirajzolódik az az egyenesvonalú pályáiv, amely a paraszti, majd munkássorsból kiemelkedő, léthelyzete és a valóság szellemi-érzelmi megértéséig, feldolgozásáig vezette őt. Életútja mintegy igazolása a kassáki nevelő koncepciónak: aki megismeri a kultúra emberformáló, sodró erejét, és igényesen élni tud vele, nemcsak a maga, hanem „sorsos testvérei” javára is – az, bármily nehéz legyen is élete, a társadalom előrevivő építő tagja lesz”. Köszönöm G. Komoróczy Emőkének a szokatlan örömet, túlzó dicséretét. Már említettem, hogy két kötetem jelent meg a rendszerváltás előtt, a többi 1993 után, a Hét Krajcár Kiadó létrehozásával látott napvilágot. Meg kellett várnom a birodalom összeomlását. 1991-ben a Gondolatnál jelent meg Elöttem kiterítve c. élettörténetem egy részlete, amelyben az előző 40 esztendő kórokozóiról, a cenzúrával és az irodalom intézményeivel folytatott küzdelmeimről írtam. 1995-ben a Hét Krajcár adta ki Gyalogos riportok c. könyvemet. Erre a könyvre három évet fordítottam. Bejártam az országot, a fővárost, Angyalföldet és Csepelt, összegyűjtöttem sok-sok ember friss tapasztalatát a rendszerváltás körülményeiről. Találtam rontást, romlást, pusztulást, becsapottakat, barátokat és ellenfeleket. Sok szemetet, üres csarnokokat, eladott lelkeket és eladott üzemeket, fogyó népemet. Varga Domokos írta kötetemről: „E könyv szerzője »gyalogos szegényemberként ballagta végig a történelem éles kanyarjait«. Ment a maga útján ebek harmincadjára került gyárakba, halálra ítélt bányákba, jajongó falukba, trianoni határokon túlra, testvérek közé. Jó barátnak fogadták el mindenütt, gyakran családtagnak is, édes-testvérnek, az első szembenézésre megnyíltak a sorsok, a szájak, a szívek. Így született ez a minden szavában hiteles és izgalmas híradás a magyar valóságról.” 1989 előtt 3 könyvem jelent meg, 1989 után 14. Némelyek nyilván elhúzták a szájukat, hogy életművemről kismonográfiát írt G. Komoróczy Emőke: Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő címmel.

Sosem voltam elkényeztetette a magyar irodalomnak. Németh László azt írta, hogy a jó műveket a föld is kiveti magából. De hát ez egyáltalán nem biztos. Sok tehetség elsorvad, mielőtt napvilágra jut. A hátrányos helyzetben levő hátrányos helyzetben marad, különösen az erőszakos világban, ebben a mérhetetlen tömegtermelésben. Az írónak ugyan az a dolga, hogy írjon, de az se baj, ha olvas néha. Aki reszel, kalapál, vályogot vet, ás, az nem tud vagy nem is képes irodalmi kapcsolatokat építeni. Ha a szekértáborok megteltek, kiírják vagy közlik: vagyunk elegen. Velem is közölték. Máshol meg úgy közölték ugyanezt, hogy nem közöltek semmit. Nagy erő a bandaszellem. Rengeteg díj, elismerés, előnyös helyzet létezik. Nekem Madách jut eszembe, idézem tehát: „– Szomszédimat, igaz, Agyonverém már mind, de hasztalan, Mindég kerülnek újak; s oly kevés A fókafaj. – Ha isten vagy, tegyed, Könyörgök, hogy kevesb ember legyen, S több foka.” Hogy miért legyen több foka? Mert sok a csingi-lingi. A társadalom nagy tömegei számára sajnos sok érdektelen irodalom létezik. A munkás ma is néma az irodalomban. A némaság nem fokozható. Igen kevesek ügye az irodalom. Ma is azon nevetünk, amin sírnunk kellene. A kabarékultúra mondja meg, hogy mi az igazság? Belekábulhatunk! A kabaré népszerű, mint a kábítószert. Gátlástalan élvezethajszolásban, önbecsülés- és önbizalomhiányban élünk, hűtlenségben a kultúrához. És mégis azok tették és teszik a legtöbbet az országért, akiknek sorsa a legnehézebb volt, a gyárak és a földek népe. S azokat büntetik a múlt bűnei miatt, akik legkevésbé voltak birtokában a hatalomnak, az előnyöknek, a szabadságnak. A demokrácia és függetlenség fejlődése továbbra is a nép állhatatosságán múlik. De még az irodalomban nem védelmeztük meg a társadalmi haladás érdekeit képviselő, a történelmi folytonosság felelősségét viselő hagyományos nemzeti örökséget. Pedig seholy világon nem forrott össze jobban a nemzeti lét az irodalommal, mint éppen nálunk, fogalmazzuk meg programunkat a Móricz Zsigmond Körben, 1989 fordulóján. Magyar nemzet úgyszólván nem is létezhetne Petőfi és Arany, Ady és Móricz vagy Kassák és József Attila életműve nélkül. Az írók nem térhetnek ki a világ, a nemzeti lét korszerű újrafogalmazása, a történelmi, társadalmi, erkölcsi tisztánlátás elkerülhetetlen feladatai elől. És hol van-

nak a feladatainkhoz méltó új művek? Igaz-e, hogy az irodalomban túlzott a kényeztetés? Hol, mely területeken? Miért? És hol nem jut az írónak még borralaló sem? Igaz-e, hogy a mai olvasó nem veszi komolyan a mai magyar irodalmat? Én olvastam valamennyit, legtöbbet húsz- és negyvenéves korom között. Ismerem annyira a világirodalmat, mint az, aki a bölcsészkaron tanult. Szerettem Móricznak azt a mondatát, hogy a mi régi magyar irodalmunkban „izzik a magyar és krisztusi szociális nemzeti tűz, mindenha és mindörökkön”.

Valaki azt mondta, ha többet mozgolódnék íróárságokban, akkor többre vittem volna. Nem hiszem. Nem nyüzsgő embernek születtem. De nem élek elszigeteltségben itt sem, ahol vagyok. Néhány hónap múlva 77 éves leszek. Most fejeztem be Otthonkereső novellafüzéremet, az is benne van, ami a korábbi kiadásból kimaradt belőle. Ezen a nyáron megjelenik. Még szeretnék megírni valamit, ha telik rá erőmből. Sok-sok időt fordítottam az irodalom szolgálatára, de nem bántam meg. Ha távol tartom magamtól a székértáborokat, akkor ennek szükségszerű elszigeteltség az eredménye? Ezt sem hiszem. Bár meglehet. De mitől szigetelődtem volna el? Második kötetem, a Változás 1982-ben jelent meg. Még abban az évben elkészültem A kihalt játszótérrel, leadtam a Szépirodalminak. 1985. február 25-én Illés Endre és Kónya Judit levélben közölte, hogy nem adják ki a könyvemet. Azt írták, „teljesen nyíltan és őszintén megvalljuk: valóban vannak politikai kifogásaink. Köztudott, hogy mai rendszerünk eltúri a kritikát, bírálatot, a konstruktív javaslatot, ha a bíráló alapállása alapvetően nem rendszerellenes”. Ezen azt értették, hogy „a szocializmust mint megvalósítandó célt vállaljuk, hogy az eszme... a szocialista társadalom eszméje legyen. Önnél a megvalósítandó eszme milyensége igen kétséges.” A Szépirodalmi levelét teljes terjedelmében közöltem a Gondolat kiadónál 1991-ben megjelent Elöttem kiterítve című kötetemben. A kihalt játszótér majd csak 11 év múlva, 1993-ban jelent meg a Hét Krajcárnál, Kuczka Péter szerkesztette. Ő szerzett nyomdát Újpesten, ott készült el a Hét krajcár hasonmáskötete és A kihalt játszótér, ugyanabból a papírból.

Szónyi Tamás Titkos írása részletesen dokumentálja, hogyan avatkoz-

tak be írók életébe az állambiztonságiak. Elment a kedvem attól, hogy kéziratommal kiadótól kiadóig házaljak, jobbnak láttam küzdeni a rendszer összeomlásáért. 1970-ben beidéztek a Gyorskocsi utcába. Kihallgatómat különösen a Koszorúzás című versem foglalkoztatta, nem a Séta a Váci utcában, amely elhangzott a Pinceszínházban, s az állambiztonsági gyűjteményben Szőnyi Tamás is megemlíti. De arról nem szól semmit, hogy a Koszorúzás közlését, terjesztését az állambiztonság megtiltotta, versemet lefoglalta. Ezek után nincs értelme annak a kérdésnek, hogy akadályoztak-e az előrejutásban. De hát hova is akartam volna „előrejutni”? Szabadon gondolkodni és szabadon írni akartam. Az Alföld folyóirat a hetvenes években időnként közölte verseimet. 1982-ben részt vettem Debrecenben az irodalmi életről szervezett tanácskozáson, felszólaltam az irodalmi műhelyek témakörben, felolvastam írásomat a tehetségvilkolásról. Arról, hogy tehetségek vesznek el az ismeretlenség homályában, irodalmi műhelyek hiánya miatt. Engem, irodalmi körökben járatlan jámbort, borzasztóan megdöbbentett, hogy egy költő az öklét forgatva jött felém, bokszoló állásban. Megdermedtem a mikrofonnál. – Ezt vajon miért csinálja? Ökölharcra akar kényszeríteni ez a nem egészen józan költő? – Rálegyintettem és folytattam hozzászólásomat. (Később évekig visszahúzódtam kishitűségembe.) A rendezvényt követően az Alföldben közölt összefoglalók közül az én felszólalásomat úgy kihagytak, mintha ott sem lettem volna a tanácskozáson. Mégis, végeredményben kész a leltár. Éltem és írtam. 2017-ben jelent meg válogatott kötetem, A tűz ígézetében. Úgy gondolom, az én verseimben is izzik valamennyire a mórliczi „magyar és krisztusi szociális nemzeti tűz”. Egy egészségesebb társadalomban szabadabban élhettem, gondolkodhattam és írhattam volna.

A HÉT KRAJCÁR KÖNYVEI

1993

Móricz Zsigmond: *Hét krajcár*; elbeszélések, reprint

Tamási Lajos: *Hazatérés*, válogatott versek

Benke László: *A kihalt játszótér*; válogatott versek

Varga Domokos: *Kutyafülűek*, novellák –

Varga Domokos György: *És így tovább...*, szociográfia

(*Apja és Fia munkája egy kötetben*)

1994

Szabó Pál: *Tiszta búza*, válogatott novellák

Kuczka Péter: *Út a folyóhoz*, válogatott versek

1995

Benke László: *Gyalogos riportok*

Gergely Mihály: *Mi, gyalogrendűek, korkép hetven jegyzetben*

Molnár Zoltán: *Veszélyek és megfontolások*, válogatott novellák

1996

Vérrel virágzó 1956, *negyven magyar költő versei*, szerkesztette: Benke László

Dékány Kálmán: *Árnyékgyár*, regény

Szeberényi Lehel: *Levelem küldöm inkább országból*, útirajz

Komoróczy Emőke: *Arccal a földön a buszadik század*, tanulmányok

1997

Varga Domokos: *Tisztelt család -om -od -ja*, pedagógiai esszé

Dékány Kálmán: *A szerelem tornácán*, elbeszélések

Dékány Kálmán: *Diákvér; Az úrilány lovagja*, két kisregény

Somogyi Imre: *Kert-Magyarország felé*, szociográfia

Karácsony Sándor: *A cimikus Mikszáth*, esszé

Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,

szerkesztette: Varga Domokos

1998

Kuczka Péter: *Határvidék*, tanulmányok

Harc és játszma: *a Nagy Lajos Társaság antológiája*,

szerkesztette: Szerdahelyi István

Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültanúk híradásai,

szerkesztette: Varga Domokos

Piros és fekete, *válogatott versek a reformkortól napjainkig*,

szerkesztette: Benke László

Gergely Mihály: *Bruegel varázslatai*, esszé,

színes és fekete-fehér képek

Világvégi palota, *versek*, szerkesztette: Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*

Molnár Géza: *Hózápor Budán*, válogatott novellák

Kuczka Péter: *Az utolsó kenet*, válogatott novellák

Bárány Tamás: *Kis magyar irodalomtörténet*, válogatott paródiák

Dékány Kálmán: *Toronykiáltás, Edzésben*, két kisregény

Derzsi Sándor emlékkönyv, szerkesztette: Derzsi Ottó és Varga Domokos

Tóth Endre: *Gyermekkorom krónikája*, emlékezések

1999

Anyanyelv, világnyelv – Babel, szerkesztette: Gergely Mihály

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, 2. kiadás

Dékány Kálmán: *A szív vására*, novellák és színmű

Katkó István: *Tabló babérlevelekből*, portrék

Kopré József: *Móricz Zsigmond „mindenes” voltam*, emlékirat

Varga Domokos: *Nem születünk szülőnek*, pedagógiai esszék

Kuczka Péter: *Seregek Ura*, versek

Kuczka Péter: *A torony*, vers

Dékány Kálmán: *Nőkön innen és túl*, regény

Magvető *A magyar irodalom élő könyve*,

szerkesztette: Móricz Zsigmond

2000

Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*, regény
Bárány Tamás: *Zsibvásár*; versek prózában, félpercesek
Kadosa Árpád: *Károly-laktanyától a Don-kanyarig*, emlékirat
Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,
2., átdolgozott kiadás, szerkesztette: Varga Domokos
Ákody Zsuzsanna: *Földanyácska gyermekei*, regény
Dezséry András: *Szabadítsatok meg az emlékeimtől*, emlékirat
Hendi Péter: *Rekviem egy jogászáért*, novellák, színművek
Kádár Ferenc: *Levette kezét rólunk a Teremtő*, versek
Benke László: *Sértők és sérültek*, regény

2001

Varga Domokos: *Íróiskola – Tollforgatás mesterfokon*, esszék
Varga Domokos: *Tisztelt család -om -od -ja*, novellafüzér
Gergely Mihály: *Ébredj, emberiség! röpirat betven kiáltásban*
Gergely Mihály: *Vége a MŰVÉSZETnek?*
Avagy: miért csiszolták a kőbaltákat? – esszék
Csontos Gábor: *A boldogság korlátai*, elbeszélések
Siklós László: *Részeg halak*, regény
Benke László: *Halálig szomjazom*, versek –
Szélvízvílgye, mese felnőtteknek
Szalay Károly: *Fancsaliságok*, publicisztika
Molnár Géza: *Trombi, a kiselefént*, mese
Nagy Mihály Tibor: *Szomjazó madár*; versek
Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,
szerkesztette: Varga Domokos, 3. kiadás

2002

Varga Domokos válogatott művei:

Víg játék – végjáték, búcsúkötet;

Kutyafülűek, novellák;

Ritkaszép magyar népmesék

Európa születése, esszé;

Herman Ottó, regény;

Fiúkfalva, regény

Bárány Tamás: *Államcsíny Paránában*, satírikus regény

Györfly László: *Pásztázó, magányerőből*, publicisztika

Bistey András: *A képviselő vidékre megy*, novellák

Illés Lajos: *Az Új Írás hőskora, Irodalmi történetek, emlékezők*

2003

Benke László: *És hirtelen leszáll az este*,

Öregek menedéke, szociográfia

Bokor Levente: *Aranylázalom*, válogatott versek

Szalay Károly: *Fintorgások*, publicisztika

Molnár Géza: *Lángoktól ölelve*, regény

Bárány Tamás: *Rákóczi zászlai*, regény

Gergely Mihály: *A Kozmosz 15. törvénye*, fantasztikus regény

Csongor Rózsa: *A fekete hárászkendő*, novellák

Szöke Kálmán: *Szavak a némasághoz*, válogatott versek

Csák Gyula: *Egy május fejfájára*, válogatott novellák és kisregény

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, 4. kiadás

Varga Domokos: *Nem születünk szülőnek*, pedagógiai esszék

Varga Domokos: *Víg játék – végjáték*, búcsúkötet

2004

Varga Domokos: *Kamaszkrónika – vallomások és tünődések*

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, 5. kiadás

Szuly Gyula: *A Krisztinaváros lovagjai*, regény

Nagy István: *Aki lemaradt a hajóról*, válogatott novellák

Gergely Mihály: *Az artista balladája*,
a szerző válogatása életművéből
Szalay Károly: *Arcok törött tükörben*, regényes portrék
Illés Lajos: *Irodalmunkkal Európában*, tanulmányok, emlékezések
Marafkó László: *Kukkoló*, kisregény
Sulyok Katalin–Siklós László: *Macska-élethalálharc*, regény
Tóth Endre: *A világ végén*, válogatott versek

2005

Benke László: *Vészteség*, válogatott versek
Ünnepeink – műsorokra, köszöntőkre készülők könyve,
3., átdolgozott kiadás, szerkesztette: Varga Domokos
Csanádi Imre: *Hajnali káprázat*, szerkesztette: Alföldy Jenő
Tamási Lajos: *Keserves fákhya*, válogatott versek, szerkesztette: Benke László
Molnár Géza: *Csúcsok és szakadékok*, önéletrajzi regény
Varga Domokos: *Kamaszkrónika*, vallomások és tünődések
Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*,
Kis magyar századelő, regény, 2. kiadás
G. Komoróczy Emőke: *A szellemi nevelés fórumai*, *Kassák Lajos*,
Tamási Lajos, *Kárpáti Kamil körei*, tanulmányok
Borbély László: *A lándzsa Longinusa*, *Az utca napos oldalán*, két kisregény
Csontos Gábor: *A Hortobágy szélén*, Nádudvari beszélgetések

2006

Vargha Gyula: *A végtelen felé*, válogatott versek és fordítások,
szerkesztette Mészöly Dezső
Konczek József: *A tájjal maradtam*, versek
Iszlai Zoltán: *A leányzó fekvése*, novellák
Ferdinandy György: *Chica – trópusi lány* – szociográfia
Alföldy Jenő: *Templomépítők*, *tanulmányok*, kritikák
Gombár Endre: *Hangyaháború*, ifjúsági regény
Vérrel virágzó 1956 – *ötven magyar költő versei* – második, bővített kiadás,
szerkesztette: Benke László

2007

Gergely Mihály: *Hatalomvágy–balálveszély*, naplórészletek, versek

Baán Tibor: *Papírmozi*, válogatott versek

Gáll István: *A napimádó*, regény

Maraffó László: *Litera-túra*, cikkek, tárcák, interjúk

Benke József: *Az ó- és középkor egyetemei*, művelődéstörténet

2008

Kiss Dénes: *Hódoltság*, versek

Konczek József: *Formáért sóvárgó*, versek

Baán Tibor: *Fékezett habzás* – jegyzetek és kommentárok

Borbély László: *Üzenet a ringből*, novellák

Illés Lajos: *Az író magántörténelme*, emlékezések, krétarajzok

Verzár Éva: *Mire megvirrad* – mai székely balladák

Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, 7. kiadás

Benke László: *Otthonkereső*, regény

2009

Móricz Zsigmond: *Szegény emberek*, válogatott novellák, szerkesztette: Benke László

Varga Domokos: *Kutyafülűek*, novellafüzér

Baán Tibor: *Konstelláció* – Kollázsok és haikuk

Zsila Ágnes: *Sötétségre ébredve*, regény

Ákody Zsuzsa: *Zazi* – Történet egy szerelemről – regény

2010

G. Komoróczy Emöke: *A „túrt” és „tiltott” határán*

Az elmúlt félszázad háttérbe szorított alkotóiról, tanulmányok

Baán Tibor: *Nagylátószög* – kritikák

Egy homo politicus itthon, Európában és Amerikában –

Kovács Imre élete és munkássága – szerkesztette: Molnár M. Eszter

Gittai István: *Sóbajobeliszk*, versek

Jasper Gyula: *A mindenség határán*, versek

Saáry Éva: *Olajtornyok az Egyenlítő alatt*, emlékezések

Prohászka László: *Mikor a fűrészgépek a madarak nyelvét kívágták*, versek
Gazda József: *A megpecsételt vég – Kilencven év Erdély földjén* – interjúk
Kesselyák Péter: *Túl a Kinai Nagy Falon*, emlékirat

2011

Gazda József: *A harmadik ág – Magyarok a szétszóratottságban*,
I. kötet: *Az idők árján*, II. kötet: *Félszáz ország*, szociográfia
Baán Tibor: *Visszajátszás*, versek
Benke László: *Az Élet szerelme*, versek

2012

Baán Tibor: *Gyűjtemény*, versek
Tertinszky Edit: *Rádiós emlékek – olvasmányélmények*
Gödény Endre: *Tájéolás a tájban*, Szellemi-lelki révkalauz

2013

Székelly Dezső: *Amíg szól a harang*, válogatott versek
Kálmán Mária: *Drámák*
Bozók Ferenc: *Kortársalgó – Beszélgetések XXI. századi magyar költőkkel*
Borbély László: *Feszület a ring felett*, novellafüzér
Varga Domokos: *Édesanyám sok szép szava*
– *Kis magyar századelő*, válogatott művek
Benke László: *Hová lett aranytrombitád?*, válogatott versek

2014

Somogyi Imre: *Kertmagyarország felé*
Pomogáts Béla: *Varázskörben*, tanulmányok és előadások
Baán Tibor: *Szénszüret*, versek
Prohászka László: *Tejútra néző ablak*, versek
Varga Domokos: *Ritkaszép magyar népmesék*, válogatott művek
Kálmán Mária: *Zsarát*, válogatott versek
Benke László: *A szerelem erőterében*, versek
Gazda József: *Vezényelt történelem*, sorsregény

2015

Varga Domokos: *Tisztelt család-om, -od, -ja*, válogatott művek

Gombár Endre: *Végítélet előtt*, regény

Pöcze Zoltán: *Déjà vu*, regény

Varga Domokos György: *Tévé a tanyán*, elbeszélő költemény

Neszmélyi Károly: *Népi írók, népi irodalom*, tanulmányok

Verzár Éva: *Anyaország ölében*, regény

Pomogáts Béla: *Magyar Erdély*, tanulmányok

Baán Tibor: *Névmások*, miniesszék

2016

Vicei Károly: *Adomás históriák és álmok*

Kónya Lajos: *Válogatott versek*

Varga Domokos György: *Bilbebolba* – beavató mesefüzér

Benke László: *A megőszült kert*, versek

Gazda József: *A hajótörött*, regény

2017

Gombár Endre: *Lehettem volna a lappok királya*, regény

Borbély László: *Finita la commedia*, elbeszélések

Székelly Dezső: *Nyitott szívvel, szabad szemmel*, versek

Kónya Lilla: *Rigódal*, versek

Gazda József: *A Golgota útján*, nemzeti szociográfia

Gazda József: *Vézényelt történelem*, sorsszociográfia

Bokor Levente: *Aranylázalom*, versek

G. Komoróczy Emőke: „Tegnap még volt remény, hogy lesz jövő”

– kismonográfia Benke László életművéről

Benke László: *A tűz igézetében* – válogatott versek

2018

Elmer István: *Sodronyok, Őrlőkő*, két kisregény

Fehér Bence: *Bölcsnek, bolondnak dolga*, versek, elbeszélések

Neszmélyi Károly: Népi írók szellemisége, tanulmányok
Székely Dezső: Csillagok udvarában, versek
Turbók Attila-Turbók Gyula: Könyörgés a megtalált Istenhez, versek

2019

G. Komoróczy Emőke: Keresztutak, válogatott esszék
Nagy Miklós: Tenyérnyi égbolt, szerkesztette: Czigány György
Mezey László: Határ, novellák
Gazda József: Bujdosók, esszéregény

2020

Czigány György: Költők, papok, lányok
Benke László: Otthonkereső, novellafüzér, bővített, 2. kiadás
Benke László: Ketten a forrásnál, versek

*A kötetek megrendelhetők
a 06-20-574-05-45-ös telefonszámon,
a Hét Krájcár Kiadó címén, levélben és személyesen:
Benke László
Magyar Írószövetség 1062 Budapest, Bajza u. 18.
e-mailen: betkracar@t-online.hu
honlapunkon: www.betkracar.hu*

Tartalom

OTTHONKERESŐ

ELSŐ RÉSZ

Hazafelé	5
Szegények orgonája	22
Muskátlis szerelem	35
A szárnyaszegett madár.....	48
Összetartozás.....	53
Utcasöprés.....	56
Virágzás.....	59
A „dógzós” ember.....	69
Munkakereső.....	76
Baracknyílás	88
Sátor a viharban	92
A belső kulcs	96
Földönfutók	102
Szabadító angyalok.....	122
Egyedül a Föld szívéén	143
Találkozás az erdőn.....	167
Gyógyulás	178
Karácsony-vízió	211

MÁSODIK RÉSZ

KÖLTŐK, SZELLEMI APÁIM

Tiszteletadás Kassák Lajosnak.....	225
Irgalom	234
Példaadók.....	244
El ne felejtse, aki él – Tamási Lajos	245
Varga Domokos három kiáltása	264

HARMADIK RÉSZ

Haragszom a világra	278
A Hét Krajcár könyvei.....	289

Nem vagyok elégedett az életemmel. Dühös, mérges vagyok. Haragszom a világra. Könyvem első részében megírtam haragvásaimat, szerelmeimet, otthonkereséseimet. Családom, válásaim, gyerekeim, életem fontosabb történeteit Magyar János bőrébe bújva mondom el.

Fölvillantom nagyszüleink, szüleink, önmagunk, gyerekeink és unokáink életét, múltunkat és jelenünket. Szükségünk van közös reménységünkre. A jóság és a szeretet karácsonyi fényében tisztán látjuk, hogy tőlünk függ Magyarország lelkiállapota, gyerekeink boldogabb jövője. Oly sok vizsály helyett családjaink gyógyulását kell választanunk és segítenünk.

Legnagyobb értékeimet apámtól és anyámtól kaptam. Fiatal koromban az Olvasó Munkás Klub volt szellemi otthonom. Tamási Lajost szellemi apámnak tekintettem, Varga Domokost Dombi bátyámnak szólítottam. Példaadóimról ketetem második részében szólok (*Költők, szellemi apáim*).

Jó szakmunkás válhatott volna belőlem Tamási nélkül is, de a fejemet nem fölemelve hordanám, hanem lehajtva, szomorúan, mint a nehéz sorsúak közül oly sokan, akik sokkal békésebb és boldogabb életet érdemelnének.

Széchenyi óta tudjuk, hogy milyen fontos a nemzet számára a „*kiművelt emberfők sokasága*”. A forradalom családi fészkei voltak a '48-as olvasóköriek, az egész országban. Kassák Lajos, Veres Péter és Németh László abban egyetértett, hogy a nép szellemi állapotától függ a nemzet emelkedése. Tamási Lajossal mi a magyar kultúra gazdagodásának lehetőségét a munkásművelődésben, a munkások cselekvő részvételében láttuk. Az anyag gyermekei ezért találkoztak rendszeresen a szellem gyermekeivel. Csepelt második szülőföldemnek tekintem.

A könyv harmadik részében összefoglalom költői, írói, könyvkiadói pályám, életem.

Ára: 2900 Ft